

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1(37)

Чернігів 2024

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2024-1(37)

Друкуються за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 3 від 26.02.2024). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612 (зі змінами від 09.02.21 № 157), відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2024. – № 1(37). – 374 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 330(066)**Головний редактор:**

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

А. В. Жаворонок, кандидат економічних наук, доцент;

М. М. Забаштанський, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

О. В. Попело, доктор економічних наук, доцент;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

Н. В. Ткаленко, доктор економічних наук, професор;

Н. І. Холявко, доктор економічних наук, доцент;

К. С. Шапошников, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солонюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний за випуск:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 1(37)

Chernihiv 2024

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2024-1(37)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 3 від 26.02.2024). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612 (as amended from 09.02.21 № 157), according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2024. – № 1(37). – 374 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)**Chief Editor:**

Dubyna M.V., Doctor of Economics, Associate Professor.

Members of the Editorial Board:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T.A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Zhavoronok A.V., PhD in Economics, Associate Professor;

Zabashtanskyi M.M., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V.G., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye.A., Doctor of Economics, Professor;

Popelo O.V., Doctor of Economics, Associate Professor;

Sahaidak M.P., Doctor of Economics, Professor;

Tkalenko N.V., Doctor of Economics, Professor;

Kholiavko N.I., Doctor of Economics, Professor;

Shaposhnykov K.S., Doctor of Economics, Associate Professor;

Britchenko I.G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Cosmulese Cristina Gabriela, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);

Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible for release:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Льчук В. П., Лисенко І. В.</i> Брендінгові технології у створенні сильного бренду.....	9
<i>Мекшун Л. М., Хмелевський С. М.</i> Роль міжнародних компаній у подоланні глобальних кліматичних проблем і реалізації корпоративної соціальної відповідальності.....	24
<i>Мініна О. В., Дерій Ж. В., Шадура-Никипорець Н. Т.</i> Нова модель економіки України: пошук оптимального вектора після-воєнного розвитку.....	34
<i>Олифіренко Ю. І., Олифіренко І. С., Біланенко О. М.</i> Напрями трансформації маркетингових стратегій підприємств в умовах цифровізації.....	45
<i>Соломаха І. В., Голівець С. М.</i> Генезис теоретичних аспектів цифровізації.....	62
<i>Коваль К. П.</i> Ключові аспекти впливу війни на маркетингову політику підприємств в Україні.....	72
<i>Малиш В. В., Самойлович О. І.</i> Інноваційний розвиток як фактор забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.....	81

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Зеленська О. О., Кривинчук В. О., Журавель А. С.</i> Особливості формування ризиків у діяльності туристичних підприємств.....	90
<i>Кулик А. Б., Мельник О. О., Островська М. С.</i> Прогнозування поголів'я птиці за допомогою моделі Sarimax.....	100
<i>Холодницька А. В.</i> Розробка антикризової стратегії діяльності компаній готельного бізнесу в умовах воєнного стану.....	109
<i>Шабардіна Ю. В., Кичма Р. Я.</i> Особливості впровадження інструментів ощадливого виробництва на підприємствах швейної промисловості.....	122
<i>Кубліцька О. В.</i> Теоретико-методичні основи управління стратегічним розвитком підприємств електронної комерції.....	133
<i>Хархун О. С.</i> Генерація та використання енергоресурсів в умовах війни.....	146

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Акименко О. Ю., Барішевський К. Ю., Грибовський М. І.</i> Проблеми оподаткування криптовалют в Україні.....	156
<i>Дубина М. В., Сердюк Д. А.</i> Роль імпаکت-інвестування у забезпеченні сталого розвитку України.....	170
<i>Забаштанський М., Забаштанська Т.</i> Сучасні аспекти використання монетарного інструментарію регулювання ринку праці в умовах цифровізації.....	197
<i>Морозова Л. С., Шкурко В. І.</i> Роль цифрових технологій у розвитку ринку перестраховування.....	207
<i>Polishchuk Ye., Valko Ya., Zaiets O.</i> Does the Russian war impact on financial inclusion in Ukraine?.....	216
<i>Popelo O., Zhavoronok A., Cosmulese C. G.</i> Impact of artificial intelligence on the activities of financial institutions and state security.....	226
<i>Базілінська О. Я.</i> Теоретичні аспекти реалізації кредитних послуг в умовах розвитку цифрової економіки.....	240

<i>Безуглий І. В., Струк А. В.</i> Стратегічні орієнтири фінансового забезпечення цифрової трансформації туристичного бізнесу.....	250
<i>Грубляк О. М., Сила В. Г.</i> Механізм управління дефіцитом Державного бюджету України в умовах впровадження воєнного стану	263
<i>Євтушенко Ю. В.</i> Концептуальні підходи до розгляду сутності категорії «фінансове забезпечення»	273
<i>Кальченко О. М., Шишкіна О. В., Данилович В. В.</i> Фінансова звітність як інструмент фінансового менеджменту	288
<i>Лісеній Є. В., Самойлова В. І.</i> Стратегічні аспекти управління зовнішньоекономічними операціями для комерційних банків	301
<i>Рябокін М. В., Котух Є. В., Папилев О. І.</i> Вплив технології Deepfake на Fintech сектор: поточний стан в Україні та стратегії запобігання кіберзлочинності	310
<i>Тарасенко А. В., Тарасенко О. О.</i> Удосконалення процесів макроекономічного прогнозування в умовах нестабільності фондового ринку	329
<i>Бірюк Д. О.</i> Залучення фінансово-інвестиційних ресурсів у фінтех сектор фінансової системи України	339
<i>Білий М. М., Пчела А. В., Васильченко С. О.</i> Дослідження фінансових інструментів управління державним боргом України в умовах воєнного стану	350
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	359

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Ilchuk V., Lysenko I.</i> Branding technologies in creating a strong brand	9
<i>Mekshun L., Khmelevskiy S.</i> The role of international companies in overcoming global climate problems and implementing corporate social responsibility	24
<i>Minina O., Derii Zh., Shadura-Nykporets N.</i> The new model of Ukraine's economy: searching for the optimal post-war development vector	34
<i>Olyfirenko Yu., Olyfirenko I., Bilanenko O.</i> Directions of transformation of marketing strategies of enterprises in the conditions of digitalization	45
<i>Solomakha I., Holivets S.</i> Genesis of theoretical aspects of digitalization.....	62
<i>Koval K.</i> Key aspects of the influence of the war on the marketing policy of enterprises in Ukraine	72
<i>Malysh V., Samoiloivych O.</i> Innovative development as a factor ensuring the economic security of industrial enterprises	81

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Zelenska O., Kryvynchuk V., Zhuravel A.</i> Features of risks in the activities of tourist enterprises.....	90
<i>Kulyk A., Melnyk O., Ostrovska M.</i> Forecasting the poultry population using the SARIMAX model.....	100
<i>Kholodnytska A.</i> Development of an anti-crisis strategy for the hotel business companies under martial law.....	109
<i>Shabardina Yu., Kychma R.</i> Features of the implementation of lean production tools in the apparel industry enterprises	122
<i>Kublitska O.</i> Theoretical and methodological fundamentals of strategic management of development among electronic commerce enterprise.....	133
<i>Kharkhun A.</i> Generation and utilization of energy resources in war conditions	146

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Akymenko E., Baryshevskiy K., Hrybovskiy M.</i> Problems of cryptocurrency taxation in Ukraine	156
<i>Dubyna M., Serdiuk D.</i> The role of impact-investing in ensuring sustainable development of Ukraine	170
<i>Zabashkanskyi M., Zabashkanska T.</i> Current aspects of strategic planning of the functioning and development of healthcare business entities in the conditions of digitalization	197
<i>Morozova L., Shkurko V.</i> The role of digital technologies in the development of the reinsurance market	207
<i>Polishchuk Ye., Valko Ya., Zaiets O.</i> Does the Russian war impact on financial inclusion in Ukraine?	216
<i>Popelo O., Zhavoronok A., Cosmulese C. G.</i> Impact of artificial intelligence on the activities of financial institutions and state security.....	226
<i>Bazilinska O.</i> Theoretical aspects of the credit services implementation in digital economy conditions	240
<i>Bezugliy I., Struk A.</i> Strategic guidelines for the financial security of the digital transformation of the tourism business	250

<i>Hrublyak O., Sila V.</i> Deficit management mechanism of the State Budget of Ukraine in the conditions of implementation of the state of martial	263
<i>Yevtushenko Yu.</i> Conceptual approaches to consideration the essence of the category “financial support”	273
<i>Kalchenko O., Shyskina O., Danylovykh V.</i> Financial reporting as a tool of financial management	288
<i>Lisenyi Ye., SamoiloVA V.</i> Strategic aspects of foreign economic operations management for commercial banks.....	301
<i>Riabokin M., Kotukh Ye., Papylev O.</i> Impact of deepfake technology on the fintech sector: current state in Ukraine and cybercrime prevention strategies.....	310
<i>Tarasenko A., Tarasenko O.</i> Improvement of macroeconomic forecasting processes in conditions of stock market instability	329
<i>Biryuk D.</i> Attraction of financial and investment resources in the fintech sector of the financial system of Ukraine	339
<i>Bilyi M., Pchela A., Vasylchenko S.</i> Study of financial instruments for the management of the public debt of Ukraine under the conditions of marital state.....	350
BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	359

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-9-23](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-9-23)

УДК 339.138:342.78

JEL Classification: M30

Валерій Петрович Ільчук

доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: ivp5@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4844-1326>

ResearcherID: [F-4864-2016](https://orcid.org/0000-0003-4844-1326)

Ірина Володимирівна Лисенко

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: lysenko_iren@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9960-1599>

ResearcherID: [AAN-3698-2020](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599). Scopus Author ID: [57219002215](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599)

БРЕНДИНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У СТВОРЕННІ СИЛЬНОГО БРЕНДУ

Розглянуто умови ефективного формування і просування брендів, які мають враховувати фактори макро- і мікросередовища, а також фактори внутрішнього середовища фірми. Підкреслено важливість формування сильних брендів для забезпечення конкурентоспроможності фірм та їх економічного зростання. Охарактеризовано матеріальну й емоційну складові бренду, взаємодія яких створює синергетичний ефект впливу на споживачів, що підвищує його значущість. Розглянуто зміну споживацьких настроїв широких верств населення в умовах воєнного стану та необхідність врахування за таких умов нових викликів та загроз при розробці брендів. Підтверджено необхідність дотримання відповідності обіцянок бренду експлуатаційним характеристикам товару для забезпечення довготривалого існування бренду на ринку. Доведено, що відправною точкою реалізації брендингових технологій має бути всебічний аналіз експлуатаційних характеристик товару, привабливість його споживчих властивостей, що є основою створення сильного бренду. Наведено основні характеристики найбільш поширених брендингових технологій, розкрито їхню сутність та особливості. Розглянуто узагальнену схему створення бренду з відповідними етапами, що формалізує порядок реалізації брендингових технологій.

Ключові слова: бренд; брендинг; попит; конкурентоспроможність; цільовий ринок; споживачі; споживацькі пріоритети.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. Прискорення процесів глобалізації світового ринку, інтеграція провідних галузей економіки України в міжнародний економічний простір вимагає активізації процесів техніко-технологічного оновлення вітчизняних підприємств, нарощуванні їхнього інноваційного потенціалу, що має забезпечити їх ефективне функціонування та економічний розвиток в умовах посилення конкуренції.

Йдеться про створення конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції українських підприємств, що можливо за умов створення сильних брендів вітчизняних товарів та його послуг. Цей процес ускладнюється нестабільною економічною ситуацією яка має місце як в Україні, так і у світовому економічному просторі. За таких умов змінюються пріоритети споживацької поведінки та мотиви закупівель товарів

та послуг, які носять більш раціональний характер внаслідок зниження купівельної спроможності широких верст населення, що стимулює розробку нових засобів, методів та технологій впливу на потенційного споживача.

На світових ринках постійно з'являються тисячі нових брендів різних виробників, але знайти свою цільову аудиторію не кожному вдається. Це ще раз підтверджує необхідність створення сильних брендів товарів вітчизняних виробників, які б могли конкурувати з брендами закордонних фірм. Звідси важливим завданням для вітчизняних виробників і маркетингологів є як впровадження нових техніко-технологічних рішень у виготовлення якісної конкурентоспроможної продукції, так і опанування або розробка нових технологій створення сильних брендів відповідної продукції вітчизняних підприємств, щоб достойно та впевнено заявити про себе і про свою продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Аналіз тенденцій розвитку брендингових технологій показує їхню орієнтацію на використання сучасних засобів, методів та інструментарію побудови брендів, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в процесах їх позиціонування, просування і т. ін. Проте часто сам товар не знаходить чільного місця в побудові бренду, має статичний незмінний образ без врахування його можливості удосконалюватись як синхронно з процесом розвитку бренду, так і передувати всім змінам щодо заявлених брендом функціональних властивостей товару. Тому питання, що стосуються розробки методів і засобів формування сильних брендів вітчизняної продукції, є досить актуальні й потребують подальших досліджень.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. За наявності великої кількості наукових праць, що стосуються проблем розвитку брендингових технологій, формування сильних брендів до цього часу залишаються невирішеними питання створення брендингових технологій, адаптованих до динамічних змін споживчого ринку, до реалій сучасного стану вітчизняної економіки, яка потерпає від глобальних викликів та кризових ситуацій.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення нових підходів до реалізації ефективного брендингу, умов формування сильних брендів та значущості якості товару в підвищенні конкурентоспроможності бренду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методологічних засад розвитку брендингових технологій розробці основних положень теорії і практики формування і впровадження брендів суб'єктами ринку присвятили свої праці такі видатні вчені та науковці, як Д. Аакер, Т. Браун, Т. Геда, М. Дейвіс, Ж.-Н. Компферер, Р. Кліфтор, Д. Колі, М. Марк, Е. Моуен, В. Томберг, М. Хейг та ін.

Серед українських вчених вагомий внесок у розвиток брендингових технологій та в розробку нових підходів, засобів і методів формування вітчизняних брендів зробили такі вчені та науковці: Л. Балабаюва, А. Войчак, С. Гарковенко, Є. Голубков, Н. Писаренко, Л. Шульгіна та ін. [1-12].

Виклад основного матеріалу. Головною умовою ефективної реалізації товарів та послуг є розуміння потреб цільових ринків. Враховуючи динамічні процеси, що відбуваються на ринку внаслідок впливу на споживачів факторів макро- і мікросередовища, слід адекватно реагувати на зміну попиту, потреб та пріоритетів споживацької поведінки цільових ринків. Йдеться про необхідність створення товарів та послуг із новими споживчими властивостями, які мають бути супроводжені відповідними брендами для гарантованого утримання та розвитку цільової аудиторії.

Споживачі неоднозначно сприймають появу на ринках нових брендів через певні недоліки їх формування, що вимагає удосконалення брендингових технологій, спрямованих на динамічні зміни ринкової ситуації. У найбільш простому тлумаченні під технологією брендингу доцільно розуміти сукупність форм, методів, прийомів і способів щодо створення та розвитку брендів [3].

Процес створення сильного бренду є стратегічною метою всіх суб'єктів ринку, але реалізація цієї мети потребує чимало зусиль і часу висококваліфікованих фахівців-маркетологів [10].

Ефективне використання брендингових технологій щодо створення сильних брендів стає запорукою економічного зростання тих підприємств, які володіють зазначеним брендом.

У процесі реалізації брендингових технологій щодо створення нового бренду важливу роль відіграють якість та органолептичні властивості продукції, його споживчі та соціальні цінності. Психологічні та естетичні характеристики. Тільки за таких умов брендингові технології і створені ними бренди стають стратегічним важелем впливу на споживача [1; 4].

Схема впливу бренду на споживача з урахуванням емоційної і матеріальної його складових наведена на рис. 1.

У деяких брендингових технологіях їхній кінцевий продукт – бренд, який має достовірно представляти і просувати товар на ринок, сам товар не знаходить чільного місця в образі бренду, а основна увага акцентується на використанні маркетингових підходів, методів, засобів та інструментів для створення його надбудови – бренду як окремого продукту. У результаті творчої діяльності відповідного фахівця створюється бренд як витвір мистецтва, націлений на формування в уяві споживача певних цінностей, які не завжди відповідають якості товару, його експлуатаційним характеристикам. Створення бренду з його традиційними привабливими атрибутами (ідентичністю, вдалим неймінгом, культурою і т. ін.) має відповідати споживчим властивостям товару.

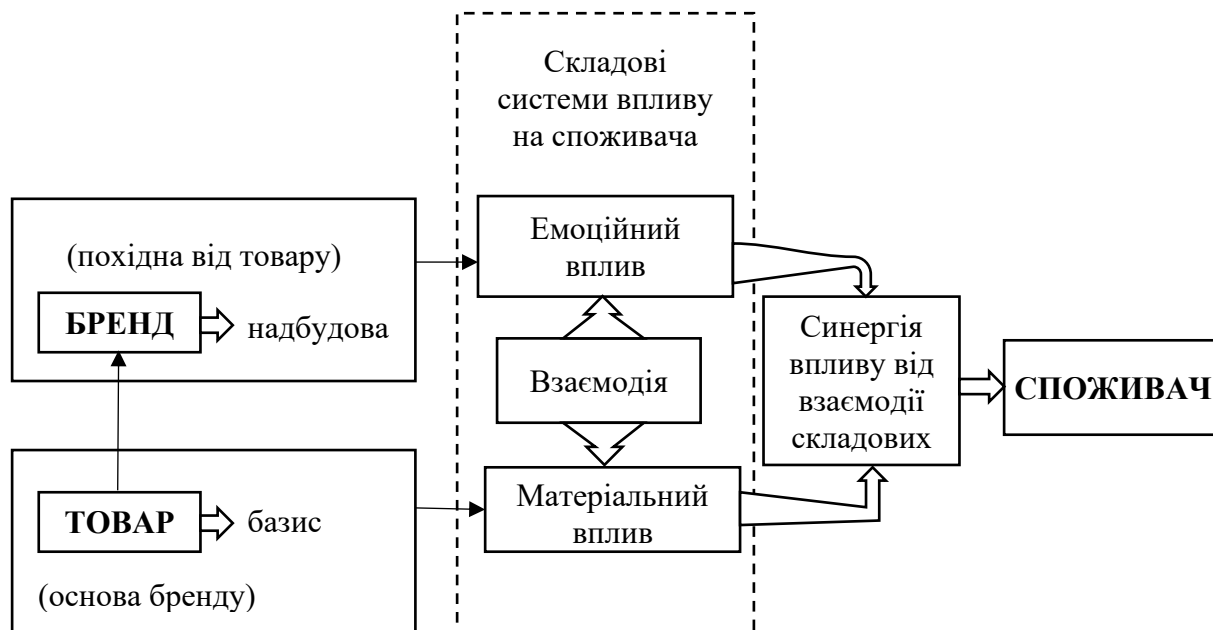

Рис. 1. Складові впливу бренду на споживача

Джерело: розроблено авторами.

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво змінили споживацькі настрої широких верств населення, поставивши на перше місце не емоційні мотиви закупівель, а більш раціональні, де характеристики реального товару набирають дедалі більшу вагу чим обіцянки бренду, який є лише його надбудовою. Це вимагає нових підходів до розробки брендингових технологій, які б посилили значущість в них саме реальних характеристик товару, його техніко-технологічних можливостей та споживчих властивостей.

Для створення сильного бренду необхідно досконало знати не тільки сам товар, а й технологію його виробництва, звідки можна одержати всю необхідну інформацію щодо особливості товару, рівень закладених в ньому конструкторських та технологічних рішень, потенціал його конкурентоспроможності, надійності, екологічності, термінів гарантійної експлуатації і т. ін. На всіх етапах реалізації брендингових технологій повинен простежуватись образ реального товару, з реальними експлуатаційними характеристиками, перебільшення яких зводить усі функції брендингових інструментів щодо просування товару до рівня недоброчесної реклами.

Якщо в процесі побудови або розвитку бренду підвищуються його обіцянки перед споживачами, підстави для яких відсутні, маємо ситуацію відірваності бренду від товару, що посилює руйнацію іміджу бренду та прискорює вихід його з ринку.

Швидкість поширення як позитивної, так і негативної інформації, чому сприяє розвиток сучасних засобів комунікації, миттєво змінює настрої цільової аудиторії, тому втрата бренду в досить короткий термін набуває загрозливого характеру. Довіра цільової аудиторії до компанії і до його бренду залежить від якості товару, який вона виробляє, а також і від адекватності бренду товару,

який вона представляє. У брендингових технологіях, які націлені на формування сильного бренду, на першому місці має бути реальний товар. Сильний бренд повинен представляти якісний товар, конкурентоспроможність якого має перевищувати конкурентоспроможність товарів конкурентів.

В умовах воєнного стану мотивація закупівель стає більш раціональною і перевага надається товарам, які задовольняють потреби, які сформульовані на перших сходинках ієрархії потреб (за Маслоу) [2]. У таких умовах споживача задовольняють товари саме з необхідними функціональними характеристиками, які стоять на першому плані (якість, надійність, експлуатаційні показники і т. ін.). Що стосується іміджевих, зумовлених уявою (репутація, культура, індивідуальність і т. ін.), то їхня значущість суттєво зменшується.

Фірми можуть використовувати ситуацію, яка склалась на споживчому ринку, з користю для себе за умов акцентування уваги на реальному товарі. Для клієнтів з раціональною купівельною поведінкою і мисленням заява виробника, що споживач, придбаваючи його товар, платить саме за якість, а не переплачує за бренд, швидко змінює рішення щодо купівлі на користь звичайного товару. Посилення конкуренції зумовлює використання брендингових технологій як для товару, який наявний на ринку, але немає належного попиту, так і для нового товару, визначеного в результаті дослідження ринку і виявлення незадоволеного попиту.

Відправною точкою брендингових технологій має бути всебічний аналіз товару, виявлення всіх його привабливих для потенціального споживача характеристик, які мають бути підкреслені та підсилені всіма засобами, методами та маркетинговими інструментами, якими володіє брендінг.

Концептуальні підходи до реалізації брендингових технологій для зазначених товарів наведені на рис. 2. Здебільшого причиною низького попиту на бренд можуть бути різні фактори макро- і мікросередовища, а також фактори внутрішнього середовища фірми, що впливають як на формування самого бренду, так і на поведінку споживачів. Серед п'яти груп факторів макросередовища (економічних, соціально-культурних, політико-правових, технологічних, природно-географічних) найбільш впливовими є саме економічні, що пов'язані зі станом економіки (падіння, піднесення), інфляцією, курсом валют, рівнем безробіття і т. ін., тобто тими факторами, які впливають на купівельну спроможність населення, рівень його доходів і витрат. Суттєвий вплив на зміну попиту мають надзвичайні обставини, пов'язані зі стихійним лихом, катастрофами природного і техногенного походження, війнами і т. ін. У таких умовах попит на деякі бренди може не тільки знизитись, а й зовсім зникнути. Водночас попит на товари, що пов'язані з життєзабезпеченням та життєзбереженням, стрімко зростає.

Фактори мікросередовища (споживачі, конкуренти, постачальники, посередники, контактні аудиторії) мають не такий глобальний характер, але своєю чергою можуть суттєво змінити попит споживачів на бренд.

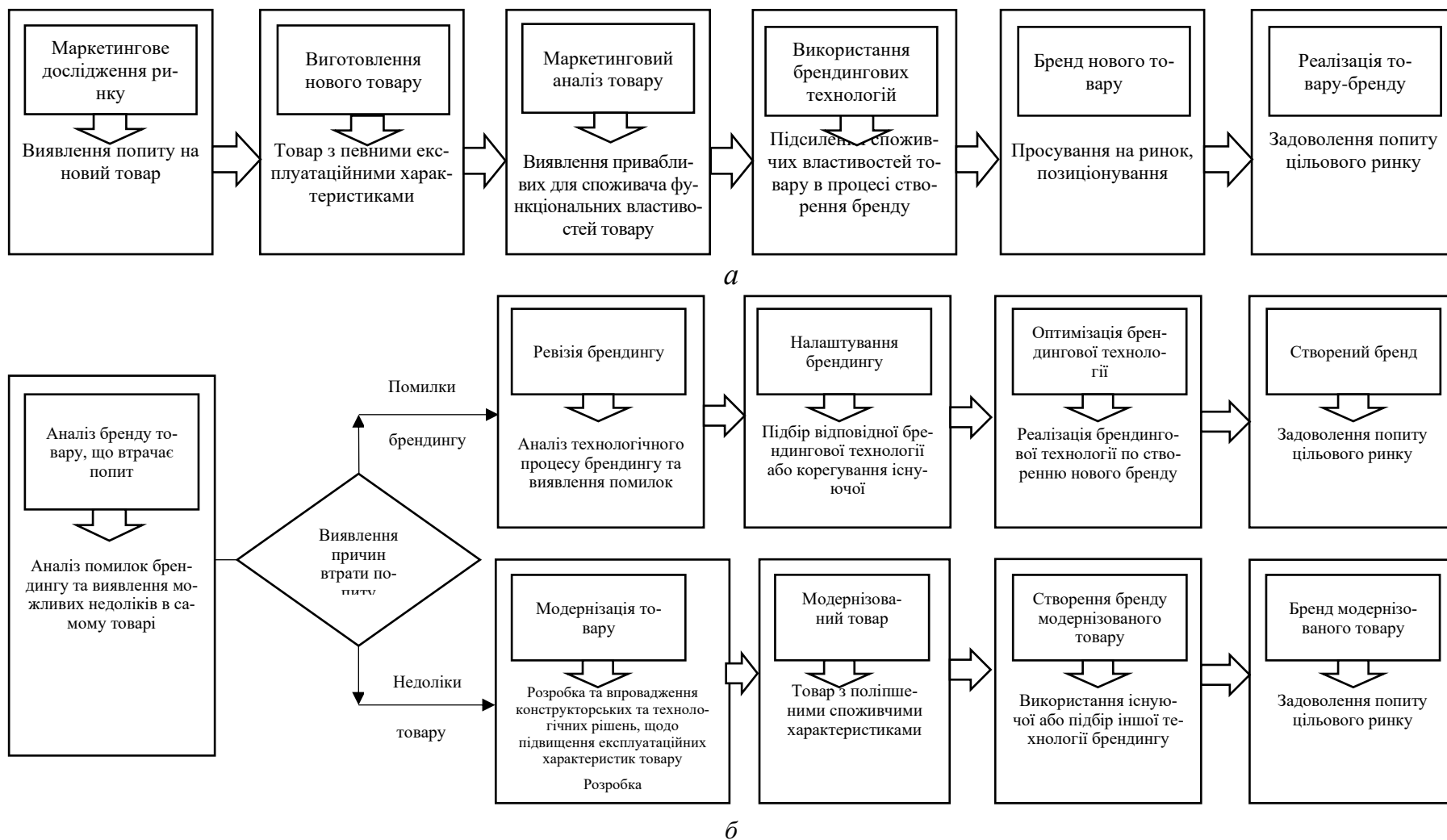

Рис. 2. Концептуальні підходи до реалізації брендингових технологій:
а – для нового товару; б – для наявного, що втрачає попит

Джерело: розроблено авторами.

Фактори внутрішнього середовища фірми (виробничий потенціал, кадрово-управлінський потенціал, конкурентний потенціал, фінансовий стан, ефективність виробництва, стратегія, місія, цілі, організаційна структура й культура, мотиваційні механізми, імідж підприємства і т. ін.) безпосередньо впливають на процес формування бренду, тому що саме вони є підґрунтям його формування і просування на ринок і наскільки ефективно керівництво фірми та маркетологи використовують зазначені фактори, настільки визначається рівень попиту на бренд потенційних споживачів [9].

За низький рівень попиту на бренд у багатьох випадках можуть відповісти як виробник, що виготовляє неякісний товар, так і маркетолог, який не зміг фахово використати або створити технологію брендингу щодо формування сильного бренду. Є різні технології побудови бренду, практика використання яких показала їх сильні і слабкі сторони (табл. 1).

У результаті аналізу основних характеристик зазначених брендингових технологій найбільш відпрацьованою та досконалою можна вважати технологію “Процес узгодження бренду”. У зазначеній технології чітко простежується органічний зв’язок техніко-технологічних можливостей підприємства щодо створення конкурентоспроможного товару і результатом формування сильного бренду. Однією з найбільш привабливих переваг такої технології є можливість внесення коректив у брендинг за мінімальних зусиль, що дозволяє її адаптувати до можливих змін кон’юнктури споживчого ринку. Кожна із зазначених у табл. 1 брендингових технологій має своє призначення, характеризується певними особливостями, перевагами й недоліками, що дозволяє в результаті їх аналізу вибрати оптимальну для різних умов реалізації. У табл. 1 поряд з відомими і визнаними брендинговими технологіями запропонована нова технологія, орієнтована на динамічні зміни суспільства і, відповідно, на нові потреби цільових ринків. Зазначена брендингова технологія спрямована на охоплення мало досліджених сегментів і ніш споживчого ринку, потреби яких не мають сталий характер, стійкої прихильності до певних брендів і досить мінливі за своїм попитом і пріоритетами. Задовольнити таку динамічну аудиторію, яка в постійному пошуку чогось надзвичайного, унікального, ексклюзивного досить складно з погляду на те, що споживачі прагнуть придбати такий бренд, який би дозволяв їм бути особливими, оригінальними за будь-яких змін навколишнього середовища, моди, поглядів і т. ін. Можливість застосування зазначеної методики визначається здатністю генерувати й реалізовувати креативні ідеї щодо визначення мінливих потреб динамічної аудиторії та відповідати на них інноваційними рішеннями щодо створення особливих і оригінальних товарів та послуг. Алгоритм реалізації будь-якої із відомих брендингових технологій має включати етапи визначення мети створення бренду, дослідження ринку, аналіз факторів мікро - і макросередовища, які мають певний вплив на маркетингові рішення щодо стратегії розробки бренду, а також аналіз факторів внутрішнього середовища фірми, які безпосередньо впливають на створення товару як основи бренду (рис. 3).

Таблиця 1

Основні характеристики брендингових технологій

Назва Технології. Орієнтація	Призначення	Сутність	Особливості	Ключові елементи (основні етапи)	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5	6	7
Брендинг класичний (узагальнений) Орієнтація на узагальнений традиційний технологічний процес створення бренду	Розкрити зміст загального методологічного підходу до створення бренду	Аналіз ринку та прогнозування розвитку бренду, оцінювання варіантів і вибір оптимального бренду, його реалізація. Аналіз та оцінювання результатів реалізації бренду	Акцентується увага на послідовності виконання визначених основних процедурних етапів алгоритму створення бренду, які реалізують поставлену мету	Мета Побудова Реалізація Аналіз	Універсальність та логічна послідовність технології створення бренду, чіткість процедурних етапів та однозначне їх розуміння. Контрольованість та можливість об'єктивної оцінки повноти та якості виконання зазначених етапів як кожного окремо, так і кінцевого результату всього процесу створення бренду	Необхідність поетапного контролю виконання етапів та їх узгодженості, завершеності, що викликає деякі незручності та потребує певних витрат часу та коштів
«Сутність бренду» від The Decision Shop Орієнтація на бренд	Створення та управління капіталом брендів	Сприйняття бренду як поетапного формування уявлення споживачів про бренд	Усвідомлення процесів сприйняття брендів споживачами, що забезпечує належні підходи до реалізації брендингу	Атрибути Вигоди Цінність Індивідуальність Сутність бренду	Чіткість відмінності від конкурентів, унікальне позиціонування, можливість внесення коректив за мінімальних зусиль, постійність бренду в часі та просторі	Необхідність проведення моніторингу щодо сприйняття бренду споживачами, потреба в дослідженнях якісних і кількісних показників, що потребує значних витрат часу і коштів

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
<p>Тотальний брендинг за Томпсоном «I. Walter Thompson-Thompson Total Branding»</p> <p>Орієнтація на комплекс комунікаційних засобів бренду</p>	<p>Спонування до виникнення почуттів у споживачів про бренд як «особистість»</p>	<p>Концентрація уваги споживачів на комунікаціях бренду</p>	<p>Використання композиції із трьох елементів: чуттєвих; раціональних; емоціональних; що утворюють «особистість бренду»</p>	<p>Продукт Організація Ім'я. Упаковка Маркетингові комунікації Ціна, розповсюдження, розміщення; Споживачі та стиль споживання</p>	<p>Зворотній зв'язок з цільовою аудиторією бренду, що дозволяє оперативно реагувати на можливі проблеми його просування та позиціонування. Комплексний позитивний вплив на споживача відпрацьованих атрибутів бренду, що формує прихильність до його образу</p>	<p>Значна чутливість складових бренду до негативних вражень, що може зруйнувати його імідж. Організація впливу бренду на почуття споживачів містить певні ризики в плані їх емоційної непередбачуваності на можливі недоліки бренду</p>
<p>«Процес узгодження бренду» Розробка «Enterprise IG»</p> <p>Орієнтація на лояльне ставлення споживача до бренду</p>	<p>Аналіз існуючих брендів та їх поділ на групи з погляду ставлення до них споживачів</p>	<p>Дослідження бренду з моменту появи його на ринку та прихильності з боку споживачів</p>	<p>Акцентується увага на враженнях споживачів про бренд та формуванні позитивного до нього ставлення</p>	<p>Аналіз портфеля брендів Поділ брендів за їх відомістю для споживача Виокремлення груп брендів за ставленням до них споживачів</p>	<p>Моніторинг стану власного бренду в порівнянні з конкуруючими Оперативне управління маркетинговими комунікаціями для покращення рейтингу бренду</p>	<p>Необхідність оперативних маркетингових досліджень стану конкуруючих брендів, що вимагає значних зусиль та коштів. Такі дослідження під силу переважно великим компаніям</p>

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Брендинг динамічного ринку Орієнтація на динамічні зміни стану суспільства та потреб цільових ринків Методика на стадії розробки та апробації з метою визначення доцільності її використання	Виявлення ніші незадоволеного попиту на ринку, що змінюється в умовах перманентних викликів та загроз Реалізація інноваційного підходу до створення бренду	Аналіз нових потреб ринкової ніші та їх задоволення новим брендом, створеним з використанням інноваційних методів, засобів та інструментів	Створення динамічних брендів, готових до трансформації із-за зміни смаків, потреб цільового ринку за умов швидкої зміни його кон'юнктури	Виявлення ніші Аналіз потреб Інноваційність підходів Ексклюзивність Готовність до змін	Відсутність формалізованих етапів технологічного процесу створення бренду, можливість використання інноваційних підходів, методів, засобів та інструментарію для реалізації креативних ідей. Здатність реагувати та адаптуватись до динамічних змін ринкової кон'юнктури та потреб цільового ринку.	Невизначеність та неоднозначність реакції споживачів на динамічні зміни кон'юнктури цільового ринку, складність прогнозувати пріоритети споживачьких настроїв та уподобання кінцевих споживачів на вузькому сегменті ринкової ніші, що ускладнює побудову відповідного бренду

Джерела: складено на основі [3; 7; 11; 12].

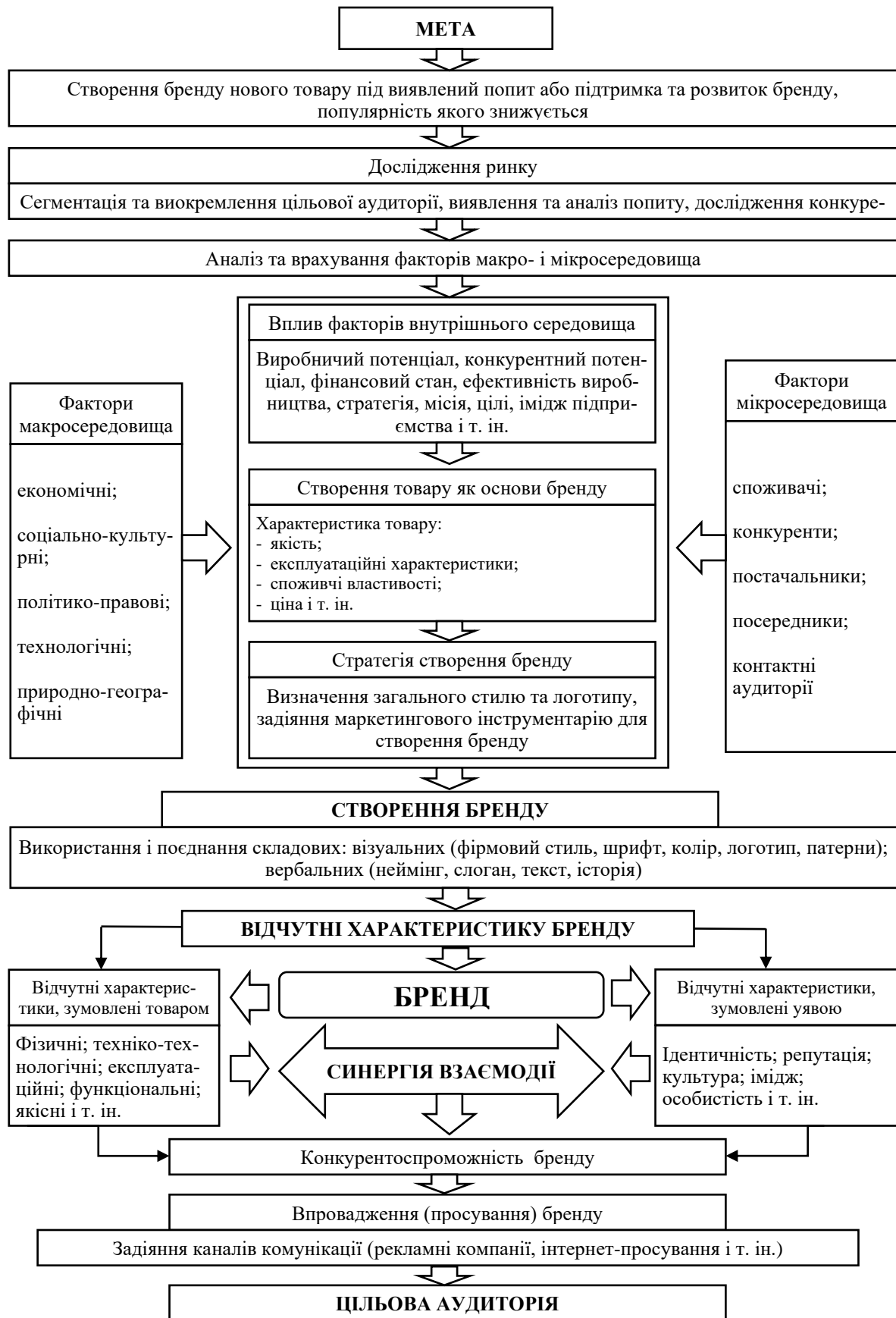

Рис. 3. Узагальнена схема створення бренду

Джерело: розроблено авторами.

Процес створення бренду реалізує відповідну стратегію, де передбачається визначення загального стилю та логотипу, задіяння певного маркетингового інструментарію для створення бренду. Безпосередньо процес створення бренду передбачає використання та поєднання візуальної (фірмовий стиль, шрифт, колір, логотип, патерни) і вербальної (неймінг, слоган, текст, історія) складових, які формують зовнішнє відчуття бренду, певні враження, що залишає бренд у пам'яті потенційних клієнтів, і які відіграють важливу роль у побудові стійких комунікаційних зв'язків із цільовою аудиторією.

У процесі створення бренду акцентується увага на поєднанні та взаємозв'язку його відчутних характеристиках, обумовлених товаром, як основи бренду (фізичних, техніко-технологічних, експлуатаційних, функціональних, якісних і т. ін.) і відчутних характеристиках, зумовлених уявою (ідентичності, репутації, культури, іміджу, особистості і т. ін.).

Взаємодія зазначених властивостей у системі показників, що характеризують бренд, сприяє виникненню синергетичного ефекту, який підсилює сукупне позитивне враження про бренд у потенційних споживачів. Охоплення брендом цільової аудиторії і її розширення здійснюється шляхом використання всіх можливих засобів комунікації.

Висновки і пропозиції. Брендінгові технології повинні достовірно відображати товар як основу бренду й базуватись на його привабливих для потенційного споживача характеристиках, але не перебільшувати їх функціональних можливостей, що загрожує ризиком втрати популярності бренду.

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво змінило споживацькі настрої широких верст населення та пріоритети їхніх закупівель, висунувши на перше місце товари та послуги, які забезпечують життєдіяльність та життєзабезпечення споживачів, що необхідно враховувати в стратегіях створення бренду.

Концептуальні підходи щодо реалізації брендінгових технологій при оновленні бренду, що втрачає попит, мають враховувати можливі помилки не тільки самого бренду, засобів та методів його просування та підтримки, а і недоліки самого товару, обумовленими зниженнями його експлуатаційних характеристик, або невідповідності їх зростаючим потребам та вимогам цільових ринків.

Аналіз наявних брендінгових технологій показав, що за умов різних підходів щодо створення бренду, всі вони націлені на використання традиційних засобів, методів та інструментарію створення візуального образу бренду зі всіма його атрибутами, що визначають його привабливість та цінність для споживача. Певні їх відмінності виявляються в складових елементах (основних етапах), які реалізують процес брендінгу, але дещо переключуються за своєю сутністю.

Універсальний підхід до створення бренду демонструє етапність процесу брендінгу, де враховується мета створення бренду, передумови, які передують його формуванню, аналіз факторів макро- і мікросередовища, а

також факторів внутрішнього середовища що впливають на розробку стратегії бренду і сам процес створення бренду як синтез його відчутних характеристик, що зумовлені товаром та уявою потенційних споживачів.

Список використаних джерел

1. Буняк Н. М. Особливості бренд-орієнтованого управління сучасним підприємством / Н. М. Буняк // Економіка та управління підприємствами. Серія: Інфраструктура ринку. – 2020. – № 43. – С. 125-130
2. Герасимчук В. Г. Маркетинг: Теорія і практика. – Київ : Вища шк., 1994. – 327с.
3. Григорчук Т. В. Брендінг / Тарас Васильович Григорчук. – Київ : Видавничий центр КНУК і М, 2018. – 163 с.
4. Ільчук В. П. Брендінг в підвищенні конкурентоспроможності виноробних підприємств в умовах євроінтеграції: Монографія / В. П. Ільчук, В. Л. Пазюк. – Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2018. – 276 с.
5. Ільчук В. П. Маркетингові дослідження споживчого ринку в умовах воєнного стану: особливості і пріоритети / В. П. Ільчук, І. В. Лисенко // Науковий вісник Полісся. – 2023. – № 2(27). – С. 328-342.
6. Ільчук В. Якість товару як умова ефективного брендінгу / В. Ільчук, І. Лисенко, О. Тарасенко // Економіка та суспільство. – 2024. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-133>.
7. Ковальчук К. В. Концептуальні засади формування бренду / К. В. Ковальчук, М. Р. Подорожна // Бізнес Інформ. – 2021. – № 5. – С. 396-401.
8. Лисенко І. Створення та розвиток e-commerce брендів в умовах цифровізації / І. Лисенко, А. Пономаренко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 3(35). – С. 82-97.
9. Майборода Г. О. Вплив факторів макросередовища на маркетингову діяльність підприємств хлібопекарської галузі / Г. О. Майборода // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2018. – № 3(38). – С. 129-138.
10. Смерічевський С. Ф. Брендінг-менеджмент. / С. Ф. Смерічевський, С. Є. Петропавловська, О. А. Радченко. – Київ : НАУ, 2019. – 156 с.
11. Хитрова О. А. Брендінгові технології як спосіб популяризації товарів / О. А. Хитрова // Економіка та управління підприємствами. – 2019. – Вип. 11(74). – С. 116-125.
12. Холодна Ю. Світові практики розвитку брендів в сучасних умовах / Ю. Холодна // Економіка та суспільство. – 2023. – № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-37>.

References

1. Buniak, N.M. (2020) Osoblyvosti brend-orientovanoho upravlinnia suchasnym pidpriemstvom [Features of brand-oriented management of a modern enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy. Serii: Infrastruktura rynku – Economics and enterprise management. Economics and enterprise management. Series: Market infrastructure*, 43, 125-130.
2. Herasymchuk, V.H. (1994). *Marketynh: Teoriia i praktyka [Marketing: Theory and practice]*. Vyshcha shkola.
3. Hryhorchuk, T.V. (2018). *Brendynh [Branding]*. Vydavnychiy tsentr KNUK i M.
4. Pchuk, V.P., Paziuk, V.L. (2018). *Brendynh v pidvyshchenni konkurentospromozhnosti vynorobnykh pidpriemstv v umovakh yevrointehratsii [Branding in increasing the competitiveness of winemaking enterprises in the conditions of European integration: Monograph]*. Vydavets Brahynets O. V.

5. Ilchuk, V.P., Lysenko, I.V. (2023). Marketynhovi doslidzhennia spozhyvchoho rynku v umovakh voiennoho stanu: osoblyvosti i priorityty [Marketing research of the consumer market under martial law: features and priorities]. *Naukovyi visnyk Polissia – Polissya scientific bulletin*, (2(27)), 328-342.
6. Ilchuk, V., Lysenko, I., & Tarasenko, O. (2024). Yakist tovaru yak umova efektyvnoho brendynhu [Product quality as a condition for effective branding]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (60). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-133>.
7. Kovalchuk, K.V., Podorozhna, M.R. (2021). Kontseptualni zasady formuvannia brendu [Conceptual principles of brand formation]. *Biznes Inform – Business Inform*, 5, 396-401.
8. Lysenko, I., Ponomarenko, A. (2023). Stvorennia ta rozvytok e-commerce brendiv v umovakh tsyfrovizatsii [Creation and development of e-commerce brands in conditions of digitalization]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(35)), 82-97.
9. Maiboroda, H.O. (2018). Vplyv faktoriv makroseredovyshcha na marketynhovu diialnist pidpriemstv khlibopekarskoi haluzi [The influence of macroenvironmental factors on the marketing activity of enterprises in the bakery industry]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) – Collection of scientific works of Tavriyya State Agro-Technological University*, 3(38), 129-138.
10. Smerichevskiy, S.F., Petropavlovska, S.Ye., Radchenko, O.A. (2019). *Brendynh-menedzhment [Branding management]*. NAU.
11. Khytrova, O.A. (2019). Brendynhovi tekhnolohii yak sposib populiaryzatsii tovariv. [Branding technologies as a way to popularize goods]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvy – Economics and enterprise management*, 11(74), 116-125.
12. Kholodna, Yu. (2023). Svitovi praktyky rozvytku brendiv v suchasnykh umovakh [Global practices of brand development in modern conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-37>.

Отримано 15.02.2024

UDC 339.138:342.78

Valerii Ilchuk

Doctor of Economics, Associate Professor, of Department of marketing,
PR technologies and logistics

Chernihiv National Polytechnic University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ivp5@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4844-1326>

ResearcherID: [F-4864-2016](https://orcid.org/0000-0003-4844-1326)

Iryna Lysenko

PhD in Economics, Associate Professor of Department of marketing, PR technologies and logistics
Chernihiv National Polytechnic University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: lysenko_iren@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-9960-1599>

ResearcherID: [AAN-3698-2020](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599). **Scopus Author ID:** [57219002215](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599)

BRANDING TECHNOLOGIES IN CREATING A STRONG BRAND

The conditions for effective branding formation and promotion are considered, taking into account the factors of the macro- and micro-environment, as well as the factors of the firm's internal environment. The importance of forming strong brands to ensure the competitiveness of firms and their economic growth is emphasized. The material and emotional components of the brand are

characterized, the interaction of which creates a synergistic effect on consumers, increasing its significance. The change in consumer moods of the general population in conditions of martial law is considered, as well as the need to take into account new challenges and threats when developing brands under such conditions. The need to ensure compliance of the brand's promises with the operational characteristics of the product to ensure the long-term existence of the brand in the market is confirmed. It is proven that the starting point for the implementation of branding technologies should be a comprehensive analysis of the product's operational characteristics, the attractiveness of its consumer properties, which is the basis for creating a strong brand. The main characteristics of the most common branding technologies are provided, their essence and features are disclosed. A generalized scheme for creating a brand with corresponding stages is considered, formalizing the order of implementation of branding technologies.

Keywords: brand; branding; demand; competitiveness; target market; consumers; consumer priorities.

Fig.: 3. Table: 1. References: 12.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-24-33](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-24-33)

УДК 334.726:[504+005.35]

JEL Classification: F64; Q54; M14

Людмила Миколаївна Мекшун

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: ludmila.mek1966@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8966-8116>

ResearcherID: [B-1484-2017](https://orcid.org/0000-0002-8966-8116)

Сергій Миколайович Хмелевський

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: sergeyv3x@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-4395-2090>

ResearcherID: [G-6517-2014](https://orcid.org/0000-0002-4395-2090)

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ У ПОДОЛАННІ ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ПРОБЛЕМ І РЕАЛІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті проаналізована позитивна роль міжнародних компаній у подоланні глобальних кліматичних проблем. Показано, що кліматична відповідальність є сучасною складовою корпоративної соціальної відповідальності. З'ясовано, що корпоративна соціальна відповідальність може здійснюватися на внутрішньому та зовнішньому рівнях. Проаналізований вплив можливих негативних наслідків зміни клімату на розвиток світової економіки, світову безпеку та добробут людей. З'ясовано, що у взаємодії урядів країн і корпорацій за допомогою заходів адаптації і пом'якшення можливе управління ризиками зміни клімату, зменшення викидів в атмосферу, перехід до ресурсозберігаючих технологій та відновлюваних джерел енергії. Проаналізовані приклади позитивних ініціатив міжнародних компаній щодо корпоративної і кліматичної соціальної відповідальності. Показано, що ресурсозберігаючі технології дозволяють поєднати кліматичну відповідальність з економічним зростанням підприємства.

Ключові слова: міжнародні компанії, зміна клімату, подолання глобальних кліматичних проблем, корпоративна соціальна відповідальність, ресурсозберігаючі технології.

Табл.: 1. Бібл.: 17.

Постановка проблеми. Щодня на планеті люди стикаються з кліматичними проблемами. В умовах зміни клімату відбувається трансформація системних процесів корпоративного управління, модернізація та нова організація виробництва, оновлення поведінки бізнесу. Позиція компаній на ринку та їх взаємодія із суспільством залежить від корпоративної соціальної відповідальності, яка сприяє формуванню позитивного іміджу підприємств, підвищує рівень довіри громадськості до їх продукції і може бути підґрунтям для успішного розвитку. Дотримання принципів ESG (environment, social and governance – навколишнє середовище, соціальна відповідальність і управління) є прикладом відповідальних інвестицій і

ключовою умовою цінності бізнесу для інвесторів та акціонерів. Кліматична відповідальність компаній стала обов'язковою складовою їх корпоративної соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія, методологія і практика корпоративної соціальної відповідальності досліджувалися в роботах зарубіжних вчених П. Друкера, Ф. Котлера, М. Портера, Г. Прингла, М. Томпсона, М. Фрідмана та ін. Важливий внесок у розвиток теоретичних аспектів корпоративної соціальної відповідальності зробили вітчизняні дослідники Н. Бичкова, Ю. Березов, О. Даниленко, О. Охрименко та ін. Питання наслідків та адаптації до зміни клімату розглядалися в роботах С. Іванюти, О. Коломієць, Г. Корери, Еріка Е. Массея, О. Малиновської, Л. Якушенко та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Наслідки зміни клімату негативно впливають на світову економіку, завдають великих збитків бізнесу та окремим домогосподарствам. Перезавантажити економіку можна за рахунок нової моделі зростання, яка використовує відновлювану енергію, прагне до нульових викидів парникових газів та переходить до низьковуглецевого виробництва. На рівні Організації Об'єднаних Націй приймаються Програми збереження навколишнього середовища, фінансуються безпечні для клімату проекти, випускаються «зелені» бонди тощо. Корпорації часто критикують державні ініціативи та обмеження, спрямовані на подолання негативних наслідків зміни клімату. У таких умовах доцільно дослідити позитивний досвід міжнародних компаній у подоланні глобальних кліматичних проблем через реалізацію програм корпоративної соціальної відповідальності.

Мета статті. Проаналізувати роль міжнародних компаній у розвитку корпоративної і кліматичної соціальної відповідальності, використання ними ресурсоефективних технологій, виготовлення екологічно чистої продукції, зменшення використання викопного палива та викидів в атмосферу.

Виклад основного матеріалу. Значну роль у вирішенні кліматичних проблем і розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) відіграють міжнародні компанії. КСВ може здійснюватися на внутрішньому та зовнішньому рівнях. Внутрішня зона відповідальності включає свідоме ставлення працівників до виробництва і транспортування продукції з урахуванням впливу цих процесів на зміну клімату, їх умови праці, вплив робочого процесу на навколишнє середовище та людей. Зовнішня зона розповсюджується на взаємодію компанії із суспільством, партнерами, співпрацю з урядами країн та громадськістю [1]. Європейська Комісія протягом останніх двадцяти років заохочує розвиток КСВ та підтримує впровадження кліматичних проєктів, як на державному рівні, так і на рівні компаній [2].

Однією з важливих проблем сьогодення є зміна клімату, негативні наслідки якої потрібно вирішувати на рівні співпраці держав з міжнародними компаніями. Зміну клімату спеціалісти ЮНІСЕФ визначають як коливання глобальних температур та погодних явищ, яке відбувається внаслідок глобального потепління і викликане діяльністю людини [3]. Вона впливає на економіку та суспільство і може призвести до руйнування екологічних систем, вимушеного переселення людей та погіршення їх здоров'я. За результатами досліджень Munich Security Report 2020, зміна клімату на 30 % погіршить стан сільського господарства та збільшить кількість людей, яким не вистачатиме достатньої кількості прісної води, з 3,6 мільярда осіб зараз до понад 5 мільярдів до 2050 року [4].

Подолання кліматичних проблем можливе через співпрацю урядів різних країн та бізнесу. З 30 жовтня по 12 листопада 2021 року у Глазго відбулася конференція Організації об'єднаних націй з питань зміни клімату (COP26). На ній було розглянуто виконання Паризької кліматичної угоди (2015 р.) і констатовано, що через глобальне потепління, спровоковане понаднормовими викидами в атмосферу, температура Землі поступово зростає, що призводить до екстремальних погодних явищ, включаючи спеку, повені та лісові пожежі [5]. За останні 40 років екстремальні погодні умови завдали європейським країнам збитків на понад 500 млрд євро [6]. За даними Організації Об'єднаних Націй, замість обмеження глобального потепління на рівні до 1,5 °C у межах Паризької кліматичної угоди, нині світ перебуває на шляху до потепління на рівні 3,2 °C до 2100 року [7].

Кліматична криза може вплинути на світову безпеку. У звіті, підготовленому відомствами безпеки США у 2021 році, вказується на те, що країнам не вдається співпрацювати у розв'язанні проблем зміни клімату, внаслідок чого між ними посилюється конкуренція та нестабільність. Наслідки зміни клімату можуть посилити конфлікти між народами, екстремізм, радикалізм і стати своєрідним стрес-фактором для суспільства [8].

Боротися з наслідками зміни клімату на рівні держав та бізнесу можна за допомогою заходів адаптації та пом'якшення. Заходи адаптації спрямовані на управління ризиками зміни клімату, а заходи пом'якшення реалізуються за допомогою переходу до відновлюваних джерел енергії, зменшення викидів парникових газів та спалюваного викопного палива [3].

До заходів адаптації, за Еріком Е. Массеєм, належать:

- заходи, спрямовані на формування адаптаційного потенціалу (урядові звіти, наукові дослідження, інформаційні компанії, які оцінюють ризики й інформують про певні вразливості до зміни клімату);

- заходи, спрямовані на зниження ступеня чутливості до наслідків зміни клімату (вони мають підготовчий характер і дозволяють захистити людей та майно від можливих стихійних лих: системи раннього оповіщення про

надзвичайні події, ухвалення нових будівельних норм і правил для захисту будівель від екстремальних погодних умов, будівництво хвилевідбійних стінок для захисту від довгострокового підняття рівня моря, використання нових сортів сільськогосподарських культур, стійкіших до температурних змін та нестачі води та ін.);

- заходи, спрямовані на підвищення потенціалу для подолання надзвичайних та стихійних подій (наприклад, створення «місць для охолодження» під час сильної спеки, швидка мобілізація спеціальних бригад для розчищення доріг, звільнення заплави від води або виділення коштів зі спеціального фонду на випадок надзвичайної ситуації);

- заходи, спрямовані на отримання вигоди від змінених кліматичних умов (вигода від триваліших сезонів вирощування нових сільськогосподарських товарних культур або збільшення сезону вилову риби та ін.) [9].

На рівні держав розробляються науково-дослідні програми адаптації та пом'якшення зміни клімату. Наприклад, уряд Великої Британії у 1997 році розробив програму UK Climate Impacts Programme (UKCIP), а у 2008 році прийняв Закон про зміну клімату, які допомагають громадам, підприємствам і приватним особам у плануванні та впровадженні стратегій адаптації до зміни клімату у коротко-, середньо- та довгостроковому періодах.

Уряд Фінляндії у 2004-2005 роках започаткував національну дослідну програму *Assessing the adaptive capacity of the Finnish environment and society under a changing climate (FINADAPT)*, результатом якої стали понад 30 науково-дослідних проєктів адаптації різних галузей господарства та сфер діяльності до наслідків зміни клімату в країні [9].

У «Цілях сталого розвитку» ціль 13 присвячена пошуку шляхів пом'якшення наслідків зміни клімату за допомогою зменшення викидів парникових газів та спалюваного викопного палива, переходу до відновлюваних джерел енергії [10]. 13 грудня 2023 року завершився кліматичний саміт COP28, на якому представники 200 країн світу домовилися поступово до 2050 року відмовитись від використання викопного палива.

Зарубіжні компанії реалізують свою участь у подоланні кліматичних проблем через програми КСВ, які стали невід'ємною частиною стратегії їх розвитку. Такі програми не тільки підвищують репутацію бізнесу, але й стають основним компонентом їхньої діяльності. Також при оцінці інвестиційної привабливості компаній інвестори значну увагу приділяють їх кліматичній та соціальній відповідальності. Зокрема, при оцінці кліматичної відповідальності розглядаються питання про ефективне використання та економію природних ресурсів, вплив виробництва на вуглецеві викиди та кліматичні зміни, екологічний дизайн та інновації, утилізацію відходів та зменшення забруднення навколишнього середовища. Кліматична

відповідальність є складовою корпоративної соціальної відповідальності, бо в ній розглядаються питання впливу зміни клімату на здоров'я та безпеку працівників, розробку екологічно чистих товарів та підвищення їх якості, свідоме ставлення персоналу до виробництва та транспортування продукції.

Нині у світі понад 100 організацій проводять моніторинги та складають рейтинги компаній щодо дотримання ними корпоративної соціальної відповідальності. Дослідження, проведене британською консалтинговою компанією SustainAbility шляхом опитування інвесторів та експертів, показало, що найавторитетнішими та найкращими з погляду якості та інформативності є такі рейтинги, як: корпоративний рейтинг ISS-Oekom, рейтинг корпоративної сталості Robeco SAM, рейтинги у сфері клімату, лісів і водних ресурсів CDP, рейтинги ESG ризиків Sustainalytics, MSCI ESG-рейтинг, рейтинг якості ISS, рейтинг розкриття ESG інформації Bloomberg та ін. [11].

Некомерційні організації New Climate Institute та Carbon Market Watch провели моніторинг 35 найбільших світових компаній та опублікували звіт щодо дотримання ними корпоративної кліматичної відповідальності [12]. Зокрема, увагу дослідників привернули компанії Accenture, Amazon, Apple, BMW Group, Carrefour, CVS Health, Deutsche Telekom, Deutsche Post DHL, Enel, E.On SE, GlaxoSmithKline, Google, Hitachi, Ikea, JBS, Maersk, Nestle, Novartis, Saint-Gobain, Sony, Vale, Vodafone, Volkswagen, Unilever, Walmart та ін. На ці компанії припадає 5 % світового викиду парникових газів, які утворюються від вирощування сільськогосподарських культур, розвитку тваринництва, виробництва і транспортування товарів, споживання електроенергії під час використання ноутбуків та смартфонів тощо [12].

У нинішніх реаліях споживачі надають перевагу екологічно чистій продукції та продукції, при виробництві якої була дотримана кліматична відповідальність, і зарубіжні бізнес-структури повинні підлаштовуватися під запити суспільства. Приклади заходів міжнародних компаній щодо впровадження корпоративної соціальної та кліматичної відповідальності представлені в табл. 1.

Методика ресурсоефективного та чистого виробництва працює у світі вже понад 20 років і передбачає скорочення споживання води та енергетичних ресурсів, сировини й матеріалів підприємствами, їх відмову від використання токсичних матеріалів, а також скорочення обсягів викидів і відходів, що мінімізує негативні наслідки зміни клімату. Вона дозволяє поєднати екологічну ефективність виробництва з економічним зростанням підприємства, адже зниження питомих показників споживання ресурсів безпосередньо впливає на собівартість одиниці продукції, заощадження коштів, дотримання екологічних вимог, що, у свою чергу, зменшує плату за забруднення довкілля та скорочує витрати на утилізацію відходів [17].

Таблиця 1

Приклади ініціативи міжнародних компаній щодо впровадження корпоративної соціальної та кліматичної відповідальності

Назва компанії	Приклади ініціатив корпорацій для збереження клімату	
	Що вже зроблено	Що планується зробити
Amazon	Працівники компанії дотримуються політики «екологічної свідомості». Має 10 центрів «відновлюваної енергії»	До 2025 року 100 % виробництва планується здійснювати за рахунок відновлюваної енергії
Ikea	Розробила човен Good Ship ІКЕА на дистанційному управлінні, який очищує від сміття річки	До 2030 року обіцяє стати «позитивно-кліматичною»
Deutsche Telekom, Maersk та Vodafone	Скорочення шкідливого впливу вуглекислого газу на навколишнє середовище на 30 %	До 2030 року зменшити при виробництві та транспортуванні продукції викиди парникових газів на 90 %
LEGO Group	З 2021 року використовує паперові пакети, які придатні для вторинної переробки і сертифіковані Лісовою опікунською радою (FSC).	До 2025 року планує повністю перейти на екологічно чисте пакування
Shell	Реалізує низку проектів із захисту біорізноманіття, відновлюючи коралові рифи у національному парку Veracruz Reef System в Мексиці	Планується реалізувати програму «Із повагою до природи» в рамках якої прагне зберегти та відновити екосистеми, зменшити відходи, забезпечити чистоту повітря, економити природні ресурси при виробництві товарів
British Petroleum	У 2018-2019 роках розробила нові судна для транспортування нафти та СПГ, які використовують силу вітру для покращення економії палива та зменшення викидів	До 2025 року запуск 10 супутників, які здійснюють моніторинг викидів
Microsoft Corporation	Інвестування 1 млрд доларів США у Фонд кліматичних інновацій	Повна відмова від дизельного палива до 2030 року

Джерело: [12; 13; 14; 15; 16].

Економія використання природних ресурсів також є одним з елементів корпоративної соціальної відповідальності міжнародних компаній. Наприклад, компанія Unilever розробила новий бренд для миття посуду Sunlight при використанні якого використовується на 20 % менше води, ніж при використанні інших засобів [11]. Компанія Shell планує до 2025 року на 15 % скоротити споживання прісної води завдяки реалізації проектів з перероблення використаної води для її повторного застосування [13].

Таким чином, великі компанії, чії виробничі потужності забруднюють навколишнє середовище, намагаються в рамках реалізації програм корпоративної соціальної відповідальності модернізувати свої виробництва, використовуючи ресурсоефективне та чисте виробництво, прагнучи зупинити негативні наслідки зміну клімату.

Висновки та пропозиції. Негативні наслідки зміни клімату можуть бути загрозою світовій безпеці, викликати вимушену міграцію населення країн через підняття рівня океану, впливати на показники розвитку світової економіки та зростання бідності, підвищувати попит на водні ресурси, сприяти руйнуванню екосистем, створювати загрози здоров'ю людей та ін.

Подолання глобальних кліматичних проблем у нинішніх умовах є спільним завданням як урядів країн, так і міжнародних компаній. На рівні держав розробляються програми адаптації та пом'якшення негативних наслідків зміни клімату, які допомагають громадам, підприємствам і приватним особам у плануванні та впровадженні стратегій розвитку у коротко-, середньо- та довгостроковому періодах.

Міжнародні компанії беруть активну участь у вирішенні кліматичних проблем, реалізуючи програми корпоративної соціальної відповідальності. Вони сприяють формуванню у працівників свідомого ставлення до виробництва і транспортування продукції з урахуванням впливу цих процесів на зміну клімату, впроваджують ресурсозберігаючі технології, використовують відновлювані джерела енергії, захищають біорізноманіття різних куточків планети, інвестують кошти у фонди кліматичних інновацій тощо. Здатність бізнесу ставити значні цілі, діяти оперативно та швидко трансформувати ідеї в конкретні заходи є його перевагою в подоланні кліматичної кризи.

Список використаних джерел

1. Мекшун Л. М. Особливості сучасного етапу розвитку соціальної відповідальності бізнесу / Л. М. Мекшун, А. М. Волкова // Проблеми і перспективи економіки і управління. – 2021. – № 3(27). – С. 64-71.
2. Шевченко О. В. Екологічне регулювання діяльності бізнес-структур в ЄС [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко, Г. В. Шевченко // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2019. – № 20. – Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ro>.
3. Зміна клімату і як з нею боротися: ключова інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/climateaction#:~:text=4>.
4. Munich Security Report 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.securityconference.org/en/publications/munich-security-report.
5. Кліматична конференція COP26: що це таке та чому вона важлива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/176712-klimaticna-konferencia-cop26-soce-take-ta-comu-vona-vazлива>.
6. Збитки Європи через кліматичну кризу складають 500 млрд євро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/WORLD/zbitki-jevropi-cherez-klimaticnu-krizu-skladajut-500-miljardiv-jevro-za-40-rokiv-the-guardian-.html>.
7. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь [Електронний ресурс] / [С. П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко]; за ред. С. П. Іванюти. – Київ : НІСД, 2020. – 110 с. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dop-climate-final-5_sait.pdf.
8. Корера Г. Хто і з ким може воювати через зміни клімату – доповідь розвідки США [Електронний ресурс] / Г. Корера. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59009523>.
9. Массей Ерік Е. Досвід Європейського союзу в адаптації до зміни клімату та застосування його в Україні [Електронний ресурс] / Ерік Е. Массей. – Режим доступу: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/93311.pdf>.
10. Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://business.diaa.gov.ua/en/handbook/sustainable-development-goals/cil-13-romaksenna-naslidkiv-zmini-klimatu>.
11. Бичкова Н. В. Вплив корпоративної соціальної відповідальності на вартість компанії: міжнародний досвід [Електронний ресурс] / Н. В. Бичкова, М. Р. Нанейшвілі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Вип. 36. – С. 35-40. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/36_2021ua/8.pdf.

12. Найбільші компанії світу перебільшують свій внесок у захист клімату – BBC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/WORLD/najbilshi-kompaniji-svitu-perebilshujut-svij-vnesok-u-zakhist-klimatu-bbc.html>.

13. Із повагою до природи: як Shell захищала навколишнє середовище та біорізноманіття у 2022 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nefterynok.info/stati/z-povagoyu-do-prirodi-yak-shell-zahischala-navkolishn-seredovische-ta-borznomanttya-u-2022-roc>.

14. Екологічні ініціативи міжнародної компанії «British Petroleum» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecolog-ua.com/news/ekologichni-iniciatyvy-mizhnarodnoyi-kompaniyi-british-petroleum>.

15. Microsoft спільно з іншими компаніями створили коаліцію переходу до нульового викиду CO₂ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lc-les.com/press-center/posts/microsoft-spilno-z-inshimi-kompaniyami-stvorili-koaliciyu-z-perehodu-no-nulovogo-vikidu-co2>.

16. Ікеа розробила човни для очищення річок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.ua/news/20194061-ikea-rozrobila-chovni-dlya-ochishchennya-richok>.

17. Принципи та практики ресурсоефективного виробництва. Практики для кращого бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.recrc.org/wp-content/uploads/2020/07/RECP-Primer-UA-2016-UKR.pdf>.

References

1. Mekshun, L.M., Volkova, A.M. (2021). Osoblyvosti suchasnoho etapu rozvytku sotsialnoi vidpovidal-nosti biznesu [Peculiarities of the modern stage of development of social responsibility of business]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky i upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(27)), 64-71.

2. Shevchenko, O.V., Shevchenko, H.V. (2019). Ekolohichne rehuliuвання діяльності бізнес-структур в ЄС [Environmental regulation of business structures in the EU]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya «Politychni nauky» – International relations. Series "Political Sciences"*, (20), <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/po>.

3. Zmina klimatu i yak z neiu borotysia: kliuchova informatsiia [Climate change and how to deal with it: key information]. (2021). <https://www.unicef.org/ukraine/stories/climate-action#:~:text=4>.

4. Munich Security Report 2020 [Munich Security Report 2020]. (2020). www.securityconference.org/en/publications/munich-security-report.

5. Klimatychna konferentsiia SOR26: shcho tse take ta chomu vona vazhlyva [COP26 climate conference: what it is and why it is important]. <https://suspilne.media/176712-klimatichna-konferencia-cop26-so-ce-take-ta-comu-vona-vazhlyva>.

6. Zbytky Yevropy cherez klimatychnu kryzu skladaiut 500 mlrd yevro [Europe's losses due to the climate crisis amount to 500 billion euros]. (2022). <https://zn.ua/ukr/WORLD/zbitki-jevropi-cherez-klimatichnu-kryzu-skladajut-500-miljardiv-jevro-za-40-rokiv-the-guardian-.html>.

7. Ivaniuta, S.P. (2020). *Zmina klimatu: naslidky ta zakhody adaptatsii: analit. dopovid [Climate change: consequences and adaptation measures: analyst. report]*. NISD. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dop-climate-final-5_sait.pdf.

8. Korera, H. (2021). Khto i z kym mozhe voiuvaty cherez zminy klimatu – dopovid rozvidky SShA [Who and with whom can fight because of climate change - US intelligence report]. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59009523>.

9. Massei Erik E. (2012). *Dosvid Yevropeiskoho soiuzu v adaptatsii do zminy klimatu ta za-stosuvannya yoho v Ukraini [Experience of the European Union in adaptation to climate change and its application in Ukraine]*. <https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/93311.pdf>.

10. Tsil 13. Pomiakshennia naslidkiv zminy klimatu [Goal 13. Mitigation of the consequences of climate change]. (2021). <https://business.diia.gov.ua/en/handbook/sustainable-development-goals/cil-13-pomaksenna-naslidkiv-zmini-klimatu>.

11. Bychkova, N.V., Naneishvili, M.R. (2021). Vplyv korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti na vartist kompanii: mizhnarodnyi dosvid [The influence of corporate social responsibility on the value of the company: international experience]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 36, 35-40. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/36_2021ua/8.pdf.

12. Naibilshi kompanii svitu perebilshuiut svii vnesok u zakhyst klimatu – VVS [The world's largest companies exaggerate their contribution to climate protection - BBC]. (2022). <https://zn.ua/ukr/WORLD/najbilshi-kompaniji-svitu-perebilshujut-svij-vnesok-u-zakhyst-klimatu-bbc.html>.

13. Iz povahoiu do pryrody: yak Shell zakhyshchala navkolyshnie seredovyshe ta bioriz-nomanittia u 2022 rotsi [With respect for nature: how Shell protected the environment and biodiversity in 2022]. (2022). <https://www.nefterynok.info/stati/z-povagoyu-do-prirodi-yak-shell-zahischala-navkolishn-seredovische-ta-borznomanntya-u-2022-roc>.

14. Ekologichni initsiatyvy mizhnarodnoi kompanii «British Petroleum» [Environmental initiatives of the international company "British Petroleum"]. (2021). <https://ecolog-ua.com/news/ekologichni-iniciatyvy-mizhnarodnoyi-kompaniyi-british-petroleum>.

15. Microsoft spilno z inshymy kompaniiamy stvoryly koalitsiiu perekhodu do nulo-voho vykydu SO2 [Microsoft, together with other companies, created a coalition of the transition to zero CO2 emissions]. (n.d.). <https://lc-les.com/press-center/posts/microsoft-spilno-z-inshimi-kompaniyami-stvorili-koaliciyu-z-perehodu-no-nulovogo-vikidu-co2>.

16. Ikea rozroblyla chovny dlia ochyshchennia richok [Ikea designed boats to clean rivers]. (2019). <https://mind.ua/news/20194061-ikea-rozrobila-chovni-dlya-ochishchennya-richok>.

17. Pryntsyipy ta praktyky resursoefektyvnoho vyrobnytstva. Praktyky dlia kra-shchoho biznesu [Principles and practices of resource-efficient production. Practices for better business]. (n.d.). <http://www.recpc.org/wp-content/uploads/2020/07/RECP-Primer-UA-2016-UKR.pdf>.

Отримано 11.02.2024

UDC 334.726:[504+005.35]

Liudmila Mekshun

PhD in Economic, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Personnel Management and business technology
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ludmila.mek1966@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8966-8116>

ResearcherID: [B-1484-2017](https://orcid.org/0000-0002-8966-8116)

Serhii Khmelevskyi

PhD in Economic, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Personnel Management and business technology
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: sergeyv3x@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-4395-2090>

ResearcherID: [G-6517-2014](https://orcid.org/0000-0002-4395-2090)

THE ROLE OF INTERNATIONAL COMPANIES IN OVERCOMING GLOBAL CLIMATE PROBLEMS AND IMPLEMENTING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Within the article, a positive role of international companies in overcoming global climate problems is analyzed. It is shown that climate responsibility is a modern component of corporate social responsibility, because it deals with the impact of climate change on the health and safety of employees, the development of environmentally friendly goods. It is indicated that corporate social responsibility

contributes to the formation of a positive image of companies and increases their investment attractiveness. It is established that corporate social responsibility can be carried out at the internal and external levels. The internal area of responsibility includes a conscious attitude of employees to the production and transportation of products in compliance with the requirements that reduce negative effects of climate change. The external area of responsibility extends to the company's interaction with society, partners, cooperation with governments and the public.

The influence of possible negative consequences of climate change on the development of the world economy and human well-being is analyzed. The role of UN the problems of climate change is shown. It is indicated that the climate crisis may pose a threat to the global security.

It was found out that in the cooperation of governments of countries with the help of adaptation and mitigation measures, it is possible to manage the risks of climate change, reduce air emissions and switch to resource saving technologies and sources of renewable energy. It is indicated that climate change adaptation and mitigation programs in the UK and Finland help communities, businesses and individuals in planning and implementing development strategies.

Examples of positive initiatives of international companies regarding corporate and climate social responsibility are analyzed. It is shown that resource saving technologies allow combining climate responsibility with economic growth of the enterprise, because reducing the specified indicators of resources consumptions and increasing the use of sources of renewable energy directly affects the cost of a production unit, reduces the fee for environment pollution and reduces the cost of waste disposal.

Keywords: *international companies, climate change, overcoming global climate problems, corporate social responsibility, resource-saving technologies.*

Table: 1. references: 17.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-34-44](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-34-44)

УДК 330.341:355.01-021.68

JEL Classification: O10; O38

Оксана Валеріївна Мініна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: minina.ok.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5919-1599>

ResearcherID: [H-1167-2016](https://orcid.org/0000-0002-5919-1599)

Жанна Володимирівна Дерій

доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: jannet_d@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: [F-3828-2014](https://orcid.org/0000-0003-3695-7202)

Наталія Тимофіївна Шадура-Никипорець

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: nikiporetc@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

ResearcherID: [H-1176-2016](https://orcid.org/0000-0001-7990-0105)

НОВА МОДЕЛЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПОШУК ОПТИМАЛЬНОГО ВЕКТОРА ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто особливості розвитку економіки України за останнє десятиліття, проаналізовано тенденції, що склалися в довоєнний період, а також зміни, які відбулися через аграрну війну проти нашої держави, та їх можливі наслідки для подальшого розвитку. З'ясовано, що більшість виробництв вітчизняної економіки належать до третього або четвертого технологічних укладів, на п'ятий – приходиться близько 4 %, виробництва шостого укладу в нашій країні відсутні. Як оптимальний вектор післявоєнного розвитку економіки України запропоновано перехід від аграрної сировинної моделі до сучасної високотехнологічної, заснованої на виробництві продукції глибокого перероблення, розвитку ВПК з виходом на міжнародний ринок озброєнь із новітніми розробками, нарощування інноваційно-інтелектуального потенціалу країни.

Ключові слова: економіка країни; нова модель економіки; високотехнологічне виробництво; розвиток; технологічний уклад.

Рис.: 3. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Міркуючи про розвиток економічної системи в довгостроковій перспективі, ми розуміємо, що періоди зростання обов'язково змінюються періодами спаду, який може мати різну «глибину», тому часто оперуємо поняттям «дно» – точки, відштовхнувшись від якої, економіка починає свій рух до відновлення і зростання. Якщо подивитися на цей процес об'єктивно, зрозуміло, що при досягненні «дна» руйнування системи майже ніколи не відбувається. Пояснюється це цілком логічно: економічна система – це сукупність великої кількості взаємопов'язаних елементів, основним з яких є людина, що, по-перше, робить систему складною, а по-друге, саморегулюючою. Іншими словами, у прагненні до самозбереження

людина не дає зруйнуватися системі, постійно вишукуючи шляхи порятунку та відновлення, продукуючи інноваційні рішення та створюючи нові напрями економічної діяльності.

Нинішній етап для нашої країни можна назвати критичним, оскільки ми стикнулися з безпрецедентними викликами, пов'язаними з війною, – масштабними руйнуваннями, зупинкою частини підприємств, тимчасовим паралічем зв'язків між елементами економічної системи, масовою міграцією працездатного населення і подальшою деградацією структури трудових ресурсів, релокацією бізнесу та економічним, а часто і фізичним спустошенням деяких територій. І це лише верхівка айсберга, оскільки втрату транзитного потенціалу, екологічний екоцид, демографічну кризу й багато інших наслідків нам ще належить оцінити й прискіпливо проаналізувати. Зважаючи на такий вал проблем, на перший погляд здається, що економіка країни котиться у прірву, проте специфікою будь-якої економічної системи є її здатність відшукувати новий стан рівноваги за обставин, що змінилися, – нові параметри сукупного платоспроможного попиту поступово врівноважуються з можливостями виробництва, що наявні в поточному моменті, «провалля» ринку заповнюються за допомогою держави та закордону і, зрештою, ми починаємо жити і працювати в новій реальності. Процес розвитку, як відомо, незупинний, оскільки він є сукупністю направлених, незворотних якісних трансформацій системи, і наше завдання – віднайти ефективну економічну модель для України у світі, що змінився, підібравши найбільш дієві механізми та інструменти для забезпечення процвітання нашої країни в майбутньому, пошуку відповідного місця в міжнародному поділі праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий світ завжди швидко реагує на події і тенденції, що формуються в реальних системах, досліджуючи, аналізуючи, оцінюючи, пропонує шляхи вирішення проблем і моделі побудови нової реальності. Тому на сьогодні можна бачити значну кількість досліджень і публікацій, пов'язаних із повоєнною відбудовою, економічним розвитком, пошуком інвестиційно привабливих та перспективних напрямів для нашої країни, ефективних форм її існування та подальшого розвитку. Зокрема, С., Горблюк Т. Гудзь, Г. Дугінець, О. Караїм, А. Кострубіцька, О. Куш, М., Лазарева С. Марущак, В. Небрат, К. Ніжейко, О. Охрімєнко, Т. Пікуля, Р. Попов, О. Пустовойт, О. Рудік, М. Скрипниченко, Н. Супрун та багато інших дослідників розглядають економічні, управлінські, соціальні, правові, екологічні, інвестиційні, інноваційні аспекти розвитку країни в контексті її повоєнної відбудови, а також досвід країн, що стикнулися з воєнною агресією.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на багатий досвід, що є у світі, з відновлення економіки після війни, траєкторія розвитку кожної окремої країни унікальна. І це пов'язано з особливим поєднанням факторів і передумов, що складаються в різні історичні періоди

в різних країнах. Саме тому перекласти чужий досвід на свою реальність ми не можемо і не зможемо, навіть якщо захочемо, – особливості структури економіки, демографії, внутрішньосоціальної будови суспільства, історичної пам'яті, власних фінансових можливостей вимагають окремих досліджень і пошуку власної моделі відродження країни за нової реальності. Важливо не повернутися в довоєнний стан, а скориставшись набутим важким досвідом, можливостями, які своєю підтримкою надає нам світова спільнота, усвідомлюючи майбутні перспективи, знайти ефективні механізми побудови й реалізації цієї моделі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є пошук нової моделі економіки України та оптимального вектора її повоєнного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розмірковуючи про кризу, у якій опинилася нині Україна, на поверхні одразу бачимо лише очевидні речі – війна і все, що з нею пов'язано. І дійсно, це основна проблема на сьогодні, що стала причиною економічної, соціальної, демографічної, політичної, технологічної, екологічної кризи. Проте важливо дивитися на цю проблему більш глобально, адже до початку повномасштабного вторгнення наша економічна система вже демонструвала тенденції у своєму розвитку, що поступово вели її на узбіччя економічного прогресу, залишаючи в третьому-четвертому технологічних укладах. Зокрема, за оцінками експертів, завдяки суттєвому відставанню в технологічному розвитку, виробництва, які можна віднести до третього технологічного укладу, становлять понад 50 % економіки України, близько 38 % – виробництва четвертого укладу, на п'ятий приходить лише близько 4 % економіки. Для порівняння: у США та РФ частка четвертого укладу становить 20 і 50 % відповідно, а п'ятого – 60 і 10 %. Крім того, у США вже 5 % економіки можна віднести до шостого укладу, а в нас цей показник дорівнює нулю [1].

Зрозуміло, що забезпечити технологічний прорив можливо лише за рахунок відповідної інтенсивності інвестування процесів інноваційного розвитку, залучаючи для цього як вітчизняні, так й іноземні джерела. Проте, як показує практика останніх десятиліть, цей процес відбувається дуже мляво, а якщо бути чесними – лише в межах існуючого технологічного укладу і без видимих інноваційних проривів (рис. 1).

Як показують статистичні дані, динаміка ВВП чітко «вписується» в модель ділового циклу, демонструючи періодичний підйом і спад ВВП, загалом те саме відбувається і з капітальними інвестиціями, але, на відміну від класичної динаміки економічного циклу, ми не бачимо загальної тенденції до зростання навіть у номінальному вимірі, тому, очікувано, реальні величини, порівнюючи однойменні фази, продемонструють тенденцію до стиснення ділової активності. Саме тому можна бачити загальну тенденцію до зменшення частки капітальних інвестицій у ВВП, що не може не насторожувати. І ця ситуація сформувалася не через війну – це динаміка за останні

десятиліття, вона свідчить про посилення відставання нашої країни не лише від розвинених країн світу, а взагалі про відхилення від моделі розвитку «здорової» економіки. Ми вже давно «переросли» технологічну спадщину, що дісталася нам від союзу, і маємо швидко перебудувувати своє мислення і підходи, щоб не опинитися у списку найвідсталіших країн світу.

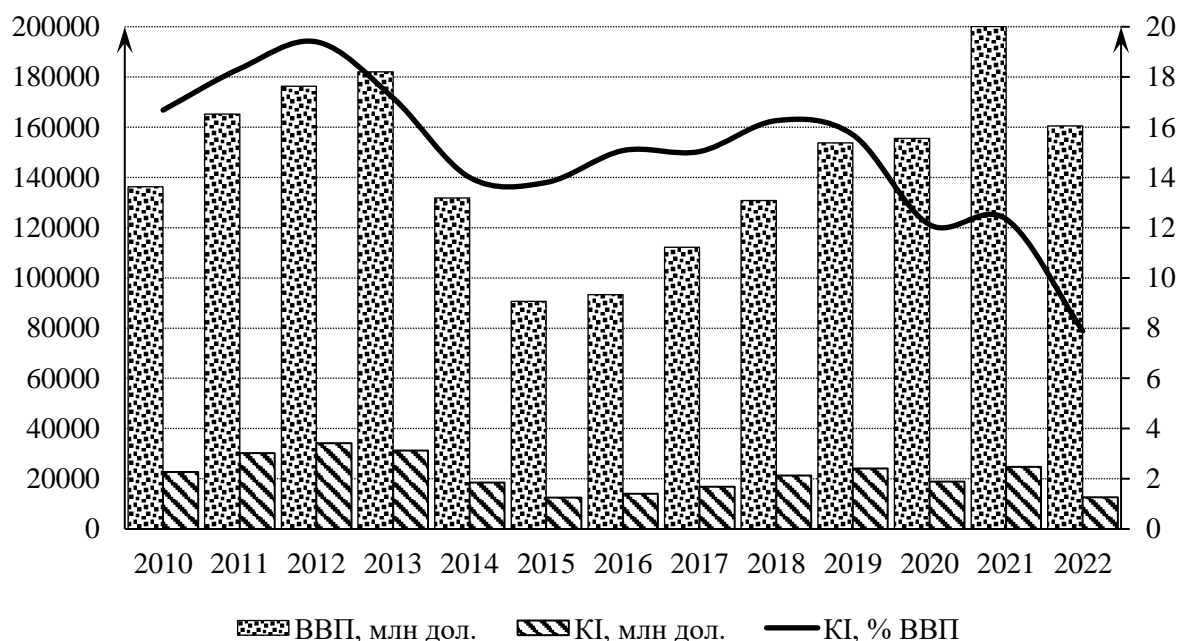

Рис. 1. Динаміка номінального ВВП України (млн дол. США) та розміру капітальних інвестицій (КІ, млн дол. США) і % від номінального ВВП) у 2010-2022 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

До речі, обсяги й динаміка прямих іноземних інвестицій також не додають оптимізму – вони в рази менші за внутрішні, а у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення за 2022 рік виявилися майже вшестеро меншими порівняно із 2021 роком (рис. 2).

Однак, наприклад, Китай, прямі іноземні інвестиції в економіку якого за останнє десятиліття становлять трохи більше ніж 1 % ВВП щороку, але в абсолютному вимірі це значні суми (всього 1,8 трлн дол. за 2010-2022 рр.) [4], продемонстрував усьому світові вражаючі успіхи не лише щодо темпів економічного розвитку, але і швидкісного технологічного прориву та, як зазначає В. Сіденко, «створення потенціалу міжнародної конкурентоспроможності, зростання експорту, суттєвих зрушень у структурі економіки в бік диверсифікації та більшої технологічності» [5, с. 6]. Для порівняння, у Чехії прямі іноземні інвестиції у 2022 р. становили 3,4 % ВВП при його (ВВП) річному зростанні на 2,3 %, у Польщі – 38,8 % при зростанні ВВП на 11,2 % (найвищий в Європі темп зростання), у Данії – 0,55 % (річне зростання ВВП – 0,9 %), у Туреччині – 0,06 % ВВП (зростання ВВП – 6 % у 2022 р.) [6].

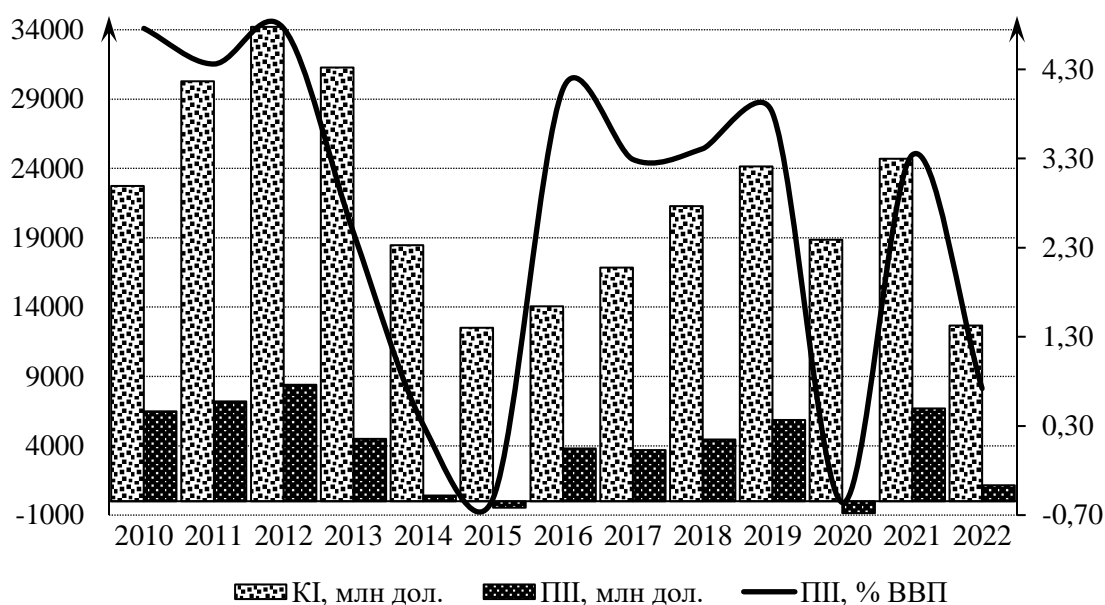

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій (КІ) та прямих іноземних інвестицій в Україну (ПІІ), млн дол. США та % від ВВП у 2010-2022 рр.
Джерело: побудовано авторами на основі [2; 3].

Найбільш цікавою нам видається сучасна модель розвитку Польщі, де, на відміну від більшості європейських країн, спостерігається суттєве економічне зростання. За даними Міністерства державної скарбниці цієї країни, сукупний приріст реального ВВП з 2015 по 2022 рік становив 31,9 %, у 2023 році він перевищив 32 %, тобто середньорічний темп зростання польської економіки – близько 4 % ВВП. Згідно зі статистикою Світового банку, за останні 15 років Польща стала лідером за темпами зростання ВВП на душу населення за ПКС серед усіх 27 країн Європейського Союзу – з 2007 по 2022 рік він зріс на 62,9 %, тоді як, наприклад, у Німеччині – на 12,9 %, у Франції – на 4,9 %, а в Іспанії та Італії ВВП за цей період знизився на 4 і 7,6 % відповідно, у Греції – на 21,5 % [7].

Аналізуючи причини, можна констатувати, що основними серед тих, які визначають низький рівень прямих іноземних інвестицій в Україні, є нестабільність податкового законодавства, організаційна неспроможність податкової системи, суттєва корупційна складова та високий рівень трансакційного навантаження на бізнес у зв'язку з цим. Інвестиції, як відомо, найбільш чутлива до економічної динаміки, а отже, і найбільш мінлива компонента сукупного попиту на вітчизняному ринку благ. Несприятливі інституційні фактори взагалі зводять привабливість нашої економіки для іноземного інвестора нанівець, при цьому не створюючи натомість умови для стимулювання внутрішніх інвестицій. Іншими словами, вітчизняна інвестиційна сфера потрапляє в пастку «інституційної недосконалості» – іноземні інвестори вражені кількістю податкових реформ в одиницю часу, що позбавляють їх горизонту планування хоча б на п'ять років, вітчизняні –

відсутністю вільного доступу до наявних прибуткових проєктів (кількість допущених інвесторів обмежується вузьким колом обраних), масштабами корупції, що нівелює бажання і мотивацію до створення нових інвестиційних проєктів, оскільки будь-яке починання закінчується непідйомними фінансовими обтяженнями і трансакційними витратами. І це лише частина проблем, які гальмують інвестиційний процес, а отже, і розвиток економіки.

Зрозуміло, що Україна принципово відрізняється від Китаю, Німеччини, Франції, інших країн і сьогодні мало схожа навіть на Польщу, проте, спираючись на їхній досвід, має унікальну можливість переглянути свої підходи до процесів інвестування і надати прискорення розвитку своїй економіці після війни.

На думку більшості економістів, для отримання більш-менш відчутного мультиплікаційного ефекту від інвестування реального сектору економіки потрібен мінімальний інвестиційний імпульс з обсягом інвестицій не менше ніж 15 % національного доходу. При цьому закони ринкової економіки та здоровий глузд переконують, що будь-які вкладення і витрати мають здійснюватися в ті сфери, які обіцяють найбільшу віддачу, інакше основна мета – ефективність, конкурентоспроможність і живучість – не буде досягнута. В Україні найбільші обсяги капітальних інвестицій «поглинають» промисловість (31 %), сільське господарство (13 %), транспорт (12 %), торгівля (9 %) і будівництво (8 %), а у 2022 р. у зв'язку з початком повномасштабних воєнних дій, з відомих причин, ваги набуло інвестування сфери державного управління і оборони (9 %) [2] (рис. 3). Ця ж сфера у 2022 р. продукувала практично чверть валової доданої вартості країни (24,1 %), а промисловість – найбільш капіталомісткий сектор, що поглинає майже третину всіх капітальних інвестицій країни, – 20,7 %, тобто виробила лише п'яту частину ВДВ. Аналогічна ситуація в будівництві – залучаючи 8 % інвестицій, галузь продукує всього 1,4 % валової доданої вартості. Проте слід розуміти так званий характер цієї віддачі від інвестицій. З погляду подальшого розвитку економіки суттєве зростання заробітної плати військових, що відобразилося на сумі ВДВ сектору оборони, є малопродуктивним, хоча і чинить позитивний вплив на внутрішній сукупний платоспроможний попит, важливішим є приріст виробництва інноваційних видів продукції, зростання частки продукції глибокої переробки, високотехнологічних виробів, у тому числі й воєнної техніки, озброєння тощо. Про такі зміни в структурі виробництва, як показали попередні дослідження авторів [8], на жаль, поки що не йдеться.

Для забезпечення технологічного прориву нашої країни насамперед потрібна нова ефективна промислова політика, спрямована на створення виробництв глибокої переробки, переорієнтацію на інноваційні види продукції та технологій, зміну сировинного експорту на продуктовий, а також трансформація підходу до інституційної підтримки сталого розвитку.

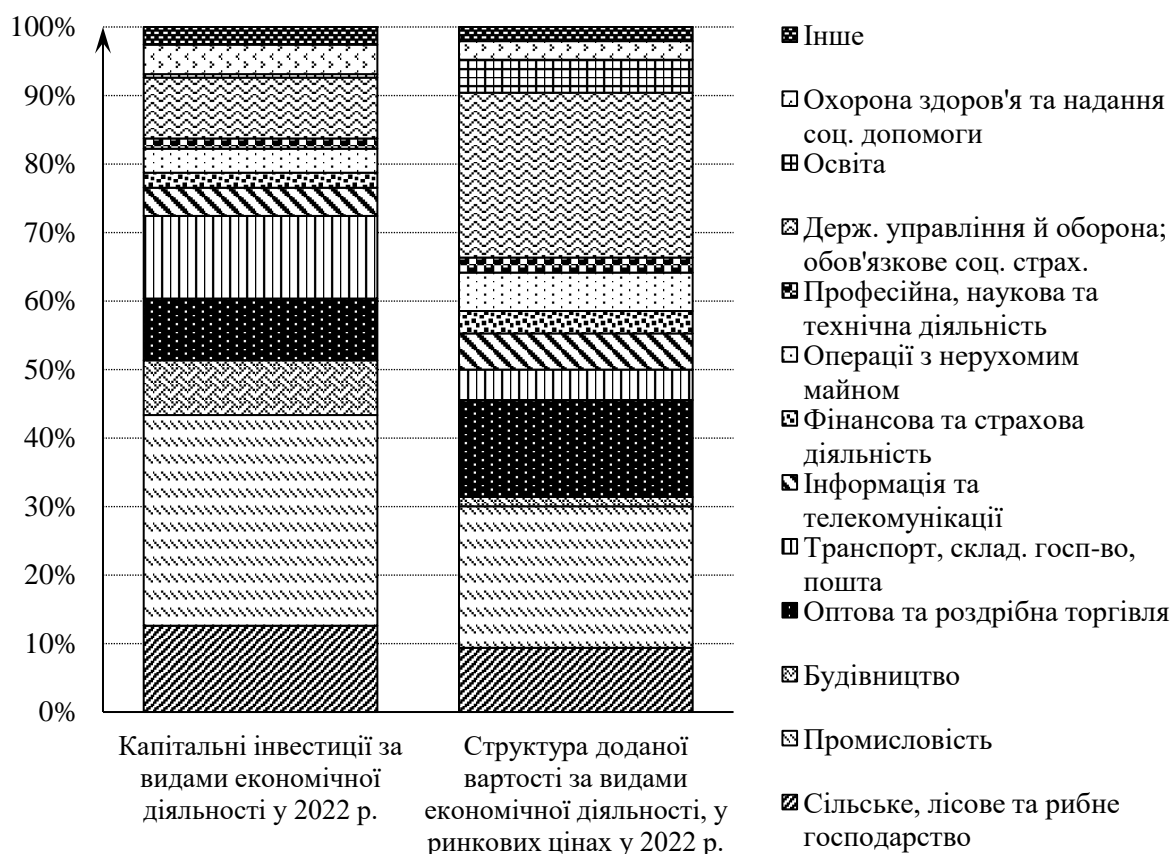

Рис. 3. Структура капітальних інвестицій та доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні у 2022 р., %

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

Як не дивно, але втрата суттєвої частини нашого виробничого потенціалу, побудованого, як уже зазначалося, на технологіях третього-четвертого технологічного укладу, дає нам можливість «стартувати» з вищої сходинки, на якій знаходиться цивілізований світ. Основна умова – не втратити свій шанс, закумуляувати всі зусилля і ресурси та створити стартовий технологічний майданчик, який дасть змогу це зробити. Адже, як зазначає у своєму дослідженні О. Куш, «можливість країни динамічно розвиватися полягає у її здатності створити свою технологічну зону та максимально структурувати поділ праці на національному ринку людського капіталу» [1]. І такий досвід є – найбільш вдалим є приклад Китаю 90-х років ХХ століття.

Скориставшись нагодою, наша економіка, на відміну від розвинених країн, що вже досягли межі зростання граничної ефективності праці й капіталу, отримує запас потенціалу розвитку за умови паралельного стимулювання інновацій, як це робить, наприклад, Польща. Згідно з даними Європейського інноваційного табло (ЄІТ), за величиною інноваційного індексу Польща на сьогодні належить до групи країн нових новаторів з продуктивністю інноваційної діяльності 62,8 % від середнього показника по ЄС, і ця продуктивність зростає вищими темпами, ніж у ЄС, завдяки чому відставання

країни за цим показником від середнього по ЄС скорочується [9]. Україна ж має показник продуктивності інноваційної діяльності на рівні всього 31 % від середнього по ЄС і нижче середнього рівня в групі нових новаторів. Крім того, цей показник знижується, збільшуючи відставання нашої країни від ЄС [10]. Отже, картина зрозуміла, виклики серйозні і їх багато.

З огляду на стратегічний вектор нашої країни щодо спільного європейського майбутнього, трансформація сировинної економіки на більш складну має орієнтуватися на ті продукти і результати, які гармонійно «впишуться» в європейський економічний простір з огляду на вимоги зеленого переходу. Мінімум, що ми можемо запропонувати на старті, – біопаливо, рослинний білок. Держава ж має створити стимули для перенаправлення інвестиційних інтересів і кредитних програм на фінансування закупівлі спеціалізованого обладнання, що забезпечить переробку сировини і виробництво цих продуктів. Кошти, які економіка отримує від продажу сировини сьогодні, мають поступово акумулюватися з метою їх подальшого інвестування в нові технологічні розробки, структурну перебудову економічної системи.

Далі слід орієнтуватися на виробництво високотехнологічної продукції, оскільки попит на неї мінімально залежить від мінливої кон'юнктури світової економіки. Крім того, Україна на сьогодні має унікальний шанс отримати свій сегмент на світовому ринку озброєнь, інтенсивно інвестуючи розвиток ВПК, спеціалізуючись на тих видах найсучасніших озброєнь, які пройшли і прямо зараз проходять випробування на полі бою. Це, в свою чергу, «підтягне» інтелектуальний сектор, дасть поштовх розвитку, зміцненню і нарощуванню наукового та інноваційного потенціалу, відкриє додаткові можливості для зміцнення позицій нашої країни в міжнародному поділі праці, посилення взаємодії з країнами-новаторами на взаємовигідних умовах.

Висновки і пропозиції. Опинившись у неймовірно важких обставинах, економіка нашої країни пережила шок, зазнавши руйнівного впливу з боку країни-агресорки. Але, як відомо, криза – це не лише випробування, а й певний шанс, що нам дає подібна ситуація. Майбутнє нашої країни залежить від того, як ми скористаємося цим шансом. Найголовніше – позбавитися ілюзії стосовно того, що сировинна аграрна держава має перспективи розвитку в сучасному світі, який прямує до шостого технологічного укладу.

Нова економічна модель післявоєнного розвитку України має спиратися на виробництва продуктів глибокої переробки, військово-промислового комплексу і прагнути до створення високотехнологічних замкнених циклів виробництва. Відмова від аграрно-сировинного типу економіки на користь технологічного, гармонійне поєднання промислового і аграрного виробництва, що базується на принципах інноваційності та ефективності, інтенсифікація зусиль щодо розвитку військово-промислового комплексу з виходом на міжнародний ринок озброєнь, перенесення акцентів на науково-інтелектуальну складову та нарощування відповідного потенціалу у сфері

інноваційних технологій – це основні складові моделі післявоєнного відродження країни, проте не відновлення економіки в її довоєнному вигляді, оскільки це означатиме консервацію аграрно-сировинного типу господарства, натомість наша економіка потребує докорінної структурної перебудови, що дозволить їй нарешті вирватися із «заклятого кола бідності» та вийти на шлях поступового економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Куш О. З епохи сталі до мікророботів. Як Україні не випасти з цивілізації. *dsnews.ua*. 04 листопада 2019 [Електронний ресурс] / О. Куш. – Режим доступу: <https://www.dsnews.ua/economics/iz-epohi-stali-k-mikrorobotam-kak-ukraine-ne-vypast-iz-28102019220000>.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>
3. Прямі іноземні інвестиції [Електронний ресурс] / Мінфін. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2023/>
4. World Investment Report [Електронний ресурс] / UNCTAD. – Режим доступу: <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>
5. Сіденко В. Р. Глобальне позиціонування китайської економіки: безпековий аспект / В. Р. Сіденко // *Економіка України*. – 2023. – № 7(740). – С. 5-30.
6. TAKE-PROFIT.ORG: Біржовий портал № 1. Статистика по країнам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://take-profit.org/statistics/foreign-direct-investment/ukraine>.
7. До кінця 2023 року економіка Польщі увійде до двадцятки найсильніших у світі [Електронний ресурс] // *The Warsaw*. – Режим доступу: <https://www.the-warsaw.com/uk/85002/do-kincja-2023-roku-ekonomika-polshhi-uvijde-do-dvadejatkij-najsilnishih-u-sviti>.
8. Шадура-Никипорець Н. Структурні трансформації економіки: вплив війни та пошук нової економічної парадигми для України / Н. Шадура-Никипорець, О. Мініна, Ж. Дерій // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2023. – № 4(36). – С. 49-60.
9. European Innovation Scoreboard 2023. – Country profile Poland. European Union, 2023. – 6 p.
10. European Innovation Scoreboard 2023. – Country profile Ukraine. European Union, 2023. – 6 p.

References

1. Kushch O. (2019). Z epokhy stali do mikrorobotiv. Yak Ukraini ne vypasty z tsyvilizatsii [From the age of steel to microrobots. How Ukraine does not fall out of civilization]. *dsnews.ua*. <https://www.dsnews.ua/economics/iz-epohi-stali-k-mikrorobotam-kak-ukraine-ne-vypast-iz-28102019220000>.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). <https://www.ukrstat.gov.ua>.
3. *Ministerstvo finansiv [Ministry of Finance]*. (2023). Priami inozemni investytsii [Direct foreign investment]. <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2023/>.
4. *UNCTAD*. (n.d.). World Investment Report. <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>.
5. Sidenko V.R. (2023). Hlobalne pozytsionuvannya kytayskoi ekonomiky: bezpekovi aspekt [Global positioning of the Chinese economy: security aspect]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, (7(740)), 5-30.

6. TAKE-PROFIT.ORG: Birzhovyy portal № 1. Statystyka po krajynam [TAKE-PROFIT.ORG: Exchange portal No. 1. Statistics by country]. <https://take-profit.org/statistics/foreign-direct-investment/ukraine>.

7. *The Warsaw*. (2023). Do kintsia 2023 roku ekonomika Polshchi uviide do dvadtsiatky naysylnishykh u sviti. [By the end of 2023, Poland's economy will be among the twenty strongest in the world]. <https://www.the-warsaw.com/uk/85002/do-kincja-2023-roku-ekonomika-polshhi-uvijde-do-dvadcjatki-najsilnishih-u-sviti>.

8. Shadura-Nykyporets, N., Minina, O., Derii, Zh. (2023). Strukturni transformatsii ekonomiky: vplyv viiny ta poshuk novoi ekonomichnoi paradyhmy dlia Ukrainy [Structural transformations of the economy: the impact of the war and the search for a new economic paradigm for Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (4(36)), 49-60.

9. European Innovation Scoreboard 2023 – Country profile Poland. European Union. (2023).

10. European Innovation Scoreboard 2023 – Country profile Ukraine. European Union. (2023).

Отримано 28.01.2024

UDC 330.341:355.01-021.68

Oksana Minina

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economics, Accounting and Taxation
National University «Chernihiv Polytechnic» (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: minina.ok.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5919-1599>
ResearcherID: [H-1167-2016](https://orcid.org/0000-0002-5919-1599)

Zhanna Derii

Doctor of Economic, Professor,
Head of the Department of Economics, Accounting and Taxation
National University «Chernihiv Polytechnic» (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: jannet_d@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>
ResearcherID: [F-3828-2014](https://orcid.org/0000-0003-3695-7202)

Nataliia Shadura-Nykyporets

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economics, Accounting and Taxation
National University «Chernihiv Polytechnic» (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: nikiporetc@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>
ResearcherID: [H-1176-2016](https://orcid.org/0000-0001-7990-0105)

THE NEW MODEL OF UKRAINE'S ECONOMY: SEARCHING FOR THE OPTIMAL POST-WAR DEVELOPMENT VECTOR

The main goal of this work is to search for a new model of Ukraine's economy and the optimal vector for its post-war development. The article examines the peculiarities of the national economy's development over the past decade, analyzes the trends that emerged in the pre-war period, and examines the changes that occurred due to the aggressive war against our state, along with their potential consequences for future development. It is determined that the majority of domestic economy productions belong to the third or fourth technological paradigms, with around 4% falling under the fifth paradigm,

and no productions of the sixth paradigm in our country. In addition, the volumes of investment in innovative development and modern technologies are extremely insufficient, and foreign direct investment has not exceeded 2% of GDP on average over the last decade. Given these circumstances and taking into account the full-scale war taking place on our territory, it is necessary to reconsider the approaches to the economic model of Ukraine, shifting the focus from rebuilding the outdated and backward agrarian economy to the structural transformation of the system. As an optimal vector for post-war economic development in Ukraine, a transition from an agrarian raw material model to a modern high-tech one is proposed. This model is based on closed chains of complex, knowledge-intensive production, the development of the military-industrial complex with entry into the international arms market with cutting-edge developments, and the growth of the country's innovation-intellectual potential. To ensure technological breakthroughs in our country, a new effective industrial policy is needed, focusing on creating deep processing industries, reorientation to innovative types of production and technologies, a shift from raw material exports to product exports, and a transformation of the approach to institutional support for sustainable development.

Keywords: *The economy of the country; a new economic model; high-tech production; development; technological paradigm.*

Fig.: 3. References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-45-61](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-45-61)

УДК [658.8:005.921]:004

JEL Classification: M31

Юлія Іванівна Олифіренко

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: yulia_olifirenko@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4317-0109>

Іван Сергійович Олифіренко

аспірант кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: olifirenkoivan@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1570-7573>

Олександр Миколайович Біланенко

аспірант кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: sanyasens16@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-8561-3937>

НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті розглянуто сучасні напрями розвитку цифрових технологій. Визначено способи застосування штучного інтелекту, доповненої та віртуальної реальності, аналітичних та критотехнологій у маркетинговій діяльності та маркетингових стратегіях підприємств. Проаналізовано напрями використання технологій штучного інтелекту в маркетинговій діяльності. Систематизовано та наведено ключові характеристики основних цифрових трендів для подальшого практичного їх застосування. Зроблено висновок щодо необхідності комплексного підходу при використанні маркетингових стратегій, залежно від особливостей та характеристик підприємства, сфери його діяльності та цільової аудиторії.

Ключові слова: цифровізація; цифровий маркетинг; маркетингова стратегія; диджитал-інструменти.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 13.

Постановка проблеми: Прогрес у сфері технологічного розвитку зумовлює зміни в усіх галузях суспільного життя, трансформуючи відносини в них у формат цифрового простору. Під впливом зазначених процесів змінюється також характер здійснення економічної діяльності, у тому числі торгівлі, що зумовлює необхідність постійного оновлення стратегій маркетингу з урахуванням сучасних трендів цифрового світу. Адже традиційні формати здійснення маркетингової діяльності наразі втрачають свою актуальність і доцільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів запровадження стратегій цифрового маркетингу є предметом уваги багатьох науковців.

Зокрема, зазначеній проблематиці присвячені роботи таких дослідників: Т. Г. Белова, Н. Ю. Войтович [1], О. О. Марчук [7], О. З. Уголькова [11], Ю. О. Головчук, Л. В. Дибчук, Л. П. Середницька [5], С. Ю. Хамініч, П. М. Сокол, А. Д. Бабіч [12], Н. М. Васильців, Н. Я. Рожко [3], С. Обіход, М. Матвеев, В. Бойко [9] та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, попри значну кількість досліджень, зазначене питання не втрачає актуальності, оскільки інформаційні технології розвиваються дуже швидко, відповідно, з'являються нові технології та інструменти, які можливо застосовувати в маркетинговій діяльності. Тому виникає потреба в подальшому вивченні диджитал-інструментів, а також їх узагальненні та систематизації, визначенні найбільш доцільних напрямів їх використання при розробці маркетингових стратегій в умовах стрімкої цифровізації всіх сфер життя суспільства.

Метою статті є визначення напрямів трансформації маркетингових стратегій підприємств в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Розвиток цифрових технологій зумовлює необхідність впровадження диджитал-інструментів у всі сфери життя, зокрема й у сферу маркетингу.

При цьому стратегії цифрового маркетингу оновлюються щороку, що вимагає від представників бізнесу, маркетологів швидкої адаптації до нових моделей споживання та пошуку шляхів ведення бізнесу з урахуванням вимог та можливостей сучасності.

Поява штучного інтелекту, машинного навчання (deep machine learning), віртуальної та доповненої реальності дають можливість українським маркетологам не обмежуватися лише національним ринком, а розширювати межі своєї діяльності, орієнтуватися на глобальну економіку та адаптуватися до демонетизованого та дивергентного світу.

Таким чином, посилюється актуальність застосування нових стратегій цифрового маркетингу, що відповідають новим викликам і потребам споживачів.

Дефініція поняття «стратегія цифрового маркетингу» передбачає набір практичних заходів, методів та технологій, спрямованих на моніторинг, аналіз та адаптацію користувача в Інтернеті, створення контенту та інструментів для привернення його уваги та спонукання до придбання товару чи послуги.

Стратегії широко застосовуються підприємствами для збільшення бізнес-можливостей, розширення свого простору в онлайн-середовищі та для пошуку нових способів відносин із клієнтами.

Серед найбільш поширених стратегій цифрового маркетингу доцільно виокремити такі:

1. Контент-маркетинг, який стосується **інформаційного контенту** опублікованого чи розміщеного у вигляді блогів, відео, електронних книг, подкастів, матеріалів у TikTok, Instagram Reels, YouTube Shorts тощо. Це одна з ключових маркетингових стратегій, що допомагає підприємству продемонструвати свій бренд аудиторії, а також донести інформацію про його послуги та товари [5].

2. SEO (або пошукова оптимізація) - стратегія корегування вмісту контенту для того, щоб пошукові системи, розмістили його на перших позиціях сторінки результатів пошуку (SERP). У результаті введення ключових слів чи голосового пошуку контент з'являється на перших позиціях. Це забезпечує більшу частоту його відвідувань та популярність [9].

3. Маркетинг у соціальних мережах - передбачає створення профілю компанії на будь-якій соціальній платформі з подальшою публікацією на ній відомостей про товари, послуги, нові продукти, розпродажі, а також розміщення реклами. Основними майданчиками для продажів у найближчому майбутньому стануть саме соціальні мережі - Instagram, YouTube, TikTok, Facebook тощо. Натомість загальні маркетплейси на кшталт Amazon та Rozetka залишаться в минулому.

4. Розмовний або email-маркетинг. Це спосіб індивідуальної комунікації з клієнтом у режимі реального часу та через електронну пошту, що робить контакт більш тісним та дає можливість особистого спілкування. Для запровадження такого інструменту важливо проаналізувати весь шлях споживача і простежити, щоб у кожній точці комунікації він міг зв'язатися з компанією та отримати миттєву відповідь (можна надсилати персоналізовані відео, електронні листи, що допомагають підібрати необхідні товари тощо). До його інструментів належить розсилка електронною поштою та SMS, мобільні сповіщення, онлайн-чати на вебсайтах, ретаргетинг у соціальних мережах тощо. Також дедалі більшої популярності набирає використання чат-ботів (наприклад, у соціальній мережі Telegram).

5. Інфлюенс-маркетинг передбачає просування цільового продукту через лідерів думок (актори, співаки, експерти, блогери тощо), які мають популярність та вплив на широку аудиторію, головним чином у соціальних мережах. Підібрати потрібного (за країною, регіоном, кількістю підписників, обсягом переглядів) інфлюенсера можна за допомогою TikTok Creator Marketplace [10].

6. Персоналізований та гіперперсоналізований маркетинг – стратегія, яка створює та просуває на ринку пропозиції, базуючись на індивідуальних характеристиках, потребах та запитах клієнтів. Фактично, те що продається конкретній особі є персоналізованим. Це дає можливість надавати продукти та послуги, адаптовані до унікальних потреб, уподобань та запитів конкретної людини.

При цьому персоналізація використовує історію покупок клієнта, а гіперперсоналізація – дані в реальному часі, отримані протягом усього шляху клієнта.

Для успішної гіперперсоналізації необхідними є демографічні характеристики, географічне розташування, професійні інтереси, історія покупок та плани щодо їх здійснення, інтереси та хобі, використовувані пристрої, заплановані покупки тощо.

Результатом включення **гіперперсоналізації до маркетингової стратегії є:**

- Збільшення доходу. Відповідно до звіту Accenture Interactive 91 % [2] споживачі з більшою ймовірністю будуть робити покупки з брендами, які є впізнаваними. Демонстрація важливості кожного клієнта сприяє заохоченню покупців до покупки та робить їх постійними клієнтами.

- Кращий досвід роботи з клієнтами. Результати дослідження, проведеного Boston Consulting Group, показали, що клієнти, які зазнали високого рівня персоналізації, забезпечили показники лояльності на 20 % вище, порівняно з тими, хто зазнав низького рівня персоналізації.

- Зменшення відтоку клієнтів. Гіперперсоналізація є доведеним способом підтримки інтересу до бренду. За даними звіту McKinsey, 71 % споживачів хочуть персоналізованої взаємодії з компанією і 76 % розчаровуються, якщо цього не відбувається [2].

- Підвищення рентабельності інвестицій у маркетинг. Рентабельність інвестицій вимірюється трьома показниками: коефіцієнтом конверсії, середньою вартістю замовлення та вартістю залучення клієнтів. Завдяки гіперперсоналізації, яка забезпечує точне та релевантне націлювання продуктів і повідомлень, коефіцієнт конверсії та середня вартість замовлення зростають, а вартість залучення клієнтів зменшується. Це доводить дослідження Econsultancy, згідно з яким зростання рентабельності після впровадження гіперперсоналізації відчули 80 % компаній [2].

- Динамічне націлювання. Динамічність забезпечується постійними оновленнями даних (мінливі потреби клієнтів, уподобання та поведінку, наприклад життєві віхи та нові інтереси), порівняно з традиційною персоналізацією, коли зібрану інформацію не оновлюють.

7. Автоматизований маркетинг. Результати опитування, проведеного Emailmonday, засвідчили, що серед опитаних 74 % маркетологів зазначили, що це допомагає їм економити час на підготовку звітів і аналітику [4]. Завдяки планувальнику публікацій у соціальних мережах можна досягти економії близько 6 годин на тиждень. Однак найважливішим результатом є підвищення споживчої лояльності. Адже лише незначна частина покупців готова одразу здійснити покупку (перед придбанням товару/послуги людина проходить три стадії: знайомство з компанією через рекламу, поштову розсилку, SEO; розгляд – вивчають інформацію про компанію і лише потім ухвалюють рішення. У зв'язку з цим добре діють спецумови, обмежені пропозиції, які клієнт отримує через месенджери, листи, push-повідомлення. Автоматизувати можна багато процесів, зокрема: рух клієнта по воронці продажів; маркетинг електронною поштою: налаштування вебформ, автовідповідей, автоматичних ланцюжків листів залежно від дії клієнта, автоматичних звітів; соціальні мережі: публікація контенту, планування, моніторинг та аналіз даних; потоки операцій: усунення людського чинника з бізнес-процесів; аналітика маркетингу: візуалізація та визначення закономірностей у даних про ринок та замовників; адміністрація програм лояльності тощо.

8. Краудмаркетинг. Важливою складовою маркетингової діяльності в умовах цифровізації є стабільна присутність в Інтернеті. **Краудмаркетингові технології** передбачають взаємодію з цільовою аудиторією на тематичних форумах, блогах, у соціальних мережах за допомогою розміщення посилань та рекомендацій. Споживач, обираючи товар чи послугу, вивчає відгуки інших людей. Тому варто подумати про краудмаркетингові заходи на таких вебсайтах, як Capterra, Trustpilot, G2, огляди Google.

9. 3D-маркетинг - використання цифрового контенту при створенні та просуванні продукту.

Усі зазначені вище стратегії включають інструменти цифрових технологій, проте через їх швидкий розвиток, існує потреба постійного оновлення та удосконалення з урахуванням новітніх диджитал-тенденцій та трендів.

Серед найбільш сучасних трендів у сфері цифрових технологій є штучний інтелект, машинне навчання, технології віртуальної та доповненої реальності, аналітика даних, великі дані (Big Data), предикативна аналітика, токенизація та гейміфікація (табл. 1).

Таблиця 1

*Нові технології та можливість їх використання
у маркетингових стратегіях*

Назва технології	Особливості застосування в маркетингу	Способи застосування
1	2	3
Штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання	Сервіси штучного інтелекту (ШІ) автоматизують роботу маркетологів, значно спрощують прогнозування поведінки клієнтів, дають можливість персоналізувати стратегію продажів і маркетингу компанії. Машинне навчання в маркетингу дає змогу маркетологам швидко приймати рішення на основі наявних великих даних	Підготовка текстів, відео та аудіо продуктів, реклами та презентацій за допомогою спеціальних сервісів (OpenAI GPT-3, Jarvis.ai, Descript, AIVA, RunwayML, Artisto, QuillBot, Adext AI Lumen5, InferKit тощо)
Предикативна аналітика та великі дані	Технології, які використовують штучний інтелект та машинне навчання для аналізу минулих та поточних даних для прогнозування майбутніх тенденцій, що допомагає виявляти ризики, підвищувати конверсію, рентабельність та прибуток	Таргетинг оголошень та у соціальних мережах, сегментація клієнтів, персоналізовані товарні рекомендації, email-маркетинг, моделювання атрибутів конверсії, запобігання відтоку клієнтів
Google Analytics 4 (GA4)	Система вебаналітики, яка допомагає підприємствам зрозуміти поведінку споживачів, продуктивність вебсайту та ефективність маркетингу	Перегляд активності на онлайн-ресурсі або в застосунку підприємства; звіти про цільову аудиторію - вік, стать, місцеперебування тощо; аналіз інтересів і поведінки користувачів; вимірювання конверсій та цільових дій; дані про типи пристроїв та операційних систем, які використовують споживачі тощо
Метавсесвіт (Metaverse)	Віртуальні майданчики, де користувачі можуть взаємодіяти один з одним та різними цифровими об'єктами через свої аватари. У маркетингу можуть застосовуватися для створення віртуальних магазинів, створення нових форм контенту, реклами тощо.	Прямі продажі всередині Метавсесвіту (Direct-to-Avatar, D2A), прямі продажі у реальність (Direct-to-Consumer, D2C), безпосередня реклама, інфлюенс маркетинг з віртуальними інфлюенсерами.

Закінчення табл. 1

1	2	3
Технології віртуальної та доповненої реальності	Технології, які передбачають повне або часткове занурення та присутність споживача у віртуальному альтернативному просторі, який створює підприємство.	Створення віртуальних магазинів, товарів, послуг, віртуальної реклами, віртуальних примірочних, створення інтерфейсу, інтерактивних рекламних банерів та оголошень, вивіски, білборди з QR-кодами, спеціальні мобільні додатки, сайти з елементами доповненої реальності.
Токенізація	Технологія конвертизації цінностей, товарів та послуг у цифрову одиницю та збереження її у блокчейні (невзаємозамінні токени).	Виготовлення сертифікатів автентифікації (спосіб боротьби з підробками), які окрім підтвердження справжності продукту містять інформацію про історію продукту, виробника, рейтинг тощо. Використання карток лояльності, застосування NFT-карток для збору пожертвувань тощо.
Гейміфікація	Технології використання ігрової діяльності у спеціальних додатках, застосунках, на сайті для більшого залучення користувачів, утримання їх уваги, монетизації відвідувань.	Застосування ігор (квести), окремих ігрових чи розважальних елементів (тести, бали, рейтинги).

Джерело: розроблено авторами за даними джерел [1-12].

Наведені вище цифрові технології можна розділити на наступні групи: *аналітичні* (штучний інтелект, машинне навчання, предикативна аналітика та великі дані, Google Analytics 4 (GA4)); *віртуальні технології* (метавсесвіт, віртуальна реальність, гейміфікація); *криптехнології* (токенізація).

Розглянемо їх детальніше.

Глобальний ринок штучного інтелекту (далі – ШІ), який оцінюється у 120 мільярдів доларів, набуває дедалі більшого прогресу.

Прогнозується, що до 2025 року він замінить 85 мільйонів робочих місць. Наразі, вже 97 % людей, використовують комп'ютерні пристрої, взаємодіють щодня зі штучним інтелектом.

Інструментами штучного інтелекту є програмне забезпечення та платформи, які забезпечують прийняття автоматизованих рішень на підставі зібраних та проаналізованих даних. Такі інструменти вносять революційні зміни в будь-яку галузь, у тому числі маркетинг та здатні підвищити рівень маркетингової стратегії. Тому інструменти ШІ мають бути частиною бізнес-плану торговельного підприємства чи компанії.

Серед переваг використання інструментів ШІ у маркетинговій діяльності є такі:

- значне спрощення прогнозування поведінки клієнтів;

- можливість обробки великих обсягів інформації з різних джерел, у тому числі із соціальних мереж та електронної пошти, що заощаджує час та гроші;
- зменшення навантаження на людський ресурс та більш ефективне його використання;
- можливість персоналізувати стратегію продажів і маркетингу компанії завдяки предикативній аналітиці (допомагає зрозуміти контекст бажань та потреб клієнта і через фізичні та онлайн-точки взаємодії донести до нього необхідну інформацію в найбільш вдалий момент), яка дає глибоке розуміння звичок клієнтів;
- автоматизація різних аспектів роботи маркетологів;
- фінансова доступність, що дає можливість для його широкого використання.

Загалом, сервіси, застосунки ШІ допомагають маркетологам більш швидко й точно зрозуміти особливості споживчих потреб клієнта, спрогнозувати його поведінку, зробити шлях клієнта оптимальним та покращити бізнес-результат. Застосування штучного інтелекту також значно заощаджує час, адже розумній системі легко можна доручити роботу і збору та аналізу даних.

Перелік інструментів ШІ достатньо широкий, їх вибір залежить від конкретного виду маркетингової діяльності, зокрема, генерування тексту, створення відео, створення реклами, підготовки презентацій.

Зупинимося на деяких з них, а саме:

- створення відео та аудіо:

Descript – нейромережа для редагування відео та аудіо.

Runway (ML, Gen-1 тощо): програмне забезпечення, що перетворює текст на зображення.

Lumen5 – автоматичне створення анімацій та відеороликів на базі текстових статей і блогів.

Pictory (записи у блозі та перетворення текстів на відео) – створює відео на основі готового сценарію чи статті для використання його в блозі чи соціальних мережах. Це хмарний сервіс, що дозволяє використовувати його на будь-якому комп'ютері

Artisto – створення художніх фотографій та відео із використанням нейромережевих фільтрів (усього близько 21) і стилів.

Synthesia.io – найбільше підходить до контент-маркетингу, YouTube та бізнесу.

Synths.video – допомагає створювати відео на основі текстового запиту, простий у використанні й не вимагає навичок редагування відео, а створений ним відеопродукт лаконічний та реалістичний.

Veed.io – найбільш доцільний для швидкого редагування відео. Передбачає широкий спектр функцій (шаблони відео, музики тощо).

InVideo – для створення відеороликів та відеоінструкцій. Цей інструмент виконує функції редагування та рендерингу, що дозволяє за короткий час створювати ефектні маркетингові відеоролики без необхідності будь-якого дизайну або відеовиробництва.

Wisecut – це також платформа для створення відео, яка передбачає можливість додавати субтитри до відео. Це важливо, якщо потрібно створити контент для іноземного споживача або людей з порушеннями слуху.

AIVA – сервіс для генерації музичних композицій/саундтреків за допомогою нейромережі.

- для створення реклами:

Smartly.io – дозволяє створювати рекламу в різних форматах, завдяки наявності великої кількості шаблонів.

Adext AI – автоматична оптимізація рекламних кампаній із застосуванням алгоритмів машинного навчання для збільшення конверсії.

InferKit – використовується для створення текстів, сценаріїв, рекламних ідей для реклами та маркетингових кампаній.

Copy AI – сприяє підвищенню конверсії маркетингових текстів і створенню реклами, яка зазвичай конвертується протягом 1 хвилини. Дає можливість створювати безліч варіантів ефективних рекламних текстів.

Designs.ai – платформа, яка використовує штучний інтелект для генерації роликів на базі тексту. Найбільше підходить для реклами та рекламних відео. Автоматично створює ролики з анімацією, музикою, візуальними ефектами професійного рівня на основі заданої тематики.

- для підготовки презентацій:

Plus AI – дає можливість користувачам створювати та редагувати презентації за допомогою штучного інтелекту, створеного в Google Slides. За бажанням, їх можна експортувати до PowerPoint.

- для генерування тексту:

OpenAI GPT-3 – створення текстів на задану тематику, відповіді на запитання, складання листів та статей.

Jarvis.ai (раніше *Conversion.ai*): вважається найбільш якісним інструментом для копірайтингу штучного інтелекту. Найкраще підходить для написання текстів для блогів, соціальних мереж та маркетингових текстів.

QuillBot – сервіс для рерайтингу текстів, переформулювання речень для покращення стилю та запобігання плагіату.

Jasper – інструмент, який можна використовувати для швидкого генерування текстового контенту (виключаючи плагіат) на інтернет-сторінці, у блозі, соціальних мережах тощо. Для підготовки статті достатньо написати заголовок та підзаголовки.

Xineoah – цей сервіс формує рекомендації стосовно продуктів, цінові рішення та прогнози попиту на основі аналізу споживчої поведінки клієнтів, що допомагає покращити обслуговування [13] (рис. 1).

Зазначений перелік інструментів дуже широкий і не є вичерпним.

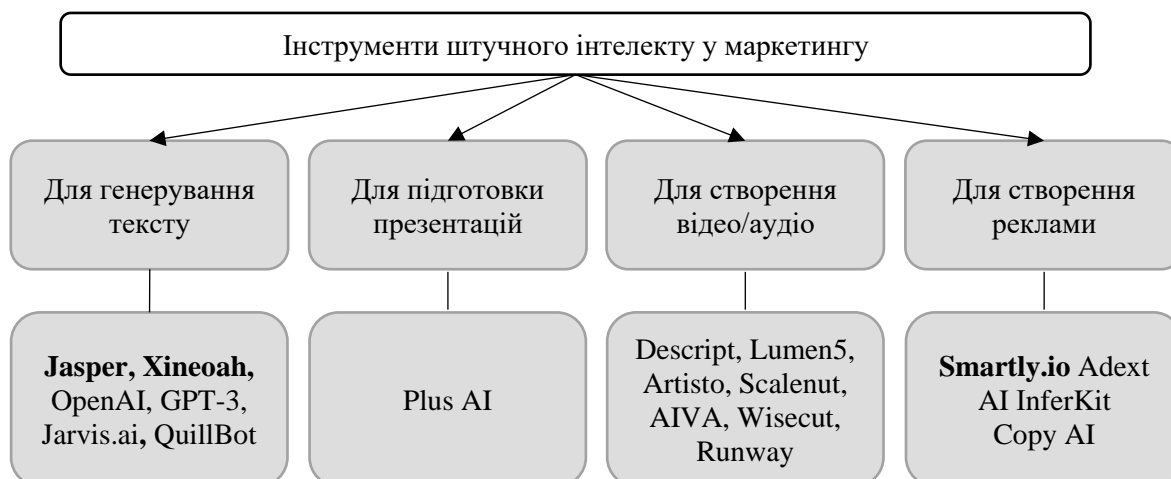

Рис. 1. Інструменти штучного інтелекту в маркетингу

Джерело: розроблено авторами.

Зі штучним інтелектом тісно пов'язані також великі дані (big data) – технологія збору, зберігання та аналізу великого обсягу інформації, яка збирається з різних джерел і обробляється за допомогою спеціальних інструментів. Їх застосування поширені в різних галузях, зокрема маркетингу та рекламі для кращого розуміння потреб клієнтів, розробки більш ефективних комунікаційних стратегій, моніторингу результатів рекламних кампаній.

За допомогою обробки Big Data можна визначити характерні риси цільової аудиторії або продукту та на їх основі спрогнозувати поведінку клієнтів, прибуток або тенденції в споживанні, з'ясувати, що саме впливає на прийняття рішення під час покупки, покращити комунікацію зі споживачами. Також великі дані допоможуть проаналізувати попит на товар чи послугу ще до їх виходу на ринок та оцінити рентабельність.

Прикладом просування на основі Big Data є таргетована реклама, завдяки якій підприємство може зосередитися на цільовій аудиторії та її споживчих запитах.

Застосування великих даних у маркетингу дає можливість:

- змодельовати портрет ідеального клієнта, визначити цільову аудиторію та залучати потенційно зацікавлених людей (look-alike);
- сегментувати цільову аудиторію для того, щоб задовольняти потреби клієнтів і формувати вигідні пропозиції для кожного сегмента;
- збільшити конверсію продажів завдяки ефективній комунікації з клієнтами;
- оцінити чи відповідають пропозиції (товар, послуги, сервіс) запитам клієнтів;
- відповідно до попиту створювати та удосконалювати товари та послуги;
- використовувати геоаналітику та Heatmap для визначення місць зосередження цільової аудиторії та подальшого відкриття магазинів, закладів торгівлі, розваг тощо;

- використовуючи метод скорингу виявляти ризики, пов'язані з ненадійними клієнтами та запобігти шахрайству.

Галуззю штучного інтелекту, відмінною рисою якої є не безпосереднє ухвалення рішень, а саме навчання застосовувати правильні рішення є машинне навчання. Фактично, це процес, який передбачає аналіз комп'ютерами великих обсягів інформації, здійснення прогнозів, а потім внесення коректувань у ці прогнози. Таким чином, самі комп'ютери продовжують розвиватись і покращуватися з часом.

Машинне навчання в маркетингу дає змогу маркетологам швидко ухвалення рішення на основі наявних великих даних, а також:

- підвищує якість аналізу даних;
- дозволяє аналізувати більше даних за менший проміжок часу;
- сприяє адаптації до змін і нових даних;
- автоматизує процес маркетингу та іншу щоденну, рутинну роботу;
- спрощує ключові операції маркетингової індустрії;
- забезпечує можливість рекомендувати найактуальніші продукти або контент. Використовуючи машинне навчання, наприклад, можна створити зручний у користуванні сайт, який допоможе їм знайти необхідний товар чи послуги за рекомендаціями;

- дає можливість автоматично визначити важливі сегменти збуту (індивідуалізувати користувацький досвід, сегментувати ринок). Алгоритм машинного навчання здатен виявити характерні типи поведінки певної групи споживачів, що дасть змогу сформувати більш цільовий підхід до цього сегмента, особливості спілкування та потенційних клієнтів, які належать до цього сегмента;

- виявляє та запобігає потенційним проблемам (не працює посилання чи промокод);

- удосконалює тестування (змінити A/B-тестування на формування індивідуального користувацького досвіду та пропозицій). Машинне навчання змінює підхід до тестування. Застосування алгоритмів машинного навчання дозволяє обрати варіант рішення, який підійде кожній окремій особі на основі наявної про неї інформації, а не групі людей. Кожна наступна взаємодія з клієнтом буде покращувати рішення системи;

- допомагає обрати більш доцільний спосіб спілкування з конкретною людиною (електронна пошта, статті, push-сповіщення тощо).

На застосуванні штучного інтелекту і машинного навчання ґрунтується і **предикативна (передбачувальна) аналітика**, яка також, як і великі дані, включає комплекс прийомів та алгоритмів для моделювання поведінки споживача в майбутньому, на основі зібраних даних про нього в теперішньому та минулому (з'ясування реакцій на певні пропозиції в минулому, їхніх звичок, вподобань тощо). Це допомагає забезпечити індивідуальний підхід та підбір найактуальніших пропозицій для конкретного клієнта в конкретний час.

Інноваційним напрямом у сфері технологій є **метавсесвіти** – віртуальні майданчики, де користувачі можуть взаємодіяти один з одним та різними цифровими об'єктами через свої аватари. Метавсесвіт створений за допомогою інноваційних технологій, таких як доповнена реальність (AR), віртуальна реальність (VR), штучний інтелект (AI) машинне навчання (ML), блокчейн, криптовалюта, NTF (токен) тощо. Це мережа тривимірних світів, де люди взаємодіють між собою та з цифровим простором через свої аватари.

Це один із найбільших проривів у світі технологій (версія Інтернету як єдиного світу). Він ще перебуває на перших щаблях свого розвитку й невідомо, який він матиме вигляд через декілька років. Проте він має великий потенціал для повної зміни способу цифрової взаємодії в майбутньому. Одним із прикладів віртуального світу є Meta Марка Цукерберга. Над створенням своїх варіантів віртуальних світів працюють такі цифрові гіганти, як Microsoft, NVIDIA, EpicGames, Roblox.

Можливості, які надає метавсесвіт для маркетингу:

- створення віртуальних магазинів, у яких клієнти можуть досліджувати продукти та послуги перед покупкою (особливо товарів, які складно оцінити в реальному світі), коли клієнти можуть поміряти одяг, взуття, побачити як меблі перед придбанням;

- створення нових форм контенту (створення віртуальних турів, ігор та інших форм інтерактивного контенту), віртуальних магазинів, персоналізація реклами. Наприклад, використовувати дані про місцезнаходження та інтереси людини для показу релевантної реклами товарів чи послуг;

- допомагає залучити нову аудиторію та посилити взаємодію з клієнтами.

Зокрема, серед перспективних маркетингових інструментів нині є такі:

- прямі продажі всередині Метавсесвіту (Direct-to-Avatar, D2A)- модель продажу товарів аватарам (продаж віртуальних товарів споживачам-аватарам);

- прямі продажі всередині Метавсесвіту (Direct-to-Avatar, D2A) у реальність (Direct-to-Consumer, D2C), де шлях клієнта починається у віртуальному світі, а закінчується в реальному (замовляється аватаром у віртуальному світі, а доставляється кінцевому споживачу в реальному), що забезпечує вихід бренду на ринок без посередників;

- безпосередня реклама, тобто розміщення зовнішньої реклами на віртуальних рекламних щитах, що дозволяє охопити досить велику аудиторію, часто за доступнішою ціною, ніж через традиційні канали;

- інфлюенс маркетинг у просуванні бренду впливовими віртуальними особами, що має чимало переваг у порівнянні з традиційним інфлюенс-маркетингом, оскільки є набагато дешевшим та більш контрольованим. До того ж використовуючи віртуальних інфлюенсерів, брендам вдається охопити максимально велику кількість споживачів, адже сам фактор новизни вже привертає увагу до цих людей.

Таким чином метавсесвіт може зробити маркетинг більш соціальним (люди будуть взаємодіяти з брендами та між собою в більш ефективний спосіб, ніж це можливо в реальному житті), більш захопливим (клієнти надають перевагу підприємствам, які пропонують позитивні та інтерактивні враження), доступним (люди з усього світу зможуть взаємодіяти з брендами незалежно від їхнього місцезнаходження).

Деякі компанії вже почали працювати над трансформацією своїх стратегій у стратегії вищого рівня і переводять свої рекламні бюджети в цифрову площину.

Наприклад, брендом Gucci випущено першу пару віртуальних кросівок, Nike спільно з Roblox розроблено ігрову платформу, коли користувачі Nikeland потрапляють у копію штаб-квартири компанії, що розширює здатність взаємодіяти з аудиторією у віртуальному просторі [6].

Торговельним підприємствам доцільно також використовувати можливість тісного та якісного контакту зі споживачем за допомогою смартфонів. Це, зокрема, пропонують **технології доповненої та віртуальної реальності** (AR та VR технології) - накладення 3D-об'єкта в його реальному вигляді на фізичний простір, у якому перебуває людина. Доповнена реальність є одним із ключових інструментів 3D-маркетингу як абсолютно нового напрямку, який спрямований на задоволення імерсивних потреб сучасного споживача. Доповнена реальність допомагає залучати споживачів до імерсивного контакту з брендом у кілька кліків, тим самим збільшуючи час взаємодії споживача з продуктом бренду в середньому на 25–30 %. Завдяки таким інструментам процес покупки пришвидшується, оскільки споживач може віртуально приміряти товар та ухвалення рішення щодо придбання.

Водночас слід розрізняти доповнену й віртуальну реальність. Доповнена реальність – це технологія масового споживання для її використання достатньо смартфона, а віртуальна реальність можлива лише із застосуванням VR-окулярів, одягнувши які потрапляєш у віртуальний світ.

З жовтня 2020 вийшло глобальне оновлення **Google Analytics 4 (GA4)**, яке концептуально відрізняється від Universal Analytics (UA). Це новий різновид ресурсу для оцінки передових технологій відстеження результативності бізнесу та дає можливість:

- аналізувати глибше послідовність дій користувача;
- проводити аналіз взаємодій користувача з бізнесом та «вузьких» місць воронки продажів;
- формувати аудиторії на основі їхніх дій, враховуючи їх кількість та частково проміжки часу, будувати більш персоналізовану комунікацію;
- об'єднувати дані про дії користувача на різних пристроях та платформах (сайт, додатки).

Серед технологічних нововведень є також **токенізація** (конвертизація цінностей, товарів та послуг у цифрову одиницю та збереження її у блокчейні), або NFT-маркетинг.

Зокрема, дедалі більшої популярності набуває токенізація не лише цінних паперів, а й нерухомості, дорогоцінного каміння. У 2019 році компанією Ernest & Young була проведена токенізація алкоголю шляхом створення платформи Tattj Wine, що дає покупцеві можливість через спеціальний жетон переконатися у справжності вина, ознайомитися з історією його виробництва та іншою інформацією.

Застосування токенізації може суттєво змінити процес маркетингу, зробити більш безпечною систему онлайн оплати, покращує відносини з цільовою аудиторією, підвищує рівень залученості клієнтів та впізнаваності бренду. Натомість дозволяє клієнтам володіти унікальними цифровими товарами.

Тенденції токенізації найближчим часом будуть поширюватися в Україні, зважаючи на прийняття Закону України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-ІХ.

Ще одним сучасним трендом є **гейміфікація**, яка дозволяє перетворити персоналізацію на ефективну систему розвитку.

Гейміфікація безпосередньо не пов'язана з віртуальними іграми. Можливі варіанти гейміфікації можна поділити на дві великі групи: повноцінні ігри (квести) або окремі ігрові чи розважальні елементи (тести, бали, рейтинги).

Наприклад, кампанія Starbucks «My Starbucks Rewards» мала мету збільшити обсяг продажів і посилити прихильність клієнтів до бренда. За кожную покупку в Starbucks у мобільному додатку накопичувались зірки. Залежно від рівня лояльності (всього 3) клієнти могли отримувати різні нагороди: від безкоштовної чашки кави до певного продукту в магазині Starbucks.

Victoria's Secret у своєму застосунку PINK Nation пропонує покупцям цікаві ігри з такими нагородами, як знижки в онлайн- і офлайн-магазинах, подарунки, безкоштовна доставка, а також фірмові наліпки і шпалери для смартфонів. Наприклад, з нагоди весняних канікул кампанія пропонувала своїм користувачам інтерактив: треба було знайти букви P, I, N і K в роздрібних і інтернет-магазинах бренда. Це значно збільшило відвідуваність сайту й кількість відвідувачів в магазинах. Компанія використовує гейміфікацію і надалі.

Однак закордонний досвід свідчить що застосування гейміфікації, може бути ефективним не для всіх компаній. Майбутнє гейміфікації полягає саме в програмах лояльності компаній, спрямованих на споживання товарів і послуг. Мобільних додатків багато, але споживачі вибирають брендові, оскільки вони лояльні до цього бренду, відчують свою причетність до одного з кращих брендів. Щоб гейміфікація дала максимальний результат, повинні бути дотримані такі умови: привабливість гри чи її елементів для цільової аудиторії; гейміфікація має бути чітко прив'язана до маркетингових цілей; наявність у команді фахівця, який розуміється на іграх, що підвищує шанси створити успішну гру [8].

Таким чином, враховуючи різноманітність інструментів цифрового середовища, слід підкреслити необхідність застосування омніканального підходу при розробці маркетингової стратегії, що передбачає застосування декількох каналів зв'язку з клієнтами (інтернет-реклама; мобільні додатки; офлайн-магазини; соціальні мережі; email-розсилки; push-сповіщення тощо).

Отже, омніканальний маркетинг фактично оточує користувача з усіх боків: удома, в телефоні, на комп'ютері, що дає користувачеві відчуття належності до виробника чи підприємства. Тому застосування в маркетинговій діяльності різних інформаційних технологій, платформ, додатків тощо посилить економічні позиції підприємства.

У сучасних умовах важливим є не лише використання цифрових можливостей, а й застосування нових підходів, які відповідають часу, глобальним цілям та базуються на загальнолюдських цінностях.

Серед таких стратегій є **корпоративна соціальна відповідальність (CSR)**. Адже споживачі дедалі більше цінують і підтримують виробників/бренди, які активно долучаються до вирішення соціальних, екологічних і суспільних проблем, зокрема, підтримки військових, осіб постраждалих від воєнних дій, внутрішньо переміщених осіб. Це зумовлює необхідність і в подальшому включати у свої маркетингові стратегії цілей сталого розвитку, що передбачає зниження шкідливого впливу на навколишнє середовище, підтримку громадських ініціатив та соціальних програм, поліпшення умов праці тощо.

Крім цього, одним із трендів диджитал-маркетингу є інклюзивність.

Інклюзивний маркетинг - це маркетингова діяльність компанії, орієнтована на групи споживачів із культурними особливостями чи фізичними відмінностями. Тому при розробці рекламних повідомлень, необхідно передбачати адаптований контент для людей із пониженим зором. До приміщень магазинів має бути організовано безперешкодний доступ для маломобільних груп населення тощо.

Сучасні тенденції у сфері маркетингу свідчать також про необхідність поступової відмови від застарілих моделей B2B2C та переходу до моделі HwH (human with human) – людяність та тепле відношення до споживача у диджитал-світі. Перехід до такої моделі, означає, що в маркетинговій стратегії стає головним не продукт чи споживач, а саме людина, з усіма її індивідуальними особливостями. Усе, що робить бренд, має бути виключно для людини, заради неї та за її участі. Це стосується всіх процесів: від корпоративних продажів до просування, від маркетингу і до інших сфер.

Висновки і пропозиції. Упродовж останніх років індустрія маркетингу суттєво змінилася, вже традиційний маркетинг (у друкованих ЗМІ, по телебаченню) втрачає актуальність і така діяльність поступово переходить повністю у цифровий формат. Спектр цифрових технологій достатньо широкий і тенденції щодо їхнього розвитку та удосконалення тільки пришвидшуються. Тому для того щоб утримати конкурентні позиції в бізнесі, бути цікавим споживачеві, підприємствам дуже важливо оперативно реагувати на такі зміни, застосувати у своїй роботі нові цифрові та технологічні можливості.

Елементами сучасних маркетингових стратегій мають бути інноваційні інструменти маркетингового контенту, штучного інтелекту, інших інструментів цифрового середовища з акцентом на соціальну відповідальність та інклюзивність. Вибір конкретних інструментів залежить від особливостей та характеристик підприємства, сфери діяльності та цільової аудиторії.

Адже застосування нових підходів, стратегій та технологій сприятиме глобалізації маркетингової діяльності та її масштабуванню.

Список використаних джерел

1. Белова Т. Г. Сучасні тренди у маркетинговому середовищі підприємства [Електронний ресурс] / Т. Г. Белова, Н. Ю. Войтович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – Вип. 23. – С. 16. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/5.pdf.
2. Бусселот Е. П'ять причин, чому гіперперсоналізація має бути частиною вашої маркетингової стратегії [Електронний ресурс] / Е. Бусселот. – Режим доступу: <https://gofromagazine.com/pyat-prichin-chomu-giperpersonalizacziya-maye-buti-chastinoyu-vashoyi-marketingovoyi-strategiyi.html>.
3. Васильців Н. М. Сучасні тренди digital-маркетингу [Електронний ресурс] / Н. М. Васильців, Н. Я. Рожко // Економіка та суспільство. – 2018. – Вип. 15. – С. 232–236. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/36.pdf.
4. Вісім трендів маркетингу у 2023 році (2024, 15 квітня) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://genius.space/lab/8-trendiv-marketingu-na-2023-rik>.
5. Головчук Ю. О. Контент-маркетинг як стратегія просування на ринок та поширення послуг / Ю. О. Головчук, Л. В. Дибчук, Л. П. Середницька // Економіка та держава. – 2022. – № 4. – С. 69–75. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.4.69>.
6. Гнітецький Є. В. Маркетинг у метаспросторі [Електронний ресурс] / Є. В. Гнітецький, С. О. Лебененко, О. С. Лимар // Маркетинг і цифрові технології. – 2023. – Т. 7, № 2. – С. 119–136. – Режим доступу: <https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/306>.
7. Марчук О. О. Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент управління / О. О. Марчук // Економіка і суспільство. – 2018. – № 17. – С. 296–299. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-43>.
8. Мостова А. Д. Поняття гейміфікації та її роль у маркетингу [Електронний ресурс] / А. Д. Мостова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2018. – № 1. – С. 96–106. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2018_1_11.
9. Обіход С. Digital-маркетинг в умовах цифровізації сучасних бізнес-процесів [Електронний ресурс] / С. Обіход, М. Матвеев, В. Бойко // Економіка та суспільство. – 2023. – Вип. 50. – Режим доступу: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2439>.
10. Сичова О. Цифровий маркетинг як інструмент сталого розвитку бізнесу [Електронний ресурс] / О. Сичова, Н. Осипенко, Т. Петрішина // Економіка та суспільство. – 2023. – № 50. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-32>.
11. Уголькова О. З. Цифровий маркетинг і соціальні мережі [Електронний ресурс] / О. З. Уголькова // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2021. – № 3(1). – С. 146–152. – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23786/menedzhment121-148-154.pdf>.
12. Хамініч С. Ю. Digital-маркетинг як сучасний засіб просування товарів та послуг [Електронний ресурс] / С. Ю. Хамініч, П. М. Сокол, А. Д. Бабіч // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2019. – № 6. – С. 45–50. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2019_6_11.

13. Digital-тренди на 2023 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua-retail.com/2023/01/digital-trendi-na-2023-rik>.

References

1. Belova, T.H., Voitovych, N.Yu. (2019). Suchasni trendy u marketynhovomu seredovyschi pidpriemstva [Modern trends in the marketing environment of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*, 23, 16. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/5.pdf.

2. Busselot, E. (2024). *Piat prychyn, chomu hiperpersonalizatsiia maie buty chastynoiu vashoi marketynhovoї stratehii [Five reasons why hyper-personalization should be part of your marketing strategy]*. <https://gofromagazine.com/pyat-prichin-chomu-giperpersonalizacziya-maye-buti-chastinoyu-vashoyi-marketingovoyi-strategiyi.html>.

3. Vasylytsiv, N.M., Rozhko, N.Ya. (2018). Suchasni trendy digital-marketynhu [Modern trends of digital marketing]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 15, 232–236. https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/36.pdf.

4. Visim trendiv marketynhu u 2023 rotsi [Eight marketing trends in 2023]. (2024). <https://genius.space/lab/8-trendiv-marketyngu-na-2023-rik>.

5. Holovchuk, Yu.O., Dybchuk, L.V., Serednytska, L.P. (2022). Kontent-marketynh yak stratehiia prosuvannia na rynek ta poshyrennia posluh [Content marketing as a strategy of promotion to the market and distribution of services]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (4), 69–75. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.4.69>.

6. Hnitetskyi, Ye.V., Lebedenko, S.O., Lymar, O.S. (2023). Marketynh u metaprostori [Marketing in metaspace]. *Marketynh i tsyfrovi tekhnolohii – Marketing and digital technologies*, 7(2), 119–136. <https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/306>.

7. Marchuk, O.O. (2018). Tsyfrovyi marketynh yak innovatsiinyi instrument upravlinnia [Digital marketing as an innovative management tool]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, (17), 296–299. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-43>.

8. Mostova, A.D. (2018). Poniattia heimifikatsii ta yii rol u marketynhu [The concept of gamification and its role in marketing]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, (1), 96–106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2018_1_11.

9. Obikhod, S., Matveiev, M., Boiko, V. (2023). Digital-marketynh v umovakh tsyfrovizatsii suchasnykh biznes protsesiv [Digital marketing in conditions of digitization of modern business processes]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 50. <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2439>.

10. Sychova, O., Osypenko, N., Petrishyna, T. (2023). Tsyfrovyi marketynh yak instrument staloho rozvytku biznesu [Digital marketing as a tool for sustainable business development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (50). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-32>.

11. Uholkova, O.Z. (2021). Tsyfrovyi marketynh i sotsialni merezhi [Digital marketing and social networks]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, (3(1)), 146–152. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23786/menedzhment121-148-154.pdf>.

12. Khaminich, S.Yu., Sokol, P.M., Babich, A.D. (2019). Digital-marketynh yak suchasnyi zasib prosuvannia tovariv ta posluh [Digital marketing as a modern means of promoting goods and services]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*, (6), 45–50. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2019_6_11.

13. Digital-trendy na 2023 rik [Digital trends for 2023]. <https://ua-retail.com/2023/01/digital-trendi-na-2023-rik>.

Отримано 11.01.2024

UDC [658.8:005.921]:004

Yuliia Olyfirenko

PhD in Sciences in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Management and Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: yulia_olifirenko@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4317-0109>

Ivan Olyfirenko

PhD student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: olifirenkoivan@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1570-7573>

Oleksandr Bilanenko

PhD student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: sanyasens16@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-8561-3937>

DIRECTIONS OF TRANSFORMATION OF MARKETING STRATEGIES OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

In recent years, the marketing industry has changed significantly, already traditional marketing (in print media, on television) is losing its relevance, and such activity is gradually moving completely into a digital format. The range of digital technologies is wide enough and trends in their development and improvement are only accelerating.

Therefore, in order to maintain a competitive position in business, to be interesting to the consumer, it is very important for enterprises to promptly respond to such changes, to apply new digital and technological opportunities in their work.

The development of digital technologies necessitates the introduction of digital tools in all spheres of life, in particular in the field of marketing.

At the same time, digital marketing strategies are updated every year, which requires business representatives and marketers to quickly adapt to new consumption models and find new ways of doing business taking into account the requirements and opportunities of today.

The emergence of artificial intelligence, deep machine learning, virtual and augmented reality give Ukrainian marketers the opportunity to expand the boundaries of their activities, not to limit themselves to the national market, but to focus on the global economy and adapt to the demonetized and divergent world.

In this way, the relevance of applying new digital marketing strategies that meet the requirements of time and consumer needs increases.

The article examines modern trends in the development of digital technologies (artificial intelligence, augmented and virtual reality, analytical and crypto-technologies). Methods of their application in marketing activities and marketing strategies of enterprises are considered. The areas of use of artificial intelligence technologies in marketing activities are analyzed. The key characteristics of the signs of the main digital trends are systematized and given for their further practical application.

Keywords: digitization; digital marketing; marketing strategy; digital tools.

Fig.: 1. Table: 1. References: 13.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-62-71](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-62-71)

УДК 330.341:004

JEL Classification: O33

Ірина Володимирівна Соломаха

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва і торгівлі
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: iveria60@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0106-6410>
ResearcherID: [HTN-8199-2023](https://orcid.org/HTN-8199-2023). **ScopusAuthor ID:** [57219054600](https://orcid.org/57219054600)

Сергій Миколайович Голівець

здобувач третього рівня освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: Serjkorol.26@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-5534-6545>

ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті розглянуто сутність категорії «цифровізація» та її визначальні особливості. Здійснено аналіз генезису цифровізації. Проведено дослідження наукових тлумачень даної дефініції, зокрема, виділено інтегральний, мережевий, процесний підходи, а також підхід соціально-технічного спрямування. Сформульовано авторське бачення сутності категорії «диджиталізація», під якою пропонується розуміти процес інтеграції цифрових технологій в бізнес-процеси підприємницьких структур цифрових екосистем, що зумовлюють якісні трансформаційні зміни. Також було виокремлено переваги та недоліки від розвитку та застосування диджиталізації для суб'єктів господарювання. Встановлено, що впровадження новітніх технологій дає змогу покращити якість управління та підвищити ефективність функціонування підприємств, сприяє появі нових форм та видів зайнятості. Вказано також нові ризики та загрози для їхньої роботи, пов'язані з імовірністю втручання зовнішніх суб'єктів у діяльність суб'єктів господарювання, а також ризики, пов'язані з появою нових форм та видів зайнятості.

Ключові слова: цифровізація; цифрова економіка; диджиталізація; інформаційне суспільство; новітні технології.

Табл.: 2. Бібл.: 15.

Постановка проблеми. Цифровізація економічних процесів є одним із визначальних трендів економічного розвитку сучасності. Цифровізація сприяє трансформації ключових аспектів функціонування бізнесу, суспільних відносин та економічних систем. Процеси цифровізації являють собою якісно новий рівень розвитку інформаційного суспільства і проявляються, зокрема, у всебічному залученні інформаційних технологій у процеси виробництва та реалізації товарів і послуг. Дослідження теоретичних аспектів цифровізації та особливостей її розвитку сприяє покращенню розуміння науковцями можливостей реалізації функціонального потенціалу цифрових технологій.

Враховуючи вищезазначене, аналіз генезису та розвитку цифровізації, а також узагальнення сучасних наукових поглядів на процеси цифровізації потребують додаткового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження особливостей розвитку економіки в умовах цифрових трансформацій зробили такі закордонні та українські вчені: В. В. Апалькова, С. С. Апальков, Д. Белл, О. В. Воскобоєва, Дж. Гелбрейт, О. А. Джусов, М. В. Дубина, Г. І. Жекало, Н. В. Іванова, Г. Т. Карчева, М. Кастельс, Н. Негропonte, А. Пінкварт, Д. Тапскотт, Е. Тоффлер тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Беручи до уваги збільшення кількості наукових праць щодо дослідження диджиталізації, невирішеними залишаються фундаментальні аспекти генезису диджиталізації як наукової категорії, її сутності та особливостей формування та розвитку в контексті цифрової економіки.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження генезису цифровізації як наукової категорії, систематизації ключових наукових підходів до визначення термінів «цифровізація», а також у визначенні переваг та недоліків від розвитку та застосування диджиталізації для суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Процеси, пов'язані з розвитком цифрової економіки змінюють суспільство в коротко- та довготривалій перспективі, сприяючи створенню віртуального середовища, трансформуванню відносин між учасниками економічної взаємодії, а також створенню можливостей для розвитку. Становлення та розвиток цифрової економіки є закономірним процесом, що має чіткі історичні передумови та теоретичне обґрунтування. Зокрема, у наукових колах виділяють теорію постіндустріального (або інформаційного) суспільства (табл. 1), що фокусується на формуванні особливого класу працівників, зайнятих переважно інтелектуальною працею, на відміну від робітників промислових підприємств та сільського господарства, які займалися переважно фізичною працею. Диспропорції, викликані впровадженням та розвитком новітніх технологій, автоматизації і роботизації виробництв призвели до збільшення частки фахівців, зайнятих інтелектуальною працею, та зменшення частки працівників, зайнятих фізичною працею.

Таблиця 1

Періодизація суспільного розвитку відповідно до теорії постіндустріального суспільства

Тип суспільства	Часові рамки	Основні ознаки
Доіндустріальне	до II пол. XVIII ст.	- забезпечення власних потреб за рахунок ведення сільського господарства; сім'я як основна виробнича одиниця, складалася із декількох поколінь, гуртувалася навколо власного господарства.
Індустріальне	II пол. XVIII ст. – II пол. XX ст.	- розподіл праці за ознакою спеціалізації; - масове виробництво товарів повсякденного вжитку; - автоматизація виробництва; - поява великих фабрик та заводів; - урбанізація міст; - поява класу робітників, зайнятих ручною працею на виробництві.
Постіндустріальне	II пол. XX ст. - наш час	- розвиток сфери послуг; - зменшення частки промислового та сільськогосподарського секторів; - перехід від енергетичної технології до інформаційної; - роботизація виробництв; - зростання значення технологій; - інтелектуалізація праці.

Джерело: складено авторами.

Періодизація цього процесу традиційно фокусується на промислових революціях. Так, Перша промислова революція (друга половина XVIII ст.) зумовила перехід від ручної до машинної праці завдяки паровим двигунам; Друга промислова революція базувалася на поширенні викопного палива, серійного виробництва, електрифікації, а також появи радіо та телебачення, у той час як Третя промислова революція безпосередньо пов'язана з комп'ютеризацією та трансформацією інформаційних технологій [1].

Початок комп'ютеризації відноситься до періоду 1940-х років, що пов'язані із першими практичними розробками у цій сфері. Зокрема, варто виділити створення першого універсального комп'ютера ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer (1945-1946 pp.), електромеханічного комп'ютера IBM Automatic Sequence Controlled Calculator (ASCC). Хоча спрямованість даних розробок була переважно військовою, переломним етапом у цьому процесі можна вважати винайдення кремнієвого чипу Джеком Кілі та Робертом Нойсом у 1959 році, що зробило можливим реєстрацію електронної інформації та розповсюдження перших персональних комп'ютерів [2]. Протягом 1960-х років були впроваджені розробки мережевих систем типу ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network), 1970 р. – сформовано протоколи TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol), які заклали основи для запуску Інтернету.

Поступова експансія комп'ютерними системами численних сфер та галузей заклало основи для подальшого поширення інформаційно-комунікативних технологій, які перейшли на більш досконалий етап розвитку із поширенням технологій Інтернету. Створення мережі Тімом Бернерсом-Лі World Wide Web у 1991 році фактично означало легалізацію Інтернету, яка повною мірою проявилася у його перших спробах комерційного використання у 1995 році із запуском Amazon та створенням комерційних браузерів Netscape Navigator та Internet Explorer. Приблизно цим терміном датується поява поняття «цифрова економіка», авторство якого належить Д. Тапскотту, що сформував теоретичні основи функціонування економіки майбутнього у праці «Цифрова економіка: перспективи та небезпека в епоху мережевого інтелекту» [3]. Запуск пошукової системи Google у 1998 році фактично сформував сучасний вигляд мережі Інтернет, до якої звикли користувачі.

Розвиток мережі Інтернет став каталізатором Четвертої промислової революції (поява терміна приписується К. Швабу), або Індустрії 4.0, яка є органічним продовженням трьох попередніх промислових революцій, що характеризується інтеграцією цифрових, біологічних та фізичних систем, що спрямовані на використання штучного інтелекту, хмарних технологій та технологій 5G, блокчейну, Big Data та віртуальної реальності для впровадження трансформаційних змін в економіці та суспільстві. Як наслідок, можна стверджувати, що процес формування цифрової економіки був одночасно й історично зумовленим та стрибкоподібним, за рахунок того, що минулі досягнення дали змогу накопичити потенціал для якісних стрімких трансформаційних перетворень.

Цифрова економіка являє собою економіку, фундаментом та рушійною силою якого є цифрові технології, що використовуються для продукування, обробки, використання, зберігання та передачі даних, та яка спрямована на створення цінності на «товарах та послугах, виробництво або реалізація яких критично залежить від цифрових технологій» [4, с. 295-324]. Дослідження Дона Тапскотта та Ніколаса Негропonte можна вважати ключовими в їх спробах систематизувати наявні знання та провести межу, що відрізнятиме традиційні та цифрові економічні системи. Так, як зазначає Д. Тапскотт, цифрова економіка «визначається мережевою свідомістю (networked intelligence) та залежністю від віртуальних технологій» [5]. У той час як традиційна економіка спирається на фізичні та матеріальні ресурси, ресурсною базою цифрової економіки у цьому випадку є інформація та дані. При цьому цифрова економіка сприяє формуванню інтегрованого потоку інформації та технологій, що здійснюють безпосередній вплив на створення вартості в економічній системі, а також формується за рахунок цифрової інфраструктури, яка зумовлює функціонування комп'ютерної мережі, цифрових транзакцій, що актуалізують реалізацію цифрових змін на практиці, а споживачів, що використовують надбання цифрової економіки для отримання товарів та послуг [6]. Зокрема, як зазначає В. В. Апалькова, «є такою, що активно поглинає та застосовує цифрові технології, а також є важливим рушієм інновацій, конкурентоспроможності та економічного розвитку» [7, с. 17]. Можна зробити висновок, що спочатку цифрова економіка розглядалася з транзакційного боку формування цінності, та асоціювалася переважно із електронною комерцією, проте завдяки подальшому розвитку і поширенню технологій Інтернету речей, хмарних та когнітивних обчислень, великих даних, блокчейну, штучного інтелекту, тривимірного друку, нано- та біотехнологій, роботизації, електронного документообігу, е-послуг, фінансових інтернет-технологій стала більш широким та всеохоплюючим поняттям.

Більшість учених поділяє думку, що цифрові технології є магістральним рушієм четвертої промислової революції. Однак поглиблене вивчення наукової літератури дає змогу стверджувати, що на сьогодні в наукових колах відсутня єдність стосовно тлумачення поняття «цифровізація». Загальнопоширеним є помилкове уявлення стосовно ототожнення категорій «оцифровування», «диджиталізація» та «цифрова трансформація». Зокрема, поняття «оцифровування» (digitization) передбачає процес представлення аналогової інформації у вигляді цифрової (бінарної) форми, тим самим роблячи можливим її довгострокове зберігання на електронних носіях. Беручи до уваги такі беззаперечні переваги оцифрування, як збільшення доступності матеріалів, підвищення їх збережуваності, оцифрування як процес має на меті зробити ресурси більш доступними, у той час як цифровізація виходить за межі простого оцифрування, реалізуючи соціотехнічні аспекти цифрової економіки. Крім того, низка авторів ототожнюють поняття

«цифровізація» та «цифрова трансформація» [1], розглядаючи першу категорію як «спрощену форму» цифрових трансформаційних процесів. На нашу думку, цей процес є помилковим, адже цифрова трансформація за своєю суттю є інтегруючим комплексним процесом, та окрім процесів цифровізації враховує стратегічні зміни підприємства загалом.

Аналіз літературних джерел дозволив систематизувати підходи до тлумачення категорії «цифровізація», що представлено в табл. 2, окремо виділивши інтегральний, мережевий, процесний підходи, а також підхід соціально-технічного спрямування. Так, інтегральний підхід передбачає поступове безповоротне злиття фізичного та цифрового вимірів, а також їх трансформації, за якого новоутворена економіка володіє рядом беззаперечних переваг та характеризується більшою стійкістю. Мережевий підхід є певною видозміною ресурсного підходу, за якого цифрові прилади та системи є єднальною ланкою між людьми та цифровими системами, здійснюючи обмін та засвоєння інформації можливим. Процесний підхід, у свою чергу, спрямовано на розуміння цифровізації як процесу, що має накопичувальний потенціал, а підхід соціального спрямування розглядає цифровізацію в контексті впливу технологій на соціальні системи, бізнес екосистеми та окремих споживачів.

Таблиця 2

Узагальнення підходів до визначення сутності поняття «цифровізація» у працях вітчизняних та зарубіжних науковців

Підхід	Автор	Визначення сутності категорії
1	2	3
Інтегральний	Х. Альбах, Х. Мефферат, А. Пінкварт, Р. Рейхвальд	«постійна конвергенція реального та віртуального світу, а також основна рушійна сила інноваційних змін в усіх галузях економіки» [8]
	Експерти Конференції ООН з торгівлі та розвитку	«соціально-економічну трансформацію, яка відбувається завдяки масовому впровадженню та засвоєнню цифрових технологій, тобто технологій створення, обробки, обміну та передачі інформації» [9]
Мережевий	Г. Б. Соколова	Цифровізацію насиченням матеріального світу електронно-цифровими приладами, системами, зразками та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними» [10, с. 92-96]
	«Цифровий порядок денний України 2020	«Цифровізація – це впровадження цифрових технологій у всі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Це перехід біологічних та фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних та обчислювальних компонентів). Перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн)» [11]
Процесний	Н. П. Мешко	процес, що пов'язаний із тенденцією приведення в електронний вигляд найрізноманітніших видів інформації» [12, с. 88]

Закінчення табл. 2

1	2	3
Соціально-технічного спрямування	Т. Саарікко, Х. Вестергрєн, Т. Блумквіст	соціотехнічний процес використання оцифрованих продуктів або систем для розробки нових організаційних процедур, бізнес-моделей або комерційних пропозицій [13, с. 828]
	Д. Матушкова	соціально-технічний феномен, що виникає в результаті використання цифрових технологій та їхнього впливу на суспільство, бізнес та життя людей [14]
	О. І. Піжук	певний механізм економічного зростання, який дозволяє збільшити продуктивність та покращити ефективність будь-якої господарської діяльності завдяки використанню цифрових технологій » [15]

Запропоновано авторське бачення цифровізації, під якою автори розуміють процес інтеграції цифрових технологій у бізнес-процеси підприємницьких структур цифрових екосистем, що зумовлюють якісні трансформаційні зміни. Зокрема, авторами наголошується на тому, що цифровізація економіки спрямована на розвиток та впровадження новітніх технологій і техніки у процеси розвитку, виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних та нематеріальних благ.

Подальші етапи цифрового розвитку будуть пов'язані саме із формуванням у кіберсистем здатності до самовідтворення та самопрограмування залежно від запрограмованої задачі завдяки технологіям штучного інтелекту. Значна кількість науковців та представників бізнесу стверджує, що використання цифрових технологій саме по собі є беззаперечною перевагою, а обсяг та постійність переваг є необмеженими за своєю суттю. Так, наприклад, дослідники [1, с. 11] стверджують, що «компанії, які прийняли технології раніше за інших, отримують конкурентну перевагу». На нашу думку, це твердження є неповним, адже не враховує природи створення позитивних ефектів від цифрових рішень. Доказом цього є «цифровий бум» 2000-х років у сфері електронного бізнесу, багато представників якого вимушені були припинити власну справу. Причинами цього були не сформованість бізнес-моделей, непродуманість інфраструктурних рішень та невизначеність середовища. На нашу думку, саме суб'єктно-об'єктна взаємодія людини та технологій зумовлює появу позитивних ефектів, де технологічні рішення, що використовуються, є орієнтованими на конкретний результат, що має в собі стратегічну спрямованість дії, тобто, довгострокову продуманість стосовно ролі та способів використання технологій для досягнення підприємством довгострокових цілей. При цьому варто зазначити, що значна кількість високо розвинутих країн уже використовують найновіші досягнення, у той час як у країнах, що розвиваються, цей процес є фрагментарним та несистематичним.

Враховуючи переваги від цифровізації бізнес-процесів, варто зазначити, що, як і будь-яке нововведення, цифровізація може мати дуальний ефект, як формуючи переваги, так і створюючи складнощі при їх впровадженні та використанні. На наш погляд, до основних переваг належать:

- підвищення рівня конкурентоспроможності виробників товарів та послуг;
- заміна фізичної ваги та обсягу продукції інформаційним;
- посилення ролі інтелектуальної праці, а отже, і важливості людини як фактора, необхідність постійного розвитку компетенцій та навчання персоналу;
- індивідуалізація праці, нові можливості для творчості;
- швидкість залучення додаткових фінансових та інших ресурсів завдяки швидкій комунікацій та розмиванню кордонів;
- розвиток міжнародної торгівлі товарами та послугами;
- поява нових професій;
- спрощення залучення іноземних спеціалістів;
- підвищення конкурентоспроможності серед роботодавців;
- розвиток нових форм та видів зайнятості тощо.

Варто також зазначити й основні загрози, які несе цифровізація та пов'язані з нею процеси:

- поява нового характеру праці, зміни у трудових відносинах та структурі зайнятості без необхідної адаптації законодавства у податковій сфері та сфері трудових відносин створюють можливі загрози для всіх учасників трудового процесу;

- необхідність залучення висококваліфікованих спеціалістів зменшує можливість невеликих підприємств до розвитку за рахунок використання новітніх технологій;

- загроза зовнішнього втручання в роботу організацій;
- потреба у спеціалізованому обладнанні;
- неможливість користуватися певними технологіями через належність до певної країни, наприклад, неможливість користуватися системою PayPal для ведення бізнесу для громадян України.

Висновки і пропозиції. Отже, цифровізація є магістральним напрямом розвитку сучасного суспільства, який впливає на всі сфери його функціонування та розвитку. Аналіз наукових поглядів на визначення сутності категорій цифровізація та цифрова економіка свідчить про наявність великої кількості підходів до їх розуміння серед вчених, які еволюціонували від розгляду диджиталізації як електронної комерції до такого, що визначає напрями розвитку суспільства і впливає на всі процеси, які в ньому відбуваються.

У процесі дослідження також було визначено основні переваги та недоліки, пов'язані з процесами цифровізації, серед яких поява нових спеціальностей, збільшення вимог до працівників та роботодавців, звуження кордонів між учасниками процесів, загроза зовнішнього втручання в роботу підприємств і організацій тощо.

Розвиток цифровізації в Україні перебуває на досить високому рівні завдяки розвитку швидкісного мобільного Інтернету, постійній появі нових послуг, які можна отримати, не виходячи з дому тощо. Проте на шляху до

повної цифровізації необхідно здійснити ще багато кроків – збільшення покриття території України швидкісним Інтернетом, популяризація цифрових послуг серед населення тощо.

Список використаних джерел

1. Digitalization in Ukraine's economy in the context of world digitization [Electronic resource] / M. Dorosh-Kizym et al. // *Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences.* – 2020. – No. 22 (96). – Pp. 9–14. – Accessed mode: <https://nvlvet.com.ua/index.php/economy/article/view/4139>.
2. Neamțu D. M. The Impact of Digitalization on Business Sector Development in the Knowledge Economy [Electronic resource] / D. M. Neamțu, C.-V. Napenciuc, R. Bejinaru // *Proceedings of the International Conference on Business Excellence.* – 2019. – Vol. 13, no. 1. – Pp. 479–491. – Accessed mode: <https://doi.org/10.2478/picbe-2019-0042>.
3. Tapscott D. *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence.* McGraw-Hill, 1995. 368 p.
4. Kling R. IT and Organizational Change in Digital Economies / R. Kling, R. Lamb // *Understanding the Digital Economy* / E. Brynjolfsson, B. Kahin (eds). – Cambridge : MIT Press, 2000. – Pp. 295–324.
5. Don Tapscott. *The Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin is Changing Money, Business, and the World* / Don Tapscott, Alex Tapscott. – PenguinBooks, 2016.
6. Возняк Г. В. Регіональний розвиток: сутність і методологічна основа [Електронний ресурс] / Г. В. Возняк // *Регіональна економіка.* – 2015. – № 3. – С. 34–43. – Режим доступу: http://ird.gov.ua/re/re201503/re201503_034_VoznyakHV.pdf.
7. Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України [Електронний ресурс] / В. В. Апалькова // *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Менеджмент інновацій.* – 2015. – № 4. – С. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.15421/191502>.
8. *Management of Permanent Change* / H. Albach et al. – Springer Gabler Weisbaden, 2015. 240 p.
9. L. Katz R. The Transformative Economic Impact of Digital Technology [Electronic resource]. – Geneva, 2015. – 13 p. – Accessed mode: https://unctad.org/system/files/non-official-document/ecn162015p09_Katz_en.pdf.
10. Соколова Г. Б. Деякі аспекти розвитку цифрової економіки в Україні [Електронний ресурс] / Г. Б. Соколова // *Економічний вісник Донбасу.* – 2018. – № 1. – С. 92–96. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/130475>.
11. Проект Закону України «Про цифровий Порядок денний України» // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/40009.pdf>.
12. Мешко Н. П. Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти : монографія / Н. П. Мешко, О. М. Сазонець, О. А. Джусов. – Донецьк : Юго-Восток, 2012. – 470 с.
13. Saarikko T. Digital transformation: Five recommendations for the digitally conscious firm [Electronic resource] / Saarikko T., U. H. Westergren, T. Blomquist // *Business Horizons.* – 2020. – No. 63. – Pp. 825–839. – Accessed mode: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2020.07.005>.
14. Matoušková D. Digitalization and Its Impact on Business [Electronic resource] / D. Matoušková // *Theory, Methodology, Practice.* – 2022. – Vol. 18, no. 2. – P. 51–67. – Accessed mode: <https://doi.org/10.18096/tmp.2022.02.03>.
15. Піжук О. І. Цифровізація як зміна парадигми розвитку економічних систем / О. І. Піжук // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка.* – 2018. – С. 84–91.

References

1. Dorosh-Kizym, M., Dadak, O., Dorosh, M., & Babych, L. (2020). Digitalization in Ukraine's economy in the context of world digitization. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies*, 22(96), 9–14. <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9602>.
2. Neamțu, D. M., Hapenciuc, C.-V., & Bejinaru, R. (2019). The Impact of Digitalization on Business Sector Development in the Knowledge Economy. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 13(1), 479–491. <https://doi.org/10.2478/picbe-2019-0042>.
3. Tapscott, D. (1995). *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. New York: McGraw-Hill.
4. Kling, R., Lamb, R. (2000). IT and Organizational Change in Digital Economies. In E. Brynjolfsson, B. Kahin (Eds.), *Understanding the Digital Economy* (pp. 295–324). Cambridge : MIT Press.
5. Tapscott, D., Tapscott, A. (2016). *Blockchain revolution: how the technology behind bitcoin is changing money, business, and the world*. New York, New York: Portfolio / Penguin.
6. Vozniak, H.V. (2015). Rehionalnyi rozvytok: sutnist i metodolohichna osnova [Regional development: essence and methodological basis]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, (3), 34–43. http://ird.gov.ua/pe/re201503/re201503_034_VoznyakHV.pdf.
7. Apalkova, V.V. (2015). Kontseptsiiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Yevrosoiuzi ta perspektyvy Ukrainy [The concept of the development of the digital economy in the European Union and the prospects of Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia Menedzhment innovatsii – Bulletin of Dnipropetrovsk University. Innovation Management series*, (4), 9–18. <https://doi.org/10.15421/191502>.
8. Albach, H., Meffert, H., Pinkwart, A., Reichwald, R., Springerlink (Online Service (2015). *Management of Permanent Change*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden.
9. L. Katz, R. (2015). *The Transformative Economic Impact of Digital Technology*. Geneva. https://unctad.org/system/files/non-official-document/ecn162015p09_Katz_en.pdf.
10. Sokolova, H.B. (2018). Deiaki aspekty rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Ukraini [Some aspects of the development of the digital economy in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*, (1), 92–96. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/130475>.
11. Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine]. (n.d.). Proekt Zakonu Ukrainy «Pro tsyfrovyyi Poriadok denniyi Ukrainy» [Draft Law of Ukraine "On the Digital Agenda of Ukraine"]. <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/40009.pdf>.
12. Meshko, N.P., Sazonets, O.M., Dzhusov, O.A. (2012). *Stratehii vysokotekhnolohichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii: natsionalnyi ta korporatyvnyi aspekty [Strategies of high-tech development in the conditions of globalization: national and corporate aspects]*. Yuho-Vostok.
13. Saarikko, T., Westergren, U. H., Blomquist, T. (2020). Digital transformation: Five recommendations for the digitally conscious firm. *Business Horizons*, (63), 825–839. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2020.07.005>.
14. Matoušková, D. (2022). Digitalization and Its Impact on Business. *Theory, Methodology, Practice*, 18(2), 51–67. <https://doi.org/10.18096/tmp.2022.02.03>.
15. Pizhuk, O.I. (2018). Tsyfrovizatsiia yak zmina paradyhmy rozvytku ekonomichnykh system [Digitization as a paradigm shift in the development of economic systems]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economy*, 84–91.

Отримано 09.02.2024

UDC 330.341:004

Iryna Solomakha

Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Entrepreneurship and Trade
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: iveria60@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0106-6410>
ResearcherID: [HTN-8199-2023](https://orcid.org/HTN-8199-2023). **Scopus Author ID:** [57219054600](https://orcid.org/57219054600)

Serhii Holivets

PhD student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: Serjkorol.26@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-5534-6545>

GENESIS OF THEORETICAL ASPECTS OF DIGITALIZATION

Within the article, the essence of the category “digitalization” and its defining features are considered. The analysis of genesis of digitalization is carried out. A study of scientific interpretations of this definition is carried out, in particular, the integral, network, process approaches, as well as the socio-technical approach are allocated. The author’s vision of the essence of the category “digitalization” is formulated, under which it is proposed to understand the process of integration of digital technologies into business processes of entrepreneurial structures of digital ecosystems, which cause qualitative transformational changes. It is determined that digitalization is the main direction of the development of modern society, which affects all spheres of its functioning and development. The advantages and disadvantages of the development and application of the digitalized business entities are also highlighted. It is established that introduction of the latest technologies allowed increasing the competitiveness level for the producers of goods and services; strengthening the role of intellectual level, and hence the importance of a person as a specialist, the need to continuous development of the competencies and advanced training of the personnel; individualize labor, provide new opportunities for creativity; increasing the speed of attracting additional financial and other resources due to rapid communication and “absence” of borders; stimulating the development of the international trade of goods and services; promoting the emergence of new types and forms of employment. New risks and threats posed by digitalization and related processes are also identified. The main risks associated with the increased likelihood of interference by external parties in the activities of business entities, the need for the specialized equipment, and inability to use certain technologies due to the specific regulations of the country. The need to attract highly qualified specialists reduces the ability of small businesses to develop using the latest technologies, and the risks associated with the emergence of new forms and types of employment excluding the required adaptation of the tax and labor legislation pose possible threats to all participants in the labor process. Digitalization in Ukraine is at a fairly high level due to the development of the high-speed mobile Internet and constant emergence of new services, but through full digitalization, it is necessary to increase coverage of the high-speed Internet in Ukraine and to promote digital services more widely in different segments of the population.

Keywords: digitalization; digital economy; digitalization; information society; latest technologies.
Table: 2. **References:** 15.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-72-80](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-72-80)

УДК 658.8

JEL Classification: M39

Крістіна Павлівна Коваль

доктор філософії, викладач кафедри підприємництва і торгівлі

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: kristy80kv@stu.cn.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3796-6653>

ResearcherID: [AAI-2121-2019](https://orcid.org/AAI-2121-2019)

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА МАРКЕТИНГОВУ ПОЛІТИКУ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Виявлено ключові аспекти впливу війни на маркетингову політику підприємств в Україні, а саме: зміни в комунікації та просуванні, застосовуваних маркетингових стратегіях та споживчій поведінці. Визначено основні напрямки зміни комунікації брендів, як от напрям комунікації, тип контенту, зміни в SEO та медійному просуванні. Окреслено загальні тренди щодо зміни споживчої поведінки українців залежно від типу покоління - X, Y або Z. Проаналізовано тенденції щодо маркетингових стратегій у ритейлі. Акцентовано на ключових факторах щодо маркетингової політики під час війни задля створення підґрунтя щодо повоєнного розвитку підприємств.

Ключові слова: маркетингова політика; комунікація брендів; просування; споживча поведінка; маркетингові стратегії.

Рис.: 3. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Маркетинг як вид людської діяльності, що спрямований на задоволення потреб за допомогою обміну, безпосередньо пов'язаний із такими поняттями, як саме потреба, запит, товар, ринок тощо. Потреба є відчуттям нестачі будь-чого, що з часом набуває конкретної специфічної форми залежно від культурного рівня та особистості індивіда. Запит розглядається як потреба, що підкріплюється купівельною спроможністю. Товар виступає тим, що може задовольнити потребу на ринку. Ринок же є сукупністю існуючих і потенційних покупців товару.

Маркетингова політика будь-якого підприємства є ключовим аспектом загальної економічної політики та передбачає чітку та виважену оцінку ринкової ситуації, виявлення мінливих потреб та запитів споживачів, адаптацію до викликів та реалій сьогодення. Усе це дасть можливість підприємству зберегти та посилити власні позиції й репутацію, залучити нових клієнтів та скористатися новими ринковими можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «маркетингова політика» доволі широке, що дозволяє виділити значну кількість наукових праць за даною тематикою. Вагомий внесок у розвиток маркетингу та усього, що з ним пов'язано, зробили такі науковці, як Ф. Котлер, Г. Хулей, Д. Сондерс, Д. Армстронг. З-поміж вітчизняних учених варто згадати про дослідження щодо управління маркетинговою політикою та загальної маркетингової теорії Н. Карпенко, Л. Хомченко, А. Войчак, А. Павленко, М. Замроз та інші.

Виділення недосліджених частини загальної проблеми. Війна в Україні спровокувала низку ризиків, що вплинули на всі сфери нашого життя. Не є винятком і підприємницька діяльність. Представники бізнесу в Україні

як ніхто інший відчули на собі зростання цін на сировину та матеріали, брак робочої сили внаслідок мобілізації або виїзду співробітників, розрив ланцюжків постачання, складнощі із перевезеннями сировини та товарів територією України, перебої з електро-, водо- та теплопостачанням, брак обігових коштів, пошкодження майна внаслідок бойових дій, наслідки державного регулювання тощо.

Проте не менш важливим питанням залишається і адаптація діяльності підприємств України до реалій сьогодення для мінімізації ризику втрати зв'язку зі споживачами, що неможливо без виявлення основних аспектів впливу війни на маркетингову політику підприємств. До того ж ефективна маркетингова політика під час війни дозволить підприємству, ймовірно, відновитися, залучити нових клієнтів, вплинути на довіру та лояльність споживачів, а отже, й мати міцне підґрунтя щодо успішного функціонування у повоєнний період.

Метою статті є виявлення та обґрунтування ключових факторів впливу війни на маркетингову діяльність підприємств в Україні та визначення основних аспектів щодо успішної адаптації маркетингової політики до умов війни.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна збройна агресія проти України кардинально змінила умови роботи українського бізнесу, що призвело до постійного протистояння таким викликам, як зміна традиційних ланцюгів постачання, дефіцит робочої сили, нестача палива, подорожчання сировини, міграція значної кількості людей, аварійні відключення електроенергії тощо. Ситуація, що склалася, наклала власний відбиток і на канали комунікацій бізнесу зі споживачами, споживчі вподобання та маркетингову політику загалом.

Основні аспекти зміни щодо комунікації бізнесу зі споживачами під час війни наведено на рис. 1 [1].

Рис. 1. Зміни в комунікації брендів зі споживачами під час війни
Джерело: [1].

Найважливішим напрямом комунікації брендів стало повідомлення про те, що компанія й надалі працює на ринку та задовольняє потреби клієнтів. Станом на липень 2022 року лише 22 % представників бізнес-структур працювали, як і раніше, 51 % працювали частково, а 19 % взагалі тимчасово зупинили свою роботу. Для порівняння, у травні 2023 року ці показники становили вже 50, 38 та 7 % відповідно [2].

Не менш важливим виявилися повідомлення про розірвання зв'язків із ринками країни-агресорки та проведення гуманітарної й волонтерської роботи. Наприклад, мережа магазинів «Аврора» надала понад 5 млн грн волонтерської допомоги, близько 220 тонн гуманітарної продукції було опрацьовано на складах мережі та здійснено сплату податків до бюджету в розмірі понад 60 млн грн. До того ж мережа спільно з організаторами фестивалю СХІД-РОК проводить збір благодійної допомоги на підтримку жителів м. Тростянець, Сумської області, що значно підсилює лояльність до цього бренду [3].

На зміну перенасиченню «патріотичним контентом» приходять дозвана комунікація щодо соціальних та військових ініціатив – у травні 2022 року більшість постів стосувалася саме війни, проте з листопада того ж року пости здебільшого стосувалися товарів та акцій. Також зростає кількість брендів, що надають інформацію виключно про власні товари або послуги та частіше повідомляють про акції, знижки та розстрочки. Такі зміни, перш за все, пов'язані зі зниженням купівельної спроможності населення - за оцінками Світового банку, частка людей, що перебувають за міжнародною межею бідності (6,85 долара США на людину в день), зросла з 5,5 % (у 2021 році) до 24,1 % (у 2022 році) і становила 7,1 млн людей; частка домогосподарств, що мають оплачувану роботу скоротилася з 67 до 53 % [4].

Щодо змін в SEO просуванні, то кардинальними вони не стали. Здебільшого увага приділялася українізації сайтів, адаптуванню до нових запитів споживачів та розширенню охоплення регіонів. Дедалі більше українських користувачів користуються рідною мовою, використовуючи її під час пошуку в Google – з початком війни кількість запитів українською мовою постійно зростає і нині становить приблизно 35 %, російською – 65 %. Для порівняння, до початку збройної агресії проти нашої держави дані показники становили 26 та 74 % відповідно. Співвідношення контенту за мовою подання має такі характеристики – 0,2 % англомовний, 4,6 % російською мовою та 95,2 % україномовний. До найпопулярніших запитів з-поміж українців додалися такі: карта повітряних тривог, графіки відключення світла, купити генератор, лампи на акумуляторах, характеристики боєприпасів та інші. Розширення ж охоплення регіонів пов'язане насамперед зі значною міграцією населення [5].

Зміни в медійному просуванні були засновані на тому, що лише незначна частка брендів ризикувала вкладати кошти в перспективу, більшість же намагалася зосередитися на діях, що можуть приносити прибуток «тут і зараз».

До того ж варто згадати про те, що з-поміж споживачів відбулися певні зміни у медіаспоживанні – головна увага прикута до сайтів із новинами; спостерігається зміщення уваги з комунікацій стосовно брэнда на користь інформації щодо акційних пропозицій; бізнес-структури вимушені набувати гнучкості та швидко реагувати на можливі зміни.

Повномасштабна збройна агресія проти нашої держави наклала відбиток на життя всіх українців незалежно від статі, віку чи регіону проживання, що знайшло своє відображення у зміні пріоритетів у споживанні, культурних особливостях та плануванні майбутнього. До того ж ці зміни різняться залежно від типу покоління, до якого належать українці – X, Y або Z.

Відомо, що покоління X (народжені між 1965 та 1980 рр.) стало свідком багатьох технологічних зрушень, проте зростало поза безпосередньою залежністю від цифрових технологій. Зазвичай люди, що належать до цього покоління є гнучкими та адаптивними щодо вирішення проблем.

Щодо покоління Y, або мілленіалів (народжені між 1981 та 1996 рр.), то їх народження вже відбулося у світі, де інтернет був невід’ємною частиною життя, і цей факт значно вплинув на їх спосіб мислення та сприйняття інформації.

Покоління ж Z (народжені після 1997 року) народжені та зростають у світі, що пліч-о-пліч співіснує з цифровими технологіями, а отже, має свої власні вподобання, цінності та сприйняття світу [6].

Загальні тренди щодо зміни споживчої поведінки українців наведено на рис. 2 [7; 8].

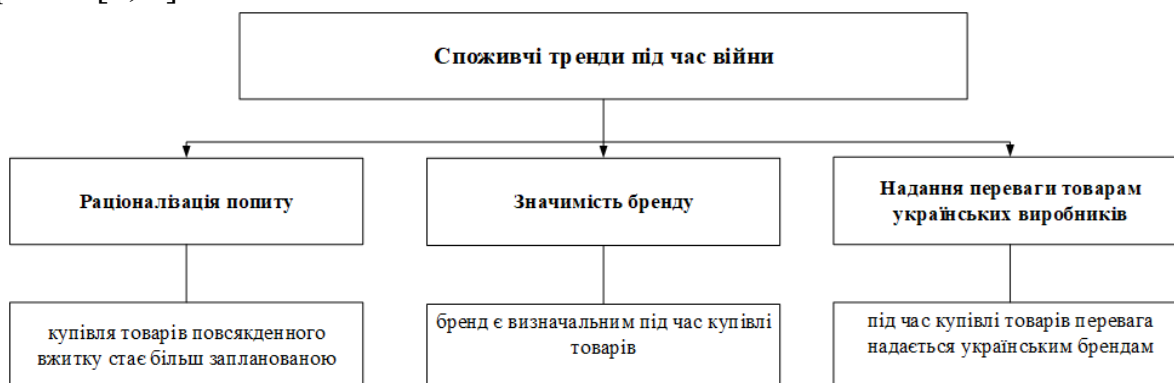

Рис. 2. Загальні споживчі тренди під час війни в Україні

Джерело: [7; 8].

Рационалізації попиту як споживчий тренд передбачає, що більшість опитаних громадян (73 % у березні 2024 року) схильються до планування покупок навіть якщо це стосується товарів повсякденного вжитку. Для порівняння, у січні 2023 року цей показник становив 76 %. На вкорінення цього споживчого тренду значний вплив зчиняють обставини, що в них опинилися українці внаслідок повномасштабної війни, зокрема брак роботи та зниження рівня доходів – лише 15 % респондентів можуть дозволити собі здійснювати спонтанні покупки.

Попри вимушені вимоги щодо раціоналізації попиту, ставлення до брендів з-поміж українських споживачів залишається доволі прискіпливим – 62 % респондентів (станом на березень 2024 року) повідомили про особливу увагу до бренда під час здійснення покупки. Для порівняння, у січні 2023 року цей показник становив 54 %. Водночас близько 33 % опитаних повідомили про те, що після початку війни бренд товару жодним чином не впливає на їхні переваги під час купівлі товарів.

Також стабільно зростаючим виявився показник надання переваги українським брендам – 74 % у березні 2024 року порівняно із 69 % станом на січень 2023 року [7; 8].

Розглядаючи споживчі тренди в період війни у розрізі визначених типів поколінь, можна зробити наступні висновки [9]:

- покоління X: схильність до ретельного планування покупок; тенденція до збільшення частки онлайн купівлі в умовах війни (36 % станом на березень 2024 року);

- покоління Y: саме бренд чинить значний вплив на їхні споживчі уподобання; схильні до ретельного планування власних покупок; зростає тенденція до здійснення онлайн купівлі (44 % станом на березень 2024 року);

- покоління Z: відкриті до експериментів щодо придбання брендів; є найменш патріотичними у виборі товарів чи послуг; схильні до спонтанних покупок; переважаюча частка купівель онлайн серед інших поколінь (48 % станом на березень 2024 року).

Витрати, що їх здійснюють українці під час війни, також різняться залежно від типу покоління (рис. 3) [9].

Аналізуючи рисунок 3 можна зробити висновок, що представники покоління Z надають перевагу життю тут і зараз - обирають розваги, красу і дозвілля, у той час як більшість представників поколінь X та Y зосереджені на економії коштів за рахунок мінімізації нераціональних покупок – скорочення витрат на розваги та відпочинок, їжу поза домом, одяг і взуття тощо.

Під час війни більшість рішень ухвалюється споживачами у стані стресу. Більшість представників покоління Z (92 %) оцінює власний рівень стресу як високий; дещо нижчим – 89% даний показник є серед представників покоління Y; щодо представників покоління X, то про високий рівень стресу заявляють 86 % опитаних. Саме із цим можуть бути пов'язані відмінності у споживчих перевагах серед споживачів – потреба в позитивних емоціях для підтримки душевної рівноваги серед молодих поколінь.

Рис. 3. Структура скорочення споживчих витрат за типом покоління
Джерело: [9].

Підбиваючи підсумки щодо зміни споживчої поведінки, можна констатувати, наступне: старші вікові групи більш схильні до раціоналізації споживання та скорочення витрат, вважаючи, що розваги наразі недоречні; молодь важче переживає високий рівень стресу, що накладає відбиток на структуру витрат, як от найменший рівень скорочення витрат на розваги та відпочинок; усі покоління приділяють увагу брендам та готові підтримувати український продукт.

Маркетингові стратегії, що їх використовують бізнес-структури під час війни значно різняться від стратегій, що використовувалися у мирний час – стратегію доводиться змінювати (повністю або часткового) задля адаптації до нових реалій та забезпечення виживання.

Щодо маркетингових стратегій в ритейлі спостерігалися наступні тенденції: [1]

- збереження тенденції до зростання витрат на маркетинг, проте лише у гривневому еквіваленті, оскільки відбувся значний стрибок валютного курсу;
- зміна термінів стратегічного планування – під час війни стратегія скоротилась до місяця, а подекуди й тижня;
- трансформація підходів до логістики - зосередження більшості товарів у «безпечних» регіонах;

- зміна сутності конкуренції - конкурують не лише брендами, а й наявністю товарів;

- зміщення «фокусу» в перформанс-інструментах у бік ефективності кампаній;

- зміни у стратегіях опрацювання регіонів - бюджети спрямовують не лише на топові регіони, а й також на обласні центри та західні регіони.

Також, згідно з проведеними опитуваннями, українці хочуть бачити рекламу продуктів – у 2023 році про це повідомили 78 % опитуваних (у 2022 році – 54 %). Проте зростають вимоги споживачів щодо якості та креативності контенту – 78 % опитаних у 2023 році, порівняно із 35 % у 2022 році. [10]. Прикладом креативної взаємодії зі споживачами може стати «Сільпо» в Задзеркаллі, коли в київському магазині ви можете побачити львівський і навпаки. До того ж таке маркетингове рішення може посприяти підтримці та згуртованості суспільства під час війни.

Якщо у 2022 році найбільш драгівливим контентом для українців було спекулювання на темі війни та відображення життя без урахування реалій, то у 2023 році відбулося зміщення уваги на рекламу брендів, що не залишили ринок країни-агресорки (55 %), російськомовний контент (47 %) та залучення брендами сумнівних амбасадорів (40 %).

Будь-які зміни в маркетинговій політиці підприємств в Україні задля ефективної адаптації їх діяльності до умов війни мають відбуватися з урахуванням умов та запитів сьогодення.

Висновки та пропозиції. Під час розробки маркетингової стратегії та планування маркетингової політики підприємств в умовах війни варто звертати увагу на наступні аспекти: корисність та внесок у перемогу – для створення позитивного сприйняття бізнесу загалом та продукту зокрема; емоційний контекст – усі комунікації спрямовуються на підтримку та згуртованість; співпраця та соціальна відповідальність; безпека та захист – комунікації повинні містити інформацію щодо безпечної взаємодії з брендом; зміна цільової аудиторії – адаптування щодо нових запитів та пріоритетів; гнучкість та інновації – пошук нових можливостей задля виживання та подальшого розвитку.

До того ж значна увага має приділятися комунікаціям задля уникнення свідомого чи то несвідомого використання війни та її символів у комерційних цілях – публікація розважального контенту є недоречною одразу після трагічних подій, неприпустимим є спекулювання на цінностях, проте доречним буде щира розповідь про власну участь у соціальних та гуманітарних проектах.

Дотримання таких правил дозволить підготувати міцне підґрунтя щодо повоєнного розвитку підприємства шляхом посилення репутації – демонструючи власну відповідальність і корисність у важкий для суспільства час; залучення нових клієнтів – відбувається зміна ринкових запитів, а відповідно з'являються і нові ринкові можливості; інновацій та перетворення й ефективної взаємодії зі спільнотою – неможливо відсторонитися від комунікацій на час війни, а потім повернутися.

Список використаних джерел

1. Маркетинг під час воєнного стану: канали комунікації, трансформація бізнесу і стратегій (спільний проект RAU і Promodo) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rau.ua/novyni/marketing-strategij-rau-promodo/>.
2. Тренди 2023. Gradus Research Plus. June 2023.
3. Каталог внеску бізнесу в Перемогу в російсько-українській війні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/>.
4. Оцінка впливу війни на людей. Україна, червень 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf>.
5. Дослідження: як відбувається українізація Google з початку війни в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web-promo.ua/ua/blog/issledovanie-kak-prohodit-ukrainizacziya-google-s-nachala-vojny-v-ukraine/>.
6. The Nobel Блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://duan.edu.ua/blog/rozkryttya-osoblyvostej-riznyh-pokolin-vid-pokolinnya-x-do-z/>.
7. Сила брендів, підтримка українського та ще більша раціоналізація попиту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gradus.app/uk/open-reports/gradus-research_changes-in-consumption-eng/.
8. Споживчі тренди українців на третьому році великої війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gradus.app/uk/open-reports/consumer-trends-ukrainians-third-year-great-war-saving-money-becoming-more-picky-about-brands/>.
9. X Y Z: культурні та споживчі тренди трьох поколінь українців під впливом війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gradus.app/uk/open-reports/x-y-z-cultural-and-consumer-trends-three-generations-ukrainians-changed-war/>.
10. Реклама брендів під час війни: який маркетинг хочуть бачити українці (опитування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ucsc.org.ua/reklama-brendiv-pid-chas-vijny-yakuj-marketyng-hochut-bachyty-ukrayinczi-opytuvannya/>.

References

1. Marketynh pid chas voiennoho stanu: kanaly komunikatsii, transformatsiia biznesu i stratehii (spilnyi proekt RAU i Promodo) [Marketing during martial law: communication channels, transformation of business and strategies (joint project of RAU and Promodo)]. (2023). <https://rau.ua/novyni/marketing-strategij-rau-promodo/>.
2. Trendy 2023. Gradus Research Plus. June 2023.
3. Katalog vnesku biznesu v Peremohu v rosiisko-ukrainskii viini [Catalog of the contribution of business to Victory in the Russian-Ukrainian war]. (n.d.). <https://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/>.
4. Otsinka vplyvu viiny na liudei. Ukraina, cherven 2023 [Assessment of the impact of war on people. Ukraine, June 2023]. (2023). <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf>.
5. Doslidzhennia: yak vidbuvaietsia ukrainizatsiia Google z pochatku viiny v Ukraini [Research: how the Ukrainization of Google has been taking place since the beginning of the war in Ukraine]. (2022). <https://web-promo.ua/ua/blog/issledovanie-kak-prohodit-ukrainizacziya-google-s-nachala-vojny-v-ukraine/>.
6. The Nobel Bloh [The Nobel Blog]. (n.d.). <https://duan.edu.ua/blog/rozkryttya-osoblyvostej-riznyh-pokolin-vid-pokolinnya-x-do-z/>.
7. Syla brendiv, pidtrymka ukrainskoho ta shche bilsha ratsionalizatsiia popytu [The power of brands, Ukrainian support and even greater rationalization of demand]. (2023). https://gradus.app/uk/open-reports/gradus-research_changes-in-consumption-eng/.
8. Spozhyvchi trendy ukrainsiv na tretomu rotsi velykoi viiny [Consumer trends of Ukrainians in the third year of the great war]. (2024). <https://gradus.app/uk/open-reports/consumer-trends-ukrainians-third-year-great-war-saving-money-becoming-more-picky-about-brands/>.

9. X Y Z: kulturni ta spozhyvchi trendy trokh pokolin ukraintsiv pid vplyvom viiny [X Y Z: cultural and consumer trends of three generations of Ukrainians under the influence of the war]. (2024). <https://gradus.app/uk/open-reports/x-y-z-cultural-and-consumer-trends-three-generations-ukrainians-changed-war/>.

10. Reklama brendiv pid chas viiny: yakyi marketynh khochut bachyty ukraintsi (opytuvannia) [Brand advertising during the war: what kind of marketing do Ukrainians want to see (survey)]. (2023). <https://www.ucsc.org.ua/reklama-brendiv-pid-chas-vijny-yakuj-marketynghochut-bachyty-ukrayinczi-opytuvannya/>.

Отримано 05.03.2024

UDC 658.8

Kristina Koval

PhD, Lecturer of the Department of Entrepreneurship and Trade
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: kristy80kv@stu.cn.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3796-6653>

ResearcherID: [AAI-2121-2019](https://orcid.org/AAI-2121-2019)

KEY ASPECTS OF THE INFLUENCE OF THE WAR ON THE MARKETING POLICY OF ENTERPRISES IN UKRAINE

The marketing policy of any enterprise is a key aspect of the general economic policy. It involves a clear and balanced assessment of the market situation, identification of changing needs and requests of consumers, and adaptation to the challenges and realities of today.

The war in Ukraine provoked several risks that affected all areas of our lives. Entrepreneurial activity is no exception. The current situation prompts the adaptation of the activities of Ukrainian enterprises to the realities of today to minimize the risk of losing contact with consumers, which is impossible without identifying the main aspects of the war's impact on enterprises' marketing policy. In addition, an effective marketing policy during the war will allow the enterprise to recover faster, attract new customers, influence the trust and loyalty of consumers, and, accordingly, have a solid basis for successful functioning in the post-war period.

Among the changes regarding the interaction of brands with consumers, the following are highlighted: the direction of communication, the type of content, and changes in promotion. The most important direction of brand communication has become the information that the company continues to work in the market, the announcement of breaking ties with the markets of the aggressor country, and conducting humanitarian and volunteer work.

It was found that the oversaturation of "patriotic content" is being replaced by dosed communication about social and military initiatives. A growing number of brands provide information exclusively about their products or services and more often inform about promotions, discounts, and installments. Considerable attention was paid to the Ukrainianization of sites, adaptation to new consumer requests, and expansion of regional coverage.

It was determined that the full-scale armed aggression against our state left an imprint on the lives of all Ukrainians, regardless of gender, age, or region of residence, which was reflected in a change in priorities in consumption, cultural features, and planning for the future. In addition, these changes differ depending on the type of generation to which Ukrainians belong - X, Y, or Z.

Among the consumer trends during the war, such as the rationalization of demand, the significance of the brand, and giving preference to the goods of Ukrainian manufacturers were identified.

The main trends in marketing strategies in retail were analyzed, such as the preservation of the trend towards the growth of marketing costs; change of terms of strategy; transformation of approaches to logistics; change in the essence of competition; and changes in the development strategies of the regions.

Keywords: marketing policy; communication of brands; promotion; consumer behavior; marketing strategies.

Fig.: 3. References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-81-89](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-81-89)

УДК 338

JEL Classification: O31

Володимир Володимирович Малиш

аспірант кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: Mvv8686@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2720-4655>

Олександр Ігорович Самойлович

аспірант кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: brsk.trek@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5085-6312>

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття спрямована на дослідження особливостей інноваційного розвитку промислових підприємств та його впливу на економічну безпеку. Встановлено, що складовими інноваційного розвитку є ресурси та інфраструктура, інноваційні ідеї, культура інновацій, лідерство, ефективне управління ризиками. Наведено основні етапи інноваційного розвитку підприємства. Представлено характеристику поняття «економічна безпека підприємства». Розкрито зв'язок між поняттями «економічна безпека підприємства» та «інноваційний розвиток підприємства». Доведено, що стимулювання інноваційної діяльності в Україні формує безпечне середовище підприємства та забезпечує його сталий розвиток. Проаналізовано стан інноваційної діяльності в Україні та місце України у рейтингу Глобального індексу інновацій.

Ключові слова: інновації; інноваційна діяльність; інноваційний розвиток; цифрові технології; економічна безпека; промислові підприємства; сталий розвиток.

Рис.: 5. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. Сучасна економічна ситуація, в якій функціонують промислові підприємства, характеризується високим рівнем нестабільності та ризику, тому постає проблема самозбереження та сталого розвитку. У сучасній складній реальності промислові підприємства відіграють ключову роль у процесі інноваційного розвитку всього суспільства, оскільки володіють усіма необхідними ресурсами, включаючи людські, фінансові, матеріальні та інтелектуальні. На наш погляд, впровадження інновацій та сучасних цифрових технологій, які є важливим засобом підвищення ефективності діяльності підприємства, забезпечення його конкурентоспроможності на світовому й національному ринках може гарантувати економічну безпеку підприємству та його успіх в конкурентній боротьбі на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців, що досліджують інноваційний розвиток підприємств, необхідно відзначити праці О. І. Амоша, А. І. Ніколаєнко [1], Л. О. Волощук [2], А. В. Ворона [3], О. А. Гавриш [4], Н. В. Якименко [13]. Дослідженням економічної безпеки промислових підприємств займалися такі українські дослідники як Н. М. Гапак [5], С. І. Ніколаюк, О. В. Попело [10, 11], М. В. Дубина [12], Д. Й. Никифорчук [9], К. С. Зайченко [7], К. В. Коваленко [8].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових праць із зазначеної проблеми, питання ролі інноваційної домінанти в забезпеченні економічної безпеки промислових підприємств потребує подальших досліджень.

Мета статті. Метою статті є дослідження інноваційного розвитку промислових підприємств в контексті забезпечення їх економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Інновація визначається як процес впровадження нових ідей, методів, продуктів, послуг або рішень, які мають значний позитивний вплив і цінність. Це передбачає перетворення творчих концепцій у конкретні результати, які підвищують ефективність та дієвість або вирішують незадоволені потреби.

Інновації не обмежуються технологічним прогресом і охоплюють нові підходи до вирішення проблем, процесів, організаційних практик або інноваційних бізнес-моделей. За своєю суттю, інновації включають нестандартне мислення та прийняття прорахованих ризиків для досягнення прогресу й проривних результатів. Надзвичайно важливого значення у цих процесах набувають цифрові технології.

Інновації на підприємстві включають декілька ключових компонентів, які дозволяють підприємствам ефективно стимулювати інноваційну діяльність. Можна виділити такі основні складові, що забезпечують інноваційний розвиток на підприємствах (рис. 1).

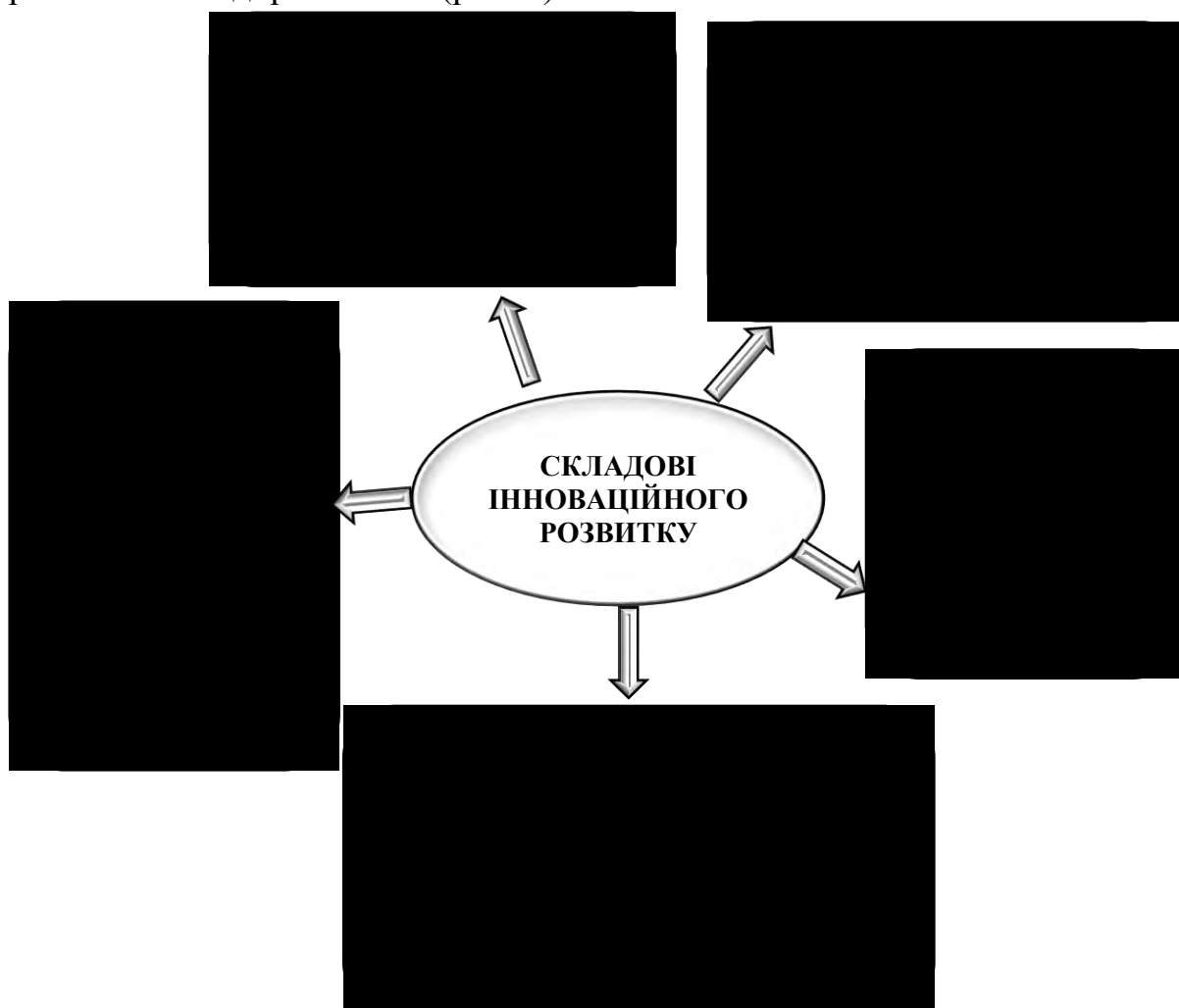

Рис. 1. Основні складові інноваційного розвитку на підприємстві
Джерело: розроблено авторами.

Інноваційний процес зазвичай включає базові етапи, які необхідні для сприяння та впровадження інновацій. Хоча конкретні підходи можуть відрізнятися, однак можна виділити загальні етапи інноваційного процесу (рис. 2).

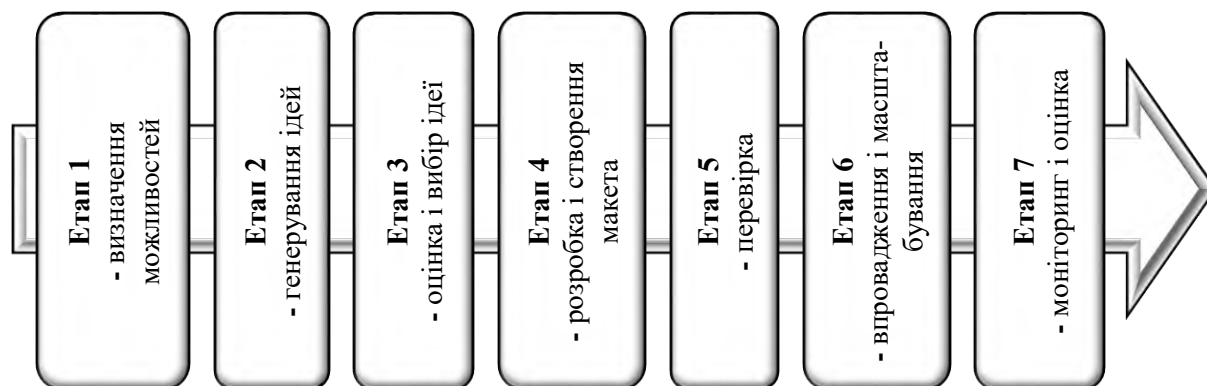

Рис. 2. Етапи інноваційного процесу на підприємстві

Джерело: систематизовано авторами.

У процесі інноваційної діяльності підприємство проходить такі етапи:

Етап 1. Визначення можливостей для інновацій. Це можна зробити за допомогою дослідження ринку, поведінки клієнтів, аналізу тенденцій або внутрішньої оцінки. Мета полягає в тому, щоб виявити незадоволені потреби, нові тенденції або сфери, що потребують вдосконалення та можна вирішити за допомогою інновацій.

Етап 2. Генерування ідей, що можна реалізувати за допомогою мозкових штурмів, конкурсів ідей, відгуків клієнтів або міжфункціональної співпраці. Мета полягає у створенні широкого спектра творчих та інноваційних ідей, які мають потенціал для реалізації визначених можливостей.

Етап 3. Оцінка і вибір ідей. Після аналізу ідей наступним кроком є оцінка та вибір найбільш перспективних. Це передбачає оцінку здійсненності, життєздатності та бажаності кожної ідей. Необхідно враховувати такі фактори, як ринковий потенціал, технічна здійсненність, вимоги до ресурсів, відповідність стратегічним цілям і потенційний вплив. Метою є визначення ідей, яка варта комерціалізації.

Етап 4. Розробка і створення макета. Передбачає перетворення вибраних ідей у реальні макети або мінімально життєздатні продукти. Мета полягає в тому, щоб протестувати та підтвердити концепції, зібрати відгуки та вдосконалити ідей на основі розуміння клієнта та технічної здійсненності.

Етап 5. Перевірка. На цьому етапі макети тестуються з користувачами або в реальних сценаріях. Відгуки клієнтів збираються, а концепції повторюються та вдосконалюються на основі отриманої інформації. Цей інтерактивний процес допомагає перевірити припущення, виявити потенційні проблеми та вдосконалити інновацію перед переходом до наступного етапу.

Етап 6. Впровадження та масштабування. Передбачає розробку детального плану впровадження, розподіл ресурсів і виконання необхідних дій для виведення інновації на ринок або впровадження її на підприємстві. Мета – забезпечити плавний перехід від фази розробки до повномасштабного впровадження.

Етап 7. Моніторинг і оцінка. Після впровадження інновації важливо контролювати й оцінювати її ефективність. Це передбачає відстеження показників ефективності для оцінки успіху інновації. Регулярне оцінювання допомагає визначити сфери для вдосконалення, внести необхідні корективи та зафіксувати отримані знання для майбутніх інноваційних ініціатив.

Інноваційний розвиток має тісний взаємозв'язок та прямий вплив на життєздатність, прибутковість та загалом на економічну безпеку підприємства.

Схематично вплив інноваційної діяльності промислового підприємства на стратегічні показники його функціонування представлено на рис. 3.

Рис. 3. Вплив інноваційної діяльності промислового підприємства на стратегічні показники його функціонування

Джерело: систематизовано авторами.

Отже, чим більше інновацій та прогресивних технологій підприємство використовує та комерціалізує, тим більше показників її економічної безпеки забезпечується.

Існує чимало досліджень, присвячених трактуванню поняття «економічна безпека підприємства» та окресленню її складових.

Н. М. Гапак розглядає економічну безпеку підприємства як: «такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технологій, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого

гарантується найбільш ефективно їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)» [5, с. 69].

С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук визначають економічну безпеку підприємства як: «стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних і інтелектуальних ресурсів, щодо яких гарантується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток» [9, с. 15].

К. С. Зайченко до економічної безпеки підприємства включає такі складові: «інформаційна, техніко-технологічна, кадрова та інтелектуальна, фінансова, організаційно-управлінська, силова, екологічна, політико-правова» [7].

К. В. Коваленко розглядає складові економічної безпеки підприємства: «безпека як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, безпека як захист проти корисливих злочинів, безпека як стан ефективного використання корпоративних ресурсів, безпека як здатність забезпечувати відтворення» [8].

На наш погляд, необхідно включити інноваційну діяльність підприємства як обов'язкову складову економічної безпеки промислового підприємства, адже саме на її основі можливе ефективне відтворення всіх видів ресурсів підприємства і забезпечення дієвості інших складових.

Особливої актуальності інновації набувають для промислових підприємств України. Варто зазначити, що відповідно до Глобального індексу інновацій Україна у 2023 році посіла 55-те місце в рейтингу серед 132 країн світу попри те, що промислові підприємства в умовах воєнного стану велику увагу все ж таки зосередили на тому, щоб вижити (рис. 4).

Цей показник за період 2019–2023 років зазнав коливань, відповідно від 47-го місця у 2019 році до 55-го місця – у 2023 році. Лідерами Глобального індексу інновацій є Швеція, США, Швейцарія, Сінгапур тощо.

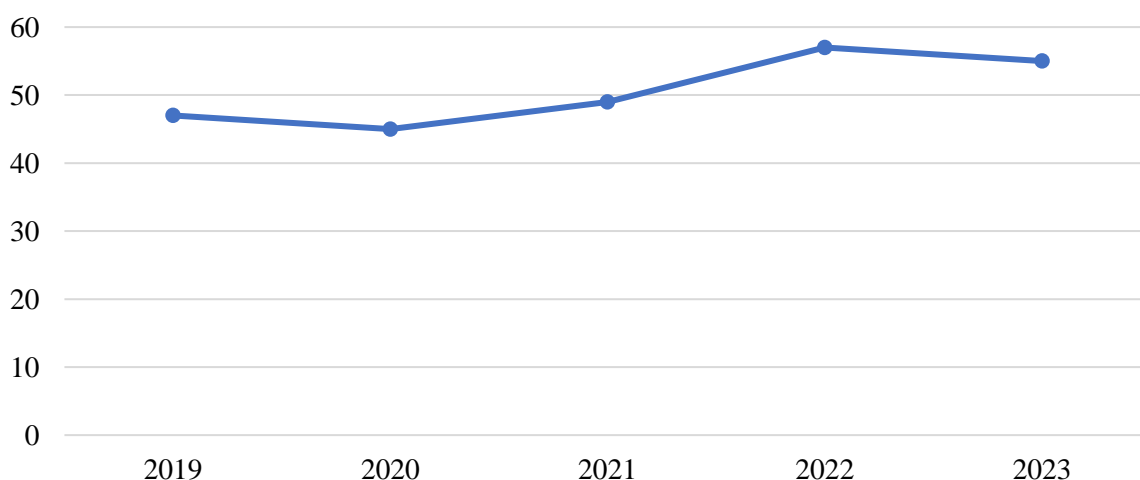

Рис. 4. Рейтинг України у Глобальному індексу інновацій за 2019–2023 роки, %

Джерело: розроблено за даними [14].

Підприємства, що здійснювали інновації у 2023 році в основному витрачали фінансові ресурси на придбання обладнання, устаткування, програмне забезпечення – 77 %, що на 8 % менше, ніж у 2019 році (рис. 5).

У 2023 році тенденція витрат на інновації у сфері придбання основних засобів є зростаючою, що скоріш за все пов'язано із необхідністю відновлення матеріально-технічної бази промислових підприємств, пошкоджених у результаті бойових дій.

З іншого боку, збільшилася питома вага інноваційних витрат у 2022 році на інші напрями, а саме приріст витрат, які спрямовані на наукові дослідження та розробки.

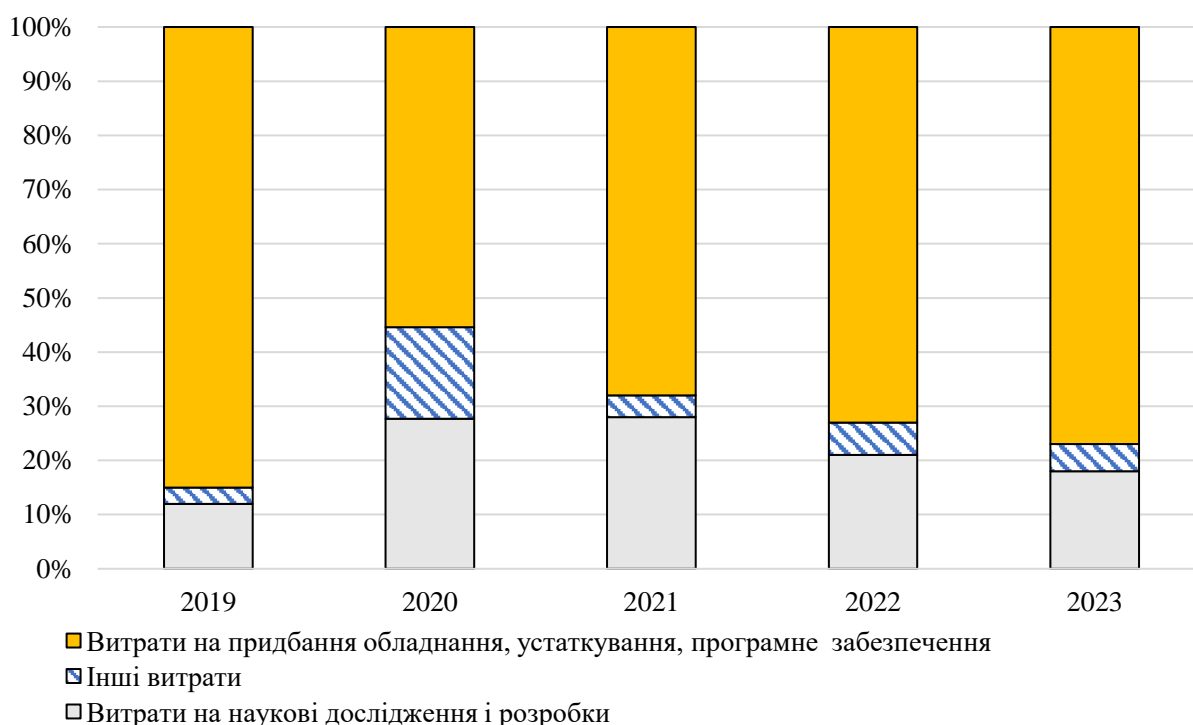

Рис. 5. Динаміка інноваційних витрат за 2019–2023 роки, % від загального обсягу фінансування

Джерело: розроблено на основі [6].

Однак, варто підкреслити, що фінансування науково-дослідної діяльності на промислових підприємствах України все ще залишається на низькому рівні та недостатньо забезпечує їх потреби, що негативно впливає на рівень економічної безпеки промислових підприємств.

Висновки і пропозиції. Інноваційна діяльність є необхідним і постійним процесом на шляху успішного функціонування та розвитку промислових підприємств. Необхідно розвивати культуру інновацій, що передбачає отримання зворотного зв'язку, сприяння навчанню як на успіхах, так і на невдачах і постійний пошук нових можливостей для інновацій. Регулярний перегляд і вдосконалення самого інноваційного процесу також має важливе значення для оптимізації здатності промислових підприємств

ефективно впроваджувати інноваційні розробки, у тому числі на основі сучасних цифрових технологій. Інноваційна діяльність є ключовим фактором забезпечення економічної безпеки промислового підприємства, оскільки вона призводить до створення нової технології та нового продукту, стимулюючи таким чином конкурентоспроможність промислового підприємства на національному та міжнародному ринку.

Список використаних джерел

1. Амоша О. І. Національна інноваційна система України в контексті міжнародних порівнянь / О. І. Амоша, А. І. Ніколаєнко // *Економічний вісник Донбасу*. – 2015. – № 1(39). – С. 115-121.
2. Волощук Л. О. Економічна безпека та інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та взаємозв'язок як об'єктів управління / Л. О. Волощук // *Економіка: реалії часу*. – 2014. – № 6 (16). – С. 217-223.
3. Ворона А. В. Глобальні чинники впливу на інноваційний розвиток національної економіки / А. В. Ворона // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2020. – № 3/1. – С. 32-36.
4. Гавриш О. А. Інноваційний розвиток як необхідна складова економічної безпеки сучасних підприємств / О. А. Гавриш // *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. – 2014. – № 11. – С. 451-455.
5. Гапак Н. М. Суть та еволюція поняття «економічна безпека підприємства» / Н. М. Гапак, І. В. Дочинець // *Науковий вісник Ужгородського університету*. – 2014. – Вип. 2(43). – С. 68-73.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua>.
7. Зайченко К. С. Економічна безпека підприємства: сутність та роль / К. С. Зайченко, Н. І. Діма // *Ефективна економіка*. – 2021. – № 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.90.
8. Коваленко К. В. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект / К. В. Коваленко // *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. – 2008. – № 3. – С. 134-139.
9. Ніколаюк С. І. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності: курс лекцій / С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук. – Київ : КНТ, 2005. – 320 с.
10. Попело О. В. Адаптивне управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств як фактор забезпечення економічної безпеки / О. В. Попело, В. В. Малиш // *Economic Synergy*. – 2023. – № 1. – С. 48–56.
11. Попело О. Механізм адаптивного управління розвитком промислових підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки в епоху цифровізації національної економіки / Попело О., Самойлович О. // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2023. – № 1(33). – С. 75-84.
12. Попело О. В. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності / О. В. Попело, М. В. Дубина // *Економіка та суспільство*. – 2023. – № 54. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-77>.
13. Якименко Н. В. Управління інноваційною сприйнятливістю як складова адаптивного управління інноваційним розвитком підприємств залізничного транспорту / Н. В. Якименко // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2018. – № 40. – С. 286-289.
14. Global innovation index [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicato>.

References

1. Amosha, A.I., & Nikolaenko, A.I. (2015). Natsionalna innovatsiina systema Ukrainy v konteksti mizhnarodnykh porivnian [National innovative system of Ukraine in context of international comparisons]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1(39), 115-121.
2. Voloshchuk L.O. (2014). Ekonomichna bezpeka ta innovatsiinyi rozvytok promyslovoho pidpriemstva: sutnist ta vzaiemozv'iazok yak ob'iektiv upravlinnia. [Economic security and innovation development of industrial enterprise: essence and interrelation as management objects]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: time realities*, 6(16), 217-223.
3. Vorona, A.V. (2020). Hlobalni chynnyky vplyvu na innovatsiinyi rozvytok natsionalnoi ekonomiky [Global factors influencing the innovative development of the national economy]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Law*, 3/1, 32–36.
4. Havrysh, O.A., & Cherniak, H. M. (2014). Innovatsiinyi rozvytok yak neobkhdna skladova ekonomichnoi bezpeky suchasnykh pidpriemstv. [Innovative development as a necessary component of economic security of modern companies]. *Economic Bulletin of NTUU "KPI" – Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»*, 11, 451-455.
5. Hapak, N.M., & Dochynets, I.V. (2014). Sut ta evoliutsiia poniattia «ekonomichna bezpeka pidpriemstva». [The essence and evolution of the concept of “economic security of an enterprise”]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 2(43), 68-73.
6. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm.
7. Zaichenko, K.S., & Dima, N.I. (2021). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta rol [Economic Security of an Enterprise: Essence and Role]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.90.
8. Kovalenko, K.V. (2008). Osnovy stvorennia kompleksnoi systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: teoretychnyi aspekt [Fundamentals of creating a comprehensive system of economic security of an enterprise: theoretical aspect]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli imeni Mykhaila Tugan-Baranovskoho – Bulletin of Mykhailo Tugan-Baranovsky Donetsk National University of Economics and Trade*, 3, 134-139.
9. Nikolaiuk, S.I., & Nikiforchuk, D.Y. (2005). *Bezpeka subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti: kurs lektsii [Security of business entities: a course of lectures]*. KNT.
10. Popelo, O.V., Malysh, V.V. (2023). Adaptivne upravlinnia innovatsiino-investytsiynym rozvytkom promyslovykh pidpriemstv yak faktor zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [Adaptive management of innovation and investment development of industrial enterprises as a factor in ensuring economic security]. *Economic Synergy*, (1), 48–56.
11. Popelo, O., Samoilovych, O. (2023). Mekhanizm adaptivnoho upravlinnia rozvytkom promyslovykh pidpriemstv u konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v epokhu tsyfrovizatsii natsionalnoi ekonomiky [The mechanism of adaptive management of the development of industrial enterprises in the context of ensuring economic security in the era of digitalization of the national economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(33)), 75-84.
12. Popelo, O.V., Dubyna, M.V. (2023). Teoretychni aspekty zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky budivlynykh pidpriemstv v konteksti pidvyshchennia yikh konkurentospromozhnosti [Theoretical aspects of ensuring the economic security of construction enterprises in the context of increasing their competitiveness]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (54). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-77>.

13. Yakymenko, N.V. (2018). Upravlinnia innovatsiinoiu spryiniatlyvistiu yak skladova adaptivnoho upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstv zaliznychnoho transportu [Managing Innovation Sensitivity as a Component of Adaptive Management in the Innovative Development of Railway Transport Enterprises]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Herald of Transport and Industry Economics*, 40, 286–289.

14. Global innovation index. (n.d.). <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicato>.

Отримано 04.03.2024

UDC 338

Volodymyr Malysh

PhD Student of the Department of Management and Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: Mvv8686@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0002-2720-4655>

Oleksandr Samoiloivych

PhD Student of the Department of Management and Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: brsk.trek@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5085-6312>

INNOVATIVE DEVELOPMENT AS A FACTOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article is aimed at researching the features of innovative development of industrial enterprises and its impact on economic security. It was established that the components of innovative development are resources and infrastructure, innovative ideas, a culture of innovation, leadership, and effective risk management. The main stages of innovative development of the enterprise are given. The description of the concept of "economic security of the enterprise" is presented. The connection between the concepts of "economic security of the enterprise" and "innovative development of the enterprise" is revealed. It has been proven that the stimulation of innovative activity in Ukraine creates a safe environment for the enterprise and ensures its sustainable development. The state of innovative activity in Ukraine and Ukraine's place in the ranking of the Global Innovation Index are analyzed. It has been proven that innovative activity is a necessary and constant process on the way to the successful functioning and development of industrial enterprises. It is argued that it is necessary to develop a culture of innovation that involves receiving feedback, facilitating learning from both successes and failures, and constantly looking for new opportunities for innovation, because regular review and improvement of the innovation process itself is also important for optimizing the ability of industrial enterprises to effectively implement innovations. It has been established that innovative activity is a key factor in ensuring the economic security of an industrial enterprise, as it leads to the creation of a new technology and a new product, thus stimulating the competitiveness of an industrial enterprise on the national and international market.

Key words: innovations; innovative activity; innovative development; digital technologies, economic security; industrial enterprises; sustainable development.

Fig.: 5. References: 14.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-90-99](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-90-99)

УДК 005.342:338.48

JEL Classification: L83

Олена Олександрівна Зеленська

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: elena_zelenska_5@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1000-2427>
ResearcherID: [H-1694-2014](https://orcid.org/0000-0002-1000-2427)

Валерій Олександрович Кривинчук

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: krivincukvalerij@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0007-7436-050X>

Антон Сільвестрович Журавель

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: antonzhuravel90@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0002-1852-7743>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Будь-який вид підприємницької діяльності розвивається в умовах економічної, політичної та соціальної нестабільності, а кожній сфері господарювання притаманні, поряд із загальними, специфічні ризики. Туристичний бізнес завжди функціонує в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз та невизначеності, що потребує дослідження ризиків, властивих туристичним підприємствам. У статті розглянуто особливості туристичних ризиків та природу виникнення ризиків сфери туризму; визначені класифікаційні ознаки ризиків туристичних підприємств, на базі яких виділені основні види ризиків, що виникають у процесі їх функціонування. У статті також сформульовано головні етапи процесу управління ризиками підприємств туристичної сфери та розглянуто способи впливу на ризик, які дозволяють підприємствам їх уникати або мінімізувати можливі загрози.

Ключові слова: ризики; туристичне підприємство; туризм; види ризиків туристичних підприємств; управління ризиками.

Табл.: 1. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Однією з найбільш чутливих до економічних коливань, політичних та соціальних змін є туристична галузь. У зв'язку з цим завжди актуальною у наукових економічних дослідженнях є проблематика ризиків, з якими стикаються туристичні підприємства та туристична інфраструктура. На сьогодні світова туристична індустрія оговтується від наслідків пандемії COVID-19 та поступово набирає обертів. Актуалізація вирішення проблеми ризиків туристичних підприємств визначена значною роллю туристичної індустрії у світовій економіці, а також збільшенням непередбачуваних ситуацій суспільного та політичного життя у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи ризик-менеджменту підприємств, в тому числі й туристичної сфери, представлені в наукових працях вітчизняних та закордонних учених, таких як Н. М. Богдан [2], В. Я. Брич [4], І. І. Вербіцька, С. П. Крамарчук [4], С. М. Калі-

ніченко [1], В. Ф. Кифяк, К. І. Копачова [6], А. В. Кравцова [7], Т. М. Ореховська, В. С. Рубцов, О. П. Сухорукова [2], О. В. Фоміна, Л. М. Шиманська, І. М. Школа та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, попри значну кількість досліджень ризиків, результати яких відображені в численних наукових публікаціях, що розкривають особливості ризиків туристичної сфери, способи управління ними, методи диверсифікації ризиків туристичної індустрії, шляхи підвищення безпеки у сфері туризму та інше, питання з цієї проблеми потребують подальших досліджень та уточнень. Особливо це стосується вітчизняної сфери туризму, яка нині функціонує в умовах повномасштабних воєнних дій і має підвищені загрози та небезпеки. Отже, вивчення ризиків для туристичних підприємств є ключовим елементом успішного управління бізнесом в сучасних реаліях, що допомагає зберегти стабільність, конкурентоспроможність та забезпечити задоволення потреб клієнтів.

Метою статті є дослідження видів ризиків, що виникають в діяльності туристичних підприємств, основних етапів процесу управління ризиками підприємств туристичної сфери та способів впливу на ризики, які дозволяють підприємствам їх уникати або мінімізувати можливі загрози.

Виклад основного матеріалу. Зростання доходів населення, покращення транспортної інфраструктури, розвиток авіаперевезень та залізничних мереж, які роблять подорожі більш доступними та зручними, збільшення інтересу до культурного обміну, екологічна свідомість та інше сприяють розвитку туризму у світі, роблячи його сучасним, доступним та цікавим для широкого кола подорожуючих. Технологічні інновації, такі як Інтернет та мобільні додатки спрощують процес планування подорожей, бронювання готелів та квитків, а соціальні мережі та інші засоби комунікації допомагають популяризувати туристичні напрямки та залучати увагу до нових місць. Усі зазначені фактори до певного часу сприяли активному розвитку туризму і в Україні.

Розпочате у 2014 році вторгнення Росії в Україну, тимчасова анексія АР Крим, окупація деяких районів Донецької та Луганської областей, пандемія COVID-19, широкомасштабне вторгнення Росії в Україну та подальші активна фаза війни з руйнуванням інфраструктури (в т. ч. туристичної) України – усе це мало вагомий негативний вплив на туризм та його розвиток [10]. Зазначені події значно підвищують ризики вітчизняної туристичної сфери. Отже, можемо констатувати, що в сучасних умовах туризм проявляє себе як високоризикова галузь, де ризики значно більші за своїми наслідками, ніж в інших сферах бізнесу.

Можна виділити такі характерні особливості туристичних ризиків:

- туристичні ризики пов'язані з виникненням фінансових та інших втрат не тільки для туристів та підприємств туристичної сфери, а і для суб'єктів господарювання суміжних галузей;

- джерелами, що провокують виникнення туристичних ризиків є не тільки чинники фінансово-господарської діяльності туристичних підприємств, а і природно-кліматичні чи соціально-політичні фактори;

- економічний збиток від несприятливих подій може проявитися не тільки в сьогоденні, але і в майбутньому. Його слід враховувати при поточному і стратегічному плануванні діяльності туристичного підприємства, розробки концепцій і програм розвитку туризму на державному й регіональному рівнях [3];

- оскільки в деяких випадках туристичний ризик включає ризик життя і здоров'я туриста, до його рівня на підприємствах рекреаційної сфери повинні пред'являтися особливо жорсткі вимоги [3].

Загалом ризик можна визначити як ймовірність виникнення негативних подій або втрат, які впливають на доходи, фінансовий стан або репутацію підприємства.

За суб'єктами впливу туристичні ризики поділяються на ризики підприємств туристичної сфери та ризики споживачів туристичних продуктів та послуг. Розглянемо детально ризики туристичних підприємств.

У менеджменті підприємства важливими є правильне визначення та оцінка ризиків для прийняття обґрунтованих рішень та розробки стратегій їх мінімізації. Так, розуміння потенційних ризиків забезпечує можливість вчасної їх ідентифікації для уникнення фінансових криз, а ефективне управління ризиками дозволяє туристичним підприємствам бути конкурентоспроможними на ринку, своєчасно адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх змін та пристосовуватися до нових умов, допомагає зберігати стабільну якість послуг для клієнтів, що сприяє позитивній репутації та максимальному задоволенню клієнтів.

Проблема класифікації ризиків, що виникають у діяльності туристичних підприємств, багато в чому актуалізується різноманіттям умов та чинників, що призводять до непередбачуваних і ризикових ситуацій. Ризики, що позначаються на діяльності туристичних підприємств, різняться за факторами, характером та ймовірністю виникнення, масштабністю впливу та іншими ознаками, що обумовлюють їх особливості та специфіку (табл. 1).

Наразі туристичні підприємства стикаються з низкою ризиків. Це загальні форми ризиків, що притаманні всім підприємствам та пов'язані з конкуренцією, виробництвом, фінансами, кадрами тощо, тобто так звані систематичні ризики. Проте туристичні підприємства суттєво схильні й до надзвичайних несистематичних ризиків, які є специфічними для туризму та викликані зовнішніми подіями, як то глобальні економічні кризи, пандемії, військові дії або стихійні лиха.

Таблиця 1

Класифікація ризиків туристичних підприємств

Класифікаційна ознака	Види ризику	Характеристика ризику
1. За джерелом походження ризику	Внутрішні ризики	пов'язані з управлінням та діяльністю самого підприємства, такі як фінансові кризи, кадрові проблеми, стратегічні помилки тощо
	Зовнішні ризики	пов'язані із зовнішніми факторами, такими як політична нестабільність, природні катастрофи, економічні коливання тощо
2. За характером виникнення	Фінансові ризики	пов'язані з фінансовими операціями підприємства та інвестиціями
	Операційні ризики	виникають у процесі здійснення операційної діяльності підприємства
	Стратегічні ризики	пов'язані з недоліками у стратегічному плануванні або з неефективністю стратегічних рішень
3. За характеристиками ризиків	Потенційний ризик	ймовірний ризик, який може виникнути в майбутньому
	Неочікуваний ризик	виникає внаслідок подій або ситуацій, які не можуть бути передбачені або попереджені стандартними методами управління ризиками
4. За масштабом впливу	Макроризики	такі, що мають глобальний або системний вплив на галузь чи економіку загалом
	Мікроризики	такі, що впливають на конкретне підприємство або проєкт сфери туризму
5. За ймовірністю виникнення	Критичні ризики	такі, що мають велику ймовірність виникнення та важкий вплив
	Допустимі ризики	такі, що мають меншу ймовірність виникнення та менший вплив
	Катастрофічні	такі, що призводять до банкрутства підприємства
6. За характером туристичних послуг	Транспортні ризики	ризики, що пов'язані з перевезенням туристів
	Ризики розміщення	ризики, що пов'язані з розміщенням туристів.
7. За можливістю страхування	Страхові ризики	ризики, що підлягають страхуванню
	Нестрахові ризики	ризики, які не підлягають страхуванню страховими компаніями

Джерело: складено за даними [4; 5; 7; 9].

Одним із головних ризиків для туристичних підприємств є політичні та соціальні конфлікти, які серйозно впливають на розвиток туризму у кожному конкретному регіоні. Будь-яка нестабільність політичної чи соціальної ситуації в регіоні призводить до зниження туристичних потоків через загрозу безпеці туристів, та значних втрат для підприємств туристичної галузі. До цієї групи ризиків належать ризики, що зумовлені військовими діями, масовими страйками, тероризмом та епідеміями.

Туризм дуже часто залежить від природних ресурсів, тому природні катастрофи (землетруси, урагани, пожежі, повені або лавини) суттєво впливають на туристичну індустрію, завдаючи їй величезних збитків, і можуть істотно підірвати фінансове становище туристичних підприємств. На туристичному бізнесі також істотно позначаються погодні умови, кліматичні зміни, забруднення довкілля тощо.

Особливий інтерес для туристичних підприємств представляють фінансові ризики. Такі ризики включають у себе недоотримання очікуваних доходів та виникнення незапланованих витрат через надзвичайні обставини, а також ймовірність фінансових втрат через інвестування, кредитні операції, зміни валютних курсів та інші фінансові коливання. До фінансових ризиків відноситься кредитний ризик, ризик неплатоспроможності, валютний ризик, інвестиційний ризик, ризик ліквідності тощо.

Кредитний ризик пов'язаний з неплатежами позичальників або контрагентів, які не в змозі повернути позичені кошти або виконати свої фінансові зобов'язання. У туристичній галузі кредитний ризик може виникнути, наприклад, коли туроператор не може вчасно сплатити готелю за заброньовані номери.

Ризик неплатоспроможності пов'язаний із можливістю того, що підприємство не зможе вчасно виконати свої фінансові зобов'язання перед стейкхолдерами. У туристичному секторі цей ризик може виникнути через недостатню популярність турів або через негативну ситуацію на туристичному ринку. А ризик ліквідності в туристичних підприємствах може виникнути, наприклад, через несподіване зменшення кількості туристів або доходів внаслідок природних катастроф чи економічних криз.

Валютний ризик пов'язаний із несприятливою динамікою валютних курсів та можливими збитками через такі коливання. Особливо це стосується туристичних підприємств, які працюють з іноземними партнерами або клієнтами. Інвестиційний ризик у туристичному секторі виникає через невдале інвестування у нові туристичні об'єкти.

Операційні ризики безпосередньо пов'язані з підприємництвом, тобто з поточними процесами та операціями підприємства, такими як технологічні проблеми, проблеми з ланцюгом постачання, з якістю послуг або продукції, недостатність оборотних коштів, кадрові проблеми. До них можна віднести майнові ризики, що безпосередньо пов'язані з майном туристичного підприємства (транспортні засоби, нерухомість, обладнання, інформаційні ресурси та програмне забезпечення).

До операційних ризиків також належить репутаційний ризик, тобто ризик втрати позитивної суспільної думки про туристичне підприємство, що призводить до втрати клієнтів, ускладнення відносин з партнерами і як наслідок, недоотримання частини доходів компанії.

Стратегічні ризики включають ризики зміни ринкової кон'юнктури під впливом коливань попиту і пропозиції на ринку туристичних послуг. Такі зміни можуть виникати з різних причин, серед яких виділяють локальні та глобальні економічні кризи, політичні зміни, стихійні лиха та інше. Ці фактори

впливають на обсяги та структуру попиту на туристичні продукти, а також на цінові та інші умови пропозиції туристичних послуг. Також стратегічні ризики пов'язані з невдалою стратегією підприємства, зміною конкурентного середовища, відсутністю або недосконалістю стратегічного планування тощо.

Транспортні ризики пов'язані з неналежним рівнем транспортних засобів або їх несправністю, затримкою рейсів, фінансовими проблемами компаній-перевізників, зростанням цін на паливо та перевезення та ін. А ризики розміщення стосуються неналежних обсягів номерного фонду, якості пропонуванних послуг розміщення та їх відповідності оголошеним стандартам.

Отже, загальний підхід до вивчення фінансових ризиків для туристичних підприємств полягає в систематичному аналізі, плануванні та управлінні ризиками з метою забезпечення стабільності та успішності бізнесу в умовах невизначеності та змін.

Враховуючи зазначене, можна сформулювати основні етапи процесу управління ризиками туристичних підприємств:

- ідентифікація потенційних ризиків;
- оцінка ризиків - включає визначення ймовірності появи ризику та його потенційного впливу на функціонування підприємства;
- розробка стратегій управління ризиками яка може включати укладання страхових полісів, диверсифікацію портфеля послуг, створення резервних фондів на непередбачені витрати;
- моніторинг та контроль для вчасного виявлення змін у ситуації та прийняття необхідних управлінських рішень.
- аналіз результатів - оцінка ефективності прийнятих стратегій управління ризиками, що дозволить виявити успішні підходи та внести корективи у стратегію на майбутнє.

Для здійснення ефективного управління ризиками туристичних підприємств менеджмент повинен мати необхідні знання про ризики та способи управління ними та вміти застосовувати їх у своїй операційній діяльності. Використання спеціалізованих методів і інструментів для ідентифікації, оцінки та управління ризиками допомагає покращити стратегію управління ризиками туристичних підприємств, що включає проведення аудиту ризиків, розробку плану управління ризиками та постійний моніторинг ситуації.

Найбільш часто в туризмі застосовується такий метод управління ризиками, як страхування. Туристичні компанії можуть укладати страхові поліси для захисту від ризиків, які найчастіше включають страхування від скасування подорожей через непередбачені обставини, медичне страхування для туристів, страхування цивільної відповідальності або страхування на випадок втрати багажу.

Диверсифікація являє собою ще один стратегічний підхід до управління ризиками туристичних підприємств. Розширення спектра послуг і продуктів дозволяє туристичним компаніям зменшити ризики, пов'язані з концентрацією на одному сегменті ринку або регіоні. Наприклад, компанія може пропонувати різноманітні туристичні напрямки або послуги для різних

цільових аудиторій. Проте такий варіант мінімізації ризиків більш обмежений для невеликих підприємств або для тих компаній, що працюють в одному місці, що свідчить про значну залежність стратегій диверсифікації ризиків від ресурсів і тому, для багатьох компаній вони є недоступними.

Регулярне проведення досліджень ринку також допомагає туристичним підприємствам краще зрозуміти потреби та попит споживачів та прогнозувати тенденції, адаптувати продукти та послуги до змінних умов та уникати непередбачених ризиків.

Туристичні підприємства постійно взаємодіють з іншими компаніями, і завжди існують ризики, пов'язані з тим, чи будуть ці фірми платоспроможними в рамках діючих угод та фінансово стабільними в майбутньому, чи зможуть надавати якісні та надійні продукти і послуги. Тому укладання чітких і грамотних з правового погляду контрактів із постачальниками послуг і клієнтами допомагає уникнути непорозумінь та правових проблем і забезпечити чітку і стабільну співпрацю (угоди про взаємодію з готелями, авіакомпаніями, гідами тощо).

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна сказати, що туристичному бізнесу притаманна значна кількість явних і прихованих зовнішніх та внутрішніх загроз, а дослідження та класифікація ризиків туристичних підприємств дає можливість керівництву компанії побудувати ефективну систему ризик-менеджменту, що спрямована на якісну ідентифікацію ризиків власного бізнесу та своєчасну розробку шляхів їх мінімізації. Нинішні складні події в Україні обумовлюють важкі умови функціонування туристичних підприємств, тому комплексний аналіз ризиків туристичних підприємств є необхідною умовою для подальшого нормального розвитку вітчизняної туристичної сфери. Мінімізація туристичних ризиків в умовах динамічних змін факторів зовнішнього середовища дозволить забезпечити стійкість їх функціонування та стабільність розвитку, підвищити обґрунтованість управлінських рішень в умовах невизначеності та загроз.

Список використаних джерел

1. Аналіз ризиків на ринку туристичних послуг [Електронний ресурс] / С. М. Калініченко, Г. Ю. Омельченко, В. П. Грохольський, А. В. Грібнік, Н. В. Грищенко // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2021. – № 3. – С. 26-31. – Режим доступу: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/24960/1/apie_2021_r03_a05.pdf.
2. Богдан Н. М. Дослідження ризиків у туризмі [Електронний ресурс] / Н. М. Богдан, О. П. Сухорукова // Бізнес Інформ. – 2016. – № 10. – С. 206-211. – Режим доступу: http://www.business-inform-2016-10_0-pages-206_-211.pdf.
3. Бошота Н. В. Ризики в діяльності туристичного підприємства [Електронний ресурс] / Н. В. Бошота // Сучасний рух науки : І Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 29-30 березня 2018 р. – Дніпро, 2018. – С. 17-21. – Режим доступу: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2018/08/I-konferentsiya-Suchasniy-ruh-nauki.pdf#page=17>.
4. Брич В. Я. Управління ризиками у туристичному бізнесі [Електронний ресурс] / В. Я. Брич, С. П. Крамарчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Сер. Географія. – 2010. – № 2. – С. 105-110. – Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/21586/1/Vasil.pdf>.

5. Кальченко О. М. Оцінка ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств туристичної галузі [Електронний ресурс] / О. М. Кальченко // Проблеми формування нової економіки XXI століття. Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 груд. 2011 р.: у 8 т. – Дніпропетровськ. – 2011. – С. 31-33. Режим доступу: http://www.confcontact.com/20111222/pne2011_tom7.pdf#page=31.

6. Копачова К. І. Управління ризиком зниження фінансової стійкості на туристських підприємствах / К. І. Копачова // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 2. – С. 151–157.

7. Кравцова А. В. Класифікація ризиків підприємств туристичного бізнесу [Електронний ресурс] / А. В. Копачова // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 4(2). – С. 92-95. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_econ_2013_18_4%282%29_25.

8. Ленко І. В. Удосконалення системи управління ризиками діяльності туристичних підприємств [Електронний ресурс] / І. В. Ленко // Вісник Національного технічного університету "ХПІ" (економічні науки) : зб. наук. пр. – 2023. – № 2. – С. 55-58. – Режим доступу: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/9b25d572-f276-4f03-8c78-b82f3e844ad6/content>.

9. Михайлова Н. В. Класифікація ризиків туристичного підприємства [Електронний ресурс] / Н. В. Михайлова, В. В. Карцева // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія „Економічні науки”. – 2016. – № 3 (75). – С. 182-187. Режим доступу: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/5904/1/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%202.pdf>.

10. Омельчак Г. В. Особливості інноваційного розвитку туризму України в умовах війни та євроінтеграції [Електронний ресурс] / Г. В. Омельчак // Сталій розвиток економіки, – 2023. – № 1(46). – С. 106-109. – Режим доступу: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/626/600>.

References

1. Kalinichenko, S.M., Omelchenko, H.Yu., Hrokholskyi, V.P., Hribinyk, A.V., Hryshchenko, N.V. (2021). Analiz ryzykiv na rynku turystychnykh posluh [Analysis of risks on the tourist services market]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky – Actual problems of innovative economy*, (3), 26-31. https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/24960/1/apie_2021_r03_a05.pdf.
2. Bohdan, N.M., Sukhorukova, O.P. (2016). Doslidzhennia ryzykiv u turyzmi [Research of risks in tourism]. *Biznes Inform – Business Inform*, (10), 206-211. http://www.business-inform-2016-10_0-pages-206_-211.pdf.
3. Boshota, N.V. (2018). Ryzyky v diialnosti turystychnoho pidpriemstva [Risks in the activity of a tourist enterprise]. *Suchasnyi rukh nauky: I Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia – Modern movement of science: theses supplement: I International Scientific and Practical Internet Conference* (pp. 17-21). <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2018/08/I-konferentsiya-Suchasniy-ruh-nauki.pdf#page=17>.
4. Brych, V.Ya., Kramarchuk, S.P. (2010). Upravlinnia ryzykamy u turystychnomu biznesi [Risk management in the tourist business]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni V. Hnatiuka. Ser. Heohrafiia – Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatiuk. Ser. Geography*, (2), 105-110. <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/21586/1/Vasil.pdf>.
5. Kalchenko, O.M. (2011). Otsinka ryzykiv innovatsiino-investytsiinoi diialnosti pidpriemstv turystychnoi haluzi [Assessment of the risks of innovation and investment activity of enterprises in the tourism industry]. *Problemy formuvannia novoi ekonomiky KhKhI stolittia: IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Problems of the formation of a new economy of the 21st century: 4th International science and practice conference* (pp. 31-33). http://www.confcontact.com/20111222/pne2011_tom7.pdf#page=31.

6. Kopachova, K.I. (2013). Upravlinnia ryzykom znyzhennia finansovoi stiikosti na turystykykh pidpryemstvakh [Management of the risk of decreasing financial stability in tourist enterprises]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: Finances, banks, investments*, (2), 151–157.

7. Kravtsova, A.V. (2013). Klasyfikatsiia ryzykiv pidpryemstv turystychnoho biznesu [Classification of risks of tourism business enterprises]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Bulletin of the Odesa National University. Series: Economy*, 18(4(2)), 92-95. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_4%282%29_25.

8. Lenko, I.V. (2023). Udoskonalennia systemy upravlinnia ryzykamy diialnosti turystychnykh pidpryemstv [Improvement of the risk management system of tourism enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI" (ekonomichni nauky) – Bulletin of the National Technical University "KhPI" (Economic Sciences)*, (2), 55-58. <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/9b25d572-f276-4f03-8c78-b82f3e844ad6/content>.

9. Mykhailova, N.V., Kartseva, V.V. (2016). Klasyfikatsiia ryzykiv turystychnoho pidpryemstva [Risk classification of a tourist enterprise]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya „Ekonomichni nauky” – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. "Economic Sciences" series*, (3(75)), 182-187. <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/5904/1/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%202.pdf>.

10. Omelchak, H.V. (2023). Osoblyvosti innovatsiinoho rozvytku turyzmu Ukrainy v umovakh viiny ta yevrointehratsii [Peculiarities of the innovative development of tourism in Ukraine in the conditions of war and European integration]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, (1(46)), 106-109. <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/626/600>.

Отримано 03.02.2024

UDC 005.342:338.48

Olena Zelenska

PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Head of Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: elena_zelenska_5@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1000-2427>

ResearcherID: [H-1694-2014](https://orcid.org/0000-0002-1000-2427)

Valerii Kryvynchuk

PhD student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: krivincukvalerij@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0007-7436-050X>

Anton Zhuravel

PhD student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: antonzhuravel90@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0002-1852-7743>

FEATURES OF RISKS IN THE ACTIVITIES OF TOURIST ENTERPRISES

One of the most sensitive to economic fluctuations, political and social changes is the tourism industry. In this regard, the problem of risks faced by tourist enterprises and tourist infrastructure is always relevant in scientific economic research. Today, the global tourism industry is recovering from the consequences of the COVID-19 pandemic and is gradually gaining momentum. The actualization of

solving the problem of the risks of tourism enterprises is determined by the significant role of the tourism industry in the world economy, as well as by the increase in unpredictable situations of social and political life in the world.

This is especially true of the domestic tourism sector, which is currently operating under conditions of full-scale military operations and has increased threats and dangers. Therefore, the study of risks for tourism enterprises is a key element of successful business management in modern realities, which helps to maintain stability, competitiveness and ensure satisfaction of customer needs.

The purpose of the article is to research the types of risks that arise in the activities of tourism enterprises, the main stages of the risk management process of enterprises in the tourism sector and methods of influencing risks that allow enterprises to avoid them or minimize possible threats.

The article examines the peculiarities of tourist risks and the nature of the occurrence of risks in the field of tourism; the classification features of the risks of tourist enterprises are determined, on the basis of which the main types of risks arising in the process of their operation are distinguished. The article also formulates the main stages of the risk management process of enterprises in the tourism sector and considers methods of influencing risk that allow enterprises to avoid them or minimize possible threats.

Keywords: risks; tourist enterprise; tourism; types of risks of tourist enterprises; risk management.

Table: 1. **References:** 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-100-108](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-100-108)

УДК 338.432, 004.8

JEL Classification: C23; O21; Q18

Анатолій Борисович Кулик

кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри вищої математики Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

E-mail: ankulyk@kneu.edu.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-6629-0253>

Ольга Олександрівна Мельник

кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри вищої математики Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

E-mail: melnuk.olha@kneu.edu.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-4399-176X>

Марія Сергіївна Островська

старший викладач кафедри вищої математики

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

E-mail: ostrovska.mar@kneu.edu.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1156-224X>

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОГОЛІВ'Я ПТИЦІ ЗА ДОПОМОГОЮ МОДЕЛІ SARIMAX

Галузь птахівництва відіграє важливу роль у забезпеченні харчової безпеки, економічному розвитку та впровадженні новітніх технологій, що робить її актуальною і в сучасних умовах. Для дослідження прогнозування кількості поголів'я птиці було запропонована модель Sarimax, яка базується на регресивних методах. Дане дослідження дозволяє господарствам і підприємствам у галузі птахівництва розуміти, яка кількість продукції (яєць, м'яса) може бути отримана в майбутньому. Це допомагає зробити необхідні управлінські кроки: планувати потреби в ресурсах, покращити ефективність, збільшити прибуток, знизити витрати й адаптуватися до змін на ринку.

Ключові слова: птахівництво; часові ряди; прогнозування; перевірка гіпотез.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. Птахівництво є важливою галуззю сільськогосподарського виробництва, вносячи суттєвий внесок у задоволенні базових потреб людей. Актуальність галузі птахівництва в країні визначається такими ключовими факторами, як харчова безпека, економічний внесок, експортні можливості, низька вартість виробництва тощо. Ця галузь забезпечує людей харчовими продуктами з високою енергетичною цінністю, є дуже привабливою для інвестицій, має величезний потенціал економічного розвитку і є мобільною за організаційно-технічними можливостями та окупністю капіталовкладень, відзначається скоростиглістю, високими показниками відтворення та використання кормового протеїну, відносно низькими енерговитратами, високим рівнем механізації та автоматизації виробничих процесів. Сучасний стан птахівництва в Україні характеризується великими обсягами виробництва яєць, які постачаються як на внутрішній, так і на експортні ринки, а також виробництвом м'яса птиці, зокрема курей-бройлерів та інших видів птиці. Цей важливий компонент тваринництва забезпечує населення високоякісним білком. Ферми вирощують курей для отримання яєць в різних системах утримання.

Загалом по Україні спостерігається розвиток галузі птахівництва, присутня тенденція до збільшення поголів'я птиці, обсягів виробництва м'яса птиці та виробництва яєць [1]. Це зумовлено насамперед зростанням попиту з боку населення та підприємств харчової промисловості. Крім того, м'ясо птиці стало заміником для більшості споживачів інших видів м'яса з огляду на те, що останніми роками відбувається суттєве скорочення пропозиції м'яса великої рогатої худоби та свиней, а відповідно зростають і ціни на них [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У [3] встановлено, що птахівничі підприємства практично повністю задовольняють попит на яйця і м'ясо птиці на внутрішньому ринку, характеризуються потужним експортним потенціалом. Для галузі характерний високий рівень концентрації виробництва. Показано залежність розвитку птахівництва в сільськогосподарських підприємствах від місткості внутрішнього ринку та можливостей експорту продукції. У [4] досліджено вплив і показано важливу роль капітальних інвестицій на дохід підприємств, що здійснюють економічну діяльність у галузі птахівництва, а саме, у розведенні сільськогосподарської птиці та виробництві м'яса. Встановлено тісний зв'язок між рівнями інвестування та доходів підприємств, що здійснюють свою діяльність у цій сфері.

У [5] досліджено та структуровано основні фактори, що впливають на конкурентоспроможність птахівничих підприємств всередині країни і на зовнішньому ринку. Проаналізовано експортний потенціал птахівництва. Досліджено питання сучасних проблемних напрямків виробництва відповідної продукції, що стосуються меншої маневреності малих птахофабрик, їх нездатності впливати на кон'юнктуру ринку птахівництва.

Гривківська О. і Красноручський О. в [6] проаналізували виробництво м'яса птиці протягом 2000-2023 рр. та курячих яєць. Проведено детальний огляд пропозиції продукції птахівництва на ринках та причини її зміни протягом 2021-2023 років. Обґрунтовано, що майбутні успіхи визначаються плануванням усіх бізнес процесів на тривалу перспективу.

Фактори формування пропозиції на регіональних ринках продукції птахівництва розглянуто в [7]. З'ясовано, що на розвиток регіональних ринків продукції птахівництва мають суттєвий вплив стан попиту та пропозиція продукції на ринку.

У [8] запропоновано новий і практичний підхід до прогнозування постачання яєць за допомогою алгоритмів машинного навчання (ML) на основі наявних даних, які регулярно збираються в галузі виробництва яєць. Досліджено декілька моделей і надані прогнози постачання яєць з точністю 90 %, що дозволяє приймати як ефективні, так і економічні операційні рішення. У [9] представлено розумну систему, яка використовує Internet of things (IoT) для моніторингу та контролю екологічних умов птахівництва. У [10]

продемонстровано можливість застосування моделей машинного навчання в автоматичному прогнозуванні виробництва яєць у системах птахофабрик. Розробляючи цю модель машинного навчання для прогнозування, автори використовували модель ARIMA під час аналізу часових рядів. У [11] наведено аналіз часових рядів даних про річну врожайність сільськогосподарських культур у шести країнах Східної Африки, використовуючи модель авторегресійної інтегрованої ковзної середньої (ARIMA).

У [12] побудована модель ARIMA для прогнозування споживання продукції тваринництва. Ця стаття визначає перспективи збільшення використання кормів для тварин як ринкової можливості для фермерів шляхом прогнозування споживання продуктів тваринництва, таких як яйця, молоко, курятина та коров'яче м'ясо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених прогнозуванню продукції тваринництва загалом, так і продукції птахівництва, проблема динаміки поголів'я птиці залишається актуальною для бізнесу, задіяного в цій галузі.

Мета статті. Метою цієї роботи є прогнозування динаміки розвитку поголів'я птиці на найближчі 36 місяців за допомогою моделі SARIMAX, яка застосовується до дослідження часових рядів.

Виклад основного матеріалу. Дані дослідження про кількість поголів'я птиці в період з 1 січня 2007 року по 31 грудня 2023 року отримані із сайту Головного управління статистики в Полтавській області України.

В основі цього дослідження лежить модель SARIMAX (Seasonal Autoregressive Integrated Moving Average with exogenous factors), яка дозволяє будувати прогнози на основі часових рядів, тобто історичних спостережень в часі.

Для застосування техніки прогнозування часових рядів потрібно перевірити ряд на стаціонарність. Для цього скористаємося тестом Квятковського-Філіпса-Шмідта-Шина [13]. Цей тест виявляє наявність стохастичної поведінки тенденції у часових рядах за допомогою тесту гіпотези:

$$\begin{aligned} H_0 &: \text{процес стаціонарний;} \\ H_1 &: \text{процес нестаціонарний.} \end{aligned}$$

Розглянемо динаміку змін кількості поголів'я птиці у період з 1 січня 2007 року по 31 грудня 2023 року в Полтавській області (рис. 1).

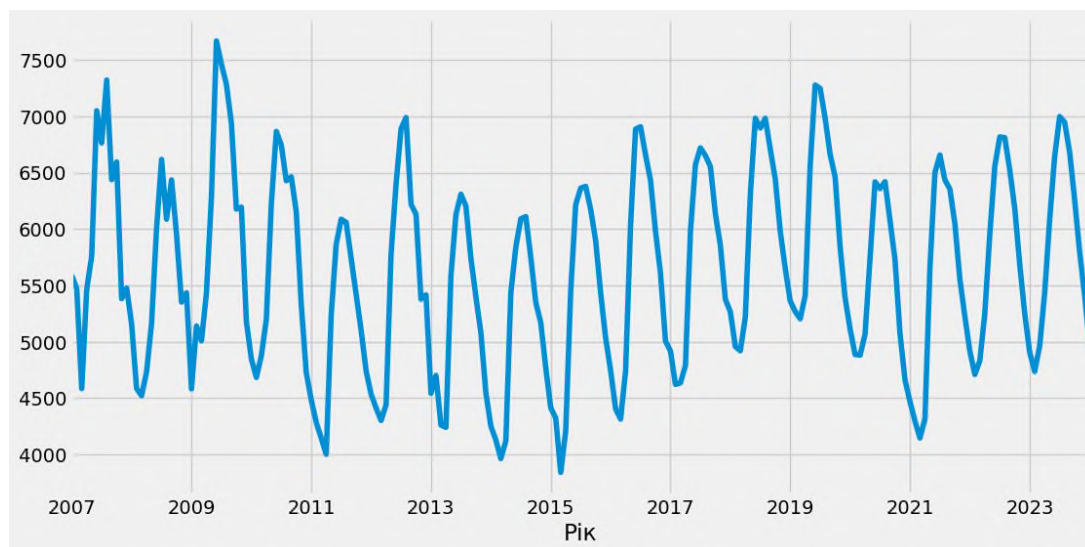

Рис. 1. Динаміка зміни поголів'я птиці (тис. голів)
з 1 січня 2007 року по 31 грудня 2023

Джерело: авторська розробка згідно з [14].

З рис. 1 можна побачити, що за останні 17 років поголів'я птиці має чітко виражені сезонні коливання.

У табл. 1 наведено підсумкові помісячні статистичні дані за вищезазначений період кількості поголів'я птиці.

Таблиця 1

Статистичні дані кількості поголів'я птиці свійської (тис. голів)

Кількість (місяців)	Середнє	Середнє квадратичне відхилення	min	max	Асиметрія	Ексцес
205	5636	875	3841	7669	0,026	-0,952

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 1 показує мінімальне, максимальне, середнє значення, асиметрію і ексцес для місячного набору даних, що використовується в цьому дослідженні для характеристики кількості поголів'я птиці.

Так, максимальна кількість поголів'я птиці спостерігалася у червні 2009 року – 7 669 тис. голів. А в березні 2015 року знизилась до свого мінімального значення 3 840 тис. голів. Додатний знак в коефіцієнті асиметрії вказує, що частина даних, більша від середнього, а від'ємний коефіцієнт ексцесу – що крива теоретичного розподілу має нижчу вершину, ніж крива нормального розподілу.

При перевірці на стаціонарність ряду поголів'я птиці за допомогою тесту Квятковського-Філіпса-Шмідта-Шина отримали $p\text{-value} = 0,463$. Це означає, що часовий ряд є стаціонарним.

Найкраща модель SARIMAX для прогнозування поголів'я птиці, використовуючи критерій AIC, буде мати вигляд $Sarimax(1;1;1) \times (1;1;1;12)$.

Діагностика моделі показала, що залишки розподілені правильно. На рис. 3 у верхньому правому графіку KDE знаходиться близько до лінії $N(0,1)$ ($N(0,1)$ –

стандартний нормальний розподіл). Графік q-q в лівому нижньому куті показує, що впорядкований розподіл залишків (сині точки) відповідає лінійному тренду. Залишки з часом (верхній лівий графік) не показують явної сезонності і здаються білим шумом. Це підтверджується графіком автокореляції (знизу справа), який показує, що залишки часових рядів мають низьку кореляцію.

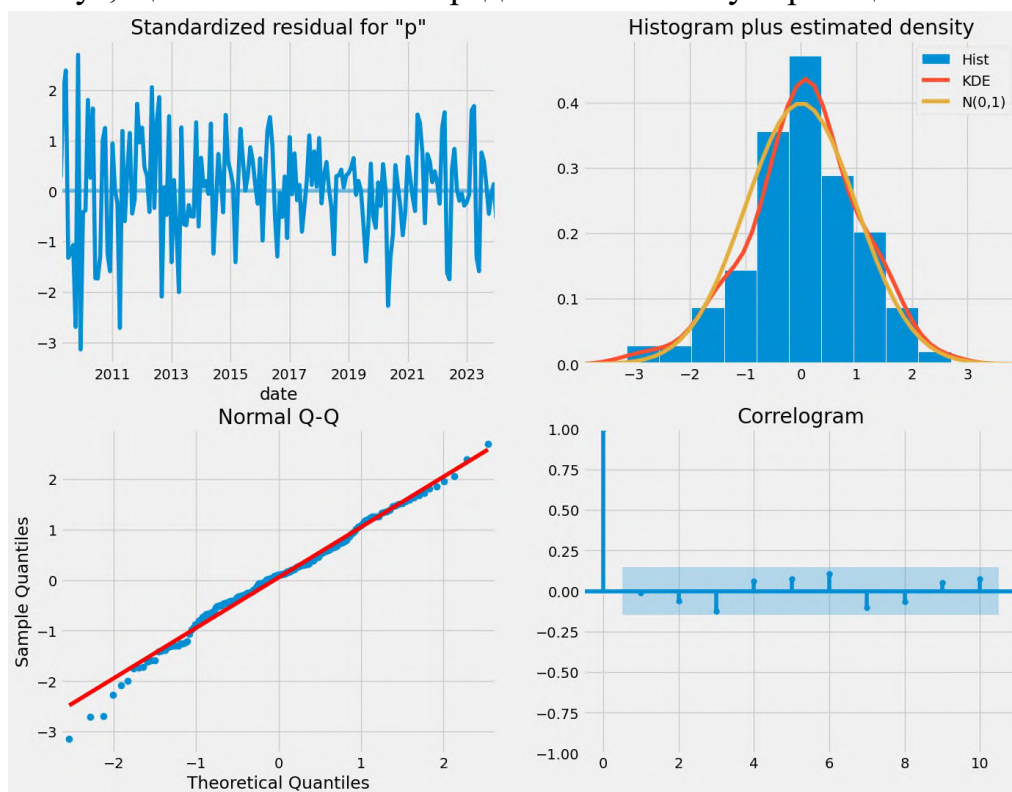

Рис. 2. Діагностика моделі *Sarimax* для часового ряду поголів'я птиці
Джерело: складено авторами.

На рис. 3 зображені фактичні і прогнозовані значення часових рядів (3 роки). Візуально видно, що прогнозовані значення мають таку саму тенденцію, як і фактичні, щодо сезонного коливання (збільшення влітку і зменшення в зимовий період).

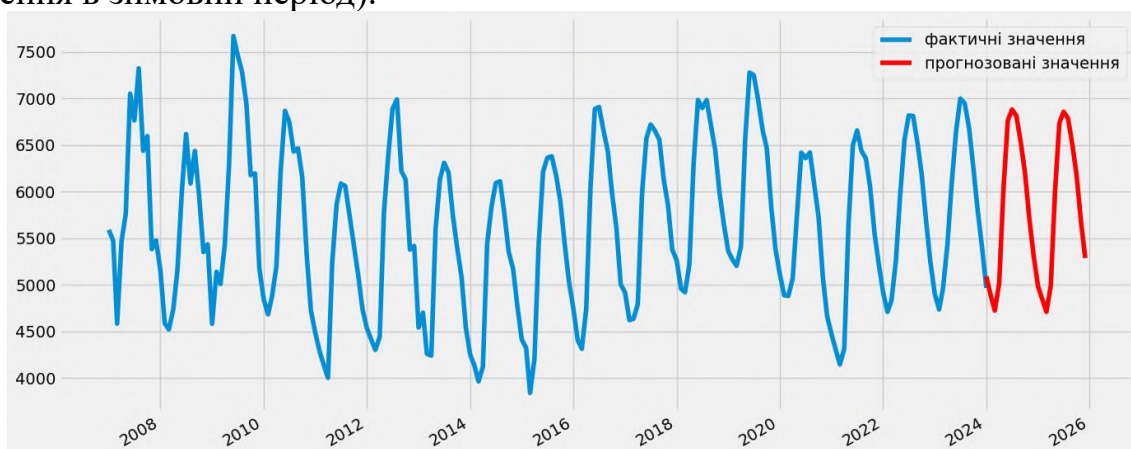

Рис. 3. Фактичні і прогнозовані значення поголів'я птиці (тис. голів)
з 1 січня 2007 року по 31 грудня 2026
Джерело: авторська розробка.

У табл. 2 наведено прогнозні місячні значення чисельності поголів'я птиці, знайденою за допомогою моделі $Sarimax(1;1;1) \times (1;1;1;12)$.

Таблиця 2

Прогнозні щомісячні значення поголів'я птиці, тис. од.

Рік/Міс	Січ	Лют	Бер	Кві	Тра	Чер	Лип	Сер	Вер	Жов	Лис	Гру
2024	4710	4833	5251	5955	6556	6818	6811	6524	6183	5687	5249	4906
2025	4736	4966	5435	6086	6645	6998	6947	6682	6261	5799	5413	4967
2026	4946	4792	4642	4880	5968	6721	6812	6726	5456	6136	5639	5253

Джерело: авторська розробка.

Прогнозування майбутнього аграрного сектору економіки є складним завданням, оскільки воно залежить від багатьох факторів, таких як кліматичні зміни, технологічний прогрес, зміни в споживчих уподобаннях, економічна політика та інші.

Необхідно також враховувати, що прогнозування може бути неточним, і реальність може виявитися іншою через різноманітні несподівані обставини. З цими тенденціями важливо враховувати гнучкість та здатність до адаптації в сільському господарстві для успішного протистояння майбутнім викликам.

Максимальну ефективність у прогнозуванні за допомогою щомісячних даних можна досягти шляхом оптимізації методів сезонного прогнозування. За допомогою запропонованого методу була спрогнозована місячна зміна поголів'я птиці для України до 2027 року.

Висновки і пропозиції. Результати, отримані в цьому дослідженні показують, що часовий ряд має тенденцію до сезонних коливань.

Для більш інформативного прогнозування кількості поголів'я птиці можна використати ансамбль методів, які враховують не тільки сезонність, а також і специфіку такого бізнесу. Також можна врахувати регіональну приналежність підприємств і кількість поголів'я птиці в цьому регіоні. Коли є інформація про коливання цін на яйця і м'ясо птиці, можна спрогнозувати середню кількість поголів'я птиці. Це допоможе в ухваленні обґрунтованих рішень щодо закупки і виробництва кормів для птиці, торгівлі та зберіганні продукції з тваринництва, маркетингу.

Список використаних джерел

1. Державна служба управління статистики [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу: <https://ukrstat.gov.ua>.
2. Полегенька М. А. Аналіз сучасного стану виробництва продукції птахівництва в Україні / М. А. Полегенька // Економіка та держава. – 2019. – № 3. – С. 137–143. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.137.
3. Яців С. Ф. Стан і перспективи розвитку птахівництва у сільськогосподарських підприємствах України / С. Ф. Яців // Агросвіт. – 2021. – № 16. – С. 26–33. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.26.
4. Роль капітальних інвестицій в економічному зростанні підприємств-виробників м'яса птиці / В. М. Сахацький, М. О. Гуленко, В. В. Мельник, Н. П. Прокопенко, С. М. Базиволяк // Сучасне птахівництво. – 2023. – № 11-12. – С. 20-24. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/poultry2022.11-12.020>.
5. Дяченко О. В. Перспективи вдосконалення конкурентноспроможності птахівничих підприємств ячного напрямку / О. В. Дяченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2020. – № 7. – С. 18-22. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.4>.

6. Гривківська О. Особливості розвитку регіональних ринків продукції птахівництва / О. Гривківська, О. Красноруцький // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2023. – № 4. – С. 125-129. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-18>.
7. Савченко Т. В. Фактори впливу на формування пропозиції продукції птахівництва у регіонах / Т. В. Савченко // Економіка та суспільство. – 2023. – № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-69>.
8. Cohen A. Machine Learning Based Egg Supply Forecasting for Sorting and Grading Institutes / A. Cohen, S. Horovitz // J. of Advanced Agricultural Technologies. – 2023. – № 10(2). – Pp. 52-58. DOI: <https://doi.org/10.18178/joaat.10.2.52-58>.
9. Orakwue S. IoT Based Smart Monitoring System for Efficient Poultry Farming / S. Orakwue, H. Al-Khafaji, M. Chabuk // Webology. – 2022. – № 19(1). – Pp. 4105-2112. DOI: <https://doi.org/10.14704/web/v19i1/web19270>.
10. Automatic Prediction of Egg Production in Poultry Farm System. Proceedings of International Conference on Communication and Computational Technologies / V. Tikiwala, S. Khule, C. Nadgauda, S. Thatte // ICCCT 2023. Algorithms for Intelligent Systems. Springer, Singapore. – Pp. 149-159. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-99-3485-0_12.
11. Okorie I. Time series and power law analysis of crop yield in some east African countries / I. Okorie, E. Afuecheta, S. Nadarajah // PLoS ONE. – 2023. – № 18(6). – e0287011. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287011>.
12. Mgaya J. Application of ARIMA models in forecasting livestock products consumption in Tanzania / J. Mgaya // Cogent Food & Agriculture. – 2019. – № 5(1). DOI: <https://doi.org/10.1080/23311932.2019.1607430>.
13. Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root / D. Kwiatkowski, P. Phillips, P. Schmidt, Y. Shin // Journal of Econometrics. – 1992. – Vol. 54, Is. 1-3. – Pp. 159-178. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y).
14. Головне управління статистики в Полтавській області [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу: <https://www.pl.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Derzhavna sluzhba upravlinnia statystyky [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). <https://ukrstat.gov.ua>.
2. Polehenka, M. (2019). Analiz suchasnoho stanu vyrobnytstva produktsii ptakhivnytstva v Ukraini [An analysis of the current state of poultry production in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, 3, 137-143. <http://dx.doi.org/10.32702/2306-6806.2019.3.137>.
3. Yatsiv, S. (2021). Stan i perspektyvy rozvytku ptakhivnytstva u silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy [State and prospects of poultry development in agricultural enterprises of Ukraine]. *Agrosvit*, 16, 26-33. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.16.26>.
4. Sakhatskyi, V., Hulenko, M., Melnyk, V., Prokopenko, N., Bazyvoliak, S. (2022). Rol kapitalnykh investytsii v ekonomichnomu zrostanti pidpriemstv-vyrobnykiv miasa ptytsi [The role of capital investments in the economic growth of poultry producers]. *Suchasne ptakhivnytstvo – Modern poultry*, 12, 20-24. <http://dx.doi.org/10.31548/poultry2022.11-12.020>.
5. Diachenko, O. (2020). Perspektyvy vdoskonalennia konkurentnostpromozhnosti ptakhivnychkykh pidpriemstv yaiechnoho napriamku [Prospects of improving the competitiveness of poultry enterprises in the egg direction]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Law*, 7, 18-22. <https://doi.org/10.37634/efp.2020.7.4>.
6. Hryvkivska, O., Krasnorutskyi, O. (2023). Features of the development of regional poultry products markets [Osoblyvosti rozvytku rehionalnykh rynkiv produktsii ptakhivnytstva]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 318(4), 125-129. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-18>.

7. Savchenko, T. (2023). Faktory vplyvu na formuvannia propozytsii produktsii ptakhivnytstva u rehionakh [Factors influencing the formation of supply of poultry products in the regions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-69>.

8. Cohen, A., Horovitz, S. (2023). Machine Learning Based Egg Supply Forecasting for Sorting and Grading Institutes. *J. of Advanced Agricultural Technologies*, 10, 2, 52-58. <https://doi.org/10.18178/joaat.10.2.52-58>.

9. Orakwue, S., Al-Khafaji, H., Chabuk, M. (2022). IoT Based Smart Monitoring System for Efficient Poultry Farming. *Webology*, 19, 1, 4105-2112. <https://doi.org/10.14704/web/v19i1/web19270>.

10. Tikiwala, V., Khule, S., Nadgauda, C., Thatte, S. (2023). Automatic Prediction of Egg Production in Poultry Farm System. Proceedings of International Conference on Communication and Computational Technologies. *ICCCT 2023. Algorithms for Intelligent Systems. Springer, Singapore* (pp. 149-159). https://doi.org/10.1007/978-981-99-3485-0_12.

11. Okorie, I., Afuecheta, E., Nadarajah, S. (2023). Time series and power law analysis of crop yield in some east African countries. *PLoS ONE*, 18, 6, e0287011. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287011>.

12. Mgaya, J. (2019). Application of ARIMA models in forecasting livestock products consumption in Tanzania. *Cogent Food & Agriculture*. 5, 1. <https://doi.org/10.1080/23311932.2019.1607430>.

13. Kwiatkowski, D., Phillips, P., Schmidt, P., Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root. *Journal of Econometrics*, 54, 1-3, 159–178. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y).

14. Holovne upravlinnia statystyky v Poltavskii oblasti [Main Department of Statistics in Poltava Region]. (n.d.). <https://www.pl.ukrstat.gov.ua>.

Отримано 15.02.2024

UDC 338.432, 004.8

Anatolii Kulyk

PhD in Mathematics, Associate Professor,
Head of the Department of Advanced Mathematics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)
E-mail: ankulyk@kneu.edu.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-6629-0253>

Olha Melnyk

PhD in Mathematics, Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)
E-mail: melnyk.olha@kneu.edu.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-4399-176X>

Mariia Ostrovska

Senior Lecturer at the Department of Advanced Mathematics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)
E-mail: ostrovska.mar@kneu.edu.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1156-224X>

FORECASTING THE POULTRY POPULATION USING THE SARIMAX MODEL

The agricultural sector is a key part of the country's economy and plays an important role in ensuring food security, creating jobs, developing rural communities and influencing the environment and human health. The poultry industry plays an important role in ensuring food security, economic development and

the introduction of the latest technologies, which makes it relevant even in modern conditions. It is important from various points of view, contributing to food security, economy, science and conservation of natural resources. With the help of forecasts, enterprises can adjust their production activities in such a way as to satisfy demand and deliver products to consumers on time. The Sarimax model, which is based on regression methods, is proposed for the study of forecasting the number of poultry.

Monthly statistical data on the number of poultry are given: average, standard deviation, minimum and maximum values, asymmetry and excess. The dynamics of changes in the poultry population are shown. The studied series is checked for stationarity. Predictive values for time periods (months) were obtained and the change in the number of poultry over the last 17 years was analyzed. Estimates of standard deviation, mean absolute error for different forecasting terms are provided. When comparing these estimates for different time intervals, the optimal time period for the forecast (36 months) was determined. Constructed time series with actual values and predicted values, which is illustrated in the graphs. The results obtained from this study show that the time series tends to fluctuate seasonally.

This study allows farms and enterprises in the poultry industry to understand the amount of products (eggs, meat) that can be obtained in the future. It helps to take the necessary management steps: plan resource needs, improve efficiency, increase profits, reduce costs and adapt to changes in the market.

Key words: *poultry farming; time series; forecasting; hypothesis testing.*

Fig.: 3. Table: 2. References: 14.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-109-121](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-109-121)

УДК 338.48:640.4

JEL Classification: L83; M21

Алла Вячеславівна Холодницька

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: allakholidnytska@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5563-3591>

ResearcherID: [JXK-0807-2024](https://orcid.org/0000-0001-5563-3591)

РОЗРОБКА АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена вивченню впливу сучасних викликів на показники діяльності підприємств готельного бізнесу, виявленню чинників, що стримують їхній розвиток та ключових аспекти та сценарії розробки антикризової стратегії, зорієнтованої на особливості провадження діяльності в умовах воєнного стану. Виокремлені такі компоненти антикризової стратегії, як безпека перебування відвідувачів, багатофункціональний персонал, перепрофілювання діяльності, впровадження інноваційних диджитал-технологій, оновлення сайту. зміна маркетингової, перегляд постачальників, зміна кадрової стратегії, підвищення соціальної відповідальності бізнесу, впровадження екологічних інновацій, запровадження мобільних послуг, продумане розселення відвідувачів, яке дасть можливість економити на комунальних послугах, а також дасть змогу оптимізувати час на обслуговування номерів.

Ключові слова: готельний бізнес; сфера гостинності; заклади тимчасового розміщення та організації харчування; антикризова стратегія; релокація бізнесу; оптимізація бізнес-процесів; скорочення витрат.

Рис.: 4. Табл.: 3. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Сучасні виклики, обумовлені воєнним станом в Україні, спричиняють високі загрози для ведення бізнесу у сфері гостинності. Невизначеність бізнес-процесів, порушення логістичних каналів, зміни потреб населення, зменшення туристичної привабливості, - потребують швидкого реагування на них суб'єктів бізнесу, особливо сфери гостинності, яка дуже чутливо реагує на них. Воєнні дії змусили підприємців у сфері готельного бізнесу вміти швидко пристосовуватися до ситуації та на працювати власні дієві алгоритми дій у критичних ситуаціях, а також вибудувати антикризову стратегію, що дасть змогу зберегти бізнес, відновити діяльність, не втратити імідж, відбудувати зруйноване майно тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців та практиків виявляють неабиякий дослідницький інтерес до функціонування готельного бізнесу в умовах сьогодення. Л. Безручко та С. Білоус [2], В. Даниленко-Кульчицька [4] досліджували вплив війни на діяльність підприємств сфери гостинності в Україні, визначили особливості поведінки підприємств готельного бізнесу на різних етапах війни, акцентували на територіальних відмінностях розвитку готельного господарства в період воєнного стану. В. Горбань [3] вивчає сучасні особливості розвитку

індустрії гостинності в Україні. Н. Алешугіна, О. Зеленська [1], В. Самодай, С. Рибальченко, Є. Орищенко [8] систематизували актуальні проблеми антикризового управління умовах війни.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри значні напрацювання науковців та практиків щодо забезпечення ефективного функціонування готельного бізнесу, умови воєнного стану кожен день диктують нові виклики, на які бізнес повинен своєчасно реагувати. Кожного дня є ризик не лише втратити частину доходу, чи зазнати збитків, а й взагалі втратити все майно. За такої ситуації важливо правильно обрати антикризову стратегію, яка враховуватиме не лише специфіку функціонування цієї сфери, а й можливий вплив активних бойових дій та повітряних атак ворога. Зважаючи на це, важливо акцентувати на питаннях безпечного перебування відвідувачів та персоналу, напрацюванні алгоритмів дій у різних ситуаціях, а також збереження бізнесу та підтримки його позитивного іміджу.

Метою статті. Дослідження стану та динаміки показників функціонування готельного бізнесу, виявлення ключових чинників, що стримують розвиток сфери гостинності та розробка альтернативних варіантів антикризової стратегії в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Ще не встигнувши оговтатися від негативних наслідків пандемії, готельний бізнес був змушений прийняти виклики війни. За таких умов основним комерційним завданням сфери гостинності є вистояти, вижити, зберегти бізнес.

Уже понад два роки Україна перебуває в умовах воєнного стану у результаті військового вторгнення Росії на свою територію. Кожного дня країна бореться за свою незалежність та суверенітет ціною людських життів, у результаті бойових дій значні збитки несуть всі сектори економіки, у тому числі і сфери гостинності.

Кількість суб'єктів господарювання у сфері тимчасового розміщування та організації харчування за 2020-2022 роки суттєво скоротилася, про що наведемо інформацію в табл. 1.

Таблиця 1

Кількість діючих суб'єктів господарювання в Україні у сфері тимчасового розміщування та організації харчування у 2020-2022 рр.

Види діяльності	Кількість діючих суб'єктів господарювання					
	2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	К-сть, одиниць	% від загальної кількості	К-сть, одиниць	% від загальної кількості	К-сть, одиниць	% від загальної кількості
Усього	1973652	100,00	1956320	100,00	1732576	100,00
Тимчасове розміщування й організація харчування	71748	3,60	69775	3,60	57734	3,30

Джерело: складено за даними [5].

Як бачимо, кількість суб'єктів господарювання всього в Україні під впливом сучасних викликів суттєво скоротилася та становила 1 732 576 одиниць у 2022 році проти 1 973 652 у 2020 році. Не стала винятком і діяльність у сфері тимчасового розміщення та організації харчування, де також спостерігаємо тенденцію поступового скорочення з 71 748 одиниць у 2020 році до 57 734 одиниць у 2022 році.

Сьогодні стан індустрії гостинності в Україні значно відстає від світових показників, що зумовлене низкою чинників, які систематизуємо на рис. 1.

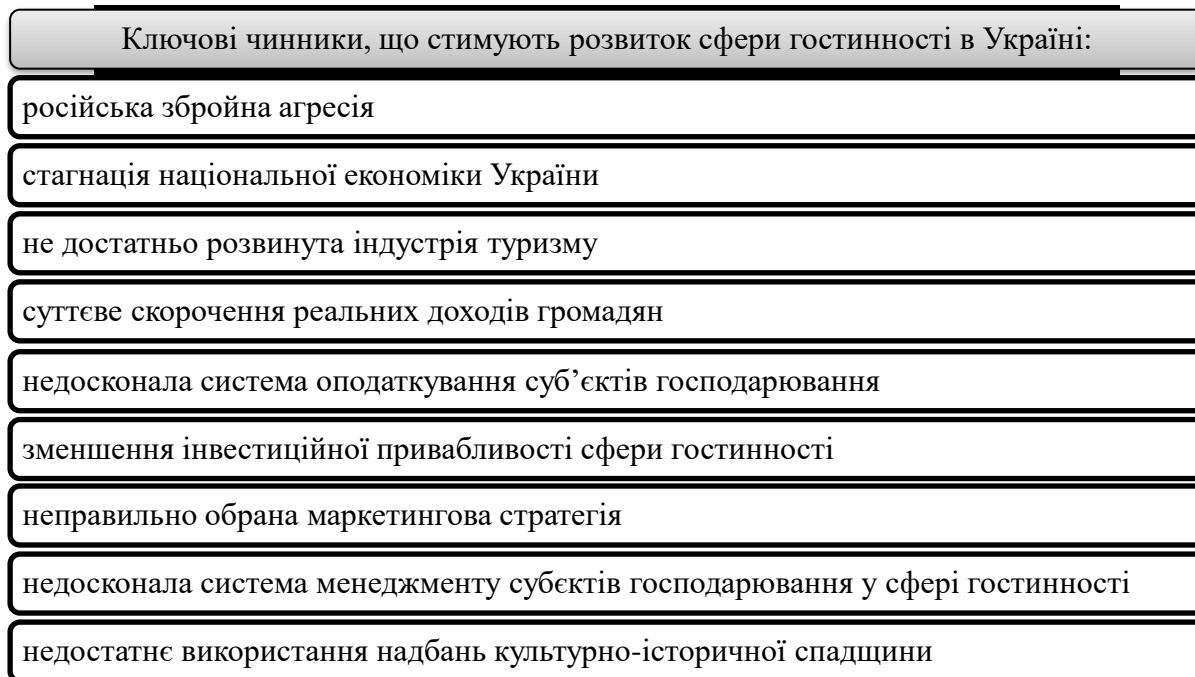

Рис. 1. Ключові чинники, що стримують розвиток сфери гостинності в Україні

Джерело: [2; 3; 4].

Однак попри всі виклики, з якими зіткнулася Україна за цей час, вітчизняний бізнес є взірцем не лише стійкості, а й унікальної здатності до відновлення функціонування в надскладних умовах.

Нині стан функціонування підприємств сфери гостинності в Україні дуже залежить від їхнього географічного розташування, а також віддаленості від місць активних бойових дій чи підвищеної небезпеки.

Залежно від того, яку стратегію поведінки на ринку послуг у сфері гостинності, у період воєнного стану компанії можуть скористатися одним із таких сценаріїв поведінки:

1. Зупинити роботу на невизначений термін.
2. Максимально скоротити витрати, щоб зберегти бізнес.
3. Релокувати бізнес та знайти нову цільову аудиторію.
4. Зберегти бізнес та збільшити його ефективність за рахунок оптимізації внутрішніх бізнес-процесів.

За умови, що роботодавець вирішить зупинити роботу компанії на невизначений термін, важливо бути максимально чесним та відвертим зі співробітниками, не відмовчуватися, не уникати прямих запитань колег, що дозволить зберегти свою репутацію. Варто мінімізувати ризики роботодавця, етично та коректно завершити трудові відносини зі співробітниками.

З початку воєнних дій, багато готелів міжнародних брендів, що розташовані у великих містах України, були вимушені призупинити роботу, що пояснюється політикою безпеки відвідувачів та переважно іноземним менеджментом. У таких закладах зупинялися переважно іноземні туристи, які зараз майже не приїждять в Україну. Ватро зазначити, що наразі окремі столичні готелі міжнародних брендів уже відновили свою роботу.

Вимушена зупинка діяльності також могла бути викликана пошкодженням чи руйнуванням компаній з тимчасового розмішування та організації харчування внаслідок бойових дій. Достовірної інформації щодо того, скільки таких суб'єктів бізнесу постраждали наразі ще немає.

На початку повномасштабного вторгнення більшість підприємств цієї сфери були вимушені призупинити роботу з міркувань безпеки, через відсутність попиту, багато з них припинили своє функціонування внаслідок пошкоджень чи руйнувань від обстрілів. Робота бізнесу є фактично зупиненою на сході та півдні.

З початком бойових дій на сході, півдні та півночі багато готелів та ресторанів Центральної та Західної України почали працювати як волонтерські хаби, місця для тимчасового безкоштовного розміщення внутрішньопереміщених осіб [4].

На рис. 2 проведемо порівняльне оцінювання завантаженості готелів Львова та Києва за I квартал 2021-2023 років.

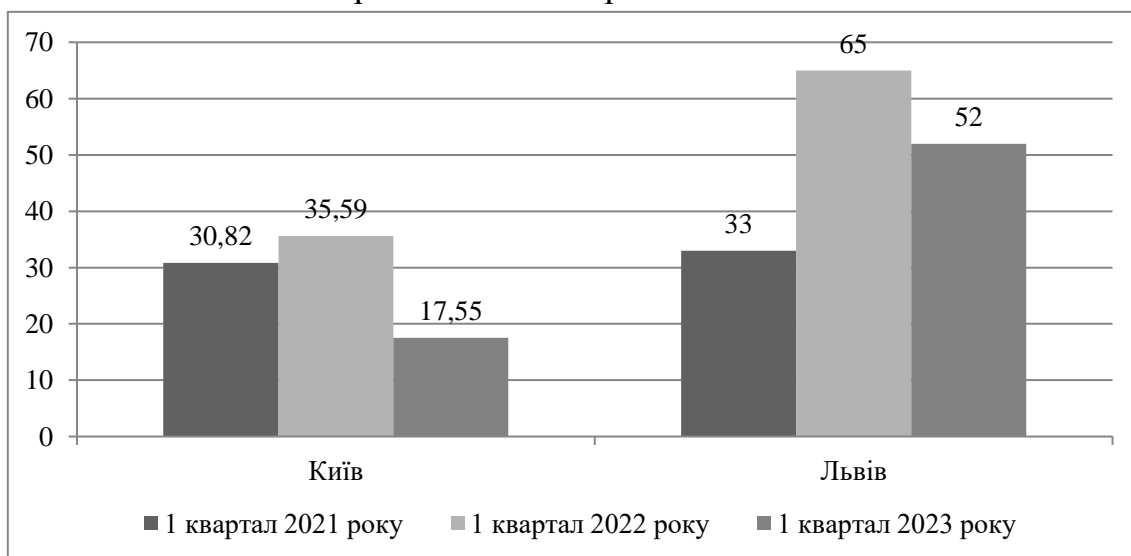

Рис. 2. Відсоток завантаженості готелів Львова та Києва за I квартал 2021-2023 років

Джерело: систематизовано автором за [7].

Порівняно зі Львовом, готелі м. Києва, незважаючи на те, що це столиця України, мають значно нижчий рівень завантаження. Так, у 2021 році, через вплив пандемії, показники були майже на однаковому рівні – 30,82 % у Києві та 33 % у Львові. Повномасштабне вторгнення кардинально змінило ситуацію, що зумовлено вимушеною міграцією населення в більш безпечні регіони, і показники завантаженості готелів Львова становили 65 % проти 35,59 % у Києві. У I кварталі 2023 році наповненість готелів Києва становила 17,55 %, що на 34,45 % нижче, у порівнянні з львівськими.

У розрізі регіонів країни у 2023 році показники роботи готелів також кардинально різняться. Порівняємо дані за період з 1 червня по 31 серпня 2022-2023 років (рис. 3).

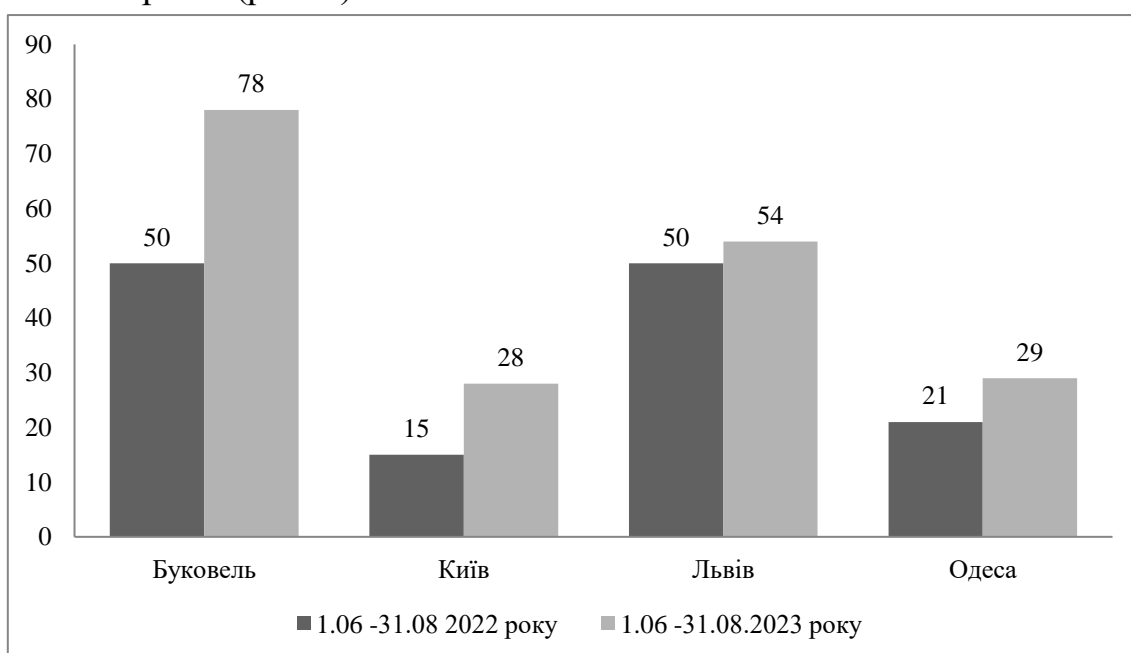

Рис. 3. Результати діяльності готельного бізнесу в період з 1 червня по 31 серпня 2022-2023 рр.

Джерело: сформовано автором за [7].

Найкращі показники діяльності характерні для готельного бізнесу Буковелю, де ступінь завантаженості зріс до 78 %, що на 28 % вище показника 2022 року. Найнижчі показники завантаженості характерні для готелів Києва та Одеси – не вище 29 %. Це зумовлено насамперед безпековою ситуацією в країні, оскільки Одеса та Київ сильно потерпають від ворожих обстрілів, що змушує туристів змінювати маршрути на більш безпечні.

За результатами 1 півріччя 2023 року середні показники завантаженості готелів Буковелю становили 45 %, Одеси – 25 %, Києва – 21 %, Львова – 51 %.

Звичайно, що ступінь завантаженості буде безпосередньо впливати й на обсяг наданих послуг у цій сфері (табл. 2).

Таблиця 2

*Динаміка обсягу наданих послуг суб'єктами готельного бізнесу
у 2010-2022 роках, тис. грн*

Сфера послуг	Роки	Обсяг наданих послуг	Сфера послуг	Роки	Обсяг наданих послуг
Тимчасове розміщення й організація харчування	2012	23906520,4	Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення	2012	5302058,0
	2013	30322467,2		2013	5787174,0
	2014	22684596,9		2014	4026838,7
	2015	29069307,7		2015	5876574,1
	2016	37613398,9		2016	8439192,3
	2017	48965162,1		2017	10649057,7
	2018	63591476,0		2018	13247405,0
	2019	77863123,9		2019	14357886,2
	2020	66445112,7		2020	8532763,6
	2021	107285318,6		2021	15120876,9
	2022	38181385,3		2022	7380774,3

Джерело: сформовано автором за [5].

На рис. 4. зобразимо показники обсягів наданих послуг у динаміці.

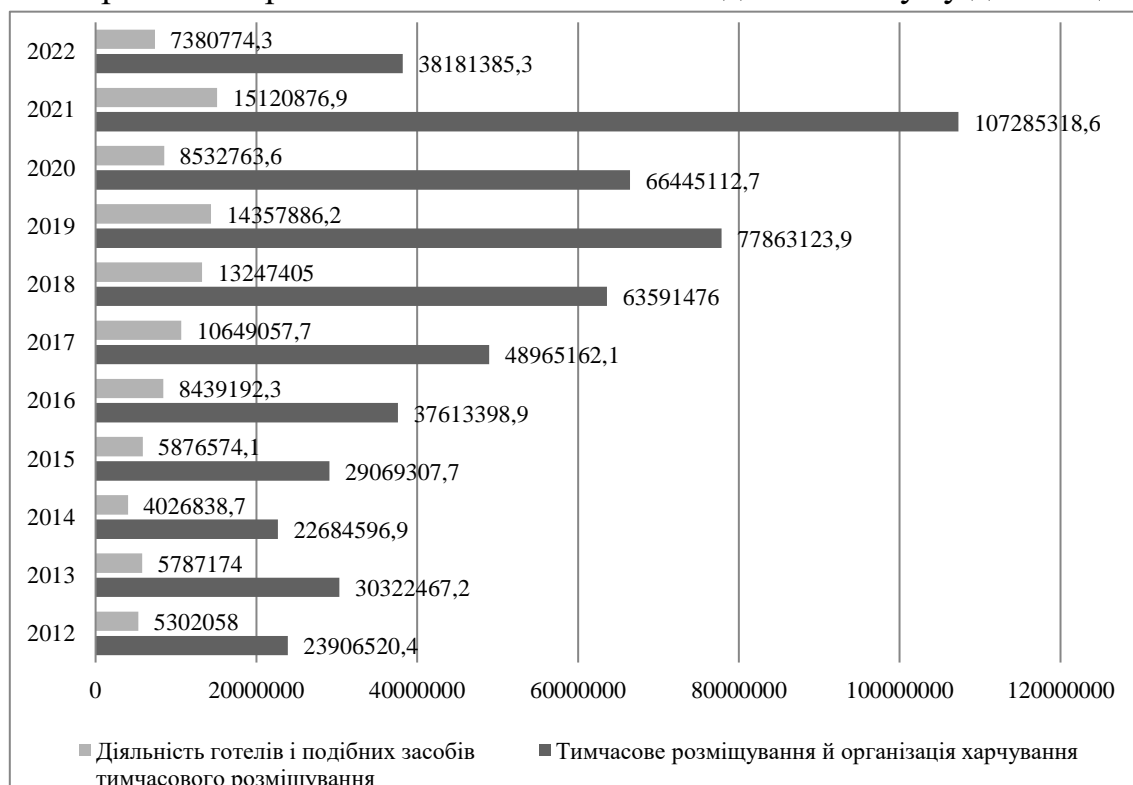

Рис. 4. Динаміка обсягів наданих послуг суб'єктів бізнесу сфери тимчасового розміщення та організації харчування у 2012-2022 роках, тис. грн

Джерело: сформовано за [5].

За даними проведеного дослідження можемо констатувати, що у період 2014-2019 років спостерігаємо позитивну динаміку зростання обсягу наданих послуг тимчасового розміщення та організації харчування з

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

22 684 596,9 тис. грн у 2014 році до 77 863 123,9 тис. грн у 2019 році (у 3,43 раза). Обсяг наданих послуг від діяльності готелів подібних засобів тимчасового розміщення також зріс із 4 026 838 тис. грн у 2014 році до 14 357 886,2 тис. грн у 2019 році (збільшення у 3,56 раза). Скорочення обсягів діяльності у 2020 році зумовлене наслідками коронавірусних обмежень, у результаті пандемії COVID-19.

Попри такі виклики, вже у 2021 році вдалося помітно збільшити обсяги наданих послуг, що є результатом впровадження сучасних інноваційних підходів до ведення діяльності. Утім, у 2022 році через активні бойові дії обсяги наданих послуг суб'єктів бізнесу сфери тимчасового розміщення та організації харчування знову різко скоротилися майже втричі. Війна триває понад 2 роки, а тому прогнозувати зміни показників діяльності на майбутнє досить складно.

У 2022 році обсяги діяльності з тимчасового розміщення та організації харчування за кварталами помітно різняться. У табл. 3 наведемо інформацію щодо зальних обсягів діяльності підприємств сфери послуг, а також послуг у сфері готельного бізнесу.

Таблиця 3

Динаміка обсягу наданих послуг за кварталами 2022 року підприємствами сфери послуг

Види послуг	Обсяг реалізованих послуг за кварталами, тис. грн			
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
Усього по сфері послуг	243875457,3	185860267,0	245306706,4	294890986,3
Частка послуг з тимчасового розміщення та організації харчування, %	2,75	1,73	1,80	2,93
Тимчасове розміщення й організація харчування	6706818,8	3219143,5	4427848,7	8648268,8
Тимчасове розміщення	2127126,5	1314827,7	1484983,3	1714762,0
Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення	2081785,9	1283577,1	1433279,9	1662241,4
Діяльність із забезпечення стравами та напоями	4579692,2	1904315,8	2942865,4	6933506,9

Джерело: сформовано автором за [7].

Результати проведеного дослідження свідчать, що найнижчі показники обсягу наданих послуг були у II кварталі 2022 року, що зумовлено воєнними діями, хоча у I кварталі 2022 року показники були вдвічі вищими. Частка послуг з тимчасового розміщення та організації харчування у загальному показнику обсягів діяльності підприємств сфери послуг у I кварталі становила 2,75 %, а вже у II кварталі цей показник суттєво скоротився та становив 1,73 %. Результати діяльності у III та IV кварталах 2022 року демонструють поступове пристосування підприємств сфери гостинності до ведення діяльності в умовах

воєнного стану. У IV кварталі обсяг наданих послуг з тимчасового розміщення й організація харчування становив 8 648 268,8 тис. грн (2,93 % від обсягу всіх наданих послуг підприємствами сфери обслуговування).

Такі зміни є результатом помітного зростання обсягів реалізації в результаті здійснення діяльності із забезпечення стравами та напоями – 6 933 506,9 тис. грн (це становить 80,17 % обсягу послуг у сфері тимчасового розміщення та організації харчування) у IV кварталі, що на 3 990 641,5 тис. грн більше, ніж у III кварталі. Натомість результати діяльності готелів і подібних засобів тимчасового розміщення у IV кварталі залишалися все ще низькими та становили 1 662 241,4 тис. грн, що перевищило результати II та III кварталів, втім, на 419 544,5 тис. грн менше, порівняно з I кварталом 2022 року.

Експерти у сфері гостинності зазначають такі основні втрати з початку війни:

1. Призупинення ділового туризму.

2. Суттєва зміна туристичних потоків у результаті внутрішньої міграції громадян усередині країни. Також значно змінилися і туристичні маршрути. Якщо раніше у період відпусток відпочивальники переважно їхали на південь країни, то тепер їхні маршрути пролягають переважно в західний регіон. Це, у свою чергу, вплинуло на те, що подорожуючі українці та внутрішньо переміщені особи стали основним споживачем послуг готелів та закладів харчування.

3. Занепад курортних готелів, особливо на півдні України. Через війну переважна більшість курортних готелів призупинили свою роботу або зруйновані у результаті активних бойових дій, а відпочинок на морському узбережжі взагалі став неможливим через замінування прибережних територій та постійні обстріли.

4. Скорочення персоналу та відтік кадрів. Зрозуміло, що припинення роботи закладів сфери гостинності вплинуло на рівень зайнятості громадян у ній, оскільки вони втратили роботу не за власним бажанням, а з більш об'єктивних причин. Працевлаштуватися їм за своєю професією дуже складно через суттєве скорочення попиту роботодавців, а тому вони вимушені або ж змінювати вид діяльності, або ж вирушати в пошуках роботи в більш безпечний регіон чи мігрувати за кордон [2; 4].

Будь-яка криза все одно колись закінчується, а тому потрібно знайти оптимальний баланс між економією та продовженням зусиль, спрямованих на подальше відновлення бізнесу в обсягах, характерних для додокризового рівня та означити перспективи подальшого розвитку. За умов антикризового управління важливо зберегти ключових співробітників. З цією метою можна запропонувати їм тимчасову ротацію в інші підрозділи, або ж виплачувати фіксовану суму оплати до відновлення повноцінного функціонування. Це сприятиме усвідомленню працівниками власної цінності як фахівців та дасть можливість краще зрозуміти виклики функціонування готельно-ресторанного бізнесу [6].

Антикризова стратегія підприємств сфери гостинності може базуватися на таких ключових аспектах:

- Акцентування уваги на питаннях безпечного перебування відвідувачів.

У закладах з тимчасового розміщення та організації харчування повинні бути створені надійні укриття.

- Багатофункціональний персонал. Це дозволить мати мінімально необхідну кількість співробітників, які можуть поєднувати виконання декількох функцій (наприклад, офіціант-бармен, офіціант-бариста, адміністратор ресторану-касир, менеджер готелю та відділу бронювання та інші)

- Перепрофілювання діяльності. Це можуть бути нові види продукції чи послуг, врахування змін потреб відвідувачів та цінової політики, ребрендинг.

- Впровадження інноваційних диджитал-технологій, які дозволяють економити кошти, використання цифрових технологій (мобільні додатки, QR-коди, Big Data, віртуальні тури, хмарні сервіси, штучний інтелект, роботизація, Інтернет речей тощо).

- Оновлення сайту. Це дозволить надати своєчасну та актуальну інформацію споживачам послуг, допоможе популяризувати послуги.

- Зміна маркетингової стратегії зі зміщенням акцентів на використання дієвих інструментів цифрового маркетингу (розсилки електронною поштою, реклама закладу та його послуг через соціальні мережі, месенджери, інтернет-платформи, таргетинг тощо).

- Перегляд постачальників. Це обумовлено порушення логістичних каналів, розірванням окремих контрактів через війну, пошуком більш вигідних договірних умов, необхідністю знаходити надійних ділових партнерів. Потрібно дуже уважно вивчити технічні завдання постачальника, чітко сформулювати йому вимоги до якості необхідного товару або послуг, домовитися про найкращу ціну. Також можлива співпраця з місцевими виробниками, що помітно скоротить транспортні витрати.

- Зміна кадрової стратегії. В умовах війни дуже важливим є збереження колективу, навчання працівників алгоритмам поведінки у критичних чи небезпечних ситуаціях проведення заходів із підвищення кваліфікації співробітників, безпека та ін.

- Підвищення соціальної відповідальності бізнесу. Це може бути шляхом надання допомоги громадянам, які втратили житло чи вимушені були мігрувати в більш безпечні регіони, військовослужбовцям, виконання функцій центрів незламності чи волонтерських хабів тощо.

- Впровадження екологічних інновацій, що передбачають збереження та ощадливе використання ресурсів.

- Запровадження мобільних послуг. Це може бути замовлення послуг через мобільні додатки, виїзний кейтеринг, онлайн-ресторан, торгівля на винос та інші.

- Продумане розселення відвідувачів, яке дозволить економити на комунальних послугах, а також дозволить оптимізувати час на обслуговування номерів [1; 2; 9].

Кожен суб'єкт готельного бізнесу обирає власну антикризову стратегію розвитку, що дозволяє функціонувати з урахуванням ринкової та безпекової ситуації. Це можуть бути такі сценарії, як релокація бізнесу, скорочення витрат, оптимізація внутрішніх бізнес-процесів.

Актуальним сценарієм є релокація бізнесу та освоєння нових ринків. У цьому напрямку Міністерство економіки України здійснює ряд заходів щодо сприяння релокації бізнесу з населених пунктів, які постраждали у результаті активних бойових дій, у більш безпечні райони. Це може бути переміщення до Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької, Волинської та Рівненської областей.

Є дві альтернативні можливості релокації: або власним коштом, або скориставшись державною програмою. Втім, зрозуміло що бізнес у сфері організації харчування ще можливо релокувати, втім готельний бізнес перемістити дуже складно.

За умови вибору сценарію скорочення витрат, щоб зберегти бізнес, ситуація є не такою вже безнадійною.

Досвід українських компаній індустрії гостинності свідчить, що найчастіше антикризове передбачає реалізацію заходів пов'язаних з консервацією певних напрямків діяльності, закриттям проєктів, відмовою від стратегічних планів розвитку, а також скороченням фонду оплати праці чи переведенням працівників у неоплачувані відпустки.

Дієвим сценарієм може бути збереження бізнесу та підвищення його ефективності завдяки оптимізації внутрішніх процесів. Після того, як компанія чітко визначилася з напрямом змін та окреслила можливості подальшого розвитку, необхідно буде швидко перебудувати внутрішні бізнес-процеси, що сприятиме скороченню часу та зусиль для виходу на нові ринки або для зміцнення наявних позицій.

За таких умов важливо фокусувати увагу лише на тих процесах, перебудова чи трансформація яких дозволить отримати максимальний ефект. Напрями оптимізації бізнес-процесів можуть бути майже такими ж, як і у сценарії скорочення витрат. Також можливе використання аутсорсингу, відмова від найбільш затратних напрямів діяльності, оптимізація витрат на персонал, скорочення витрат на маркетинг, перегляд спектра послуг, економія енергоресурсів тощо.

Готелі, які продовжували працювати в умовах воєнного стану, вимушені були перевести бізнес-процеси на новий формат роботи. Це викликане тим, що необхідно було забезпечити гостям не лише звичний рівень сервісу, а й безпечне перебування. Окремі заклади допомагали своїм співробітникам та їхнім родинам, займалися волонтерством. Утім, якщо на

початку війни основним питанням було те, як зберегти колектив, то нині – як забезпечити працівників роботою в умовах низького попиту та невеликої кількості відвідувачів.

Впровадження комендантської години також внесло корективи в роботу закладів розміщення, що дещо ускладнило процес поселення і виселень, а також режим роботи та графіки змінності працівників. З певними обмеженнями працюють ресторани, кафе та бари, SPA-зони тощо. Окремі послуги недоступні під час повітряних тривог.

Впровадження воєнного стану не означає, що підприємцям необхідно зупинити бізнес-процеси та тимчасово припинити роботу. Для багатьох українських компаній у сфері гостинності актуальним є питання пошуку нових ринків та релокації бізнесу. Важливо пам'ятати, що при оптимізації бізнес-процесів, головне – це зберегти бренд роботодавця, який суттєво допоможе бізнесу відновитися та залучити нових співробітників у період повоєнного відновлення.

Висновки і пропозиції. В умовах воєнного стану готельний бізнес знаходиться у стані кризи, а тому необхідно використовувати інструменти антикризового управління, що дозволить зберегти бізнес та поступово відновлювати свою діяльність. З цією метою необхідно своєчасно здійснювати заходи, які дозволять частково нівелювати кризові ситуації частині перегляду цінової політики, обладнання безпечних укриттів у готелях та закладах громадського харчування, продуманого розселення відвідувачів з погляду безпечнішого їх перебування та економії часу на обслуговування та ресурсів, запровадження виїзних послуг, використання можливостей суміщення професій персоналом, що дозволить більш повноцінно використовувати персонал, що залишився працювати в умовах стрімкої міграції працівників у більш безпечні регіони чи країни, зміни маркетингової стратегії, впровадження диджитал-технологій тощо.

Список використаних джерел

1. Алешугіна Н. Антикризовий менеджмент в закладах ресторанного господарства в умовах російсько-української війни / Н. Алешугіна, О. Зеленська // Науковий вісник Полісся. – 2023. – № 1 (26). – С. 202-210.
2. Безручко Л. С. Готельне господарство України в умовах війни: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Л. С. Безручко, С. В. Білоус // Економіка та суспільство. – №47. – 2023. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2145>.
3. Горбань В. К. Розвиток індустрії гостинності в Україні / В. К. Горбань // Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 16-17 квітня 2020 р.). – Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту. – 2020. – С. 509-512.
4. Даниленко-Кульчицька В. А. Вплив війни на готельно-ресторанний бізнес України [Електронний ресурс] / В. А. Даниленко-Кульчицька // Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. – 2022. – № 6. – С. 19-23. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/tourismhospsee-6-3>.

5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html.

6. Дністрянська Н. Побудова бренду роботодавця у готельній індустрії: роль пiар-дiяльностi [Електронний ресурс] / Н. Дністрянська, Г. Кушнірук, І. Чайка // Економіка та суспільство. – 2023. – № 52. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-34>.

7. Результати діяльності готелів за перше півріччя 2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ocinka.in.ua/analitychni-dani-hotelnoho-rynku-u-2023/>.

8. Самодай В. Антикризове управління готельним підприємством в умовах війни [Електронний ресурс] / В. Самодай, С. Рибальченко, Є. Орищенко // Економіка та суспільство. – № 44. – 2022. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1805>.

9. Холодницька А. Креативність як драйвер розвитку ресторанного бізнесу в умовах невизначеності бізнес-середовища / А. Холодницька, І. Костюк // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 3 (27). – С. 140-148.

References

1. Alieshuhina, N., Zelenska, O. (2023). Antykryzovyi menedzhment v zakladakh restorannoho hospodarstva v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Anti-crisis management in restaurants in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Naukovyi visnyk Polissia – Polissya Scientific Bulletin*, (1 (26)), 202-210.

2. Bezruchko, L.S., Bilous, S.V. (2023). Hotelne hospodarstvo Ukrainy v umovakh viiny: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [The hotel industry of Ukraine in the conditions of war: current state and prospects for development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (47). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2145>.

3. Horban, V.K. (2020). Rozvytok industrii hostynnosti v Ukraini [Development of the hospitality industry in Ukraine]. *Suchasni tekhnolohii menedzhmentu, informatsiine, finansove ta oblikove zabezpechennia rozvytkuekonomiky v umovakh yevrointehratsii [Modern management technologies, information, financial and accounting support for the development of the economy in the conditions of European integration]: Materials of the All-Ukraine. science and practice conf. (Cherkasy, April 16-17, 2020) (pp. 509-512). Skhidnoievropeiskyi universytet ekonomiky i menedzhmentu.*

4. Danylenko-Kulchytska, V.A. (2022). Vplyv viiny na hotelno-restoranni biznes Ukrainy [The impact of the war on the hotel and restaurant business of Ukraine]. *Industriia turizmu i hostynnosti v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi – Tourism and hospitality industry in Central and Eastern Europe*, (6), 19-23. <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-6-3>.

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html.

6. Dnistrianska, N., Kushniruk, H., Chaika, I. (2023). Pobudova brendu robotodavtsia u hotelnii industrii: rol piar-diialnosti [Building an employer brand in the hotel industry: the role of public relations]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-34>.

7. Rezultaty diialnosti hoteliv za pershe pivrichchia 2023 r. [Results of hotel operations for the first half of 2023]. https://ocinka.in.ua/analitychni-dani-hotelnoho-rynku-u-2023.

8. Samodai, V., Rybalchenko, S., Oryshchenko, Ye. (2022). Antykryzove upravlinnia hotelnym pidpriemstvom v umovakh viiny [Anti-crisis management of a hotel enterprise in war conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (44). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1805>.

9. Kholodnytska, A., Kostiuk, I. (2021). Kreatyvnist yak draiver rozvytku restorannoho biznesu v umovakh nevyznachenosti biznes-seredovyshcha [Creativity as a driver of restaurant business development in conditions of uncertainty of the business environment]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3 (27)), 140-148.

Отримано 27.01.2024

UDC 338.48:640.4

Alla Kholodnytska

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Business Technology
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: allakholodnytska@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5563-3591>

ResearcherID: [JXK-0807-2024](https://orcid.org/0000-0001-5563-3591)

DEVELOPMENT OF AN ANTI-CRISIS STRATEGY FOR THE HOTEL BUSINESS COMPANIES UNDER MARTIAL LAW

The article is devoted to the study of the impact of modern challenges, in particular the COVID_19 pandemic and martial law of the performance indicators of hotel businesses. The author examines the number of active business entities in Ukraine in the field of temporary accommodation and catering, hotel occupancy indicators, hotel business results, dynamics of the volume of services provided by hotel business entities, systematized factors that hinder the development of the hospitality sector. The main aspects of developing the anti-crisis strategy focused on the specifics of carrying out activities under martial law are considered. Three main scenarios for preserving the hotel business during the war are analyzed, namely: business relocation, optimization of internal business processes, and cost reduction. The main components of the anti-crisis strategy are highlighted. Under martial law, it is necessary to focus on the safe stay of visitors. Maximum consideration of the opportunities of employees who remain to work due to the combination of professions, which will save the business in the face of personnel outflow is required. The possibility of temporary re-profiling of activities, change in pricing policy, and introduction of innovative digital technologies is indicated. Attention is focused on the need to update the site in a timely manner with up-to-date information about available services and their cost. Continuous research of the market and current risks will allow you to make timely changes to your marketing strategy, choose reliable suppliers, and know the real requests of potential consumers of the services. It is necessary to make changes to the personal strategy, namely: provide effective psychological support to employees, create safe shelters, motivate employees to work in the conditions of increased stress and constant air attacks, teach algorithms for behavior in critical or dangerous situations. In terms of anti-crisis measures, it is also necessary to strengthen social responsibility of businesses, introduce environmental innovations, introduce mobile services, and thoughtfully place visitors.

Keywords: hotel business; hospitality industry; temporary accommodation and catering companies; anti-crisis strategy; business relocation; optimization of business process; cost reduction.

Fig.: 4. Table: 3. References: 9.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-122-132](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-122-132)

УДК 658:687.07

JEL Classification: L83

Юлія Володимирівна Шабардіна

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: shabardina.yulia@gmail.com. ODCID: <http://orcid.org/0000-0001-8559-6381>

ResearcherID: [H-1570-2016](https://orcid.org/0000-0001-8559-6381)

Роман Ярославович Кичма

аспірант кафедри менеджменту та адміністрування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: roman.kychma@gmail.com. ODCID: <http://orcid.org/0009-0009-8611-217X>

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ОЩАДЛИВОГО ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ ШВЕЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Впровадження концепції ощадливого виробництва на сучасних підприємствах швейної промисловості є частиною цілісної виробничої системи, яка включає соціальну, організаційну, економічну, соціально-економічну, психологічну та технічну складові. Його кінцевою метою є підвищення продуктивності праці, раціональне використання ресурсів, підвищення конкурентоспроможності бізнесу та задоволеності працівників працею, створення продукту, який є цінним для кінцевого споживача. У цьому контексті виникають проблеми щодо впровадження інструментів ощадливого виробництва в усіх сферах виробничого процесу. Сучасні швейні підприємства стикаються з багатьма викликами. Підвищення ефективності систем управління нерозривно пов'язане з питаннями планування та управління виробничим процесом, і ощадливість має бути невід'ємною частиною всіх організаційних процесів. Для підвищення ефективності системи управління швейного підприємства необхідно формувати якість обслуговування в межах усіх основних і допоміжних бізнес-процесів. Щоб запровадити ощадливість у всі процеси, необхідно визначити стандарти та методи оцінки показників ефективності. Важливим результатом впровадження ощадливого виробництва має стати задоволеність кінцевих споживачів швейною продукцією. З цією метою в роботі проведений аналіз впровадження ощадливого виробництва в систему управління на швейних підприємствах та запропонована математична модель аналізу кожної складової ощадливого виробництва.

Ключові слова: *ощадливе виробництво; підприємства швейної промисловості; управління; оптимізація; ресурс; інструменти; цінність; результат.*

Рис.: 1. Бібл.: 16.

Постановка проблеми. Швейна промисловість посідає друге місце у складі легкої промисловості України. Для неї характерно високий рівень доданої вартості продукції (до 50 %) та швидкий обіг капіталу, поширення в усіх регіонах країни. Перевагою галузі є її низька енергоємність та значно менший вплив на довкілля порівняно з іншими галузями промисловості. Швейна промисловість включає в себе різні масштаби виробництва, від малих майстерень до великих заводів із високотехнологічним обладнанням. Багато швейних підприємств інтегруються в глобальні постачальні ланцюги, що дає змогу їм отримувати доступ до ринків і сировини по всьому світу.

Однак глобалізація має і негативну сторону. Доступ до міжнародних ринків сприяє збільшенню числа учасників, зокрема із країн, які розвиваються і можуть мати нижчі витрати на працю.

Зростання конкуренції пов'язано і з впровадження нових технологій виробництва, які на пряму впливають на продуктивність та зниження витрат виробничого процесу.

Зростання попиту на екодружні та сталі товари змушує швейні підприємства швидко адаптувати свої виробничі процеси та продукцію, щоб задовольнити нові потреби споживачів.

Розвиток електронної комерції та соціальних мереж являє собою, з одного, боку нові можливості для просування продукції і залучення нових клієнтів, а з іншого – також підвищує рівень конкуренції серед брендів.

Концепція ощадливого виробництва останнім часом стає дедалі більш популярною та успішно використовується багатьма виробничими компаніями. Застосування принципів ощадливого виробництва на швейних підприємствах може підвищити ефективність їхньої роботи завдяки:

- мінімізації витрат матеріалів, часу і праці, що дозволяє підприємствам знижувати виробничі витрати і підвищувати конкурентоспроможність і прибутковість;
- зменшенню кількості дефектних виробів і покращенню загальної якості продукції;
- зменшенню часу на виробництво і пришвидшенню реагування на зміни на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах нестабільності зовнішнього середовища, енергопостачання та логістичної сфери, підприємства швейної промисловості повинні максимально повно використовувати наявні внутрішні ресурси та впроваджувати концепцію ощадливого виробництва. Принцип ощадливого виробництва забезпечується правилом Парето, де 80 % складає організаційне забезпечення та 20 % – наявність достатнього фінансування. Це у своєму дослідженні підтвердили автори Ф. У. Самуель, Ф. Оувале та О.С.І. Файомі [15], які провели дослідження впровадження ощадливого виробництва на підприємстві харчової промисловості. У роботі автори довели, що на 90 % втрати формуються на виробництві та в каналах збуту. Таку гіпотезу підтвердили у своїй роботі автори Ю.С.С. Фернандес та Л.Т. Пітнто [7]. У роботі доведено, що моделювання, застосоване з концепціями ощадливого виробництва як балансування оперативних станцій і карта потоку створення цінності, може бути дуже корисним інструментом для підтримки прийняття рішень для підвищення продуктивності.

Набутий досвід підтверджує, що впровадження ощадливого виробництва на підприємствах є важливою вимогою для покращення діяльності та сприяння розвитку. Позитивний досвід закордонних і вітчизняних підприємств показує, що інтеграція принципів ощадливого виробництва в систему організації праці принесла суттєві покращення економічної вигоди, що виражається в підвищенні рівня продуктивності праці працівників

підприємства на виробництві на 15-25 % [1; 6], зниженні витрат на 20-40 % [9; 14] здебільшого за рахунок ефективного використання робочого часу. При цьому спостерігається підвищення якості продукції на 30-40 % [12], у результаті чого продажі збільшуються на 15-20 % [4; 5]. Цей досвід необхідно узагальнити, проаналізувати та розробити практичні рекомендації для запровадження на підприємствах швейного виробництва. Різноманітні навички та інструменти, описані концепцією ощадливого виробництва, безпосередньо спрямовані на покращення організації праці співробітників підприємства: «Кайдзен» (організація, яка намагається постійно вдосконалювати робочі процеси), «5С» (організація та вдосконалення робочого місця) і «Пока-Йоке» (зменшення помилок у робочих процесах і випуску неякісної продукції), «U-подібні комірки» (розумний дизайн роботи), «TQM» (акцент на організації роботи, орієнтованої на якість).

Водночас необхідно враховувати, що концепція ощадливого виробництва має бути спрямована на максимальне задоволення потреб кінцевого споживача. У роботах закордонних і вітчизняних авторів наведено приклади ефективного застосування цієї концепції у різних галузях промисловості.

У роботах авторів Т. Парді [13] та Ю. Гошима, Д. Кітава та К. Юльча [8] доведено ефективність впровадження ощадливого виробництва в автомобільній промисловості. Зауважено, що інструменти ощадливого виробництва дали змогу знизити витрати на складання автозапчастин на 20 % завдяки раціональній організації робочого місця, зекономити приблизно 2,5 мільйони доларів на тиждень, покращити якість на 40 % шляхом впровадження виробництва «інтегрованої якості».

Питання впровадження ощадливого виробництва в авіаційній галузі досліджували Л. Маліфе [11], Р. Альстранд та Дж. Гауфі [2]. Автори довели можливість скоротити 16-місячний період відповідності для авіаційної галузі. Таким чином, відповідно до правил «вчасно» цикл може тривати до 16 тижнів.

На підприємствах галузі кольорової металургії ощадливе виробництво дозволяє підвищити продуктивність на 35 % завдяки застосуванню процесів та інструментів економічного виробництва [10; 16].

Фармацевтичну промисловість досліджували В. Г. Алкунсол, А. А. Шарабаті, Х. С. Ель-Тамімі [3]. У роботі доведена економія коштів у розмірі 200 000 доларів США на рік завдяки зменшенню відходів із 6 до 1,2 % та впровадженню принципів і методів економічного виробництва в системи організації праці. Завдяки інтеграції принципів і методів ощадливого виробництва в систему організації праці електроніка скоротила виробничий цикл з 9 днів до 1 дня і створила 25 % виробничих площ.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проведені дослідження свідчать про те, що теоретико-методологічне впровадження інструментів ощадливого виробництва на підприємствах швейної промисловості залишається недостатньо обґрунтованим, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є аналіз та оцінка можливості впровадження концепції ощадливого виробництва на підприємствах швейної промисловості, а також розробка рекомендацій щодо забезпечення підвищення ефективності діяльності з використанням основних інструментів даної концепції.

Виклад основного матеріалу. Основна функція ощадливого виробництва полягає в тому, щоб максимально усунути втрати у виробничому процесі, забезпечивши тим самим підвищення ефективності системи управління та наблизити продукт до кінцевого споживача. Це питання особливо актуальне для легкої промисловості України загалом і швейної промисловості зокрема, яка переважає у складі легкої за кількістю підприємств і обсягами виробництва.

Характерною особливістю швейних підприємств є здатність до інновацій у широкому спектрі організаційної діяльності. Нові технології впливають не тільки на продукти та методи їх створення, а й на управління підприємством та її внутрішню організацію. Можна виділити переваги таких компаній, зокрема: вони можуть легко адаптуватися та швидко реагувати на ринкові умови та зміни у виробництві, мають відносно низькі виробничі витрати для задоволення потреб ринку та споживачів, а також можуть виконувати додаткові функції для великих підприємств.

Також обмеженнями є: рентабельність підприємства низька, робоча сила зростає, нові технології важко впроваджувати, власні ресурси обмежені, ризики конкуренції зростають. На макроекономічному рівні додатково можна виділити такі обмеження: виробничі потужності країни дуже відсталі та не дозволяють випускати якісну продукцію, що гальмує розвиток швейної промисловості. Через ці умови виробниче обладнання імпортується з інших країн.

Нинішнє становище швейної промисловості України та всієї легкої промисловості не ідеальне. Виділяють проблеми, серед яких: на внутрішньому ринку бракує вітчизняної продукції, який переважно заповнений дешевою та неякісною продукцією, низька ефективність виробничих процесів вітчизняних компаній, нерозвиненість промислової інфраструктури; низький рівень інвестиційної та інноваційної діяльності, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції як за ціною, так і за якістю.

Швейні підприємства, як і більшість представників бізнесу в Україні в сучасних умовах, відчувають брак оборотних коштів, тому раціональне використання ресурсів, у тому числі управлінських, є особливо важливим. Водночас економія адміністративних витрат, у тому числі інформаційних технологій, може призвести до повної дестабілізації або навіть руйнування підприємств. Необхідно вирішити подвійне завдання: забезпечити ефективність системи управління та уникнути зайвих витрат на її впровадження та постійне вдосконалення.

З метою визначення напрямів впровадження ощадливого виробництва на підприємствах швейного виробництва, нами запропоновано проаналізувати систему управління на підприємствах та визначити детермінанти розвитку (рис. 1).

Рис. 1. Впровадження інструментів ощадливого виробництва в загальній системі управління підприємством

Джерело: розроблено авторами.

Проект впровадження ощадливого виробництва має ґрунтуватися на таких принципах: філософія бізнесу зосереджена на довгостроковому баченні, отримання правильних результатів, увага до співробітників та їх потреб, постійне навчання в організації та постійний розвиток разом із партнерами для вирішення проблем.

Найважливішими умовами успішної роботи є: участь співробітників і командна робота, наймання кваліфікованих менторів для навчання навичкам закупівель, здійснення довгострокової співпраці з постачальниками та партнерами, впровадження систем мотивації співробітників і розробка ключових показників ефективності. Конкретні категорії та принципи ощадливого виробництва мають бути інтегровані в процес і спрямовані на підвищення ефективності систем управління, інтегрованих в ощадливе виробництво. Даний підхід також спрямований на забезпечення безпеки господарської діяльності, підвищення якості кінцевих продуктів і послуг, створення адаптивного напрямку для споживачів, удосконалення процесів, зниження втрат, повага і турбота до співробітників та споживачів тощо.

Інструменти ощадливого виробництва впливають на кінцеві фінансово-економічні показники підприємства (річний економічний ефект за рахунок економії витрат на виробництво однорідної продукції; фінансова стійкість підприємства – запас фінансової міцності підприємства, сукупність показників фінансових факторів), чистий дохід підприємства, витрати та вільний грошовий потік.

На підприємствах, які впроваджували інструменти ощадливого виробництва, керівники виявили проблеми, пов'язані з впровадженням концепцій ощадливого виробництва, а саме у:

- сприйнятті концепції ощадливого виробництва співробітниками швейного підприємства;
- створенні команди та виборі лідера;
- виявленні зон втрат у процесі виробництва продукції;
- визначенні цінності для кінцевого споживача;
- реагуванні на супротив змінам;
- запровадженні концепції ощадливого виробництва у кожному відділі швейного підприємства.

Використання запропонованої класифікації дозволяє менеджерам-ініціаторам ощадливого виробництва прогнозувати проблеми, які виникатимуть у конкретній групі на кожному етапі реалізації концепції ощадливого виробництва, та вживати превентивних заходів для їх вирішення.

З метою вирішення проблем впровадження ощадливого виробництва на підприємствах швейного виробництва нами пропонується розробити математичну модель, яка дозволить аналізувати зміну індикаторів, виявляти проблемні ділянки та вносити зміни на кожному етапі виробництва. Дана модель реалізується через певний алгоритм, що включає п'ять етапів: інтеграція концепцій заощаджень у систему оцінки ефективності співробітників, опис та аналіз основних процесів підприємства, реалізація економічно ефективних короткострокових ощадливих проєктів для масштабної трансформації бізнес-процесів, стійкість результатів впровадження заходів.

Для побудови математичної моделі необхідно виділити комплексний інтегральний індекс, який буде відображати показники впливу рентабельних виробничих методів і засобів, що входять до системи організації праці. Дослідження передбачає розроблення комплексного індексу, який вимірює ефективність впровадження виробничих концепцій у систему організації праці працівників підприємства. Цей показник (I_{ω}) можна розрахувати як вираз (1), застосовуючи цю концепцію до значення суми всіх впливів, створених компанією:

$$I_{\omega} = \frac{\gamma\{P_S \cdot C_p \cdot L_c \cdot R_p \cdot P_l \cdot P_{ut}\}}{\varphi\{S_s \cdot B \cdot N_p \cdot U_c\}}, \quad (1)$$

де I_{ω} – інтегральний ефект від впровадження методів ощадливого виробництва, частки одиниць.

Детермінанти принципів ощадливого виробництва на підприємствах швейного виробництва, у вартісному вираженні:

- прибуток від реалізації продукції (P_S);
- цінність продукту для кінцевого споживача (C_p);
- рівень лояльності споживача (L_c);
- кількість виробленої продукції за одиницю часу (P_{ut});
- собівартість виробленої продукції (S_S);
- рентабельність продукції (R_p);
- відсоток браку на виробництві (B);
- обсяг незавершеного виробництва (N_p);
- невикористовувані потужності (U_c);
- показник продуктивності праці (P_l).

Очікуваним результатом впровадження запропонованого універсального алгоритму є зниження виробничих і невиробничих втрат, підвищення якості продукції, уникнення перевантаження обладнання та персоналу, суттєве скорочення запасів, зниження собівартості продукції та підвищення стабільності підприємства.

Запропонована математична модель дозволяє аналізувати та регулювати процеси промислового виробництва на етапі планування та реалізації.

Аналіз, проведений у рамках дослідження, показав, що запровадження методів ощадливого виробництва та інструментів в організаціях може становити низку ризиків. Оптимізація робочого місця може призвести до появи «зайвих» працівників і подальшого скорочення персоналу. Крім того, існує ризик того, що впровадження методів ощадливого виробництва може призвести до формалізації та бюрократії процесів, що, в свою чергу вплине на інтерес працівників до інновацій. Водночас методи ощадливого виробництва призначені для зниження ймовірності виникнення певних типів ризиків і тому можуть бути інтегровані в систему управління ризиками компанії.

Поєднання принципів, методів та інструментів ощадливого виробництва з цифровими технологіями дозволяє досягти кумулятивного ефекту при впровадженні системи організації праці. У зв'язку з цим багато підприємств почали впроваджувати цифрове ощадливе виробництво у свої системи організації праці. Це є перспективним напрямком удосконалення організації навчання співробітників підприємства.

Поєднання цифрових технологій з економічно ефективними методами виробництва дозволяє:

- скоротити час, витрачений на виконання кількох робочих функцій;
- забезпечити постійний контроль виробничих та управлінських процесів, що дозволить негайно вживати заходів, якщо виникають проблеми;
- приймати замовлення на виробництво в електронному вигляді;
- організовувати оперативні та практичні комунікаційні процеси;

- створювати корпоративні програми, хмарні сховища;
- перетворювати виконання трудових функцій на гнучкий процес;
- скорочувати витрати, підвищувати прозорість результатів роботи.

Таким чином, ефективне та результативне застосування концепції ощадливого виробництва вимагає не лише організаційних змін, але насамперед соціальних та психологічних змін, включаючи мотивацію працівників та управління компанією. Крім того, зміни торкаються всієї системи кооперації праці, включаючи співпрацю з клієнтами, постачальниками, зацікавленими сторонами, що відображається в єдиному виробничо-торговому ланцюжку.

Висновки і пропозиції. Функціонування підприємств швейної промисловості у ринкових умовах вимагає від кожного підприємства вивчення та розробки власного шляху розвитку. Підприємства швейної промисловості задля виживання на ринку та розвитку мають постійно аналізувати та покращувати своє економічне становище: завжди підтримувати найоптимальніше співвідношення витрат і результатів виробництва, знаходити нові, економічні форми та способи виробництва, пропонувати продукти споживачам згідно їх потребам і просувати відповідну політику щодо продуктів.

Концепція ощадливого виробництва повинна бути адаптована до конкретних умов країни, регіону, галузі та конкретних підприємств. Слід зазначити, що основою концепції ощадливого виробництва є передусім формування мислення працівників і керівництва та стимулювання їхньої мотивації до постійного вдосконалення системи організації праці. Тому для успішного впровадження цієї концепції на підприємствах швейної промисловості необхідно розробити комплекс заходів, спрямованих на інтеграцію співробітників і менеджерів у систему ощадливого виробництва, що також вимагає теоретичного розуміння.

Водночас цю концепцію не можна прийняти в односторонньому порядку без усвідомлення ризиків. Сьогодні на тлі мінливих безпекових, економічних і політичних умов, підприємства швейної промисловості, які впровадили в систему організації праці принципи й методи ощадливого виробництва, стикаються з випробуванням на міцність, що вимагає детального аналізу ризиків. У відносно стабільних умовах (політичних, економічних, соціальних, екологічних) можна стверджувати, що застосування концепцій ощадливого виробництва може принести довгострокові позитивні результати, особливо якщо попит і пропозиція є узгодженими, а учасники ланцюжка поставок різноманітні. Проте в умовах нестабільності та невизначеності (включаючи політичні, економічні та інші причини) використання методів та інструментів ощадливого виробництва супроводжується багатьма ризиками.

Спроби підприємств швейної промисловості запровадити принципи ощадливого виробництва виявляються успішними, завдяки скороченню запасів, зниженню загальних витрат на виробництво, збільшенню доходу, скороченню часу обробки замовлення, підвищенню гнучкості, підвищенню рівня

задоволеності клієнтів. Запровадження інструментів ощадливого виробництва на підприємствах швейної промисловості дозволяють скоротили складські запаси до 90 %, переробку до 75 %, а терміни виконання робіт до 90 %.

Список використаних джерел

1. Adeodu A., Kanakana-Katumba M.G., Rendani M. Implementation of Lean Six Sigma for production process optimization in a paper production company / A. Adeodu, M. G. Kanakana-Katumba, M. Rendani // *Journal of Industrial Engineering and Management*. – 2021. – № 14(3). – Pp. 661-680.
2. Ahlstrand R. Labour-management relations and employee involvement in lean production systems in different national contexts: A comparison of French and Swedish aerospace companies / R. Ahlstrand, J. Gautié // *Economic and Industrial Democracy*. – 2023. – № 44(4). – Pp. 1027-1051.
3. Alkunsol W. H. Lean Six Sigma effect on Jordanian pharmaceutical industry's performance / W. H. Alkunsol, A.A.A. Sharabati, N.A. AlSalhi, H. S. El-Tamimi // *International Journal of Lean Six Sigma*. – 2019. – № 10(1). – Pp. 23-43.
4. Bokhorst J. A. Assessing to what extent smart manufacturing builds on lean principles / J. A. Bokhorst, W. Knol, J. Slomp, T. Bortolotti // *International Journal of Production Economics*. – 2022. – № 25. – Pp. 108-599.
5. Chen C. K. Reducing global supply chains' waste of overproduction by using lean principles: A conceptual approach / C.K. Chen, F. Palma, L. Reyes // *International Journal of Quality and Service Sciences*. – 2019. – № 11(4). – Pp. 441-454.
6. Colim A. Lean manufacturing and ergonomics integration: Defining productivity and wellbeing indicators in a human-robot workstation / A. Colim, R. Morgado, P. Carneiro, N. Costa, C. Faria, N. Sousa, P. Arezes // *Sustainability*. – 2021. – № 13(4). – Pp. 19-31.
7. Fernandes Junior C. C. Productivity increase in a large size slaughterhouse: a simulation approach applying lean manufacturing / C. C. Fernandes Junior, L. T. Pinto // *International Journal of Lean Six Sigma*. – 2022. – № 13(4). – Pp. 803-823.
8. Goshime Y. Lean manufacturing as a vehicle for improving productivity and customer satisfaction: A literature review on metals and engineering industries / Y. Goshime, D. Kitaw, K. Jilcha // *International Journal of Lean Six Sigma*. – 2019. – № 10(2). – Pp. 691-714.
9. Jimenez G. Improvement of productivity and quality in the value chain through lean manufacturing—a case study / G. Jimenez, G. Santos, J.C. Sá, S. Ricardo, J. Pulido, A. Pizarro, H. Hernández // *Procedia manufacturing*. – 2 019. – № 41. – Pp. 882-889.
10. Klochkov Y. Lean six sigma for sustainable business practices: A case study and standardisation / Y. Klochkov, A. Gazizulina, K. Muralidharan // *International Journal for Quality Research*. – 2019. – № 13(1). – P. 47.
11. Malifete L. Assessing the impact of lean manufacturing in the South African airline industry (Doctoral dissertation, University of Johannesburg (South Africa)) / L. Malifete. – 2019).
12. Nicastro R. Food Loss and Waste Prevention Strategies from Farm to Fork / R. Nicastro, P. Carillo // *Sustainability*. – 2021. – № 13. – Pp. 43-54.
13. Pardi T. Lean production in the automotive industry. In *The Cambridge International Handbook of Lean Production: Diverging Theories and New Industries Around the World* / T. Pardi // Cambridge University Press. – 2021. – Pp. 204-226.
14. Rossini M. Lean Production and Industry 4.0 integration: how Lean Automation is emerging in manufacturing industry / M. Rossini, F. Costa, G.L. Tortorella, A. Valvo, A. Portioli-Staudacher // *International Journal of Production Research*. – 2022. – № 60(21). – Pp. 6430-6450.

15. Samuel A.U., Oyawale F., Fayomi O.S.I. Analysis and reduction of waste in beverage industries using Pareto principle and value stream mapping / A.U. Samuel, F. Oyawale, O.S.I. Fayomi // In *Journal of Physics: Conference Series*. – 2019. – Vol. 1378, No. 2. – Pp. 022090.

16. Siemon M., Schiffer M., Mitra S., Walther G. Value-based production planning in non-ferrous metal industries: Application in the copper industry / M. Siemon, M. Schiffer, S. Mitra, G. Walther // *IISE Transactions*. – 2020. – № 52(10). – Pp. 1063-1080.

References

1. Adeodu, A., Kanakana-Katumba, M. G., & Rendani, M. (2021). Implementation of Lean Six Sigma for production process optimization in a paper production company. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 14(3), 661-680.

2. Ahlstrand, R., & Gautié, J. (2023). Labour–management relations and employee involvement in lean production systems in different national contexts: A comparison of French and Swedish aerospace companies. *Economic and Industrial Democracy*, 44(4), 1027-1051.

3. Alkunsol, W. H., Sharabati, A. A. A., AlSalhi, N. A., & El-Tamimi, H. S. (2019). Lean Six Sigma effect on Jordanian pharmaceutical industry's performance. *International Journal of Lean Six Sigma*, 10(1), 23-43.

4. Bokhorst, J. A., Knol, W., Slomp, J., & Bortolotti, T. (2022). Assessing to what extent smart manufacturing builds on lean principles. *International Journal of Production Economics*, 253, 108-599.

5. Chen, C. K., Palma, F., & Reyes, L. (2019). Reducing global supply chains' waste of overproduction by using lean principles: A conceptual approach. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 11(4), 441-454.

6. Colim, A., Morgado, R., Carneiro, P., Costa, N., Faria, C., Sousa, N., ... & Arezes, P. (2021). Lean manufacturing and ergonomics integration: Defining productivity and wellbeing indicators in a human–robot workstation. *Sustainability*, 13(4), 19-31.

7. Fernandes Junior, C. C., & Pinto, L. T. (2022). Productivity increase in a large size slaughterhouse: a simulation approach applying lean manufacturing. *International Journal of Lean Six Sigma*, 13(4), 803-823.

8. Goshime, Y., Kitaw, D., & Jilcha, K. (2019). Lean manufacturing as a vehicle for improving productivity and customer satisfaction: A literature review on metals and engineering industries. *International Journal of Lean Six Sigma*, 10(2), 691-714.

9. Jimenez, G., Santos, G., Sá, J. C., Ricardo, S., Pulido, J., Pizarro, A., & Hernández, H. (2019). Improvement of productivity and quality in the value chain through lean manufacturing—a case study. *Procedia manufacturing*, 41, 882-889.

10. Klochkov, Y., Gazizulina, A., & Muralidharan, K. (2019). Lean six sigma for sustainable business practices: A case study and standardisation. *International Journal for Quality Research*, 13(1), 47.

11. Malifete, L. (2019). *Assessing the impact of lean manufacturing in the South African airline industry* (Doctoral dissertation, University of Johannesburg (South Africa)).

12. Nicastro, R., & Carillo, P. (2021). Food Loss and Waste Prevention Strategies from Farm to Fork. *Sustainability* 2021, 13, 43-54.

13. Pardi, T. (2021). Lean production in the automotive industry. In *The Cambridge International Handbook of Lean Production: Diverging Theories and New Industries Around the World* (pp. 204-226). Cambridge University Press.

14. Rossini, M., Costa, F., Tortorella, G. L., Valvo, A., & Portioli-Staudacher, A. (2022). Lean Production and Industry 4.0 integration: how Lean Automation is emerging in manufacturing industry. *International Journal of Production Research*, 60(21), 6430-6450.

15. Samuel, A. U., Oyawale, F., & Fayomi, O. S. I. (2019, December). Analysis and reduction of waste in beverage industries using Pareto principle and value stream mapping. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1378, No. 2, p. 022090). IOP Publishing.

16. Siemon, M., Schiffer, M., Mitra, S., & Walther, G. (2020). Value-based production planning in non-ferrous metal industries: Application in the copper industry. *IISE Transactions*, 52(10), 1063-1080.

Отримано 25.01.2024

UDC 658:687.07

Yuliia Shabardina

PhD of economic sciences, associate professor

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: shabardina.yulia@gmail.com. **ODCID:** <http://orcid.org/0000-0001-8559-6381>

ResearcherID: [H-1570-2016](https://orcid.org/0000-0001-8559-6381)

Roman Kychma

PhD student of the Department of Management and Administration

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: roman.kychma@gmail.com. **ODCID:** <http://orcid.org/0009-0009-8611-217X>

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF LEAN PRODUCTION TOOLS IN THE APPAREL INDUSTRY ENTERPRISES

Implementing the concept of lean production in modern enterprises of the garment industry is part of a complete production system, which includes social, organizational, economic, socio-economic, psychological, and technical components. Its ultimate goal is to increase labor productivity, and rational use of resources, increase business competitiveness and employee job satisfaction, and create a valuable product for the end consumer. In this context, problems arise regarding the implementation of lean production tools in all areas of the production process. Modern garment enterprises face many challenges. Improving the efficiency of management systems is inextricably linked to issues of planning and managing the production process, and frugality should be an integral part of all organizational processes. To increase the efficiency of the management system of a sewing enterprise, it is necessary to form the quality of service within the framework of all main and auxiliary business processes. To introduce frugality into all processes, it is necessary to define standards and methods for evaluating performance indicators. An important result of the introduction of lean production should be the satisfaction of end consumers with sewing products.

For this purpose, the paper analyzes the implementation of lean production in the management system at sewing enterprises and proposes a mathematical model for the analysis of each component of lean production. The proposed mathematical model allows for analyzing and regulating industrial production processes at the stage of planning and implementation. The expected result of the implementation of the proposed universal algorithm is the reduction of production and non-production losses, improvement of product quality, avoidance of overloading of equipment and personnel, significant reduction of stocks, reduction of the cost of production, and improvement of the stability of the enterprise.

Keywords: *Lean production; garment industry enterprises; management; optimization; resource; tools; value; result.*

Fig.: 1. References: 16.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-133-145](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-133-145)

УДК 339

JELClassification: L21; L81; F14

Олена Вячеславівна Кубліцька

здобувачка третього рівня освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: le.kulit@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5897-1393>

ResearchID: IUO-9351-2023

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

У статті розглянуто теоретико-методичні засади управління стратегічним розвитком підприємств електронної комерції. Здійснено дослідження категорії «розвиток підприємства», а також її взаємозалежності із категорією «стратегічне управління». Під сутністю стратегічного управління розвитком підприємства електронної комерції запропоновано розуміти процес формування умов для реалізації трансформаційного потенціалу, а також здійснення цілеспрямованого управління комплексом заходів, спрямованих на досягнення бажаного стану, а також усунення суперечностей між системою та зовнішнім середовищем, що стримують зміни. Виділено систему завдань та функцій стратегічного управління підприємствами електронної комерції. Виділено наступні підходи до стратегічного управління підприємствами, зокрема: системний, ситуаційний, процесний, холістичний, функціональний, комплексний, ресурсний; а також розглянуто їхній механізм дії, переваги та недоліки. Запропоновано концептуальну модель механізму управління стратегічним розвитком підприємств електронної комерції, що спрямований на реалізацію трансформаційного потенціалу підприємств електронної комерції за рахунок стратегічного управління розвитком, де відбувається реалізація базових функцій управління.

Ключові слова: електронна комерція; стратегічний розвиток; малі та середні підприємства; цифрові технології; підприємство.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 16.

Постановка проблеми. Необхідність реалізації підприємством електронної комерції власного потенціалу та забезпечення стійкості стають першочерговими завданнями в умовах постійно змінних умов функціонування економічних систем. Реалізація системи електронної комерції за своєю природою є трансформаційним процесом, що значно впливає на функціонування та розвиток підприємства, а, отже, потребує розробки, пошуку та адаптації актуальних моделей та механізмів управління довгостроковим розвитком підприємства електронної комерції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стратегічного розвитку підприємств присвячено праці таких вітчизняних науковців, як С. Ю. Кондратюк, С. П. Дунда, Н. С. Педченко, В. Занора, А. Бут, Ю. Матухно, О. М. Вовк, А. М. Ковальчук, С. Пакулін, А. Пакуліна, В. Пономаренко, О. Тридід, М. Кизим, Я. В. Паламаренко, О. Пащенко, А. Б. Гур'янов, О. А. Гришко.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Значна кількість вітчизняних підприємств використовують реактивні реакції на кризові події, у той час як підприємства із розвинутих країн обирають стратегії проактивного реагування. Останніми роками помітною є тенденція збільшення

наукової зацікавленості особливостями функціонування та розвитку систем електронної комерції в контексті малого підприємництва, однак невирішеними залишаються питання теоретико-методичних засад управління стратегічним розвитком підприємства, що використовує електронну комерцію в контексті трансформаційних процесів.

Мета статті. Це дослідження спрямоване на виявлення та концептуалізацію теоретико-методичних засад реалізації розвитку підприємств електронної комерції з позицій стратегічного управління зокрема.

Виклад основного матеріалу. Зростання наукового інтересу до категорії «розвиток» зумовлюється низкою її специфічних характеристик, зокрема, можливістю зміни системи цілей, структури підприємства, шляхів використання ресурсної бази та поведінки, за яких поточна система набуває нових, незворотній системних якостей, спрямованих на підвищення ефективності діяльності підприємства, а також зміни кількісних та якісних показників підприємства. Крім того, А. Р. Дунська підкреслює роль впровадження та використання інновацій як джерела розвитку [1].

Розвиток є закономірним процесом функціонування складних відкритих систем, але здатен бути викликом для підприємства, що не готове до змін. Найчастіше така неготовність може бути результатом або неповної/неефективної реалізації потенціалу стратегічної трансформації підприємства.

Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати про наявність взаємозалежності категорій «розвиток» та «стратегічне управління», де відбувається взаємний вплив категорій одна на одну. Так, В. О. Занора, А. О. Бут, Ю. С. Матухно стверджують, що реалізація стратегічних змін є прямим результатом стратегічного управління розвитком підприємства [2]. С. Ю. Кондратюк та С. П. Дунда підкреслюють певний ступінь залежності розвитку підприємства якості системи управління, де «вирішення тактичних, оперативних і стратегічних завдань для отримання прибутку та переходу на вищу стадію життєвого циклу» обумовлює вплив керуючої та керованої підсистем підприємства [3, с. 87]. Як наслідок, формування стратегії та здійснення стратегічного управління можна вважати одним із найважливіших джерел адаптації підприємства та формування стійкого та сталого розвитку.

Таким чином, можемо стверджувати, що сутність стратегічного управління розвитком підприємства електронної комерції передбачає формування умов для реалізації трансформаційного потенціалу, а також здійснення цілеспрямованого управління комплексом заходів, спрямованих на досягнення бажаного стану, а також усунення суперечностей між системою та зовнішнім середовищем, що стримують зміни.

Стратегічне управління розвитком реалізується завдяки системі завдань та сукупності функцій (табл. 1). Завдання стратегічного управління розвитком підприємства електронної комерції полягають у такому:

- 1) «визначення майбутнього бізнесу компанії, формування стратегічного бачення напрямку розвитку організації;
- 2) перетворення стратегічного бачення і місії у вимірні цілі й завдання виконання;
- 3) розробка стратегії для досягнення бажаних цільових результатів;
- 4) реалізація і виконання обраної стратегії кваліфіковано й ефективно;
- 5) оцінювання рівня досягнень поставлених цілей, розгляд нових напрямків розвитку і пропозицій з коректуванням довгострокових напрямків, цілей, стратегії чи її виконання у світлі накопиченого досвіду, зміни умов, нових ідей і нових можливостей» [4; 5].

Таблиця 1

Функції стратегічного розвитку підприємства електронної комерції

Функція	Сутність
Планування	Визначення стратегічних пріоритетів та напрямків розвитку, а також їх трансформацій в конкретні плани дій, спрямовані на сукупність підсистем підприємства; створення передумов прийняття стратегічних рішень
Аналіз	Проведення комплексної оцінки зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, оцінка стану внутрішнього та зовнішнього потенціалів підприємства
Організація	Формування структури підприємства, а також їх взаємозв'язків, впровадження стандартів бізнес-процесів, а також сукупності дій, що забезпечують ефективне виконання задач і дотримання ефективності та якості бізнес-процесів; формування набору базових стратегій на корпоративному та функціональному рівнях
Координація	Ідентифікація, оцінка та вибір альтернативних сценаріїв розвитку; вибір найкращого варіанту розвитку підприємства; можливість коригування стратегії та тактик, а також зміни ієрархічності цілей за необхідності; розробка комплексу дій стосовно імплементації стратегій
Контроль	Розробка критеріїв оцінки результативності стратегії, моніторинг із метою контролю над виконаними задачами, встановлення контрольних точок та термінів; реагування на відхилення від сформованих цілей та стандартів
Мотивація	Розробка комплексу дій стосовно матеріальних та нематеріальних засобів стимулювання досягнення цілей розвитку та реалізації стратегії

Джерело: сформовано автором на основі [3,6-9].

Аналіз наукового доробку дав змогу виділити такі підходи до стратегічного управління підприємствами, зокрема: системний, ситуаційний, процесний, холістичний, функціональний, комплексний, ресурсний, механізм дії, переваги та недоліки яких розглянуто в табл. 2.

Кожен із підходів характеризується сукупністю особливостей та концептуальною спрямованістю на рішення певної сукупності задач із явно вираженим спрямуванням на вирішення певних завдань, однак, має обмежене застосування стосовно усієї сукупності стратегічного управління розвитком підприємства.

Таблиця 2

Підходи до стратегічного управління підприємствами електронної комерції

Підхід	Механізм дії	Переваги підходу	Недоліки підходу
1	2	3	4
Процесний	Управління розвитком є набором процесів, що реалізуються через сукупність взаємопов'язаних дій, що реалізують стратегію.	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення ефективності горизонтальних зв'язків, інформаційних потоків в організаційній структурі та функціонування підприємства загалом; - зростання задоволеності потреб стейкхолдерів; - підвищення прозорості, безперервності та швидкості процесу управління; - поліпшення процесу контролю; - скорочення витрат на управління. 	<ul style="list-style-type: none"> - звуження компетенції працівників, що сфокусовані на реалізації певної сукупності бізнес-процесів; - складність в одночасному моніторингу всієї сукупності процесів на підприємстві; - складність у практичній реалізації процесного підходу; - необхідність забезпечення запасу гнучкості на випадок непередбачуваних обставин; - необхідність координації значної кількості процесів.
Ситуаційний	Зміна структури та реакції підприємства на вимоги зовнішнього та внутрішнього середовищ, що передбачає кардинальні чи стадійні перетворення підприємства, спрямовані на забезпечення розвитку.	<ul style="list-style-type: none"> - врахування конкретної ситуації та контексту, у якому функціонує підприємство; - врахування симультанного впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства; - можливість проактивного реагування на збої та проблеми, що виникають; - здатність синхронізованої реалізації декількох проєктів. 	<ul style="list-style-type: none"> - орієнтація підходу на великі підприємства; - потреба в досвіді, знаннях та вміннях в оцінці впливу ситуації на діяльність підприємства; - необхідність досягнення певного рівня децентралізації управління; - підхід є більш оперативним за своєю природою, ніж стратегічним; - складність в оцінці ефективності управління підприємства за рахунок унікальності контексті окремої ситуації, із якою стикається підприємство.
Системний	Підприємство розглядається як система взаємопов'язаних елементів, що здійснюють взаємовплив та забезпечують ефективне управління системою за рахунок координації роботи підсистем та елементів системи	<ul style="list-style-type: none"> - орієнтований на довгостроковий період застосування; - передбачає комплексне вирішення завдань у межах окремих підсистем та врахування часових обмежень, ресурсів, ризиків тощо; - підвищені можливості прогнозування та вчасного реагування на кризові явища; - Можливість впливати на одну підсистему за рахунок маніпуляцій з іншою. 	<ul style="list-style-type: none"> - Відсутність розуміння, які саме елементи системи управління, чинники зовнішнього середовища, а також зміни в контексті підприємства є ключовими для забезпечення розвитку.

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Холістичний (цілісний) підхід	Акцент на взаємозв'язках та взаємодії окремих частин підприємства у вигляді системи, завдяки чому виникає синергетичний ефект від взаємодії підсистем підприємства	- здатність враховувати не лінійність розвитку підприємства як складної системи; - можливість забезпечення виживання та розвитку підприємства; - перевага при використанні в контексті впливу кризових ситуацій на функціонування підприємства.	Підхід багато у чому переключиться із системним підходом, тому певна частина науковців розглядає його як складову системного підходу.
Функціональний	Процес управління розвитком розглядається як сукупність функцій, спрямована на досягнення певної мети, де підприємство деконструується на ієрархічні рівні, що знаходяться у строгому підпорядкуванні	- активізація управління ключовими видами діяльності; - поглиблення спеціалізації підприємства; - спрощення процесів управління; - зменшення споживання матеріальних ресурсів та покращення координації діяльності підприємства - Забезпечує чіткий розподіл функцій управління.	- складності із розподіленням відповідальності за реалізацію функцій; - ускладнення підприємницької структури; - збільшення витрат за рахунок створення ієрархічності цілей, що сповільнюють реалізацію бізнес-процесу; - фіксація працівників та реалізації функції може призводити до зниження мотивації; - результативність діяльності, а не потреби споживача, стають прерогативою підприємства; - Підвищення бюрократії на підприємстві.
Комплексний	Узагальнення, комбінування та концептуалізація більшості існуючих підходів до стратегічного управління розвитком підприємства	Дає можливість мінімізувати недоліки окремих підходів з одночасною максимізацією переваг від використання окремих підходів, а також отримання синергетичного ефекту від їх взаємодії.	- може спричинювати надмірне теоретизування діяльності підприємства через необхідність врахування особливостей декількох підходів; - складний та трудомісткий у використанні; - потребує залучення спеціалістів із достатнім рівнем досвіду та знань.
Ресурсний	Досягнення бажаного стану підприємством за рахунок сукупності ресурсів, здібностей що характеризуються унікальністю і т. ін. та формують потенціал підприємства	- спрямований на реалізацію потенціалу підприємства за рахунок як матеріальних, так і нематеріальних ресурсів; - можливість пошуку внутрішніх джерел забезпечення конкурентних переваг підприємства, а також використання можливостей зовнішнього середовища за рахунок внутрішнього потенціалу.	- на практиці фокусується на врахуванні матеріальних ресурсів з одночасним ігноруванням нематеріальних ресурсів; - можливість фокусування на ресурсах, що не володіють потенціалом для створення конкурентних переваг (ресурси не є цінними, незамінними, рідкісними, або легко піддаються імітації).

На нашу думку, визначення оптимального підходу до управління стратегічним розвитком підприємств електронної комерції полягає у використанні комбінованого підходу, що включає в себе поєднання системного та процесного підходів. Даний вибір зумовлено можливістю системного підходу «сформувати єдину централізовану інформаційну систему для прийняття рішень», а також врахувати такі системні характеристики підприємства електронної комерції:

- елементи управління (їхній склад, міцність, рівень спільності в системі);
- структуру (тип структури, зв'язки, взаємозалежності на кількісному та якісному рівні);
- функціональне призначення (функцій підсистем, елементів);
- інтегративний аспект (виявлення цілей системи, суперечностей та способів їх усунення, визначення основної ланки);
- комунікативний аспект (виявлення зв'язків з іншими підсистемами й елементами);
- історичний аспект (дослідження етапів розвитку системи, прогнозування її перспектив) [10].

Сучасні наукові погляди розглядають стратегічне управління розвитком підприємства із позицій процесного підходу. При цьому варто зазначити про можливість поглиблення класифікації цього підходу на формалізований, динамічний та трансформаційний процеси (табл. 3).

Таблиця 3

*Наукові погляди на сутність стратегічного управління
розвитком підприємства*

Автор	Визначення
Д. М. Демченко	це процес, за допомогою якого менеджери провадять довгострокове управління підприємством, виокремлюють специфічні цілі діяльності, щоб розробити стратегії для досягнення цих цілей, а також контролюють виконання розроблених планів, які постійно оновлюються та змінюються
О. С. Виханський	багатоплановий, формально-поведінковий управлінський процес, який допомагає формулювати та виконувати ефективні стратегії, що сприяють балансуванню відносин між організацією, включаючи її окремі частини, та зовнішнім середовищем, а також досягненню встановлених цілей
С. Ю. Кондратюк, С. П. Дунда	безперервний процес цілеспрямованих кількісних і якісних змін, зумовлених трансформацією зовнішнього і внутрішнього середовища, що формують загальний напрям діяльності підприємства у довгостроковій перспективі, спрямований на досягнення поставлених цілей
О. М. Вовк, А. М. Ковальчук	динамічний процес, що базується на використанні потенціалу підприємства, орієнтується на отримання довгострокових конкурентних переваг на ринку при своєчасному коригуванні цілей функціонування (відповідно до змін, що відбуваються в зовнішньому середовищі) шляхом інноваційної спрямованості, зростання обсягів господарювання, реструктуризації підприємств або антикризового управління їхнім розвитком

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 11].

У процесі управління стратегічним розвитком підприємств електронної комерції заслуговує на увагу дослідження механізму реалізації даних змін. Механізм управління стратегічним розвитком підприємств електронної комерції являє собою сукупність ініціативних засобів управління, що послідовно реалізуються протягом усіх стадій (етапів) розвитку підприємства, та включають у себе сукупність інструментів та методів управління, спрямованих на досягнення підприємством якісно нового стану функціонування. Механізм управління стратегічним розвитком підприємства повинен відображати такі складові, зокрема:

- мета та цілі реалізації механізму
- завдання управління механізму;
- управлінських рішення, організаційну культуру підприємства;
- функції управління;
- методи та інструментарій управління стратегічним розвитком;
- принципи управління стратегічним розвитком;
- об'єкти управління;
- форми реалізації механізму [12; 13].

Механізм управління стратегічним розвитком підприємства володіє рядом особливостей, що підкреслюють його ключову роль в забезпеченні розвитку підприємства електронної комерції. По-перше, даний механізм характеризується цілеспрямованою інтегративною дією, де взаємодія окремих елементів орієнтована на досягнення запланованих результатів усередині керованих підсистем підприємства за рахунок сукупності методичного інструментарію, принципів, методів та факторів. У результаті механізм спрямований на досягнення комплексної мети за рахунок реалізації стратегії в довгостроковому періоді. По-друге, врахування практичної діяльності з теоретичним обґрунтуванням та концептуалізацією механізму сприяє формуванню комплексного підходу, що є більш дієвим в умовах мінливості середовища. По-третє, вищезазначений механізм управління може бути декомпонований на «часткові механізми управління», зокрема «маркетингом, постачанням, збутом, інноваціями, інвестиціями, капіталом, персоналом, прибутком, витратами, конкурентоспроможністю, ризиками, ефективністю та ін.» що дозволяє досягти більш системного та цілісного бачення підприємства [14]. Автори дотримуються рекомендації О. Є. Гудзь [15], за якого формування механізму стратегічного управління розвитком підприємства із позицій системного підходу, потребує дослідження кількості та якості взаємозв'язків між складовими елементами системи, а також їх характеристик та впливу та загальне функціонування системи в межах просторового та часового вимірів за рахунок реалізації сукупності загальних та специфічних принципів.

Авторкою запропоновано розглянути наступну концептуальну модель механізму управління стратегічним розвитком підприємств електронної комерції, що представлена на рис. 1.

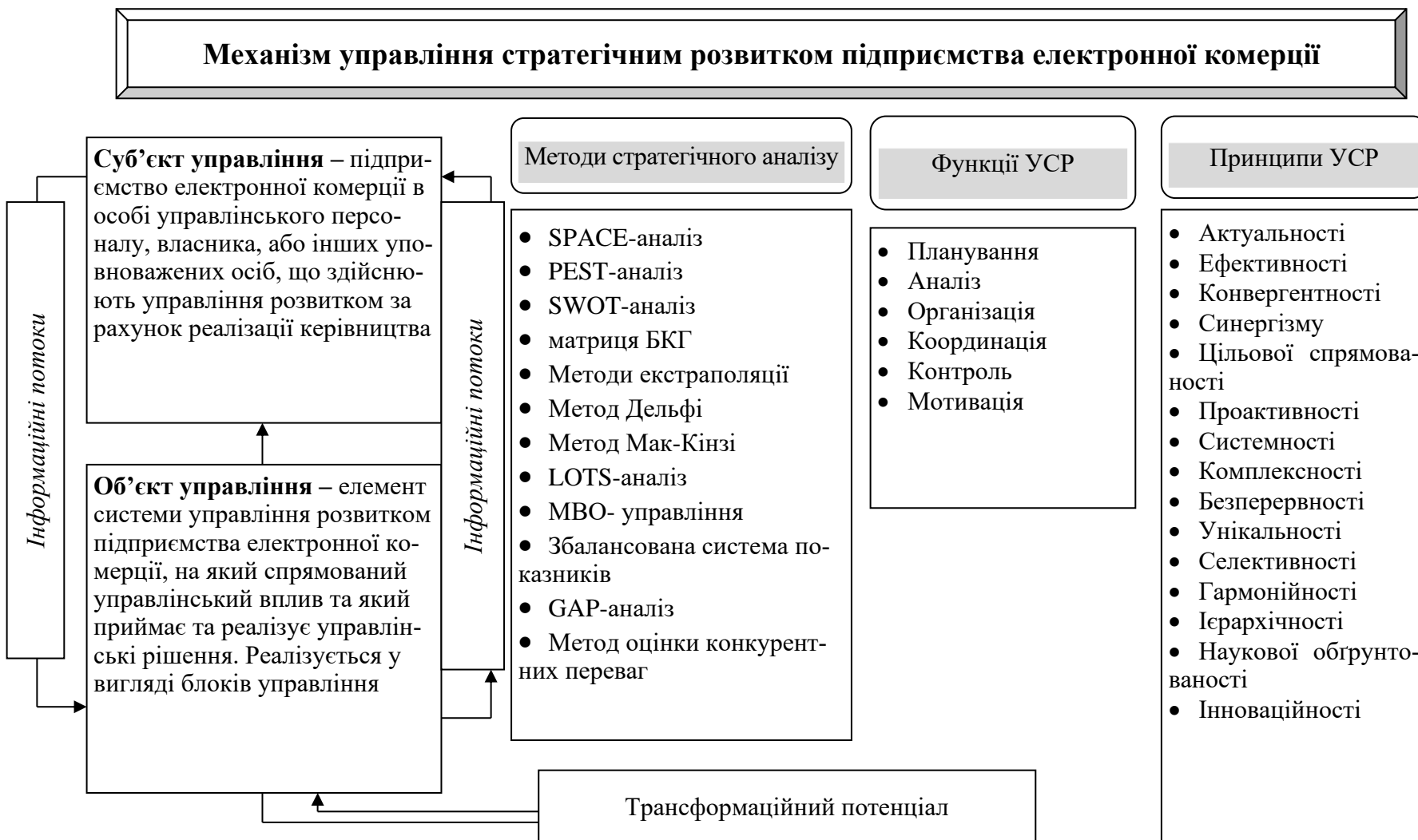

Рис. 1. Механізм управління стратегічним розвитком підприємства електронної комерції
Джерело: авторська розробка.

Запропонований авторський механізм спрямований на реалізацію трансформаційного потенціалу підприємств електронної комерції за рахунок стратегічного управління розвитком, де відбувається реалізація базових функцій управління. Управління стратегічним розвитком у межах розробленого механізму реалізується на основі сукупності принципів, методів та інструментарію, де об'єктом управління є система підприємства, де реалізуються цілі розвитку підприємства. Роль суб'єкта управління реалізують керівництво та власники підприємства. Як зазначає Т. А. Власенко [8], акцент на суб'єктно орієнтованому механізмі є необхідністю внаслідок «потреби в рушійному елементі, який забезпечує імпульс перетворення входу на вихід через внутрішні складові структури механізму». Внутрішні та зовнішні фактори впливу на стратегічний розвиток підприємства відіграють роль ендогенних та екзогенних каталізаторів трансформаційних перетворень. Беручи до уваги загальноприйнятту думку про превалюючу роль факторів зовнішнього середовища в забезпеченні змін як відповіді на обставини, що знаходяться поза межами впливу підприємства [8], авторами цього дослідження пропонується також враховувати фактори внутрішнього середовища, що підкреслюють ендогенну готовність підприємства до стратегічних змін. Розроблений механізм також реалізує дуальну роль, де залежно від контексту функціонування підприємства підприємство може реалізувати сукупність заходів, спрямованих на підтримку та максимізацію діяльності в умовах нестабільного середовища (адаптаційна складова механізму), або реалізувати комплекс заходів щодо зміни зовнішнього середовища щодо поліпшення умов функціонування підприємства та досягнення їм бажаного стану, а також розвитку (біфуркаційна складова механізму) [16]. Сформований механізм сприятиме підвищенню гнучкості підприємства, а також покращення швидкості його реагування на зміни ринку.

Висновки та пропозиції. У сучасних умовах господарювання підприємствам електронної комерції необхідно здійснювати пошук шляхів стратегічного розвитку, які дозволять їм залишатися конкурентоспроможними та стійкими. Дослідження дало можливість виявити взаємозв'язок категорій «розвиток» та «стратегічне управління», де розвинутість системи управління чинить неопосередкований вплив на перехід підприємства на більш досконалі та ефективні форми функціонування. Таким чином, формування стратегії та здійснення стратегічного управління можна вважати одним із ключових джерел адаптації підприємства та формування стійкого та сталого розвитку. При цьому стратегічний розвиток базується на низці ключових функцій, зокрема плануванні, аналізі, організації, координації, контролю та мотивації. Дослідження дало можливість виділити такі підходи до стратегічного управління підприємствами, зокрема: системний, ситуаційний, процесний, холістичний, функціональний, комплексний, ресурсний. При цьому наголошується, що використання комбінованого підходу, що поєднує системний та

процесний підходи, є оптимальним з погляду досягнення підприємством сформованих цілей в контексті трансформаційних процесів, що характерні для сучасних умов господарювання. У результаті дослідження запропоновано авторський механізм, що спрямований на реалізацію трансформаційного потенціалу підприємств електронної комерції за рахунок стратегічного управління розвитком. Розроблений механізм також реалізує дуальну роль, де залежно від контексту функціонування підприємства може реалізувати адаптаційну та біфуркаційну складову механізму.

Список використаних джерел

1. Пономаренко В. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. Пономаренко, О. Тридід, М. Кизим. – Харків : Вид. Дім «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.
2. Занора В. Стратегічне управління розвитком та управління стратегічними змінами на підприємстві / В. Занора, А. Бут, Ю. Матухно // Економіка та суспільство. – 2021. – № 32. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-81>.
3. Кондратюк С. Формування механізму стратегічного розвитку підприємства / Кондратюк С., Дунда С. // Менеджмент і стратегічне управління. – 2017. – Т. 33, № 2. – С. 86–92.
4. Паламаренко Я. В. Сучасні підходи до оцінювання рівня стратегічного розвитку підприємства / Я. В. Паламаренко // Ефективна економіка. – 2020. – № 5. – Рр. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.80>.
5. Демченко Д. Управління стратегічним розвитком підприємства [Електронний ресурс] / Д. Демченко, О. Петухова // Ефективна економіка. – 2017. – № 1. – С. 1–4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_1_23.
6. Андреева Л. Методичні аспекти стратегічного розвитку підприємств / Л. Андреева, О. Лисак // Бізнес Інформ. – 2016. – № 6. – С. 227–231.
7. Пащенко О. Стратегічне управління розвитком підприємства [Електронний ресурс] / О. Пащенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки". – 2011. – Т. 2, № 2. – С. 99–103. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_2_2/099-103.pdf.
8. Власенко Т. Формування механізму управління стратегічними змінами підприємства [Електронний ресурс] / Т. Власенко // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2019. – № 3. – С. 25–32. – Режим доступу: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/3639>.
9. Касич А. Втілення концепції стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств [Електронний ресурс] / А. Касич // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 290–294. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_11_51.
10. Харченко В. А. Системний підхід до стратегічного управління підприємством [Електронний ресурс] / В. А. Харченко // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 1. – С. 157–160. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_1_27.
11. Вовк О. М. Стратегічне управління розвитком підприємств в умовах конкурентної економіки / О. М. Вовк, А. М. Ковальчук // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2019. – № 1. – С. 20–32. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2019.20-32>.
12. Присяжнюк П. Механізм управління: сутність, види та складові / П. Присяжнюк // Ефективна економіка. – 2019. – № 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.150>.
13. Лігоненко Л. Систематизація трактувань змісту поняття "економічне управління підприємством" [Електронний ресурс] / Л. Лігоненко // Економіка і управління. – 2012. – № 3. – С. 61–66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econupr_2012_3_13.

14. Фоменко А. Науково-теоретичне обґрунтування механізму управління стратегічним розвитком підприємства [Електронний ресурс] / А. Фоменко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 48. – С. 197–200. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetr_2014_48_40.

15. Гудзь О. Гармонізація механізму стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства / О. Гудзь // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 272–277. – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/archive/3-2015/57.pdf>.

16. Запхляк І., Зелінська Г., Побігун С. Підходи, методи та інструменти управління змінами в системі управління розвитком підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 204–209.

References

1. Ponomarenko, V., Trydid, O., Kyzym, M. (2003). *Stratehiia rozvytku pidpryiemstva v umovakh kryzy [Enterprise development strategy in crisis conditions: monograph]*. Vyd. dim «INZhEK».

2. Zanora, V., But, A., Matukhno, Yu. (2021). Stratehichne upravlinnia rozvytkom ta upravlinnia stratehichnymy zminamy na pidpryiemstvi [Strategic management of development and management of strategic changes at the enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and society*, (32). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-81>.

3. Kondratiuk, S., Dunda, S. (2017). Formuvannia mekhanizmu stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva [Formation of the mechanism of strategic development of the enterprise]. *Menedzhment i stratehichne upravlinnia – Management and strategic management*, 33(2), 86–92.

4. Palamarenko, Ya. V. (2020). Suchasni pidkhody do otsiniuvannia rivnia stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva [Modern approaches to assessing the level of strategic development of the enterprise]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (5), 1–11. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.80>.

5. Demchenko, D., Pietukhova, O. (2017). Upravlinnia stratehichnym rozvytkom pidpryiemstva [Management of strategic development of the enterprise]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (1), 1–4. http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_1_23.

6. Andrieieva, L., Lysak, O. (2016). Metodichni aspekty stratehichnoho rozvytku pidpryiemstv [Methodical aspects of strategic development of enterprises]. *Biznes Inform – Business Inform*, (6), 227–231.

7. Pashchenko, O. (2011). Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva [Strategic management of enterprise development]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky" – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series "Economic Sciences"*, 2(2), 99–103. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_2_2/099-103.pdf.

8. Vlasenko, T. (2019). Formuvannia mekhanizmu upravlinnia stratehichnymy zminamy pidpryiemstva [Formation of the mechanism of management of strategic changes of the enterprise]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky – Actual problems of innovative economy*, (3), 25–32. <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/3639>.

9. Kasych, A. (2014). Vtilennia kontseptsii stratehichnoho upravlinnia v praktyku vitchyznianskykh pidpryiemstv [Implementation of the concept of strategic management in the practice of domestic enterprises]. *Biznes Inform – Business Inform*, (11), 290–294. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_11_51.

10. Kharchenko, V. A. (2013). Systemnyi pidkhid do stratehichnoho upravlinnia pidpryiemstvom [A systematic approach to strategic enterprise management]. *Ekonomichni visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*, (1), 157–160. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_1_27.

11. Vovk, O.M., Kovalchuk, A.M. (2019). Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstv v umovakh konkurentnoi ekonomiky [Strategic management of the development of enterprises in the conditions of a competitive economy]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the State Fiscal Service University of Ukraine*, (1), 20–32. <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2019.20-32>.

12. Prysiazhniuk, P. (2019). Mekhanizm upravlinnia: sutnist, vydy ta skladovi [Management mechanism: essence, types and components]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. (12). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.150>.

13. Lihonenko, L. (2012). Systematyzatsiia traktuvan zmistu poniattia "ekonomichne upravlinnia pidpriemstvom" [Systematization of interpretations of the concept of "economic management of an enterprise"]. *Ekonomika i upravlinnia - Economics and management*, (3), 61–66. http://nbuv.gov.ua/UJRN/econupr_2012_3_13.

14. Fomenko, A. (2014). Naukovo-teoretychne obgruntuvannya mekhanizmu upravlinnia stratehichnym rozvytkom pidpriemstva [Scientific and theoretical substantiation of the mechanism of managing the strategic development of the enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Herald of the economy of transport and industry*, (48), 197–200. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2014_48_40.

15. Hudz, O. (2015). Harmonizatsiia mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstva [Harmonization of the mechanism of strategic management of innovative development of the enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, (3), 272–277. <http://www.global-national.in.ua/archive/3-2015/57.pdf>.

16. Zapukhliak, I., Zelinska, H., Pobihun, S. (2018). Pidkhody, metody ta instrumenty upravlinnia zminy v systemi upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Approaches, methods and tools of change management in the enterprise development management system]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, (23), 204–209.

Отримано 27.02.2024

UDC 339

Olena Kublitska

PhD student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: le.kulit@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5897-1393>

ResearchID: [IUO-9351-2023](https://orcid.org/0000-0001-5897-1393)

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF STRATEGIC MANAGEMENT OF DEVELOPMENT AMONG ELECTRONIC COMMERCE ENTERPRISE

Modern economic conditions make the e-commerce enterprises look for the ways to remain competitive and resilient. This research explores the theoretical and methodological aspects of managing the strategic development of e-commerce enterprises. The research makes it possible to identify the relationship between the categories "development" and "strategic management", where the development of the management system has a direct effect to transition to more advanced and effective forms of functioning. Thus, formation and implementation of strategic management can be considered one of the key sources of enterprise adaptation and formation of stable and sustainable development. Therefore, managing the strategic development can be considered as the process of creating conditions for the realization of transformational potential, the implementation of purposeful management of a set of measures aimed at achieving the desired state, as well as the elimination of contradictions between the system and the external

environment that restrain changes. The system of tasks and functions of strategic management of e-commerce enterprises is highlighted. It can be stated that development is based on a number of key functions, including planning, analysis, organization, coordination, control and motivation. The following approaches to the strategic management of enterprises are distinguished, in particular: systemic, situational, process, holistic, functional, complex, and resource-based; as well as their mechanism of action, advantages and disadvantages are also considered. At the same time, it is emphasized that the use of a combined approach, which combines systemic and process approaches, is the most optimal from the point of view of achieving the goals formed by the e-commerce enterprises. A conceptual model of the mechanism for managing the strategic development of e-commerce enterprises is also proposed.

Keywords: *electronic commerce; strategic development; small and medium enterprises; digital technologies; enterprise.*

Fig.: 1. Table: 3. References: 16.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-146-155](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-146-155)

УДК 620.91: 338.245

JEL Classification: Q43

Олександр Сергійович Хархун

здобувач ступеня PhD за спеціальністю 073 – менеджмент

Чернігівський національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: divine.zepelin@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0007-4361-9371>

ГЕНЕРАЦІЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Умови війни завжди ставлять перед країною низку викликів, включаючи забезпечення безпеки та ефективності енергосистеми. У таких умовах розвиток та вдосконалення енергосистеми країни набуває особливої важливості. Одним із головних завдань енергетичної системи в умовах війни є забезпечення електроенергії для населення та військових потреб. Для цього потрібно забезпечити безперебійну роботу електростанцій та мереж електропередачі, а також вчасно проводити ремонтні роботи та заміну обладнання. Крім того, важливо забезпечити енергетичну безпеку країни. Умови війни можуть спричинити зниження виробництва енергії, що може призвести до залежності від імпорту енергоресурсів. Тому розвиток вітчизняної енергетики та використання відновлюваних джерел енергії стає особливо актуальним. Також важливо розробляти та впроваджувати нові технології в енергетичну систему, що дозволить зменшити витрати на виробництво енергії та збільшити її ефективність. Наприклад, використання сучасних систем управління енергопотоками та віддаленого моніторингу дозволить забезпечити оптимальний режим роботи енергосистеми.

Ключові слова: енергосистема; відновлювальна енергія; енергоефективність; модернізація; автоматизація; оптимізація; виробництво електроенергії.

Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Україна багато років виробляла набагато більше енергії ніж споживала, але з початком повномасштабної війни, через постійні атаки на енергосистему та через окупацію Запорізької АЕС є необхідність в розвитку енергосистеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням генерації електроенергії, пошуку альтернативних джерел енергії та вдосконалення існуючої енергетичної інфраструктури присвячено праці багатьох дослідників серед яких: F. Kreith, Barry F. McMullan, R. A. Hinrichs, G. Boyle, B. Everett, B. B. Карпенко, D. Yogi Goswami, Alan J. Brookes, Vaclav Smil, Jefferson W. Tester, John Randolph, Tony Weir, Gilbert M. Masters, John Twidell.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Генерація та використання енергоресурсів у воєнний час видається досить складною і багатогранною проблемою. Одним із недосліджених аспектів є вплив воєнного конфлікту на ефективність та доступність альтернативних джерел енергії. Є декілька аспектів які необхідно додатково дослідити. Зокрема в умовах війни, зазвичай, спостерігається зменшення обсягів енергетичного виробництва через руйнування інфраструктури, обмеження доступу до природних ресурсів, втрату фахівців та технологій. Таке зниження може призвести до

перебоїв в енергопостачанні та збільшення цін на енергоносії, що має серйозні наслідки для цивільного населення та економіки. Також необхідно дослідити безпеку енергетичної інфраструктури та займатися пошуком альтернативних джерел енергії.

Метою дослідження є аналіз існуючих досліджень та розробка стратегії до їх застосування в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Україна має великий потенціал для розвитку вітрової та сонячної енергетики, а також гідроенергетики. Одним із головних напрямів розвитку вітчизняної енергетики є збільшення кількості встановлених вітро- та сонячних електростанцій. Зокрема, уряд України планує до 2035 року збільшити обсяг виробництва електроенергії з вітрових та сонячних електростанцій до 25 % від загального обсягу виробництва. Також важливим напрямом розвитку є модернізація наявних гідроелектростанцій та будівництво нових, що дозволить збільшити обсяг виробництва електроенергії з використанням водної енергії.

Україна також має потенціал для розвитку біоенергетики, зокрема використання біомаси та відходів сільськогосподарського виробництва для виробництва електроенергії та тепла.

Загалом, розвиток вітчизняної енергетики має великий потенціал для зменшення залежності України від імпорту енергоресурсів, зниження викидів в атмосферу та покращення екологічної ситуації в країні [3].

Отже, розвиток та вдосконалення енергосистеми країни в умовах війни є важливим завданням, яке дозволить забезпечити безперебійне функціонування енергетичної системи, збільшити її ефективність та забезпечити енергетичну безпеку країни.

Розглянемо розвиток енергосистеми на прикладі селища Седнів. Седнів – селище в Чернігівській області України, яке має свою енергосистему, що складається з місцевої електростанції та ліній електропередачі. Розвиток енергосистеми Седнева може бути спрямований на збільшення обсягів виробництва електроенергії з використанням відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячної та вітрової. Також можливим є підключення до мережі електроенергії з інших джерел, що дозволить забезпечити стабільне та безперебійне електропостачання міста. Розвиток енергосистеми Седнева також може бути спрямований на покращення енергоефективності будівель та споживачів електроенергії, що дозволить знизити споживання електроенергії та зменшити забруднення довкілля. Які є можливості для підвищення енергоефективності в Седневі?

Однією з можливостей для підвищення енергоефективності в Седневі є встановлення енергозберігаючих технологій та обладнання на місцевій електростанції, що дозволить зменшити витрати на паливо та знизити викиди шкідливих речовин у повітря. Також можна розглянути можливість встановлення сонячних батарей на дахах будівель для генерації електроенергії та змен-

шення залежності від традиційних джерел енергії. Додатково, можна провести моніторинг енергоспоживання в місті та впровадити програми з енергоефективності для місцевих жителів та підприємств, що дозволить знизити споживання електроенергії та зменшити витрати на комунальні послуги [2].

Для прикладу наведемо декілька історичних прикладів щодо роботи гідроелектростанції в умовах війни. Один з історичних прикладів роботи гідроелектростанцій (ГЕС) в умовах війни – це ГЕС на річці Дніпро в Україні під час Другої світової війни. Незважаючи на війну, будівництво ГЕС продовжувалося, оскільки електроенергія була необхідна для забезпечення військових потреб. Після завершення будівництва ГЕС забезпечувала електроенергією не тільки військові потреби, а й цивільне населення, що було особливо важливо в умовах війни. Під час Другої світової війни будівництво ГЕС на Дніпрі зіткнулося з багатьма складнощами. Передусім було необхідно забезпечити безпеку будівельників та матеріалів, оскільки на території України тривала війна. Для цього було створено спеціальні військові частини, які охороняли будівництво від нападів ворогів. Крім того, війна вплинула на транспортування будівельних матеріалів та обладнання, що призвело до затримок у будівництві. Також було складно забезпечити достатню кількість робочої сили, оскільки багато людей були призвані на фронт. Проте завдяки наполегливості та напруженій роботі, ГЕС на Дніпрі були побудовані та запущені в експлуатацію, що значно покращило енергетичну ситуацію в Україні.

Після того як радянська армія звільнила територію від нацистських окупантів, будівництво Каховської ГЕС було відновлено. Однак через брак робочої сили та матеріалів будівництво виконувалось дуже повільно. Роботи на майданчику здійснювалися у надзвичайно важких умовах, зокрема, під час морозів та відсутності електроенергії. Попри всі труднощі, Каховська ГЕС була побудована та запущена в експлуатацію в 1956 році. Вона стала однією з найбільших гідроелектростанцій у світі та значно покращила енергетичну систему України. Як штучно створена гідроелектростанція, Каховська ГЕС не могла працювати під час російсько-української війни. Проте вона була включена до стратегічної інфраструктури України та отримувала необхідний захист від можливих терористичних атак або ворожих дій. Крім того, Каховська ГЕС мала важливе значення для енергетичної системи України, але була зруйнована після вторгнення Росії.

У Седневі також діє гідроелектростанція. Станція введена в експлуатацію в 1955 р. Тоді вона забезпечувала електроенергією шість ближніх сіл та 11 колгоспів. Із шістдесятих років станція працювала з перервами, а у 1981 році її взагалі закрили. З того часу Седнівська ГЕС не працювала. У жовтні 1999 року – відновлена та введена в дію. Станція підключена до Єдиної енергосистеми України та перебуває на балансі ПАТ «Чернігівобленерго». Станція експлуатується 10 місяців на рік. Техні-

чно цей об'єкт унікальний. Тут і досі працює якісне австрійське обладнання заводів «Фойт» та «Сіменс-Шуккерт», встановлене у 50-х роках. Зокрема: три радіально-осьові гідротурбіни «Френсіса», потужністю 85,7 кВт, і 3 генератори «Сіменс-Шуккерт», потужністю 125 кВт. Установлена електрична потужність обладнання становить 235 кВт. Максимальний тиск води 2,25 м. Довжина греблі – 40 м, висота – 3 м. Штат – 5 осіб.

З'ясуємо чи можливо підвищити ефективність генерації енергоресурсів на цій гідроелектростанції.

Є кілька способів підвищення ефективності гідроелектростанцій:

1. Модернізація обладнання - заміна застарілого обладнання на більш ефективне і продуктивне.

2. Використання новітніх технологій - впровадження автоматизації та віддаленого керування системою ГЕС.

3. Оптимізація водного режиму – встановлення спеціальних регуляторів для контролю за водним режимом річки або створення штучних водосховищ для зберігання води.

4. Використання сонячної енергії – встановлення сонячних панелей на території ГЕС для додаткового виробництва електроенергії.

5. Використання вітрової енергії – встановлення вітряних турбін на території ГЕС для додаткового виробництва електроенергії [3].

Тож необхідно розглянути кожний спосіб підвищення ефективності генерації енергоресурсів та з'ясувати що буде мати більший ефект.

Модернізація обладнання на ГЕС може включати в себе такі можливості:

1. Заміна старих турбін на нові, більш ефективні може підвищити коефіцієнт корисної дії турбін і збільшити виробництво електроенергії. Нові турбіни можуть мати більшу потужність, більш ефективний дизайн та більш точні регулювання швидкості обертання, що дозволяє забезпечити оптимальну ефективність роботи ГЕС. Крім того, нові турбіни можуть бути більш стійкі до зносу і механічних пошкоджень, що зменшує витрати на ремонт і збільшує час між ремонтами [6].

2. Встановлення нових генераторів також може підвищити ефективність генерації електроенергії. Нові генератори можуть мати більшу потужність і кращу ефективність, що дозволяє отримувати більше енергії з меншого обсягу палива. Крім того, нові генератори можуть мати меншу витрату на обслуговування та ремонт, що зменшує витрати на експлуатацію електростанції [7].

3. Встановлення систем автоматизації та управління на гідроелектростанції є важливим етапом у підвищенні її ефективності та надійності. Ці системи дозволяють автоматично контролювати та регулювати роботу генераторів, турбін та інших обладнань, що забезпечує максимальне використання енергії води та запобігає перевантаженням та аваріям. Системи автоматизації та управління на гідроелектростанціях можуть включати в себе такі ком-

поненти, як датчики рівня води, датчики тиску, системи контролю температури, системи контролю швидкості та напруги, програмні засоби для збору та обробки даних, а також системи віддаленого контролю та управління. Встановлення систем автоматизації та управління на гідроелектростанції дозволяє підвищити її ефективність та знизити витрати на експлуатацію та обслуговування. Крім того, ці системи забезпечують безпеку роботи гідроелектростанції та допомагають запобігти небезпечним ситуаціям та аваріям.

4. Встановлення новітніх систем моніторингу та діагностики на гідроелектростанції є важливим кроком у забезпеченні її надійності та безпеки. Ці системи дозволяють в режимі реального часу відстежувати стан обладнання та виявляти можливі проблеми, що дозволяє проводити планові ремонти та уникнути аварійних ситуацій. Крім того, новітні системи моніторингу та діагностики дозволяють збирати й аналізувати велику кількість даних, що допомагає вдосконалювати процеси управління та оптимізувати роботу гідроелектростанції [8].

5. Використання відновлюваних джерел енергії на гідроелектростанціях може бути ефективним способом зменшення впливу на навколишнє середовище та забезпечення стабільної енергетичної системи. Одним із таких джерел є сонячна енергія, яка може бути використана для заряджання акумуляторів, що використовуються на ГЕС. Також можливо використання вітрової енергії для генерації електроенергії на ГЕС, що дозволить зменшити використання палива та зменшити викиди в атмосферу. Для забезпечення ефективної роботи вітроелектрогенераторів на ГЕС необхідно враховувати такі фактори. Вибір місця розташування вітроелектрогенераторів. Для ефективної роботи вітроелектрогенераторів на ГЕС необхідно вибирати місця з високою швидкістю вітру. Для забезпечення ефективної роботи вітроелектрогенераторів на ГЕС необхідно вибирати конструкції, які мають високу енергоефективність та мінімальні втрати енергії. Система управління вітроелектрогенераторами. Для забезпечення ефективної роботи вітроелектрогенераторів на ГЕС необхідно мати ефективну систему управління, яка забезпечує оптимальне використання енергії вітру та мінімізує втрати енергії. Регулярне технічне обслуговування вітроелектрогенераторів. Для забезпечення ефективної роботи вітроелектрогенераторів на ГЕС необхідно регулярно проводити технічне обслуговування та ремонт обладнання, що дозволяє забезпечити максимальну продуктивність та тривалість експлуатації.

6. Використання систем енергозбереження на ГЕС може значно зменшити витрати енергії та підвищити ефективність роботи станції. Основні системи енергоощадження, які використовуються на ГЕС: 1. Системи автоматизації та управління - ці системи дозволяють підтримувати оптимальний рівень виробництва електроенергії, контролювати навантаження на генератори та ефективно розподіляти енергію. Системи відновлюваної енергії - встановлення сонячних панелей, вітроелектрогенераторів та інших джерел

відновлюваної енергії дозволяє зменшити витрати на електроенергію та забезпечити станцію чистою енергією. Системи енергетичної ефективності - ці системи дозволяють зменшити витрати енергії на освітлення, опалення та інші потреби станції. Системи енергозберігаючих технологій – використання сучасних технологій забезпечує зменшення витрат енергії на обладнання та підтримує ефективну роботу станції. Застосування цих систем на ГЕС дає змогу забезпечити ефективну роботу станції та зменшити витрати енергії, що позитивно впливає на довгострокову економічну ефективність та екологічну стійкість станції [7].

Також, крім сфери генерації, необхідно розвивати сферу ефективного енергозбереження та використання електроенергії. Необхідно зменшувати залежність від імпорту енергоресурсів і для цього потрібно не лише більше генерувати, а й ефективніше використовувати, а для цього можна використовувати різноманітні технології, такі як LED-освітлення, енергоефективні будівельні матеріали, термомодернізація будівель та інші. Також важливо популяризувати культуру енергоефективного споживання серед населення та підприємств [4].

У промисловості також можна збільшити енергоефективність, використовуючи енергоефективне обладнання та технології. Наприклад, встановлення енергоефективних моторів, використання систем контролю та управління енергоспоживанням, використання енергозберігаючих матеріалів при виробництві, використання відновлювальних джерел енергії (наприклад, сонячної енергії або вітрової енергії) та багато іншого. Такі заходи не тільки зменшують витрати на енергію, але й знижують негативний вплив на навколишнє середовище.

Також важливо використовувати енергоефективні технології в промисловості, такі як використання енергозберігаючих матеріалів, технологій зменшення витрат енергії в процесах виробництва, оптимізація енергоспоживання виробничих ліній та машин. Важливо також використовувати енергозберігаючі системи управління освітленням, опаленням та кондиціонуванням приміщень. Використання відновлюваних джерел енергії також може зменшити залежність від традиційних джерел енергії, таких як нафта та газ, та зменшити викиди в атмосферу шкідливих речовин. Сонячні панелі та вітряні турбіни можуть забезпечувати електроенергію для промислових потреб, а також для житлових будинків та інших споруд [5].

Загалом енергоефективність є важливим елементом забезпечення безпеки та сталого розвитку країни, тому важливо використовувати всі можливі технології та ресурси для зменшення споживання енергії та зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу.

Заміна старих вікон на енергоефективні дозволяє зберігати енергію, яка витікає через незакриті щілини та тріщини у старих вікнах. Крім того, у Седневі використовують енергоефективне освітлення на вулицях та в будинках, що дозволяє зменшити витрати електроенергії. Також у місті проводять

роботи з теплоізоляції будинків, що дозволяє зберігати тепло в приміщеннях та зменшити витрати на опалення. Зменшення витрат на воду може бути досягнуто за допомогою різноманітних заходів, таких як установка економайзерів на кранах, встановлення систем збирання дощової води для поливу рослин, регулювання потоку води в туалетах та душових, а також зменшення частоти поливу газонів і садів. Такі заходи не тільки зменшують витрати на воду, але й знижують навантаження на каналізаційну систему та допомагають зберігати водні ресурси.

Встановлення енергоефективних систем опалення та кондиціонування повітря. Це може включати в себе встановлення сучасних терморегуляторів, енергоефективних котлів, теплових насосів, а також утеплення стін, даху та підлоги [1]. Усі ці заходи допоможуть знизити витрати на опалення та кондиціонування повітря.

Використання енергоефективного освітлення. Заміна звичайних ламп на світлодіодні (LED) лампи може знизити витрати на електроенергію до 80%. Крім того, можна встановити датчики руху, які включатимуть світло тільки в тому випадку, коли в приміщенні з'являться люди. Використання енергоефективних побутових приладів [9]. Сучасні електроприлади, такі як холодильники, пральні машини та посудомийні машини, мають клас енергоефективності, який вказує на їх витрати на електроенергію. Вибір приладів з класом А+ та вище допоможе знизити витрати на електроенергію. Використання сонячних батарей. Встановлення сонячних батарей на даху допоможе знизити витрати на електроенергію. Сонячні батареї можуть забезпечувати електроенергією побутові прилади та освітлення. Використання енергозберігаючих матеріалів [10]. Утеплення стін, даху та підлоги можна виконати за допомогою енергозберігаючих матеріалів, таких як мінеральна вата, пінопласт чи екологічні матеріали, такі як конопляна вата чи целюлозна ізоляція. Використання енергозберігаючих вікон та дверей. Встановлення енергозберігаючих вікон та дверей допоможе утримувати тепло в приміщенні, що знизить витрати на опалення. Використання енергозберігаючих технологій в промисловості. Використання енергозберігаючих технологій в промисловості, таких як використання відновлюваних джерел енергії, енергоефективність у виробництві та утилізація відходів, допоможе знизити витрати на енергію та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище.

Висновки та пропозиції. Збільшення ефективності енергогенерації та енергоефективності є важливим завданням для кожного міста, включаючи Седнів. Це допоможе зменшити залежність від імпортованої енергії та знизити витрати на її придбання. Крім того, це дозволить зменшити викиди шкідливих речовин у повітря, що своєю чергою позитивно вплине на здоров'я мешканців міста та довкілля загалом. Наприклад, у Седневі можна збільшити енергоефективність будинків, встановивши енергозберігаючі вікна, ізоляцію

та енергоефективне опалення. Також можна розвивати відновлювальні джерела енергії, такі як сонячні панелі та вітрогенератори, що дозволять зменшити залежність від традиційних джерел енергії.

Отже, збільшення ефективності енергогенерації та енергоефективності є важливим завданням для Седнева та допоможе забезпечити сталий розвиток та збереження навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Гелетуха Г. Г. Аналіз енергетичних стратегій країн ЄС та світу і ролі в них відновлювальних джерел енергії. Аналітична записка БАУ № 13 [Електронний ресурс] / Г. Г. Гелетуха, Т. А. Железна, А. К. Праховник. – 2015. – Режим доступу: <https://uabio.org/wp-content/uploads/2020/04/uabio-position-paper-13-ua.pdf>.

2. Островерх Є. М. Використання відновлюваних джерел енергії в умовах енергетичних систем України [Електронний ресурс] / Є.М. Островерх, А. С. Островерх, О. Д. Васильєв // Відновлювальна енергетика та енергоефективність у XXI столітті : матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15-16 травня 2019 року). – Київ : Інтерсервіс, 2019. – С. 136-138. – Режим доступу: <https://ve.org.ua/downloads/05.2019.pdf>.

3. Фіцай М. М. Виробництво електричної енергії на міні гідроелектростанціях [Електронний ресурс] / М. М. Фіцай, В. І. Шкляр, В. В. Дубровська. // Відновлювальна енергетика та енергоефективність у XXI столітті : матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15-16 травня 2019 року). Київ : Інтерсервіс, 2019. – С. 495-498. – Режим доступу: <https://ve.org.ua/downloads/05.2019.pdf>.

4. Vaclav Smil. Energy and Civilization: A History [Electronic resource] / Vaclav Smil. – Accessed mode: <https://books.google.com/books?id=Br74DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.

5. John Randolph. Energy for Sustainability: Technology, Planning, Policy [Electronic resource] / John Randolph, Gilbert M. Masters. Washington D.C., 2009. – Accessed mode: <https://books.google.com.ua/books?id=MwTMPRNmo0IC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.

6. Energy Systems and Sustainability: Power for a Sustainable Future [Electronic resource] / Ed. Bob Everett. – Third-Edition. – Accessed mode: <https://www.scribd.com/document/726233478/Energy-Systems-And-Sustainability-Third-Edition-Bob-Everett-full-chapter>.

7. Hinrichs R. A. Energy. Its use and the Environment [Electronic resource] / R. A. Hinrichs, Merlin Kleinbach. – Belmont, CA: Thomson, Brooks/Cole, 2006. – Accessed mode: <https://archive.org/details/energyitsuseenvi0ed4hinr/mode/2up>.

8. Godfrey Boyle. Renewable Energy: Power for a Sustainable Future [Electronic resource] / Godfrey Boyle, Bob Everett and Gary Alexander. – Accessed mode: <https://scribd.com/doc/127886304/Godfrey-Boyle-Chap01>.

9. John Twidell. Renewable Energy Resources [Electronic resource] / John Twidell, Tony Weir. – Accessed mode: <https://books.google.com.ua/books?id=ErkDAQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ar#v=onepage&q&f=false>.

10. Jefferson W. Tester. Sustainable Energy: Choosing Among Options [Electronic resource] / Jefferson W. Tester, Elisabeth M. Drake. – Accessed mode: https://books.google.com.vc/books?id=pd7xCwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gb_s_book_other_versions_r&cad=2#v=onepage&q&f=false.

References

1. Heletukha, H.H., Zhelezna, T.A., Prakhovnyk, A.K. (2015). Analiz enerhetychnykh stratehii krain YeS ta svitu i roli v nykh vidnovliuvalnykh dzherel enerhii [Analysis of energy strategies of EU countries and the world and the role of renewable energy sources in them]. <https://uabio.org/wp-content/uploads/2020/04/uabio-position-paper-13-ua.pdf>.

2. Ostroverkh, Ye.M., Ostroverkh, A.S., Vasyliiev, O.D. (2019). Vykorystannia vidnovliuvanykh dzherel enerhii v umovakh enerhe-tychnykh system Ukrainy [Use of renewable energy sources in the conditions of energy systems of Ukraine]. *Vidnovliuvalna enerhetyka ta enerhoefektyvnist u KhKhI stalitti: materialy KhKh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Renewable energy and energy efficiency in the 21st century: materials of the 20th International Scientific and Practical Conference* (pp. 136-138). Interservis. <https://ve.org.ua/downloads/05.2019.pdf>.

3. Fitsai, M.M., Shkliar, V.I., Dubrovska, V.V. (2019). Vyrobnystvo elektrychnoi enerhii na mini hidroelektrostantsiiakh [Production of electric energy at mini hydroelectric plants]. *Vidnovliuvalna enerhetyka ta enerhoefektyvnist u KhKhI stalitti: materialy KhKh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Renewable energy and energy efficiency in the 21st century: materials of the 20th International Scientific and Practical Conference* (pp. 495-498). Interservis. <https://ve.org.ua/downloads/05.2019.pdf>.

4. Vaclav Smil. (2017). *Energy and Civilization: A History*. <https://books.google.com/books?id=Br74DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.

5. John Randolph, Gilbert M. Masters. (2009). *Energy for Sustainability: Technology, Planning, Policy*. <https://books.google.com.ua/books?id=MwTMPRNmo0IC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.

6. Bob Everett (Ed.). (2021). *Energy Systems and Sustainability: Power for a Sustainable Future*. <https://www.scribd.com/document/726233478/Energy-Systems-And-Sustainability-Third-Edition-Bob-Everett-full-chapter>.

7. Hinrichs, R.A., Merlin Kleinbach. (2006). *Energy. Its use and the Environment*. <https://archive.org/details/energyitsuseenvi0ed4hinr/mode/2up>.

8. Godfrey Boyle. (n.d.). *Renewable Energy: Power for a Sustainable Future*. <https://scribd.com/doc/127886304/Godfrey-Boyle-Chap01>.

9. John Twidell, Tony Weir. (2000). *Renewable Energy Resources*. <https://books.google.com.ua/books?id=Erk-DAQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ar#v=onepage&q&f=false>.

10. Jefferson W. Tester, Elisabeth M. Drake. (2012). *Sustainable Energy: Choosing Among Options*. https://books.google.com.vc/books?id=pd7xCwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_book_other_versions_r&cad=2#v=onepage&q&f=false.

Отримано 01.03.2024

UDC 620.91: 338.245

Alexander Kharkhun

PhD Candidate in Management (specialty 073)

Department of Management and Administration

Chernihiv National University "Chernihiv Polytechnic" (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: divine.zepelin@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0007-4361-9371>

GENERATION AND UTILIZATION OF ENERGY RESOURCES IN WAR CONDITIONS

War conditions always pose a series of challenges for a country, including ensuring the security and efficiency of the energy system. In such circumstances, the development and improvement of the country's energy system become particularly important. One of the main tasks of the energy system in wartime is to ensure the provision of electricity for civilian and military needs. To achieve this, it is necessary to ensure the uninterrupted operation of power plants and power transmission networks, as

well as to carry out timely repair work and equipment replacement. Additionally, it is important to ensure the energy security of the country. War conditions may lead to a decrease in energy production, which can result in dependence on the import of energy resources. Therefore, the development of domestic energy and the use of renewable energy sources become especially relevant. It is also important to develop and implement new technologies in the energy system, which will reduce energy production costs and increase its efficiency. For example, the use of modern energy flow management systems and remote monitoring will ensure the optimal operation mode of the energy system.

Ukraine has significant potential for the development of wind, solar, and hydro energy. One of the main directions for the development of domestic energy is increasing the number of installed wind and solar power plants. In particular, the Ukrainian government plans to increase the share of electricity production from wind and solar power plants to 25% of the total production volume by 2035. Another important direction for development is the modernization of existing hydroelectric power plants and the construction of new ones, which will increase the electricity production capacity using water energy.

Ukraine also has potential for the development of bioenergy, including the use of biomass and agricultural waste for electricity and heat production.

Overall, the development of domestic energy has significant potential to reduce Ukraine's dependence on imported energy resources, decrease emissions into the atmosphere, and improve the environmental situation in the country.

Therefore, the development and improvement of the country's energy system in wartime are important tasks that will ensure uninterrupted functioning, increase efficiency, and provide energy security for the country.

Keywords: *energy system; renewable energy; energy efficiency; modernization; automation; optimization; electricity generation.*

References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-156-169](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-156-169)

УДК 336.744:336.22

JEL Classification: E42; H24

Олена Юрївна Акименко

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: elena.akymenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0323-5978>

ResearcherID: [G-9876-2016](https://orcid.org/0000-0002-0323-5978)

Кирило Юрїйович Барішевський

старший державний інспектор Чернігівського відділу податків і зборів з фізичних осіб
та проведення камеральних перевірок управління оподаткування фізичних осіб

ГУ ДПС у Чернігівській області (Чернігів, Україна)

E-mail: kiril.barik@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-9755-3954>

ResearcherID: [КРУ-4755-2024](https://orcid.org/0000-0003-9755-3954)

Максим Іванович Грибовський

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

E-mail: maksyuk40@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-5885-3610>

ResearcherID: [КРУ-4858-2024](https://orcid.org/0009-0000-5885-3610)

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню питань ідентифікації криптовалюти, та оподаткуванню операцій з криптовалютою. Доведено зв'язок між зниженням довіри до традиційних фінансових інструментів держави та виникненням криптовалют. Виділено властивості, характерні віртуальним активам, серед яких: децентралізація, прозорість, глобальна доступність, висока волатильність, інноваційні можливості. Запропоновано віртуальні активи розглядати як цифрові активи, які існують у віртуальному середовищі та можуть бути обмінені, збережені або використані для різних цілей в інтернеті або на блокчейн-платформах. Наведено сутнісно-теоретичні та класифікаційні аспекти криптовалют. Проаналізовано міжнародний досвід оподаткування віртуальних активів і криптовалют у країнах, де криптовалюта має законне визнання. Доведено, що адаптація успішних практик з інших країн може допомогти нашій державі створити ефективну та справедливую систему оподаткування криптовалют. Доведено, що оподаткування криптовалютних операцій в Україні є складним і неоднозначним процесом. Це пов'язано з низкою факторів, зокрема, проблемами з ідентифікацією криптовалюти, нестабільністю її вартості, необхідністю використання спеціалізованих технологій для зберігання та обміну криптовалютами, недосконалістю нормативно-правового забезпечення.

Ключові слова: економіка; економічний розвиток; оподаткування; криптовалюта; віртуальні активи; цифровізація; податки; регулювання; цифрова валюта.

Табл.: 2. Рис.: 3. Бібл.: 19.

Постановка проблеми. Цифровізація кардинально змінює сучасне суспільство на мікро-, макро- та глобальному рівнях. Значне зниження довіри до традиційних фінансових інструментів держави сприяє виникненню та швидкому зростанню ринку криптовалют. Серед причин зниження довіри до традиційних фінансових інструментів головними вважаємо: 1) фінансові кризи – глобальна фінансова криза 2008 року викликала значне зниження довіри до банків та фінансових інститутів, спричиняючи пошук альтернатив, які б забезпечували більшу фінансову безпеку та прозорість; 2) інфляцію та

нестабільність валют – високий рівень інфляції в деяких країнах став причиною знецінення національних валют, призводячи громадян до пошуку більш стабільних способів збереження вартості своїх активів; 3) політичну та економічну нестабільність – політичні кризи та економічна нестабільність у різних регіонах світу також сприяли зростанню попиту на альтернативні фінансові інструменти, такі як криптовалюти, які не залежать від державних урядів.

Отже, значне зниження довіри до традиційних фінансових інструментів держави сприяло виникненню такого феномену, як криптовалюта, ринок якої стрімко зріс за останні 10 років. Сукупно на крипторинку за 2013-2023 роки «зайшли» 331 млрд дол. США реальних коштів, що призвело до підвищення капіталізації на 1,2 трлн дол. США на кінець червня 2023 року і на 2,2 трлн дол. США у піковий 2022 рік. Крипторинку, який сформувався за останні 10 років, зріс до 3,2 % від фондового ринку США (S&P500) [1].

Віртуальні активи, зокрема криптовалюта, вже давно стали важливою частиною життя багатьох українців, навіть якщо не всі користуються ними через їхню новизну. Однак важко знайти непоінформованого в питаннях обігу віртуальних активів. Криптовалюта являє собою різновид цифрової валюти, процес емісії та обліку якої здійснюється децентралізованою платіжною системою безпосередньої в автоматичному режимі. Світ вже знайомий з першою криптовалютою – Bitcoin, яка побудована на базі технології Blockchain, що забезпечує як децентралізований контроль та незалежність від центральних банків і урядів, так і високий рівень прозорості та безпеки транзакцій, знижуючи ризик шахрайства та зловживань.

Обмежена емісія деяких криптовалют, таких як біткоїн (максимальна кількість біткоїнів становить 21 мільйон), забезпечує їх дефляційний характер та робить привабливими для інвесторів як засоби захисту від інфляції.

Криптовалюта в Україні за останні роки набирає популярності та активно інтегрується в різні сфери економіки та суспільства. Проте проблеми оподаткування криптовалют є одними з найбільш обговорюваних і складних тем. Їх виникнення пов'язують з певними ключовими аспектами, серед яких: невизначеність статусу криптовалют; відсутність конкретних норм щодо оподаткування операцій з криптовалютами, що створює правову невизначеність та ризики для користувачів; складність оцінки та відстеження транзакцій; відсутність достатньої підготовки та технологічної інфраструктури для ефективного моніторингу та оподаткування криптовалютних транзакцій; ризики подвійного оподаткування. Отже, проблема оподаткування криптовалюти належить до найактуальніших, заслуговує на особливу увагу і потребує ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження криптовалюти розпочалося у 80-ті роки минулого століття. Чималий внесок у вивчення історії розвитку та функціонування криптовалют здійснили такі вчені, як Е. Андрюлакі, С. Капкун, О. Караме, М. Рюесчлін, Т. Счерер (Androulaki et al., 2013; Gervais et al., 2015), М. Андручович (Andrychowicz

et al., 2014), Д. М. Гражек, Н. Коуртоїс (Courtois et al., 2014), Г. Максвелл (Maxwell, 2013), А. Герваїс (Gervais et al., 2015) та багато інших.

Щодо внесків вітчизняних учених у досліджувану площину, слід відзначити таких науковців: В. Г. Герасименко – розробив теоретичні основи оподаткування в умовах цифровізації, зокрема, запропонував класифікацію цифрових активів з погляду оподаткування; О. В. Ситник – досліджував особливості оподаткування віртуальних активів в Україні та за кордоном; О. О. Кравченко – обґрунтував необхідність адаптації податкової системи до умов цифровізації; І. М. Козак – проаналізував міжнародний досвід оподаткування криптовалют.

Крім того, важливий внесок у дослідження цієї теми зробили такі англomовні вчені: М.Е. Brown (США) - досліджував вплив цифрових технологій на податкову систему; J.M. Poterba (США) - обґрунтував необхідність реформування податкової системи в умовах цифровізації; Т.М. Slemrod (США) - аналізував міжнародний досвід оподаткування віртуальних активів; J. Alm (Швеція) – досліджував особливості оподаткування цифрової економіки; L.P. De Mooij (Нідерланди) – обґрунтував необхідність адаптації податкової системи до умов цифровізації; J.R. Slemrod (США) – аналізував вплив цифрових технологій на податкову систему.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні напрацювання науковців у сфері дослідження особливостей використання криптовалют, цілу низку теоретичних та практичних питань не вирішено і вони потребують подальших досліджень. Оподаткування криптовалют є актуальною проблемою, яка потребує теоретичного обґрунтування необхідності адаптації податкової системи до умов цифровізації; аналізу міжнародного досвіду оподаткування криптовалют; визначення особливостей оподаткування віртуальних активів в Україні. Отже, вважаємо за необхідне поглибити наукові розвідки з цих питань.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування теоретичних та практичних аспектів функціонування криптовалют, а також внесення пропозицій щодо оподаткування криптовалютних операцій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про заборону та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження», віртуальним активом є цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати, та яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [2]. Згідно з цим визначенням об'єкт вважається віртуальним активом, якщо відповідає таким критеріям: наявна вартість (value), можливість до обігу в цифровому форматі (transferability), можливість до його обміну на інші об'єкти цивільного права (payment or investment purpose) [3]. Такий підхід має беззаперечну перевагу, адже дозволяє не звужувати перелік віртуальних активів до криптовалют або інших інструментів, створених відповідно до технології DLT (distributed ledger technology).

Віртуальним активам характерні певні властивості, серед яких:

- децентралізація – використання блокчейн-технологій для забезпечення децентралізованого управління без центрального органу;
- прозорість - запис транзакцій з віртуальними активами в загальнодоступний блокчейн, що забезпечує високу прозорість;
- глобальна доступність – використання віртуальних активів по всьому світу незалежно від національних кордонів;
- висока волатильність - схильність криптовалюти до значних коливань вартості;
- інноваційні можливості - можливості для інновацій у фінансах, мистецтві, геймінгу та багатьох інших галузях за рахунок використання віртуальних активів [4].

Як уже вказувалося раніше прикладом віртуальних активів є криптовалюти (або криптоактиви), такі як Bitcoin, Ethereum, Ripple тощо. За ними немає права вимоги щодо того чи іншого майна, як правило, вони не мають емітента, тобто особи, яка взяла б на себе відповідальність за випуск та розподіл відповідного віртуального активу між суб'єктами цивільного права, а їх вартість на ринку більшою мірою визначається попитом та пропозицією щодо них. Криптовалюту можна визначити як різновид цифрової валюти, випуск і облік якої здійснюються децентралізованою платіжною системою повністю в автоматичному режимі, без можливості внутрішнього або зовнішнього адміністрування [5; 6]. Звичайно, віртуальні активи мають різноманітні види використання в різних галузях та сферах (рис. 1).

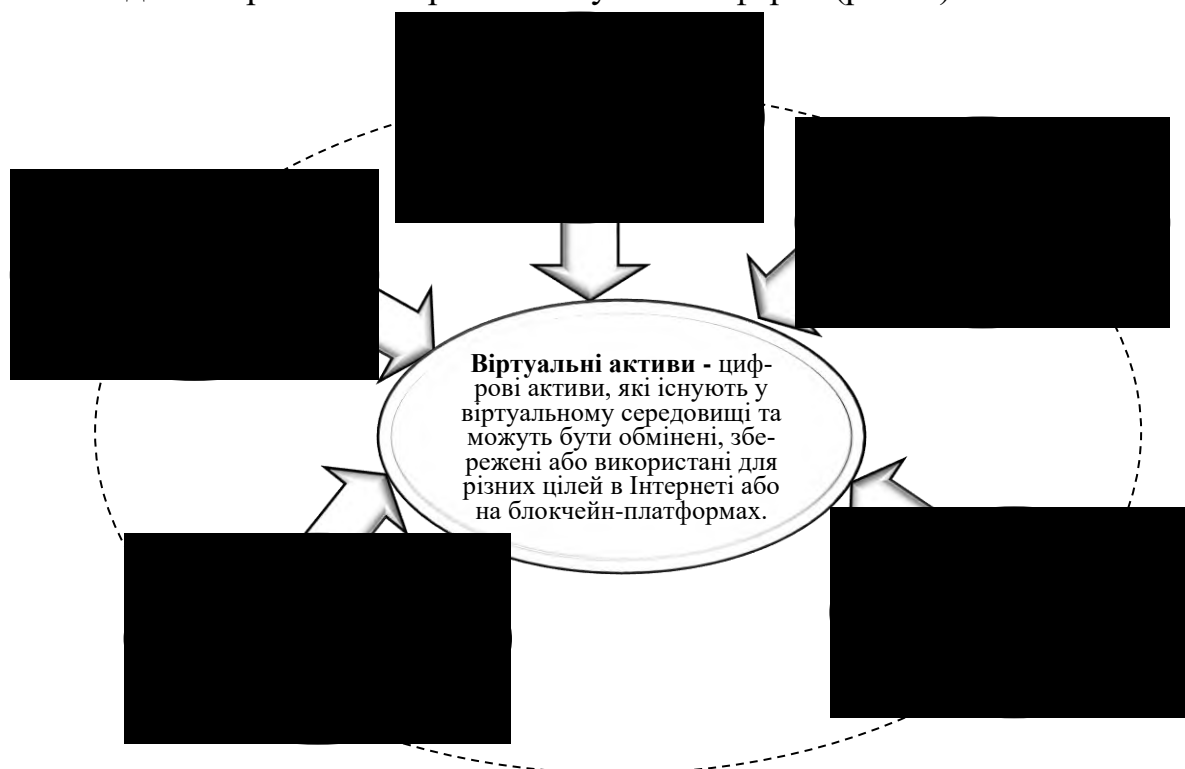

Рис. 1. Класифікаційні аспекти віртуальних активів
Джерело: сформовано авторами на основі джерела [6] та власних напрацювань.

Класифікація криптовалют може ґрунтуватися на кількох аспектах, зокрема їхню природу, цільове призначення, технічні характеристики та інші фактори. Аналіз досліджень з цієї теми дав змогу авторам узагальнити найбільш поширені способи класифікації криптовалют (рис. 2) [7].

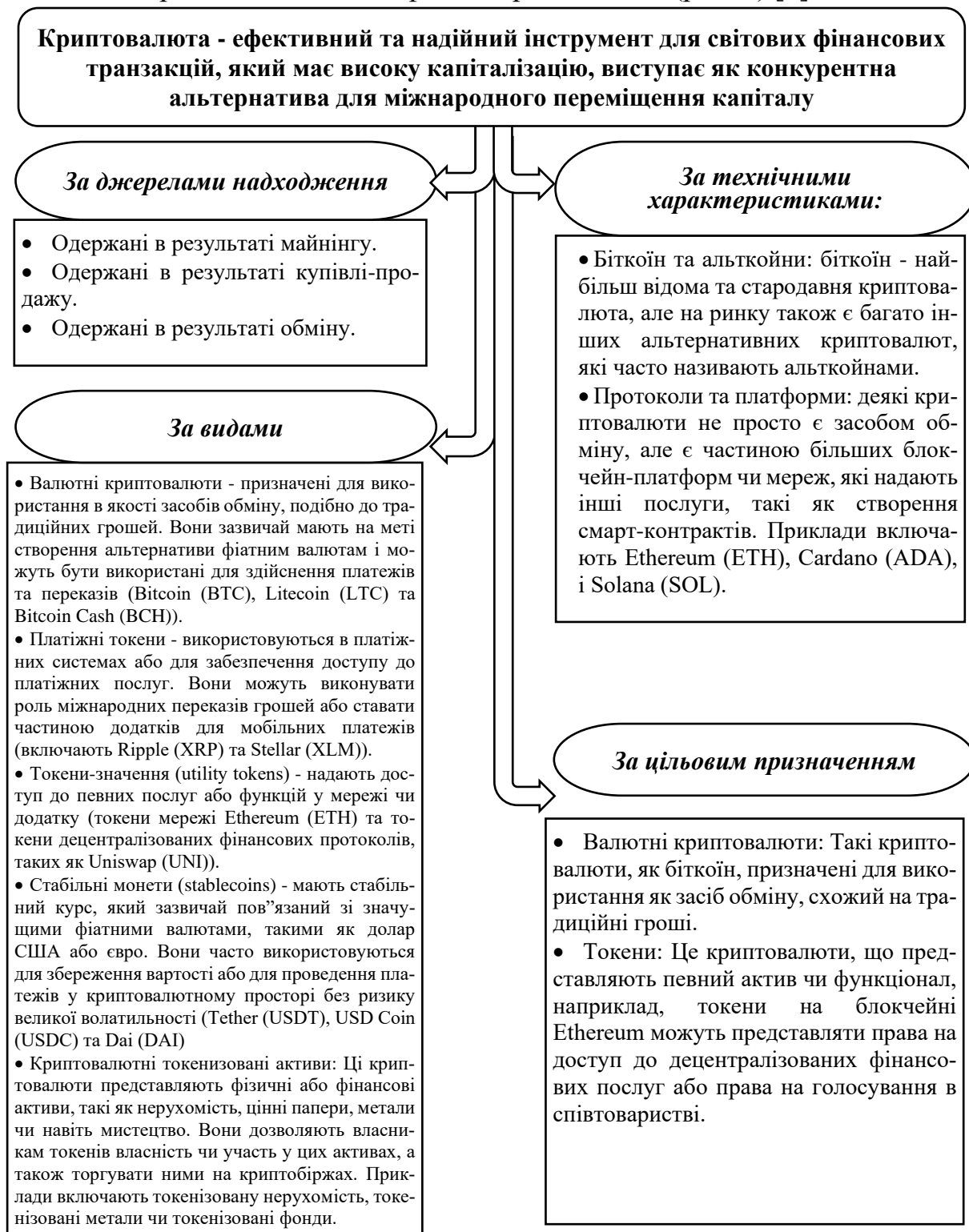

Рис. 2. Сутнісно-теоретичні та класифікаційні аспекти криптовалют
Джерело: сформовано авторами на основі джерела [7] та власних напрацювань.

Міжнародний досвід оподаткування криптовалют може варіюватися від країни до країни, оскільки кожна держава має свої власні податкові правила та підходи до цього питання. Однак, на наше переконання, доцільно законодавцям враховувати досвід країн, які легалізували віртуальні активи.

У більшості країн світу відсутнє єдине законодавство, яке регулювало б оподаткування віртуальних активів і криптовалют. У різних країнах діють різні податкові режими, ставки, правила оподаткування. Нами здійснена спроба відстежити особливості системи оподаткування віртуальних активів і криптовалют в країнах, де криптовалюта має законне визнання (табл. 1).

Таблиця 1

Оподаткування віртуальних активів і криптовалют в країнах, де криптовалюта має законне визнання [8-10]

Країна	Визнання криптовалюти	Об'єкт оподаткування	Податковий режим	Ставка	Хто є платником
Люксембург	Так	Капітальний прибуток	Індивідуальний дохід оподатковується	До 45,78 %	Індивідуальні інвестори, юридичні особи
Сінгапур	Так	Капітальний прибуток	Відсутність капітального прибуткового податку	0 %	Індивідуальні інвестори, юридичні особи
США	Так	Капітальний прибуток	Капітальний прибуток оподатковується	Від 0 до 37 %	Індивідуальні інвестори, юридичні особи
Японія	Так	Капітальний прибуток	Податок на капітальний прибуток	Залежить від тривалості володіння	Індивідуальні інвестори, юридичні особи
Литва	Так	Корпоративний прибуток	Стандартні корпоративні ставки	15 % (або 0-5 % для малих підприємств)	Індивідуальні інвестори, юридичні особи

Отже, оподаткування віртуальних активів і криптовалют в країнах, де криптовалюта має законне визнання, може різнитися залежно від конкретних податкових правил кожної країни. Так, у більшості країн дохід від торгівлі криптовалютою вважається оподатковуваним доходом, що призводить до оподаткування прибутку від купівлі-продажу криптовалют, майнінгу або отримання відсотків за утримання криптовалютних активів. Також оподатковуються операції з нерухомістю, які проводяться за допомогою криптовалют (податок на нерухомість); відсотки або дивіденди, що отримані в результаті утримання криптовалют (податок на дивіденди та відсотки). Також оподаткуванню підлягає криптовалюта, отримана при передачі спадщини (податок на спадщину) та отримана як благодійні внески (податок на дотації).

Як уже підкреслювалось раніше, міжнародний досвід може служити важливим джерелом відповідей на питання щодо оподаткування криптовалют, включаючи оподаткування прибутку з торгівлі криптовалютами, оподаткування майнінгу та оподаткування криптовалютних транзакцій. Адаптація успішних практик з інших країн може допомогти нашій державі створити ефективну та справедливую систему оподаткування криптовалют (рис. 3) [10-12].

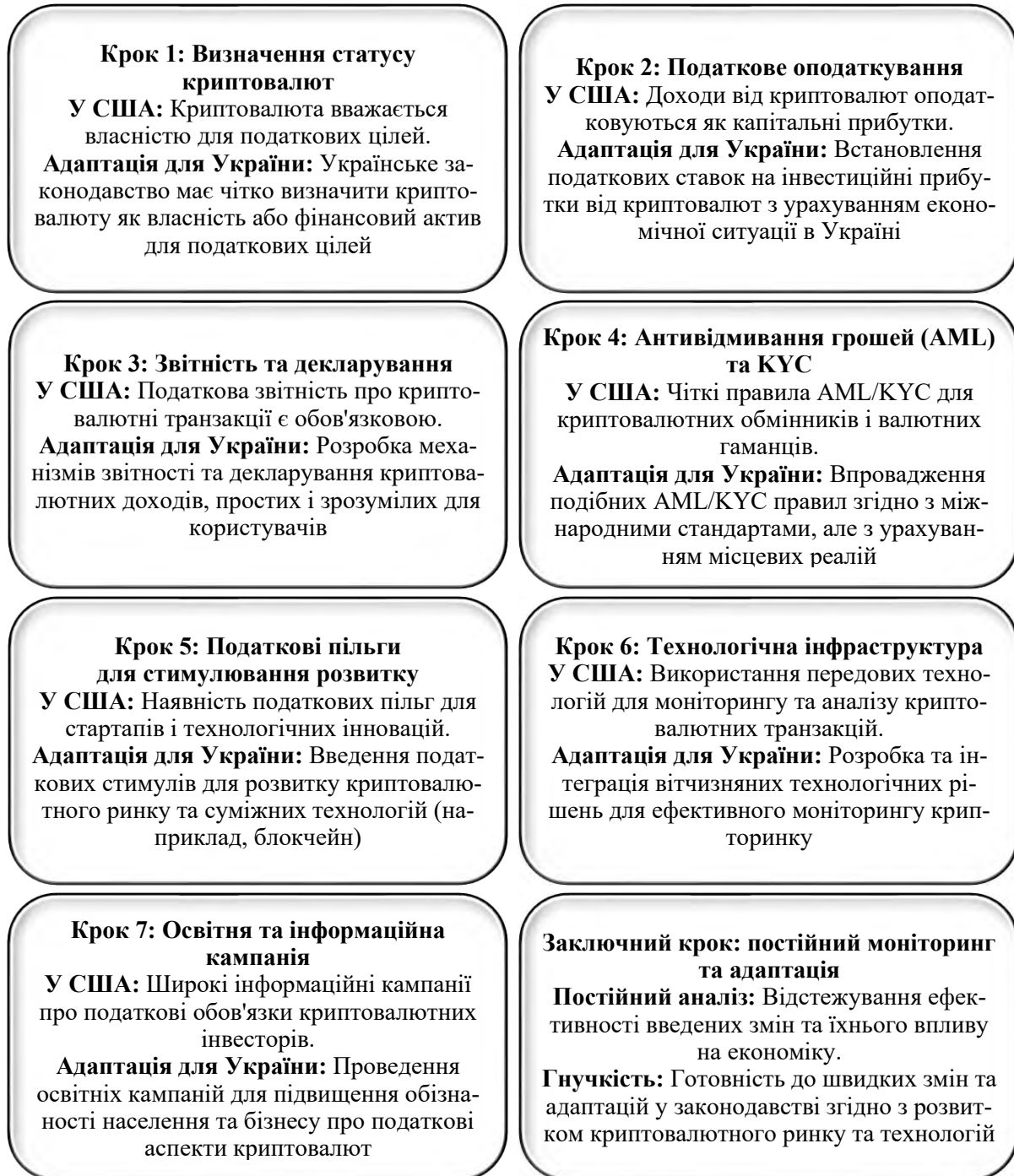

Рис. 3. Інтегрування моделі з США

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [10-12] та власних напрацювань.

В Україні використання криптовалюти швидко розвивається, охоплюючи різні аспекти економічного життя. Так, згідно з «Глобальним індексом прийняття криптовалют» за 2021 рік, Україна увійшла до двадцятки кращих країн у загальному рейтингу глобальної платформи Chainalysis, посівши четверте місце за щоденним обігом віртуальних активів в обсязі 1 млрд грн, що є свідченням значного потенціалу України у створенні ринків капіталу [12; 13]. Для розрахунку цього показника враховується загальна кількість криптовалют, отриманих країною; активності непрофесійних індивідуальних користувачів криптовалюти (обсяг криптовалютних операцій у порівнянні з середнім багатством жителя країни); обсяг біржової торгівлі криптовалютою [12; 13].

Однак, незважаючи на доведення багатьма дослідниками необхідності правового регулювання криптовалютних відносин, статус криптовалюти та оподаткування операцій з нею залишаються невизначеними, нормативна база є неврегульованою та неузгодженою, відсутні механізми захисту прав та інтересів інвесторів, а також не розроблена модель регулювання крипторинку [4; 12; 13].

Питання регулювання ринку криптовалют в Україні активно обговорюється з 2017 року, і першою ініціативою був проєкт Закону України «Про обіг криптовалют в Україні», у якому наведено визначення змісту основних понять у сфері криптовалютних відносин та запропоновані механізми впровадження криптовалюти в обіг [14]. Однак законопроект було відхилено та відправлено на доопрацювання (29.08.2019). Також не знайшов своєї реалізації і Проєкт Закону України «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» [15]. Окремої уваги заслуговують наступні нормотворчі акти - проєкт Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами» та Проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами». Так, визнання законодавцями потреби у заповненні прогалин у законодавстві, що стосується регулювання відносин з криптоактивами, може розглядатися як серйозна спроба зробити цей сектор більш прозорим та захищеним для учасників ринку [16].

Проривом у сфері унормування криптовалютних відносин був прийнятий ще у лютому 2022 року Верховною Радою та підписаний президентом закон № 2074-IX «Про віртуальні активи», у якому закріплювався статус криптовалюти як власності [16]. Закон досі не набрав чинності, проте нарешті з'явився шанс це питання вирішити - у Верховній Раді зареєстровано два законопроекти про легалізацію віртуальних активів в Україні – № 10225 від 7 листопада 2023 року, який підготовлений Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (основний законопроект), та № 10225-1 від 17 листопада 2023 року, ініційований Міністерством цифрової трансформації України (альтернативний законопроект) [17; 18]. Дані законопроекти пропонують зміни до Податкового кодексу України щодо порядку оподаткування віртуальних активів, що, як очікується, дасть можливість запустити законодавче регулювання ринку віртуальних активів. Водночас законопроекти суттєво змінюють основний Закон України «Про віртуальні активи» № 2074 та кілька інших законів.

Отже, для підвищення прозорості оподаткування криптовалютних операцій необхідна розробка законодавчих рамок та введення нормативно-правових актів, метою яких є визначення правового статусу криптовалют, їх використання, а також механізмів для контролю над діяльністю у цьому секторі.

Відстежимо основні аспекти законопроекту № 10225 (Основний) від 7 листопада 2023 р. та законопроекту № 10225-1 (Альтернативний) від 17 листопада 2023 р. (табл. 2).

Таблиця 2

*Концепції нововведень
відповідно до Основного та Альтернативного законопроектів*

Аспекти нововведень	Основний законопроект	Альтернативний законопроект
1	2	3
Класифікація віртуальних активів	Введення чотирьох категорій віртуальних активів: 1) токени електронних грошей; 2) токени з прив'язкою до активів; 3) токени, які визначені індивідуальними ознаками; 4) віртуальні активи, які не є токенами з прив'язкою до активів та токенами електронних грошей.	Введення чотирьох категорій віртуальних активів: 1) токени електронних грошей; 2) токени, пов'язані з активами; 3) службові токени; 4) некласифіковані віртуальні активи (біткоїн чи ефір тощо).
Виконання функції регулятора ринку	Нацкомісія з цінних паперів та фондових ринків та НБУ.	Міністерство цифрової трансформації та НБУ.
Надання послуг на ринку віртуальних активів, пов'язаних з оборотом віртуальних активів	Виключно авторизованими постачальниками. До таких послуг будуть належати: 1) зберігання та адміністрування; 2) діяльність оператора торговельного майданчика; 3) обмін віртуальних активів на гроші або інші віртуальні активи; 4) виконання замовлень на віртуальні активи, (публічне) розміщення віртуальних активів; 5) переказ віртуальних активів; 6) отримання і передача замовлень на віртуальні активи; 7) надання консультацій щодо віртуальних активів; 8) управління портфелем віртуальних активів.	
	-	Окремо виділяється діяльність із майнінгу.
	Незалежно від походження (український або іноземний постачальник), компанія повинна пройти авторизацію на надання відповідних послуг в українського регулятора, після чого її вносять до відповідного електронного реєстру.	Пропонується створення інноваційної зони, у якій упродовж трьох років буде можливість працювати без попередньої авторизації. Законопроект Мінцифри також дозволить адаптувати рекомендації FATF щодо фінансового моніторингу ринку криптоактивів. Не тільки зареєстровані на території нашої держави постачальники послуг, а й компанії-нерезиденти зможуть надавати послуги громадянам України.

Закінчення табл. 2

1	2	3
Оподаткування	<p>Однаковий загальний підхід до оподаткування віртуальних активів</p> <p>Введення на інвестиційний прибуток від операцій із віртуальними активами податку у розмір 18 % плюс 1,5 % воєнного збору (для фізичних осіб). 18 % на прибуток від операцій із криптоактивами для юридичних осіб. Для підприємств криптовалюта не буде об'єктом оподаткування ПДВ.</p>	<p>Єдина ставка оподаткування операцій з віртуальними активами: 18% (податок на прибуток підприємств і податок на доходи фізичних осіб). Для фізичних осіб пропонується зменшення ставки оподаткування і встановлення її на рівні 5 % впродовж перших трьох років, і 9 % – впродовж наступних 5 років. Право на такі пільгові ставки матимуть ті, у кого сума інвестиційного прибутку від операцій з віртуальними активами не перевищує 7 млн грн протягом одного звітного року. Для підприємств передбачається звільнення від сплати ПДВ за будь-які послуги, пов'язані з обігом віртуальних активів (це не стосуватиметься службових токенів, якими токенизуються товари та послуги).</p>

Джерело: сформовано авторами на основі джерел [17-19] та власних напрацювань.

Вважаємо, що Основний законопроект суттєво ускладнить податковий облік, чому є певне пояснення: по-перше, відбуватиметься перекладення завдання щодо визначення витрат на Національну комісію з цінних паперів та фондових ринків, що не призведе до достатньої прозорості та чіткості дій платників податків; по-друге, прирівнювання операцій обміну віртуальних активів до відчуження віртуальних активів накладатиме непропорційно обтяжливий обов'язок щодо ведення обліку таких операцій для платників податків, а покладення обов'язку на авторизованих надавачів послуг із віртуальних активів щодо нарахування та сплати ПДФО – щодо адміністрування податку. Своєю чергою Альтернативний законопроект містить більш чіткі, зрозумілі правила оподаткування, які у порівнянні з Основним законопроектом можна вважати менш обтяжливими.

Прийняття Законопроекту № 10225-1 в Україні, із визначенням правових рамок для оподаткування криптовалют, є значним кроком у напрямку структурування ринку цифрових активів [17]. Цей законопроект вносить ясність у правовий статус криптовалют і визначає основи їх оподаткування. Оцінювання результатів цього кроку дозволить визначити його ефективність та вплив на економіку країни. Законопроект № 10225-1 відкриває нові перспективи для розвитку цифрової економіки в Україні. Його успішне впровадження та ефективне адміністрування сприятиме економічному розвитку, забезпечуючи прозорість та безпеку у сфері віртуальних активів.

Висновки та пропозиції. Оподаткування криптовалютних операцій в Україні залишається складним та неоднозначним процесом. Це пов'язано з низкою факторів, зокрема, проблемами з ідентифікацією криптовалюти, нестабільністю її вартості, необхідністю застосування для зберігання та обміну криптовалютами спеціалізованих технологій, недосконалістю нормативно-правового забезпечення.

Для вирішення цих проблем необхідно вжити певних заходів, серед яких: 1) удосконалення законодавства щодо оподаткування криптовалютних операцій, в тому числі - визначення статусу криптовалюти; 2) розроблення спеціалізованих стандартів та нормативних актів щодо оподаткування криптовалютних операцій з урахуванням їх особливостей (нестабільності вартості криптовалюти, необхідності використання спеціалізованих технологій для зберігання та обміну криптовалютами); 3) синхронізація класифікації віртуальних активів та видів діяльності постачальників послуг на ринку віртуальних активів з МіСА; 4) адаптація рекомендацій FATF з питань фінансового моніторингу ринку криптоактивів; 5) врегулювання питань, пов'язаних з оподаткуванням доходів від операцій з криптовалютою та питань визнання витрат; 6) запровадження оптимальних ставок податків для задоволення інтересів як держави, так і зацікавлених працювати на крипторинку України; 7) забезпечення представників криптобізнесу доступною авторизацією своєї діяльності; 8) створення сприятливих умов для залучення на вітчизняний ринок іноземних криптокомпаній.

Список використаних джерел

1. Історія світового ринку криптовалюти 2016-2023 та сценарій її впровадження в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/uk/post/crypto-history-2016-2023-ua>.
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження [Електронний ресурс] : Закон України № 361-IX від 06.12.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
3. Рехлицький М. Віртуальні активи: що це таке і навіщо нам їх законодавче регулювання? [Електронний ресурс] / М. Рехлицький // Юридична газета онлайн. – 27 травня 2020. – № 10 (716). – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciune-pravo-telekomunikaciyi>.
4. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму [Електронний ресурс]. – Київ, 2022. – 587 с. – Режим доступу: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%A0%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5/VirtualAssets.pdf>.
5. Доронін І. М. Криптовалюти: соціально-економічні фактори, право та функції держави [Електронний ресурс] / І. М. Доронін // Інформація і право. – 2017. – № 3. – С. 85–93. – Режим доступу: http://ippi.org.ua/sites/default/files/11_5.pdf.
6. Островерх Л. Л. Криптовалюта як повноцінний учасник платіжної системи країни: реальність чи ілюзія [Електронний ресурс] / Л. Л. Островерх, В. В. Нароган // Економіка. Фінанси. Право. – 2019. – № 7(2). – С. 24–29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2019_7%282%29__7.

7. Дерун І. А. Онтологічні аспекти сутності криптовалюти та її відображення в обліку / І. А. Дерун, І. П. Склярчук // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «економіка». – 2018. – № 11(39). – С. 163–170.
8. Crypto tax report 2023 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://coincub.com/ranking/worldwide-crypto-tax-2023/>.
9. Crypto regulation and taxes by country [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://cryptonews.com/news/crypto-regulation-taxes-by-country.htm>.
10. Which countries are crypto tax free? A comprehensive list for 2023 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://tradewise.community/which-countries-are-crypto-tax-free-a-comprehensive-list-for-2023/>.
11. The 2021 Global Crypto Adoption Index: Worldwide Adoption Jumps Over 880 % With P2P Platforms Driving Cryptocurrency Usage in Emerging Markets [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://blog.chainalysis.com/reports/2021-global-crypto-adoption-index>.
12. Complete Guide to Crypto Taxes for 2023 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://taxbit.com/cryptocurrency-tax-guide>.
13. Звіт 2021 року про крипто злочини. Все, що вам необхідно знати про програми-вимагачі, ринки даркнет та інше, лютий 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/3MA0s47>.
14. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні № 7183 від 06.10.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.
15. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні №7183-1 від 10.10.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.
16. Офіційний вебпортал парламенту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/>.
17. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні №10225 від 07.11.2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43123>.
18. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні №10225-1 від 17.11.2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43232>.
19. Який законопроект про обіг віртуальних активів дозволить бізнесу розвиватися [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/13/709876>.

References

1. Istoriiia svitovoho rynku kryptovaliuty 2016-2023 ta stsenarii yii vprovadzhennia v Ukraini [History of the global cryptocurrency market 2016-2023 and the scenario of its introduction in Ukraine]. (n.d.). <https://www.ukraine-economic-outlook.com/uk/post/crypto-history-2016-2023-ua>.
2. Pro zapobihannia ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochnym shliakhom, finansuvanniu terorizmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho urazhennia [On prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction], Law of Ukraine № 361-IX (06.12.2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
3. Rekhlytskyi, M. (May 27, 2020). Virtualni aktyvy: shcho tse take i navishcho nam yikh zakonodavche rehu-liuvannia? [Virtual assets: what are they and why do we need their legislative regulation?]. *Yurydychna hazeta onlain – Legal newspaper online*, (10(716)). <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi>.

4. Ohliad zakonodavstva shchodo rehuliuвання virtualnykh aktyviv u sferi borotby z vidmyvanniam koshtiv ta finansuvanniam teroryzmu [Overview of the legislation on the regulation of virtual assets in the field of combating money laundering and terrorist financing]. (2022). <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%A0%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5/VirtualAssets.pdf>.

5. Doronin, I.M. (2017). Kryptovaliuty: sotsialno-ekonomichni faktory, pravo ta funktsii derzhavy [Cryptocurrencies: socio-economic factors, law and functions of the state]. *Informatsiia i pravo – Information and law*, (3), 85–93. http://ippi.org.ua/sites/default/files/11_5.pdf.

6. Ostroverkh, L.L., Narohan, V.V. (2019). Kryptovaliuta yak povnotsinnyi uchastyk platizhnoi systemy krainy: realnist chy iluziia [Cryptocurrency as a full-fledged participant in the country's payment system: reality or illusion]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Law*, (7(2)), 24–29. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2019_7%282%29_7.

7. Derun, I.A., Skliaruk, I.P. (2018). Ontolohichni aspekty sutnosti kryptovaliuty ta yii vidobrazhennia v obliku [Ontological aspects of the essence of cryptocurrency and its reflection in accounting]. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «ekonomika» – Scientific Notes of the National University "OstRozhsk Academy". "Economy" series*, (11(39)), 163–170.

8. Crypto tax report 2023. <https://coincub.com/ranking/worldwide-crypto-tax-2023/>.

9. Crypto regulation and taxes by country. <https://cryptonews.com/news/crypto-regulation-taxes-by-country.htm>.

10. Which countries are crypto tax free? A comprehensive list for 2023. <https://tradewise.community/which-countries-are-crypto-tax-free-a-comprehensive-list-for-2023/>.

11. The 2021 Global Crypto Adoption Index: Worldwide Adoption Jumps Over 880 % With P2P Platforms Driving Cryptocurrency Usage in Emerging Markets. <https://blog.chainalysis.com/reports/2021-global-crypto-adoption-index>.

12. Complete Guide to Crypto Taxes for 2023. <https://taxbit.com/cryptocurrency-tax-guide>.

13. Zvit 2021 roku pro krypto zlochyny. Vse, shcho vam neobkhidno znaty pro prohramy-vymahachi, rynky darknet ta inshe, liutyi 2021 roku [2021 Crypto Crime Report. Everything you need to know about ransomware, darknet markets and more, February 2021]. (n.d.). <https://bit.ly/3MA0s47>.

14. Proekt Zakonu pro obih kryptovaliuty v Ukraini № 7183 vid 06.10.2017 [Draft Law on Circulation of Cryptocurrency in Ukraine No. 7183 dated 06.10.2017]. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

15. Proekt Zakonu pro stymuliuвання rynku kryptovaliut ta yikh pokhidnykh v Ukraini №7183-1 vid 10.10.2017 [Draft Law on stimulation of the market of cryptocurrencies and their derivatives in Ukraine No. 7183-1 dated 10.10.2017]. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.

16. Ofitsiynyi vebportal parlamentu Ukrainy [Ofitsiynyi webportal of the parliament of Ukraine]. <https://www.rada.gov.ua/>.

17. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuвання oborotu virtualnykh aktyviv v Ukraini №10225 vid 07.11.2023 [Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Datakovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuвання oborotu virtualnykh aktiviv v Ukraini №10225 vid 07.11.2023]. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43123>.

18. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuвання oborotu virtualnykh aktyviv v Ukraini №10225-1 vid 17.11.2023 [Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Datakovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuвання oborotu virtualnykh aktiviv v Ukraini №10225-1 vid 17.11.2023]. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43232>.

19. Yakyi zakonoproiekt pro obih virtualnykh aktyviv dozvolyt biznesu rozvyva-tysia [Yakyi zakonoproiekt pro obih virtualnykh aktiviv dozvolyt biznesu rozvyvatysia]. <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/13/709876>.

Отримано 25.02.2024

UDC 336.744:336.22

Elena Akymenko

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: elena.akymenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0323-5978>

ResearcherID: [G-9876-2016](https://orcid.org/0000-0002-0323-5978)

Kirill Baryshevskyi

Senior State Inspector of the Chernihiv Department of Taxes and Fees for Individuals and conducting chamber audits of the Tax Administration of Individuals on the Main Directorate STS in Chernihiv region (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: kiril.barik@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-9755-3954>

ResearcherID: [KPY-4755-2024](https://orcid.org/0000-0003-9755-3954)

Maksym Hrybovskyi

Doctor of Philosophy degree holder
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksyuk40@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-5885-3610>

ResearcherID: [KPY-4858-2024](https://orcid.org/0009-0000-5885-3610)

PROBLEMS OF TAXATION OF CRYPTOCURRENCIES IN UKRAINE

The article is devoted to the study of cryptocurrency identification issues and taxation of cryptocurrency transactions. The connection between the decrease in trust in the traditional financial instruments of the state and the emergence of cryptocurrencies has been proven. Properties characteristic of virtual assets are highlighted, including: decentralization, transparency, global availability, high volatility, and innovative capabilities. It is proposed to consider virtual assets as digital assets that exist in a virtual environment and can be exchanged, stored or used for various purposes on the Internet or on blockchain platforms. Essential theoretical and classification aspects of cryptocurrencies are given. The international experience of taxation of virtual assets and cryptocurrencies in countries where cryptocurrency has legal recognition is analyzed. It has been proven that the adaptation of successful practices from other countries can help our state to create an effective and fair cryptocurrency taxation system. It has been proven that the taxation of cryptocurrency transactions in Ukraine is a complex and ambiguous process. This is due to a number of factors, in particular, problems with cryptocurrency identification, the instability of its value, the need to use specialized technologies for storing and exchanging cryptocurrencies, and the imperfection of regulatory and legal support.

Keywords: *economy, economic development; taxation; cryptocurrency; virtual assets; digitization; taxes; regulation; digital currency.*

Table: 2. Fig.: References: 19.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-170-196](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-170-196)

УДК 330.322:[502.131.1:330.341](477)

JEL Classification: Q01; G24

Максим Вікторович Дубина

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>
ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/F-3291-2014). Scopus Author ID: [56912277800](https://orcid.org/56912277800)

Денис Анатолійович Сердюк

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: denysserdiuk@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5186-5909>

РОЛЬ ІМПАКТ-ІНВЕСТУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті поглиблено теоретико-прикладні положення розвитку імпаکت-інвестування. Зокрема, було проаналізовано наукові підходи до розгляду сутності цього виду інвестування, що дало змогу обґрунтувати його особливості. Також проаналізовано основні заходи активізації впровадження в Україні моделі сталого розвитку, які були систематизовані за двома класифікаційними ознаками: за масштабністю впровадження (макрозаходи; мікрозаходи) і за сферами їх реалізації (організаційні, економічні, екологічні, соціальні та фінансові). У статті детально розглянуто сутність та структуру інтеграційно-адаптаційної моделі розвитку системи імпакт-інвестування. Її опис дозволив у подальшому конкретизувати напрямки розвитку імпакт-інвестування в Україні.

Ключові слова: імпакт-інвестування; сталий розвиток; стале фінансування; фінансове забезпечення; фінансові інструменти; національна економіка; економічна система; екологічна система; соціальна система.

Рис.: 4. Бібл.: 65.

Постановка завдання. Сталий розвиток є сьогодні важливою та основною моделлю забезпечення стабільного та гармонійного розвитку суспільства. Фактично цілі такого розвитку стосуються всіх без винятку сфер життєдіяльності. Це безпосередньо й ускладнює процес впровадження такої моделі, оскільки трансформації потребують соціальна, економічна, екологічна та інші компоненти існування сучасного суспільства. Для забезпечення впровадження моделі сталого розвитку необхідно створити умови загалом для економічного розвитку країни, розвитку політичної системи, впровадження демократичних змін у суспільстві. Є потреба у зміні світоглядних принципів громадян для поступового досягнення окреслених цілей.

Для впровадження моделі сталого розвитку важливим є залучення до цього процесу всіх економічних суб'єктів, зміна їхнього ставлення до такої моделі, реалізації проєктів, які не завжди пов'язані з високою рентабельністю, але дозволяють отримати соціальні та екологічні ефекти для суспільства. Зміна підходів до ведення бізнесу на засадах сталості, як демонструє

досвід розвинутих країн, є складним процесом, який відбувається еволюційно в результаті поступового економічного розвитку країни. Зрозуміло, що впровадження таких підходів можливо забезпечити лише при фінансових можливостях економічних суб'єктів, стимулюванні таких процесів органами державної влади. Відповідно пошук джерел фінансування поступового впровадження моделі сталого розвитку в сучасних умовах є необхідною умовою її успішного використання.

Одним з можливих напрямків залучення фінансових ресурсів економічних суб'єктів до сфери реалізації проєктів на засадах сталості є імпаکت-інвестування – відносно новий підхід, використання якого дозволяє інвестувати кошти з метою розвитку соціальної, екологічної сфер та отримання дивідендів від надання таких ресурсів у користування суб'єктам господарювання. Проте в Україні використання цього підходу не розвинуто, що актуалізує питання дослідження такого стану, визначення перешкод, які стримують розвиток імпакт-інвестування та пошуку можливих заходів активізації використання цього напрямку залучення фінансування для забезпечення сталого розвитку українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних та закордонних дослідників, які вивчали теоретичні та прикладні аспекти розвитку імпакт-інвестування варто виокремити наступних: Н. Ю. Захарова, Н. В. Іванова, І. А. Ломачинська, О. В. Марухленко, О. В. Попело, Н. В. Приказюк, О. А. Сич, Н. Є. Скоробогатова, В. В. Тищенко, С. О. Тульчинська, Н. Ф. Четова, О. М. Шуплат, A. Bugg-Levine, J. Emerson T. Mitchel, B. Yasar, S. Yeboah та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні наукові результати вчених у сфері дослідження сутності та розвитку імпакт-інвестування, в Україні цей підхід до фінансування проєктів, які стимулюють впровадження моделі сталого розвитку, не є поширеним, що вимагає поглиблення в першу чергу прикладних положень розвитку імпакт-інвестування в нашій країні.

Метою статті є дослідження та виявлення сучасних тенденцій розвитку імпакт-інвестування в Україні та визначення ролі цього фінансового інструменту у впровадженні моделі сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Імпакт-інвестування являє собою окремий інструмент фінансування проєктів, які позитивно впливають на становлення моделі сталого розвитку. Розглянемо сутність цього інструменту детальніше. Представимо декілька наукових підходів до розгляду його змісту, а саме:

1) імпакт-інвестування – інновація, заснована на усвідомленому виборі суспільних цінностей, прагненні змінити світ на краще і створенні внеску в майбутнє всього людства [27, с. 117];

2) імпакт-інвестування – свідомий відбір та підтримка інвестором організацій і проєктів, які поділяють його соціальну та/або екологічну місію та здатні генерувати прибуток; імпакт-інвестиції є різновидом соціально відповідальних інвестицій, і вони орієнтуються на позитивний вплив [26];

3) імпакт-інвестування – новий підхід до інвестування, що має на меті запровадження позитивних суспільних змін та захист довкілля, а також забезпечення прибутків імпакт-інвестору [45].

4) імпакт-інвестування – нова парадигма здійснення інвестиційної діяльності, яка передбачає фінансування проєктів, впровадження яких сприяє отриманню екологічних та соціальних ефектів на основі забезпечення в перспективі фінансової самостійності економічних суб'єктів, які впроваджують і будуть далі реалізовувати ці проєкти [44, с. 240];

5) імпакт-інвестування – нова парадигма інвестиційної діяльності, сутність якої йде у розріз з усталеними поглядами про те, що соціальні та екологічні проблеми можуть вирішуватися тільки за допомогою держави або благодійності, а ринкові інвестиції мають бути спрямовані виключно на отримання фінансового результату [42];

6) імпакт-інвестування – це можливість мобілізації капіталу в інвестиції, спрямовані на позитивний соціальний, економічний або екологічний вплив поряд з фінансовою віддачею [28];

7) імпакт-інвестування – це прогресивна концепція інвестування у межах концепції сталого розвитку, що базується на синергії різних ефектів: соціального, екологічного, фінансового та ін. [9].

Отже, аналізуючи окреслені вище наукові підходи до розгляду сутності імпакт-інвестування, можна виокремити такі специфічні риси цього підходу до забезпечення фінансування сталого розвитку, а саме:

– був сформований поступово, в процесі переосмислення ролі людини та її економічної діяльності у розвитку навколишнього середовища; цей вид інвестування виник як реакція на необхідність побудови нової системи взаємовідносин людини з природою для її збереження в подальшому, ефективному використанню доступних природних ресурсів;

– є вже невід'ємною частиною системи фінансового забезпечення моделі сталого розвитку, а отже, це актуалізує питання використання органами державної влади спектра відповідних методів та інструментів для регламентації здійснення такого інвестування в країні та його розвитку;

– безпосередньо пов'язане із залученням приватного капіталу до реалізації проєктів у сфері сталого розвитку суспільства, а це вимагає знову ж таки регулювання фінансових відносин, які виникають при здійсненні такого інвестування, особливо для захисту прав інвесторів, їхні права на дохід;

– розвиток зумовлений постійним зростанням уваги до розвитку не лише економіки за рахунок приватних інвестицій, але й залучення їх для розвитку екологічної та соціальної сфер суспільства, створення проєктів, реалізація яких дозволяє отримати і фінансові результати, які є більш цікавими для інвесторів і стимулюють частково їх вкладати кошти та підтримувати власну репутацію соціально відповідальних інвесторів;

– зміна підходів суспільства до роботи великих підприємств і корпорацій, зростання важливості для споживачів їхньої продукції та товарів участі таких суб'єктів господарювання в розвитку суспільства, збереженні природи [65, с. 181-183; 62].

Відповідно ліквідація наслідків війни, відновлення країни буде пов'язано із пошуком значних обсягів фінансових ресурсів, диверсифікації їх джерел залучення. Важливо забезпечити нормативно-правову базу використання механізму імпаکت-інвестування для відновлення країни й залучення приватного капіталу до розвитку екологічної та соціальної систем. При цьому стає зрозумілим, що застосування такої моделі інвестування матиме значний потенціал, враховуючи руйнування окремих територій країни, знищення інфраструктурних об'єктів, соціальної інфраструктури, підприємств.

На рис. 1 представлено основні перешкоди, які сьогодні стримують розвиток імпакт-інвестування в Україні. Звичайно їх ліквідувати одночасно не можливо, але поступове вирішення зазначених проблем стимулюватиме залучення додаткових інвестицій для впровадження моделі сталого розвитку з урахуванням сучасних викликів.

Безумовно розглядати напрямки розвитку імпакт-інвестування в Україні в сучасних умовах без аналізу загального стану впровадження моделі сталого розвитку, подальших напрямків підтримки такого розвитку вкрай складно. Відповідно проаналізуємо окреслені напрямки детальніше.

На наше переконання, для більш детального розгляду потенційних заходів стимулювання сталого розвитку в Україні доцільно їх систематизувати за двома основними критеріями.

- За масштабністю впровадження:

1) макрозаходи – загальнонаціональні напрями стимулювання сталого розвитку країни;

2) мікрозаходи – рекомендації для суб'єктів господарювання щодо впровадження підходів, які б сприяли їх залученню до процесу сталого розвитку суспільства;

Рис. 1. Основні перешкоди розвитку імпакт-інвестування в Україні

Джерело: складено авторами з урахуванням [18, с. 232-233; 36, с. 79; 45; 49, с. 95].

- За сферами їх реалізації:

1) організаційні – пов’язані з функціонуванням органів державної влади, місцевого самоврядування, інших організацій, які у своїй діяльності популяризують впровадження окремих напрямків сталого розвитку;

2) економічні – заходи, які необхідно реалізувати для формування сприятливого економічного простору для поступового впровадження моделі сталого розвитку;

3) екологічні – заходи підвищення ефективності функціонування екологічних систем, зовнішніх умов їх функціонування в сучасних умовах;

4) соціальні – заходи, які спрямовані на підвищення рівня соціального забезпечення громадян, покращення умов їх життєдіяльності;

5) фінансові – заходи, які пов’язані з трансформацією усталеної моделі фінансового механізму сталого розвитку, зміни його відповідно до нових викликів та умов зовнішнього середовища (рис. 2).

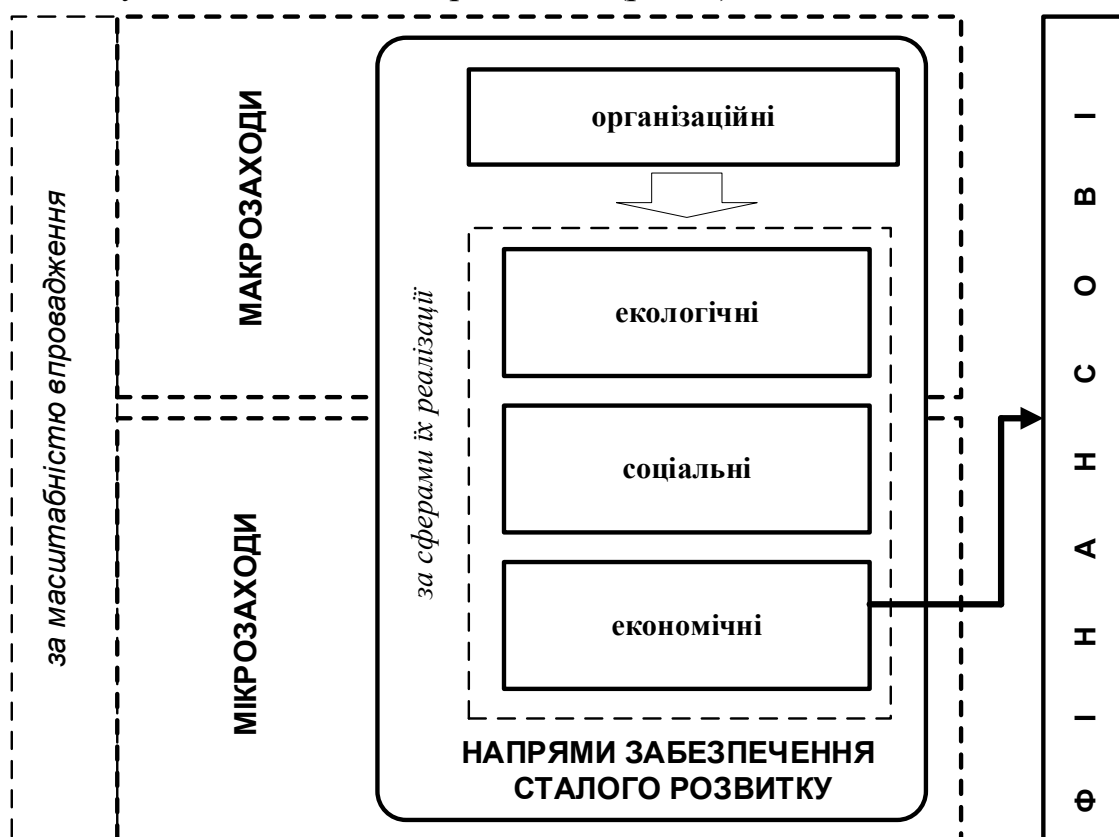

Рис. 2. Пріоритетні напрями стимулювання впровадження моделі сталого розвитку

Джерело: складено авторами з урахуванням [1; 4, с. 507; 7; 12; 15; 16].

Розпочнемо розгляд основних напрямів розвитку моделі сталого розвитку з обґрунтування загальних заходів на макрорівні, тобто тих, впровадження яких дасть можливість сформуванню єдиного сприятливого простору для впровадження нових проєктів з метою забезпечення досягнення цілей сталого розвитку. Отже, до таких заходів, на нашу думку, варто віднести такі:

- забезпечення макроекономічної стабільності, особливо щодо підтримки офіційного курсу валют;
- проведення детального аналізу наслідків війни для економічної, соціальної та екологічної системи функціонування українського суспільства;
- використання цифрових технологій для проведення аналізу сучасного стану використання фінансових інструментів для забезпечення сталого розвитку, пошуку нових способів акумуляції фінансових ресурсів для повоєнного відновлення країни з урахуванням необхідності дотримання основних принципів такого розвитку;
- розглянути можливість впровадження механізмів реструктуризації частини державного боргу у вигляді зобов'язань уряду в майбутньому, проєктів, які спрямовані на захист довкілля, забезпечення удосконалення умов для збереження навколишнього середовища, конкретизувати окреслені заходи відповідно до основних сфер їх реалізації [59; 63; 38; 40, с. 139; 33, с. 26; 23, с. 11-12].

Серед мікрозаходів стимулювання сталого розвитку України, на наше переконання, належать такі:

- поступове впровадження принципів сталого розвитку в діяльність підприємств, проведення ґрунтовного аналізу діяльності економічного суб'єкта з метою конкретизації його можливостей переходу до моделі сталого розвитку;
- пошук внутрішніх неекономічних резервів до поступового впровадження інновацій, підходів, які ж стимулювали долучення суб'єкт господарювання до процесу сталого розвитку країни (технологічні, організаційні, екологічні);
- аналіз закордонного досвіду впровадження принципів сталого розвитку в діяльність підприємств реального сектору, врахування їхнього досвіду пошуку джерел фінансових ресурсів для впровадження моделі такого розвитку;
- підвищення рівня обізнаності керівників підприємств, їхніх власників та працівників щодо сутності моделі сталого розвитку, її важливості для забезпечення майбутнього розвитку суспільства;
- долучення до процесів пошуку грантового та міжнародного фінансування, особливо це сьогодні стосується малих та середніх підприємств;
- бажання використовувати фінансові можливості державних програм підтримки бізнесу, які поступово впроваджуються;
- забезпечення диверсифікації та підвищення стійкості власної діяльності;
- підвищення рівня співпраці з іншими економічними суб'єктами щодо впровадження спільних проєктів з метою досягнення соціальних, екологічних ефектів;
- впровадження стандартів екологічного менеджменту (ISO 14001:2015; B Corp; ESG та ін.);

– аналіз можливостей впроваджувати елементи циркулярної економіки, використовувати механізми повторного перероблення сировини, матеріалів, відходів;

– відкритість та моніторинг реалізованих заходів щодо підвищення екологічності діяльності, долучення до моделі сталого розвитку, створення екологічних та соціальних ефектів від свого функціонування;

– впровадження заходів для формування позитивної репутації суб'єктів господарювання у напрямку екологічності, сталості, що сприятиме і подальшому залученню фінансування (інвестиції, гранти) для впровадження нових проєктів у напрямках раціонального природокористування, збереження навколишнього середовища та ін.

Беззаперечно для суб'єктів підприємницької діяльності, які функціонують в різних сферах та галузях національного господарства будуть притаманні власні особливості впровадження моделі сталого розвитку, які визначатимуться як специфікою економічної діяльності, так і іншими чинниками (розмір, приналежність інвестицій, тривалість існування, модель управління тощо). Також впровадження макрозаходів змінюватиме середовище для впровадження проєктів сталого розвитку суб'єктами підприємницької діяльності. Проте чи доцільно скористатися новими можливостями, чи ні, вирішують безпосередньо власники та керівники підприємств. Саме тому впровадження лише загальних напрямків для забезпечення сталого розвитку недостатньо. Вагомою складовою формування моделі такого розвитку є і ініціативи від самих підприємств та їх готовність змінюватися в сучасних умовах.

Тепер конкретизуємо напрямки забезпечення впровадження моделі сталого розвитку за окремими сферами їх впровадження. Відповідно до *організаційних напрямків*, на наше переконання, враховуючи сучасні реалії економічного та соціального розвитку України варто віднести такі:

– залучення міжнародного досвіду, особливо досвіду країн Східної Європи в напрямку формування відповідних державних політик та їх впровадження для забезпечення сталого розвитку країни;

– використання досвіду провідних країн світу, які вже на практиці використали різні види фінансових інструментів і могли проаналізувати їх ефективність та умови використання в суспільстві;

– використання потенціалу державних банків у частині підтримки процесу фінансування проєктів для сталого розвитку країни;

– підвищення обізнаності приватних інвесторів та суб'єктів підприємницької діяльності в можливостях залучення або використання власних фінансових ресурсів для реалізації проєктів соціальної екологічної дії;

– створення механізмів контролю за використанням фінансових ресурсів які виділяються для активізації впровадження моделі сталого розвитку та ін. [5, с. 170-171; 11; 24, с. 227; 34; 61, с. 173, 50; 14, с. 246].

Серед основних напрямів трансформації *екологічної системи суспільства* на засадах сталості, на наше переконання, доцільно виокремити такі:

- створення дієвої системи збереження природних ресурсів та охорони навколишнього середовища;

- впровадження заходів щодо збереження довкілля для сучасного та майбутніх поколінь;

- розробка програм щодо фінансування малих та середніх підприємств, які в межах своєї діяльності забезпечують підтримку розвитку екологічних систем у межах тих територіальних громад, де вони здійснюють свою діяльність;

- проведення системного аналізу складних проблем у забезпеченні розвитку екологічної системи країни, виявлення територій, для яких характерна найбільш складна екологічна ситуація і розробка відповідних програм та дій щодо зміни такої ситуації та ін. [8; 41, с. 174-175; 55, с. 114].

До основних заходів сталого розвитку *соціальної системи суспільства* доречно віднести такі:

- сприяння поступовому впровадженню принципів соціальної справедливості;

- забезпечення гендерної рівності в країні, підвищення ролі жінок в економічному розвитку країни, особливо у впровадженні проєктів, які спрямовані на забезпечення ефективності використання природних ресурсів, зменшення викидів у навколишнє середовище, підвищення рівня переробки відходів;

- розвиток соціального підприємництва стимулювання ініціатив громад щодо розробки впровадження проєктів, спрямованих на соціально-економічний розвиток на засадах сталості та ін. [3; 19, с. 232; 20; 27, с. 118].

Серед *економічних векторів* формування моделі сталого розвитку нами виділені такі:

- підвищення ефективності взаємодії з міжнародними організаціями, які здійснюють підтримку проєктів для підвищення темпів впровадження моделі сталого розвитку, сприяють розробці та поступовій реалізації державних політик у цьому напрямку

- розвиток інституту фінансового консалтингу для підвищення обізнаності приватних інвесторів у можливостях фінансування соціальних, екологічних проєктів, впровадження імпаکت-інвестування в країні;

- використання механізму державно-приватного партнерства для розвитку інфраструктури, яка стимулювала впровадження моделі сталого розвитку, формування інфраструктури системи імпакт інвестування в країні;

- визначення провідних сфер та галузей національного господарства, які потребують пріоритетного фінансування оскільки мають значний потенціал до впровадження моделі сталого розвитку та ін. [47; 51, с. 22-23; 46, с. 10-11; 48; 60].

Крім того, серед економічних напрямів активізації впровадження моделі сталого розвитку було виокремлено в окрему групу заходи саме фінансового характеру. Їх сукупність представлена на рис. 3.

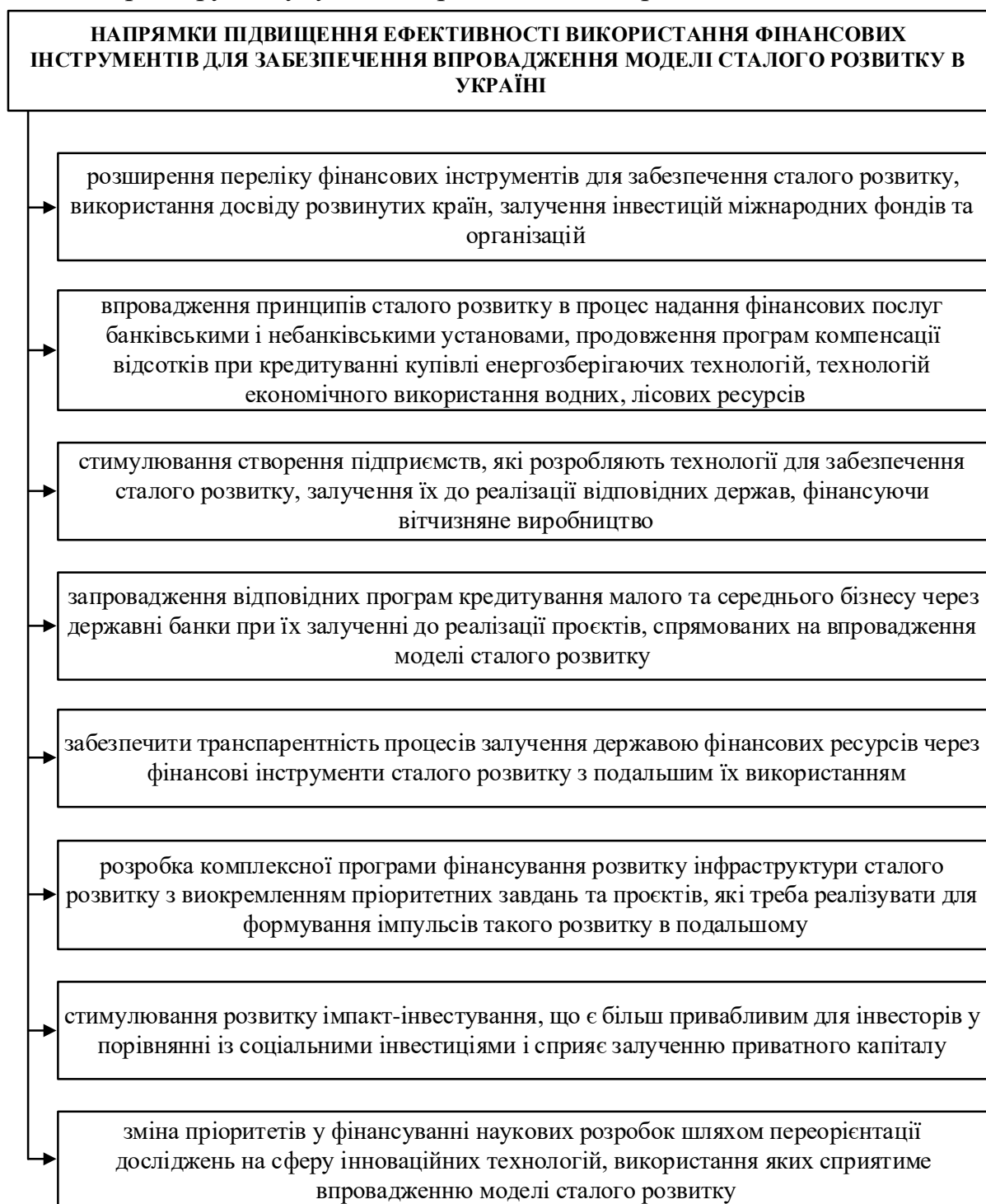

Рис. 3. Основні заходи активізації використання фінансових інструментів для впровадження моделі сталого розвитку в Україні

Джерело: складено авторами на основі [57, с. 57-58; 58; 64; 50; 39, с. 135; 32; 31, с. 296-297; 17].

Одну з провідних ролей у впровадженні моделі сталого розвитку в сучасних умовах відіграють фінансові установи. Сьогодні роль цих суб'єктів господарювання у цьому процесі змінюється, а питання підтримки соціальних, екологічних проєктів стали вже невід'ємною складовою формування репутації банківських та небанківських фінансових установ.

Впровадження саме напрямків фінансового змісту пов'язано з участю фінансових установ. З одного боку, такі установи виступають просто в ролі інфраструктурних посередників, надаючи фінансові послуги. З іншого боку, – стають активними учасниками стимулювання впровадження проєктів, спрямованих на підтримку сталого розвитку. Окреслені установи також змінюються, впроваджуючи принципи такого розвитку й у свою діяльність. Проте, на наше переконання, роль цих установ у позитивному впливі на розвиток екологічної, соціальної систем українського суспільства могла б бути й більш потужною. Для цього звичайно важлива і роль органів державної влади у стимулюванні фінансових установ більше видавати зелених позик, вкладати ресурси в купівлю зелених цінних паперів.

На сьогодні в розвинутих країнах світу фінансові установи відіграють досить вагомую роль у забезпеченні сталого розвитку. Насамперед вони долучаються до процесу розробки нових механізмів та інструментів акумулювання фінансових ресурсів з метою їх використання для впровадження проєктів такого розвитку. Для більшого залучення українських фінансових установ до впровадження моделі сталого розвитку необхідно, на наше переконання, зробити наступне:

- стимулювати фінансові установи змінювати модель корпоративного управління, зважаючи на необхідність впровадження механізмів досягнення не лише економічних результатів, але й отримання екологічних, соціальних ефектів;

- впроваджувати державні програми підтримки окремих видів суб'єктів підприємницької діяльності у їх прагненні трансформуватися з урахуванням основних принципів сталого розвитку, долученні в першу чергу до таких програм державних банківських установ;

- впровадження нових механізмів та моделей оцінки екологічних, соціальних ризиків, їх врахування при оцінці загального стану фінансової установи, рівня її конкурентоспроможності на ринку фінансових послуг;

- посилення ролі неекономічних чинників у формуванні репутації фінансових установ,

- долучення фінансових установ до підтримки проєктів, які реалізуються на основі використання моделі імпаکت-інвестування, за якою економічні суб'єкти, отримуючи дохід, можуть здійснювати виплати за позиками та ін.

- розгляд можливості впровадження офіційного рейтингування фінансових установ за рівнем сталого розвитку;

– розробка та проведення відповідної інформаційної політики, насамперед спрямованої на власників та керівників фінансових установ, щодо важливості впровадження моделі сталого розвитку, долучення до процесу фінансового забезпечення такої моделі (здійснення публікацій, проведення конференцій, семінарів і т. ін.).

Впровадження окреслених заходів щодо стимулювання сталого розвитку в Україні, на наше переконання, враховуючи сучасні складні умови економічного та соціального стану країни, можливе лише через перегляд сформованої моделі розвитку імпаکت-інвестування в Україні. Цілком зрозуміло, що наявний підхід, точніше його відсутність, у використанні цього фінансового інструменту не дозволяє залучати кошти приватних інвесторів до реалізації проєктів сталого розвитку, не стимулює їх вкладати власні ресурси в такі проєкти. При цьому світовий досвід засвідчує, що потенціал у розвитку імпакт-інвестування є значним і більшість передових країн світу приділяє важливу увагу використанню цього фінансового інструменту.

Таким чином, для розвитку концептуальних положень впровадження системи імпакт-інвестування в дисертації було розроблено інтеграційно-адаптаційну модель забезпечення активізації функціонування такої системи. Вона представлена на рис. 4. Розглянемо її сутність більш детально.

Насамперед зміст зазначеної моделі полягає в послідовному впровадженні напрямків розвитку імпакт-інвестування у стратегічні документи, які регламентують загальний розвиток держави, розвиток окремих напрямків впровадження моделі сталого розвитку, наприклад, у межах впровадження Політики щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року [29], з подальшим поступовим формуванням системи імпакт-інвестування в Україні.

У сучасних умовах розвиток імпакт-інвестування в країні є недостатнім, несистемним та досить фрагментарним. Є окремі приклади використання такої моделі залучення фінансових ресурсів для впровадження проєктів для сталого розвитку. Проте немає системи здійснення такого інвестування, сукупності стабільних відносин між економічними суб'єктами, які б виникали в процесі інвестування тимчасово вільних ресурсів у проєкти з метою отримання фінансового, екологічного та соціального ефектів. Відсутність такої системи обумовлює і хаотичність розвитку імпакт-інвестування, відсутність єдиного та цілісного підходу до розвитку його інфраструктури. Відповідно це й зумовлює необхідність розробки та впровадження інтеграційно-адаптаційної моделі такого виду інвестування.

Власне окреслена модель і повинна забезпечити формування системи імпакт-інвестування та її розвиток у процесі побудови та використання. Цілком логічно, що окреслена система повинна розвиватися на основі активного функціонування її інфраструктури та створювати економічні, соціальні та екологічні ефекти, включаючи позитивні фінансові результати для власників коштів, що використовуються для забезпечення сталого розвитку.

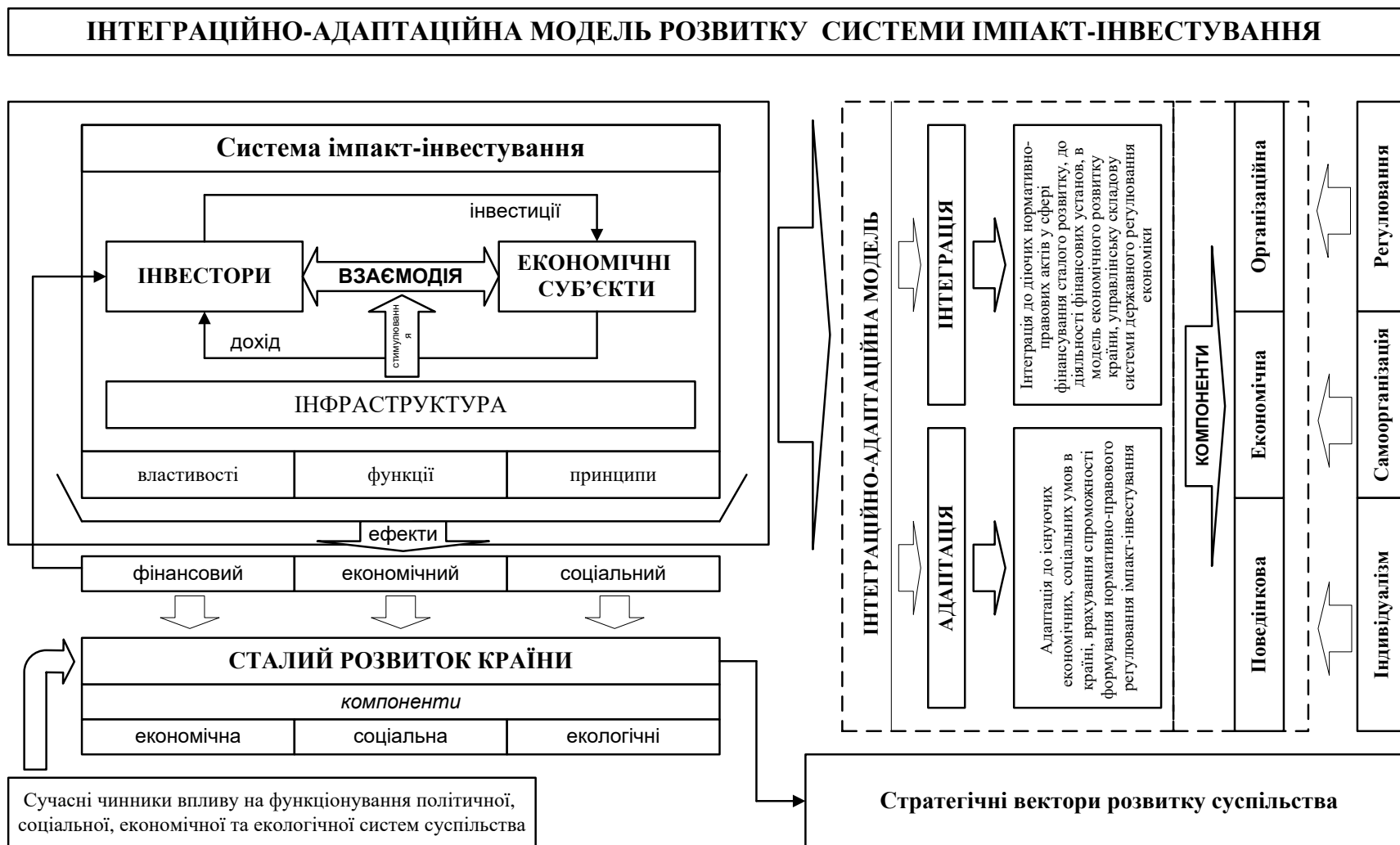

Рис. 4. Концептуальні положення інтеграційно-адаптаційної моделі розвитку системи імпаکت-інвестування
 Джерело: побудовано автором [10; 13; 21, с. 120-121; 22, с. 20; 25; 30; 35, с. 233; 54; 43; 6, с. 38; 52, с. 752].

Інтеграційно-адаптаційна модель розвитку системи імпаکت-інвестування – схема, система заходів, дій та концепцій, використання яких дозволяє створити умови для ефективного формування цілісної сукупності економічних суб'єктів та відносин між ними в процесі розробки, фінансування різних проєктів з метою отримання економічних, соціальних та екологічних ефектів від їх впровадження, включаючи позитивний фінансовий результат від залучених для цього інвестицій, що здійснюється для сприяння впровадженню моделі сталого розвитку суспільства.

Сутність саме інтеграційної моделі розвитку системи імпаکت-інвестування полягає у важливості підвищення уваги до цього способу залучення фінансових ресурсів для впровадження заходів стимулювання моделі сталого розвитку. Саме імпакт-інвестування дає змогу активізувати залучення передусім приватних інвестицій економічних суб'єктів, забезпечити привабливість їх використання для власників і тим самим стимулювати розробку і впровадження зазначених заходів і проєктів. Проте це вимагає насамперед впровадження низки заходів щодо популяризації такого способу акумуляції фінансових ресурсів, можливостей їх використання.

Адаптаційна частина зазначеної моделі полягає в тому, що розвиток системи імпакт-інвестування повинен відбуватися з урахуванням поточної економічної ситуації в країні, можливостей створення умов для розвитку такого виду інвестування, наявності ресурсів економічних суб'єктів з метою їх акумулювання та використання у подальшому. Важливу роль імпакт-інвестування, на наше переконання, повинно відіграти в процесі післявоєнної відбудови України, реалізації проєктів, спрямованих на відновлення екологічних, соціальних об'єктів.

Сутність інтеграційно-адаптаційної моделі полягає також у тому, що система імпакт-інвестування, яка повинна бути сформована в Україні в межах фінансової системи, з одного боку, повинна інтегруватися в діючу фінансову систему, враховуючи ті чинники, умови, у яких сьогодні розвивається така система, основні загрози й напрямки подальшого здійснення інвестиційної діяльності в країні. З іншого боку, адаптація такої системи повинна відбуватися з урахуваннями економічної поведінки суб'єктів господарювання у сфері інвестування, впровадження соціальних екологічних проєктів, враховувати досвід їх реалізації в межах територіальних громад. Також система імпакт-інвестування повинна адаптуватися до сучасних економічних викликів, враховуючи негативні наслідки війни для економічної соціальної та екологічної сфер суспільства.

У межах інтеграційно-адаптаційної моделі розвитку системи імпакт-інвестування, на наш погляд, доцільно виокремити три основні компоненти:

1) поведінкова – сукупність дій для здійснення впливу на поведінку економічних суб'єктів з метою формування необхідних їх моделей, в рамках яких одні суб'єкти готові залучати ресурси інших для реалізації проєктів

екологічного, соціального спрямування і одночасно забезпечувати дохід для інвесторів, а інші – розуміти сутність імпаکت-інвестування та надавати свої ресурси для впровадження зазначених проєктів;

2) економічна – сукупність ресурсів, які необхідно витратити на перших етапах для стимулювання розвитку імпакт-інвестування (гранти, державні програми), формування мотивації для інвесторів брати участь у розвитку проєктів соціального та екологічного спрямування; при цьому можливі схеми компенсації вартості залучених ресурсів з боку держави, використання фінансового потенціалу державних банків та ін.;

3) організаційна – сукупність дій, спрямованих на формування інституційного забезпечення для розвитку імпакт-інвестування в країні, заходи для популяризації даного виду фінансування проєктів соціальної та екологічної дії, долучення до міжнародної системи імпакт-інвесторів, формування неурядових, громадських організацій, які будуть розвивати цей вид використання фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку.

Серед основних напрямків розвитку імпакт-інвестування варто виокремити наступні:

- розробка відповідного законодавства;
- формування підходів до залучення міжнародних джерел фінансових ресурсів, організацій, які займаються розвитком імпакт-інвестування;
- проведення зеленої таксономії;
- розробка критеріїв оцінювання еколого-соціальних ефектів;
- популяризація даного виду інвестування серед приватних інвесторів як напрямку бізнесу;
- залучення міжнародних експертів до розробки законодавчої бази та формування інституційного простору для розвитку;
- удосконалення функціонування інфраструктури імпакт-інвестування;
- формування пріоритетних проєктів, які можуть бути реалізовані через використання механізму імпакт-інвестування;
- проведення просвітньої діяльності серед підприємців;
- проведення дослідження щодо розвитку цього виду інвестування в Україні, розробка підходів до акумуляції аналітичної інформації, досвіду реалізації проєктів і т. ін. [2, с. 10-11; 36, с. 80; 49, с. 96; 53, с. 751; 43; 37, с. 74; 56].

Забезпечення використання саме системного підходу до розгляду імпакт-інвестування в Україні, пошуку напрямів активізації використання цього фінансового інструмента дасть змогу збільшити обсяги фінансових ресурсів, які будуть спрямовані для реалізації проєктів, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку.

Висновки та пропозиції. Отже, у статті розглянуто теоретичні положення розвитку імпакт-інвестування в Україні. Для цього було досліджено сутність цього виду інвестування. З урахуванням цього також обґрунтовано особливості його здійснення, що дало можливість у подальшому конкретизувати основні бар'єри розвитку імпакт-інвестування.

З метою кращого розуміння особливостей активізації використання ім-пакт-інвестування, враховуючи важливу його роль у забезпеченні сталого розвитку країни, у статті визначено та систематизовано заходи стимулювання такого розвитку. Це здійснено через їх розподіл за наступними критеріями: за масштабністю впровадження (макрозаходи; мікрозаходи), за сферами їх реалізації (організаційні, економічні, екологічні, соціальні та фінансові). Конкретизація напрямків стимулювання впровадження моделі сталого розвитку дозволить, як було встановлено, формувати привабливі умови і для поступової активізації діяльності економічних суб'єктів у напрямку використання механізмів ім-пакт-інвестування.

У статті обґрунтовано сутність та структуру інтеграційно-адаптаційної моделі розвитку системи ім-пакт-інвестування, запропоновано таку модель розглядати як схему, систему заходів, дій та концепцій, використання яких дозволяє створити умови для ефективного формування цілісної сукупності економічних суб'єктів та відносин між ними в процесі розробки, фінансування різних проєктів з метою отримання економічних, соціальних та екологічних ефектів від їх впровадження, включаючи позитивний фінансовий результат від залучених для цього інвестицій, що здійснюється для сприяння впровадженню моделі сталого розвитку суспільства. Відповідно в рамках такої моделі описано зміст інтеграційної та адаптаційної складових та визначено базові компоненти, які формують основу такої моделі: поведінкова, економічна та соціальна, конкретизовано їх сутність та роль у розбудові системи ім-пакт-інвестування в Україні.

Результати аналізу теоретичних та прикладних положень розвитку ім-пакт-інвестування в Україні дозволили визначити пріоритетні напрямки стимулювання такого розвитку. Також встановлено, що даний вид інвестування проєктів соціального та екологічного спрямування може відіграти одну з ключових ролей у післявоєнній відбудові України.

Список використаних джерел

1. Андрос С. В. Стратегії відповідального інвестування: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / С. В. Андрос, Т. В. Романюк // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності ф-ту економіки та менеджменту СумДУ, м. Суми, 3-5 квітня 2012 р. – Суми : СумДУ, 2012. – Т. 3. – С. 15-16. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/14057248.pdf>.
2. Артеменко А. Ризик, аналіз, перспективи ім-пакт-інвестування в постконфліктне відновлення економіки України [Електронний ресурс] / А. Артеменко, О. Пластун, Д. Михайлов // Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві. – 2022. – № 2(44). – С. 5-13. – Режим доступу: <https://ser.net.ua/index.php/SER/article/view/448>.
3. Васильчук І. П. Теоретико-методологічні засади й еволюція концепції соціально відповідального інвестування / І. П. Васильчук // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 21-28.
4. Вдовенко Н. М. Фінансові інструменти сталого розвитку підприємств аграрного бізнесу в аспекті економічної безпеки держави й впливу тіншової і поведінкової економіки [Електронний ресурс] / Н. М. Вдовенко, Ю. А. Перегуда // Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. – 2023. – № 38. – С. 504-510. – Режим доступу: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1107>.

5. Вовк В. Формування державної фінансової політики як детермінанти сталого розвитку в умовах впливу глобалізаційних процесів [Електронний ресурс] / В. Вовк // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 2 (22). – С. 168-177. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/219437/219198>.
6. Воронцова А. С. Структурно-функціональний підхід до ідентифікації відповідального інвестування [Електронний ресурс] / А. С. Воронцова, Ю. В. Єльнікова, А. Г. Рудиченко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2021. – № 1. – С. 36-42. – Режим доступу: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/1_2021/5.pdf.
7. Галько Л. Р. Напрями забезпечення сталого розвитку інноваційно-орієнтованих підприємств [Електронний ресурс] / Л. Р. Галько // Ефективна економіка. – 2014. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3256>.
8. Глухова В. І. Екологічні фінанси України в умовах сталого розвитку [Електронний ресурс] / В. І. Глухова, Х. В. Кравченко // Ефективна економіка. – 2022. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10276>.
9. Гошовська В. В. Імпакт-інвестування транспортної інфраструктури та транспортних підприємств [Електронний ресурс] / В. В. Гошовська, Т. Г. Турпак, С. А. Наконечна // Інвестиції: практика та досвід. – 2023. – № 7. – С. 32-37. – Режим доступу: <https://nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1321/1331>.
10. Дем'янюк А. В. Сучасні підходи до забезпечення сталого розвитку територій в Україні [Електронний ресурс] / А. В. Дем'янюк // Гроші, фінанси і кредит. – 2017. – Вип. 16. – С. 1083-1087. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/181.pdf.
11. Державна політика сталого розвитку в умовах європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / уклад.: Батир Ю. Г., Лопатченко І. М., Помаза-Пономаренко А. Л., Хмиров І. М., Хмирова А. О. – Харків : НУЦЗУ, 2021. – 226 с. – Режим доступу: <http://reposit.sc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/12702/1/Pomaza-PonomarenkoBatyrLopatchenkoKhmyrovKhmyrova.pdf>.
12. Діяльність банків у забезпеченні сталого розвитку фінансового ринку України [Електронний ресурс]: монографія / за ред. В. В. Коваленко. – Одеса : Видавництво «Атлант», 2014. – 358 с. – Режим доступу: <http://surl.li/suejt>.
13. Дубина М. Інституційні трансформації фінансової системи України в умовах розвитку цифрової економіки [Електронний ресурс] / М. Дубина, О. Попело, О. Тарасенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 1 (25). – С. 91-110. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/236040>.
14. Дубина М. Організаційно-економічний механізм розвитку сфери охорони здоров'я: сутність, морфологія та специфічні особливості функціонування / М. Дубина, Д. Сердюк // Науковий вісник Полісся. – 2023. – № 1(26). – С. 238–254. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1\(26\)-238-254](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1(26)-238-254).
15. Дубина М. В. Роль кредитної системи у забезпеченні фінансової безпеки держави / М. В. Дубина // Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 39-59.
16. Захарова Н. Ю. Пріоритетні напрями сталого розвитку економіки України [Електронний ресурс] / Н. Ю. Захарова, О. А. Пересипкін // Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції : Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених (12 листопада 2020 року). – Житомир : Житомирська політехніка, 2020. – С. 184-185. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/184-1.pdf>.
17. Зелені інвестиції та фінанси. – Режим доступу: <https://www.eu4environment.org/uk/areas-of-work/green-investment-and-finance/>.
18. Іванова Н. Імпакт-інвестування як сучасний концепт сталого розвитку логістичних систем / Н. Іванова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 1(33). – С. 226–237. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-226-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237).
19. Іванова Н. Роль соціального підприємництва в умовах сьогодення України / Н. Іванова, К. Коваль, В. Коваль // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 3(31). – С. 224-234. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/276689>.
20. Іванова Т. В. Механізм соціально-відповідального інвестування на підприємствах [Електронний ресурс] / Т. В. Іванова // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2021. – № 19. – С. 160-163. – Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/edd5698d-1c15-4bf7-8ac2-e257fd4d6ce9/content>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

21. Ковалівська С. В. Багаторівневий моніторинг та оцінка досягнення цілей сталого розвитку як складова механізму публічного управління на основі сучасних інформаційних технологій [Електронний ресурс] / Ковалівська С. В. // Держава та регіони. – 2019. – Вип. 4. – С. 115-122. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/339639147_Bagatorivneviy_monitoring_ta_ocinka_dosagnenna_cilej_stalogo_rozvitku_ak_skladova_mehanizmu_publicnogo_upravlinna_na_osnovi_sucasnih_informacijnih_tehnologij Multilevel monitoring and evaluation of th.

22. Козак К. Б. Адаптивні механізми управління в системі сталого економічного розвитку агропромислового виробництва [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" : захищена 25.03.21 / К. Б. Козак; Сум. нац. аграр. ун-т, [Одес. нац. акад. харч. технологій]. – Суми, 2021. – 36 с. – Режим доступу: https://science.snau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/aref_Kozak.pdf.

23. Козлов Д. В. Обґрунтування економічного інструментарію сталого розвитку підприємства машинобудівної галузі [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Д. В. Козлов; Сумський державний університет. – Суми, 2021. – 231 с. – Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/86199/3/avtoref_Kozlov.pdf.

24. Кореновський О. В. Концепція сталого розвитку і фінансова політика [Електронний ресурс] / О. В. Кореновський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21. – С. 225-228. – Режим доступу: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_13/225_Kor.pdf.

25. Лисянська О. О. Адаптивна модель механізму планування прибутку банку [Електронний ресурс] / О. О. Лисянська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (8-9 листопада 2012 р.). – Суми : УАБС НБУ, 2012. – С. 125-126. – Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/59128/6/Lysianska_Advptyvna_model.pdf.

26. Ломачинська І. А. Концептуальні підходи до визначення сутності імпакт-інвестицій / І. А. Ломачинська // Бізнес Інформ. – 2020. – № 2. – С. 16–22. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-16-22>.

27. Марухленко О. В. Impact investing як інструмент розвитку соціального потенціалу / О. В. Марухленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 8. – С. 116–119. DOI: [10.32702/2306-6814.2019.8.116](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.8.116).

28. На порталі Дія.Бізнес з'явилась платформа для залучення імпакт-інвестування [Електронний ресурс] / Міністерство цифрової трансформації України. – Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua/news/na-portali-diyabiznes-zyavilas-platforma-dlya-zaluchennya-impakt-investuvannya>.

29. Національний банк презентував Політику щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року [Електронний ресурс] / Національний банк України. – 2021. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku>.

30. Перегуда Ю. А. Вплив тіньової і поведінкової економіки на адаптацію фінансових інструментів сталого розвитку та фінансової безпеки держави / Ю. А. Перегуда, Н. М. Вдовенко // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2024. – Вип. 40. – С. 273-279. – Режим доступу: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1108>.

31. Попело О. В. Трансформація фінансової системи України в контексті сталого розвитку [Електронний ресурс] / О. В. Попело, О. І. Гонга // Бізнес Інформ. – 2023. – № 12. – С. 294–299. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-12-294-299>.

32. Приказюк Н. В. Впровадження принципів ESG небанківськими фінансовими інститутами: тенденції та перспективи [Електронний ресурс] / Н. В. Приказюк // Економіка та суспільство. – 2024. – Вип. 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-39>.

33. Приказюк Н. В. Оцінка фінансової стабільності банківської системи України на основі комплексного індикатора та таксономічного показника із врахуванням FSI [Електронний ресурс] / Н. В. Приказюк, А. М. Погибіль // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2022. – № 2(219). – С. 25-33. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/219-2/4>.

34. Прутська О. Сучасна політика НБУ щодо розвитку сталого фінансування / О. Прутська // Економіка та суспільство. – 2021. – № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-14>.

35. Рубан Л. І. Адаптаційна модель «блакитно-зеленої» інфраструктури міста / Л. І. Рубан // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. – 2018. – Вип. 52. – С. 230-237.
36. Сич О. Імпакт-інвестиції для повоєнної ревіталізації міст України [Електронний ресурс] / Сич О., І. Пасінович, І. Мишишин // Галицький економічний вісник. – 2023. – Том 81, № 2. – С. 71-82. – Режим доступу: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/41220/2/GEJ_2023v81n2_Sych_O-Impact_investment_for_the_postwar_71-82.pdf.
37. Скоробогатова Н. Є. Імпакт-інвестування: світовий досвід та перспективи застосування в Україні [Електронний ресурс] / Н. Є. Скоробогатова, О. С. Дорошенко // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2022. – № 23. – С. 68-76. – Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/38954225-29ff-4041-9573-458db65c35a9/content>.
38. Сталий розвиток місцевих громад в умовах децентралізації [Електронний ресурс] : монографія / Г. В. Ортіна, О. Г. Сокіл, Ю. О. Прус, І. В. Застрожнікова, Л. М. Єфіменко. – Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. – 171 с. – Режим доступу: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/8074/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F.pdf>.
39. Степаненко С. В. Фінансова складова інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного сектору: вітчизняна та європейська практика [Електронний ресурс] / С. В. Степаненко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2022. – № 43. – С. 133-139. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/43_2022ua/25.pdf.
40. Степаненко Т. О. Теоретичні та методичні засади сталого розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Т. О. Степаненко // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія економіка і управління. – 2020. – № 6. – С. 136-141. – Режим доступу: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_6/25.pdf.
41. Тарасова О. Особливості сталого інвестування в розвиток екологоорієнтованої економіки / О. Тарасова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2022. – № 6. – Т. 2. – С. 168–177. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-29](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-29).
42. Тищенко В. В. Впровадження імпакт-інвестування в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Тищенко // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 16. – С. 513-520. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/78.pdf.
43. Тотєва Е. Зелена таксономія в Україні [Електронний ресурс] / Е. Тотєва. – Київ, 2022. – 116 с. – Режим доступу: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-UA-green-taxonomy-report-UKR.pdf>.
44. Тульчинська С. Роль імпакт-інвестування у забезпеченні сталого розвитку [Електронний ресурс] / С. Тульчинська, А. Волок // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 4(36). – С. 238-248. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/299255/291763>.
45. Тульчинська С. Сутність імпакт-інвестування та особливості його здійснення / С. Тульчинська, Д. Решетилів // Науковий вісник Полісся. – 2023. – № 2(27). – С. 249–260. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-249-260](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-249-260).
46. Філяк М. С. Система показників у механізмі регулювання сталого розвитку території [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Філяк М. С. ; Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – Львів, 2016. – Режим доступу: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/04/aref_filyak.pdf.
47. Фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем [Електронний ресурс] : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук Л. І. Антошкіної, д-ра екон. наук С. А. Навроцького. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2016. – 283 с. – Режим доступу: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-01/Monografiia_BUMIB_Fin_Mehanizm%20%281%29.pdf.
48. Холявко Н. І. Освітні детермінанти формування ментального простору трансформації структури національної економіки : монографія / Н. І. Холявко, С. В. Гонга, М. В. Дубина. – Чернівці : Видавець Бригинець О.В., 2019. – 344 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

49. Чечетова Н. Ф. Імпакт-інвестування: особливості та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Н. Ф. Чечетова // Інтернет-конференції ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. – 2018. – С. 94-96. – Режим доступу: https://eprints.kname.edu.ua/50075/1/ilovepdf_com-95-97.pdf.
50. Чому важливі Сталі фінанси у Європейській зеленій угоді? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/5%20FINAL_Tree_Sustainable_finance_strategy_297x210mm_4%2B4_web_180822.pdf.
51. Чуріканова О. Ю. Управління економічним розвитком та формування регіональної політики [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / О. Ю. Чуріканова ; Класичний приватний університет. – Київ, 2021. – 42 с. – Режим доступу: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/arefchurikanova.pdf>.
52. Шаталова В. Є. Вплив імпакт-інвестицій на розвиток економіки [Електронний ресурс] / В. Є. Шаталова, О. М. Шуплат / Цифрова економіка : зб. матеріалів II Нац. наук.-метод. конф. (17–18 жовт. 2019 р., м. Київ). – Київ : КНЕУ, 2019. – С. 750–752. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c5680a9-2be0-4106-a985-85c32eee2bc5/content>.
53. Шаталова В. Є. Вплив імпакт-інвестицій на розвиток економіки. Цифрова економіка [Електронний ресурс] / В. Є. Шаталова, О. М. Шуплат // Збірник матеріалів II Національної наук.-метод. конф. (17–18 жовтня 2019 р. м. Київ). – Київ : КНЕУ, 2019. – С. 750-752. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c5680a9-2be0-4106-a985-85c32eee2bc5/content>.
54. Шкарлет С. М. Організаційно-інфраструктурне забезпечення розвитку сільського господарства України / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина, А. В. Тарасенко. – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – 208 с.
55. Шпакова Г. «Зелені» фінанси як інструмент гарантування природо-техногенної та екологічної безпеки в контексті сталого розвитку територій / Г. Шпакова // Підприємництво та інновації. – 2019. – № 9. – С. 112-116. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.18>.
56. Asuamah Samuel. Investing with Purpose: Unveiling the Potential of Impact Investing in Developing Nations [Electronic resource] / Asuamah Samuel, Samuel Asuamah Yeboah. – 2023. – Accessed mode: https://www.researchgate.net/publication/372364538_Investing_with_Purpose_Unveiling_the_Potential_of_Impact_Investing_in_Developing_Nations.
57. El Amri A. Sustainable Finance at the time of Institutions: Performativity through the lens of Responsible Management in Morocco / A. El Amri, R. Boutti, F. Rodhain // Financial Markets, Institutions and Risks. – 2020. – Volume 4, Issue 2. – Pp. 52-64. DOI: [https://doi.org/10.21272/fmir.4\(2\).52-64.2020](https://doi.org/10.21272/fmir.4(2).52-64.2020).
58. Features of the Formation and Transformation of Household Credit Behavior Under Macroeconomic Instability [Electronic resource] / M. Dubyna, V. Unynets-Khodakivska, O. Panchenko, O. Bazilinska, V. Matskiv, O. Lobko // International Journal of Sustainable Development and Planning. – 2022. – Vol. 17, No. 7. – Pp. 2075-2087. DOI: <https://doi.org/10.18280/ijstdp.17070>.
59. Innovative Instruments of Monetary and Fiscal Policy / B. Danylyshyn, M. Dubyna, M. Zabashtanskyi, N. Ostrovska, K. Blishchuk, I. Kozak // Universal Journal of Accounting and Finance. – 2021. – Vol. 9(6). – Pp. 1213-1221.
60. International Scientific Conference Characteristics and trends of socioeconomic development at the macro- and micro-levels: Conference Proceedings (May 5-6, 2023. Kielce, Poland) [Electronic resource]. – Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2023. – 112 p. – Accessed mode: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/333/9198/19190-1>.
61. Methodical approaches to state policy forecasting of sustainable development of Ukraine’s regions [Electronic resource] / A. Pomaza-Ponomarenko, O. Nazarov, M. Udyanskyi, S. Moroz, I. Khmyrov, O. Akhmedova // Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice. – 2021. – № 1(36). – Pp. 171-178. – Accessed mode: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3045/3135>.
62. Mitchell T. Understanding the World of Impact Investing [Electronic resource] / Tom Mitchell // TRUSTS & ESTATES. – September 2016. – Accessed mode: <https://www.cambridgeassociates.com/wp-content/uploads/2016/10/Understanding-The-World-of-Impact-Investing.pdf>.
63. Systemic Approach to Assessing Sustainable Development of the Regions / O. Popelo, S. Tulchynska, Y. Kharchenko, B. Dergaliuk, S. Khanin, T. Tkachenko // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2021. – Volume XII, Summer. – № 3(51). – Pp. 742-753. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.12.3\(51\).13](https://doi.org/10.14505/jemt.12.3(51).13).

64. The Impact of Digitalization on the Sustainable Development of Ukraine COVID-19 and War Challenges for Higher Education [Electronic resource] / V. Marhasova, N. Kholiavko, O. Popelo, D. Krylov, A. Zhavoronok, O. Biliaze // *Revista de la Universidad del Zulia*. – 2023. – Vol. 14, № 40. – Pp. 422-439. – Accessed mode: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=9004082>.

65. Yaşar Burze. Impact investing: A review of the current state and opportunities for development [Electronic resource] / Yaşar Burze // *Istanbul Business Research (IBR)*. – 2021. – Vol. 50, Iss. 1. – Pp. 177-196. – Accessed mode: https://www.researchgate.net/publication/353192493_Impact_investing_A_review_of_the_current_state_and_opportunities_for_development.

References

1. Andros, S.V., Romanok, T.V. (2012). Stratehii vidpovidalnoho investuvannia: teoretychnyi aspekt [Strategies of responsible investment: theoretical aspect]. Proceeding from *Ekonomichni problemy staloho rozvytku: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – Economic problems of sustainable development: International scientific and practical conference* (pp. 15-16, vol. 3). SumDU. <https://core.ac.uk/download/pdf/14057248.pdf>.

2. Artemenko, A., Plastun, O., Mykhailov, D. (2022). Ryzkyk, analiz, perspektyvy impakt-investuvannia v postkonfliktne vidno-vlennia ekonomiky Ukrainy [Risk, analysis, perspectives of impact investing in the post-conflict recovery of the economy of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni vidnosyny v tsyfrovomu suspilstvi – Socio-economic relations in the digital society*, (2(44)), 5-13. <https://ser.net.ua/index.php/SER/article/view/448>.

3. Vasylichuk, I.P. (2015). Teoretyko-metodolohichni zasady y evoliutsiia kontseptsii sotsialno vidpo-vidalnoho investuvannia [Theoretical and methodological principles and evolution of the concept of socially responsible investing]. *Biznes Inform – Business Inform*, (1), 21-28.

4. Vdovenko, N.M., Perehuda, Yu.A. (2023). Finansovi instrumenty staloho rozvytku pidpriemstv ahrarnoho biznesu v aspekti ekonomichnoi bezpeky derzhavy y vplyvu tinovoi i povedinkovoi ekonomiky [Financial instruments for the sustainable development of agrarian business enterprises in the aspect of economic security of the state and the influence of the shadow and behavioral economy]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu i prava – Scientific notes of the Lviv University of Business and Law*, (38), 504-510. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1107>.

5. Vovk, V. (2020). Formuvannia derzhavnoi finansovoi polityky yak determinanty staloho rozvytku v umovakh vplyvu hlobalizatsiinykh protsesiv [Formation of state financial policy as determinants of sustainable development under the influence of globalization processes]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(22)), 168-177. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/219437/219198>.

6. Vorontsova, A.C., Yelnikova, Yu.V., Rudychenko, A.H. (2021). Strukturno-funktsionalnyi pidkhid do identyfikatsii vidpovidalnoho investuvannia [Structural and functional approach to identification of responsible investment]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika – Bulletin of Sumy State University. Economy series*, (1), 36-42. https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/1_2021/5.pdf.

7. Halko, L.R. (2014). Napriamy zabezpechennia staloho rozvytku innovatsiino-oriento-vanykh pidpriemstv [Direction of sustainable development of innovation-oriented enterprises]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (8). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3256>.

8. Hlukhova, V.I., Kravchenko, Kh.V. (2022). Ekolohichni finansy Ukrainy v umovakh staloho rozvytku [Ecological finances of Ukraine in conditions of sustainable development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (5). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10276>.

9. Hoshovska, V.V., Turpak, T.H., Nakonechna, S.A. (2023). Impakt-investuvannia transportnoi infrastruktury ta transportnykh pidpriemstv [Impact investing in transport infrastructure and transport enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (7), 32-37. <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1321/1331>.

10. Demianiuk, A.V. (2017). Suchasni pidkhody do zabezpechennia staloho rozvytku terytorii v Ukraini [Modern approaches to ensuring sustainable development of territories in Ukraine]. *Hroshi, finansy i kredyt – Money, finance and credit*, 16, 1083-1087. https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/181.pdf.

11. Batyr, Yu.H., Lopatchenko, I.M., Pomaza-Ponomarenko, A.L., Khmyrov, I.M., Khmyrova, A.O. (Eds.). (2021). *Derzhavna polityka staloho rozvytku v umovakh yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [State policy of sustainable development in the conditions of the European integration of Ukraine]*. NUTsZU. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/12702/1/Pomaza-PonomarenkoBatyrLopatchenkoKhmyrovKhmyrova.pdf>.

12. Kovalenko, V.V. (Ed.). (2014). *Diiialnist bankiv u zabezpechennia staloho rozvytku finansovoho rynku Ukrainy [Activities of banks in ensuring the sustainable development of the financial market of Ukraine]*. Vydavnytstvo «Atlant». <http://surl.li/suejt>.

13. Dubyna, M., Popelo, O., Tarasenko, O. (2021). Instytutsiini transformatsii finansovoi systemy Ukrainy v umovakh rozvytku tsyfrovoy ekonomiky [Institutional transformations of the financial system of Ukraine in the context of the development of the digital economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(25)), 91-110. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/236040>.

14. Dubyna, M., Serdiuk, D. (2023). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm rozvytku sfery okhorony zdorovia: sutnist, morfolohiia ta spetsyfichni osoblyvosti funktsionuvannia [Organizational and economic mechanism of the development of the sphere of health care: essence, morphology and specific features of functioning]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin Polissya*, (1(26)), 238–254. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1\(26\)-238-254](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1(26)-238-254).

15. Dubyna, M.V. (2017). Rol kredytnoi systemy u zabezpechenni finansovoi bezpeky derzhavy [The role of the credit system in ensuring the financial security of the state]. In V. P. Ilchuk (Ed.), *Stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky – Strategy and mechanisms for ensuring financial and economic security* (pp. 39-59). ChNTU.

16. Zakharova, N.Yu., Peresyphkin, O.A. (2020). Priorytetni napriamy staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Priority areas of sustainable development of the economy of Ukraine]. Proceeding from *Stalyi rozvytok krainy v ramkakh Yevropeiskoi intehratsii: Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia здobuvachiv vyshchoi osvity i molodykh vchenykh – Sustainable development of the country within the framework of European integration: All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Graduates of education and young scientists* (pp. 184-185). Zhytomyrska politekhnika. <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/184-1.pdf>.

17. Zeleni investytsii ta finansy [Green investments and finance]. (n.d.). <https://www.eu4environment.org/uk/areas-of-work/green-investment-and-finance/>.

18. Ivanova, N. (2023). Impakt-investuvannia yak suchasnyi kontsept staloho rozvytku lohistychnykh system [Impact investing as a modern concept of sustainable development of logistics systems]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(33)), 226–237. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-226-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237).

19. Ivanova, N., Koval, K., Koval, V. (2022). Rol sotsialnoho pidpriemnytstva v umovakh sohodennia Ukrainy [The role of social entrepreneurship in the conditions of today's Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(31)), 224-234. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/276689>.

20. Ivanova, T.V. (2021). Mekhanizm sotsialno-vidpovidalnoho investuvannia na pidpriemstvakh [The mechanism of socially responsible investment in enterprises]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» – Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, (19), 160-163. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/edd5698d-1c15-4bf7-8ac2-e257fd4d6ce9/content>.

21. Kovalivska, S.V. (2019). Bahatorivnevyi monitorynh ta otsinka dosiahnennia tsilei staloho rozvytku yak skladova mekhanizmu publichnoho upravlinnia na osnovi suchasnykh informatsiynykh tekhnolohii [Multilevel monitoring and assessment of the achievement of sustainable development goals as a component of the mechanism of public management based on modern information technologies]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 4, 115-122. https://www.researchgate.net/publication/339639147_Bagatorivnevij_monitoring_ta_ocinka_dosagnenna_cilej_stalogo_rozvitku_ak_skladova_mekhanizmu_publicnogo_upravlinna_na_osnovi_suchasnykh_informacijnykh_tekhnologij_Multilevel_monitoring_and_evaluation_of_th.

22. Kozak, K. (2021). *Adaptyvni mekhanizmy upravlinnia v systemi staloho ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva [Adaptive management mechanisms in the system of sustainable economic development of agro-industrial production]* [abstract of the dissertation of Dr. Econ. of science]. Sumy natsional ahrarian university. https://science.snau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/aref_Kozak.pdf.

23. Kozlov, D.V. (2021). *Obgruntuvannya ekonomichnoho instrumentarii staloho rozvytku pidpriemstva mashynobudivnoi haluzi [Justification of the economic toolkit of sustainable development of enterprises in the machine-building industry]* [dissertation of PhD Economics]. Sumy natsional ahrarian university. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/86199/3/avtoref_Kozlov.pdf.

24. Korenovskiy, O.V. (2011). *Kontsepsiia staloho rozvytku i finansova polityka [Concept of sustainable development and financial policy]*. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of National Technical University of Ukraine*, 21, 225-228. https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_13/225_Kor.pdf.

25. Lysianska, O.O. (2012). *Adaptyvna model mekhanizmu planuvannya prybutku banku [Adaptive model of the bank's profit planning mechanism]*. *Proceeding from Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: XV Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia – Problems and prospects for the development of the banking system of Ukraine: XV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 125-126). UABS NBU. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/59128/6/Lysianska_Adaptyvna_model.pdf.

26. Lomachynska, I.A. (2020). *Kontseptualni pidkhody do vyznachennia sutnosti impakt-investytsii [Conceptual approaches to determining the essence of impact investments]*. *Biznes Inform – Business Inform*, (2), 16–22. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-16-22>.

27. Marukhlenko, O.V. (2019). *Impact investing yak instrument rozvytku sotsialnoho potentsialu [Impact investing as a tool for social potential development]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (8), 116–119. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.8.116.

28. Ministerstvo tsyfrovoyi transformatsii Ukrainy [Ministry of Digital Transformation of Ukraine]. (n.d.). *Na portali Diia.Biznes zivylas platforma dlia zaluchennia impakt-investuvannya – A platform for attracting impact investing*. <https://thedigital.gov.ua/news/na-portali-diyabiznes-zyavilas-platforma-dlya-zaluchennya-impakt-investuvannya>.

29. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. (2021). *Natsionalnyi bank prezentuvav Polityku shchodo rozvytku staloho finansuvannya na period do 2025 roku [The National Bank presented the Policy on the development of sustainable financing for the period until 2025]*. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku>.

30. Perehuda, Yu.A., Vdovenko, N.M. (2024). *Vplyv tinovoi i povedinkovoi ekonomiky na adaptatsiiu finansovykh instrumentiv staloho rozvytku ta finansovoi bezpeky derzhavy [The influence of the shadow and behavioral economy on the adaptation of financial instruments of sustainable development and financial security of the state]*. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava – Scientific notes of the Lviv University of Business and Law*, 40, 273-279. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1108>.

31. Popelo, O.V., Honta, O.I. (2023). *Transformatsiia finansovoi systemy Ukrainy v konteksti staloho rozvytku [Transformation of the financial system of Ukraine in the context of sustainable development]*. *Biznes Inform – Business Inform*, (12), 294–299. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-12-294-299>.

32. Prykaziuk, N.V. (2024). *Vprovadzhennia pryntsyviv ESG nebankivskymy finansovymy instytu-tamy: tendentsii ta perspektyvy [Implementation of ESG principles by non-banking financial institutions: trends and prospects]*. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-39>.

33. Prykaziuk, N.V., Pohybil, A.M. (2022). *Otsinka finansovoi stabilnosti bankivskoi systemy Ukrainy na osnovi kompleksnoho indykatora ta taksonomichnoho pokaznyka iz vrakhuvanniam FSI [Assessment of the financial stability of the banking system of Ukraine based on a complex indicator and a taxonomic indicator taking into account the FSI]*. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia «Ekonomika» – Taras Shevchenko KNU Bulletin. "Economy" series*, (2(219)), 25-33. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/219-2/4>.

34. Prutska, O. (2021). Suchasna polityka NBU shchodo rozvytku staloho finansuvannia [Modern policy of the NBU regarding the development of sustainable financing]. *Ekonomika ta suspilstv – Economy and society*, (34). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-14>.

35. Ruban, L.I. (2018). Adaptatsiina model «blakytно-zelenoi» infrastruktury mista [Adaptation model of the "blue-green" infrastructure of the city]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia – Modern problems of architecture and urban planning*, 52, 230-237.

36. Sych, O., Pasinovykh, I., Myshchysyn, I. (2023). Impact-investytsii dlia povoiennoi revitalizatsii mist Ukrainy [Impact investments for the post-war revitalization of Ukrainian cities]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Halytskyi economic gazette*, 81(2), 71-82. https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/41220/2/GEJ_2023v81n2_Sych_O-Impact_investment_for_the_postwar_71-82.pdf.

37. Skorobohatova, N.Ye., Doroshenko, O.S. (2022). Impact-investuvannia: svitovyi dosvid ta perspektyvy zastosuvannia v Ukraini [Impact-investing: world experience and prospects of application in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» – Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, (23), 68-76. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/38954225-29ff-4041-9573-458db65c35a9/content>.

38. Ortina, H.V., Sokil, O.H., Prus, Yu.O., Zastrozhnikova, I.V., Yefimenko, L.M. (2019). *Stalyi rozvytok miststevykh hromad v umovakh detsentralizatsii [Sustainable development of local communities in conditions of decentralization]*. FOP Odnoroh T.V. <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/8074/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F.pdf>.

39. Stepanenko, S.V. (2022). Finansova skladova instytutsiinoho zabezpechennia staloho rozvytku ahrarnoho sektoru: vitchyzniana ta yevropeiska praktyka [The financial component of institutional support for sustainable development of the agricultural sector: domestic and European practice]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*, (43), 133-139. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/43_2022ua/25.pdf.

40. Stepanenko, T.O. (2020). Teoretychni ta metodychni zasady staloho rozvytku pidpriemstva [Theoretical and methodical principles of sustainable development of the enterprise]. *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. Seriya ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Economy and management series*, (6), 136-141. https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_6/25.pdf.

41. Tarasova, O. (2022). Osoblyvosti staloho investuvannia v rozvytok ekolohoorientovanoi ekonomiky [Peculiarities of sustainable investment in the development of ecologically oriented economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Bulletin of Khmelnytskyi National University. "Economic Sciences" series*, 2(6), 168–177. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-29](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-29). 156.

42. Tyshchenko, V.V. (2018). Vprovadzhennia impact-investuvannia v Ukraini [Implementation of impact investing in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 16, 513-520. https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/78.pdf.

43. Totieva, E. (2022). *Zelena taksonomiia v Ukraini [Green taxonomy in Ukraine]*. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-UA-green-taxonomy-report-UKR.pdf>.

44. Tulchynska, S., Volok, A. (2023). Rol impact-investuvannia u zabezpechenni staloho rozvytku [The role of impact investing in ensuring sustainable development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(36)), 238-248. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/299255/291763>.

45. Tulchynska, S., Reshetylov, D. (2023). Sutnist impact-investuvannia ta osoblyvosti yoho zdiisnennia [The essence of impact investing and the peculiarities of its implementation]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin Polissya*, (2(27)), 249–260. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-249-260](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-249-260).

46. Filiak, M.S. (2016). *Systema pokaznykiv u mekhanizmi rehuliuвання staloho rozvytku terytorii [The system of indicators in the mechanism of regulating the sustainable development of the territory]* [abstract of the dissertation of Dr. Econ. of science]. Lvivskiy natsionalnyi universytet veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Hzhyskoho. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/04/aref_filyak.pdf.

47. Antoshkina, L.I., Navrotskiy, S.A. (Eds.) (2016). *Finansovyi mekhanizm zabezpechennia staloho rozvytku sotsialnoekonomichnykh system [The financial mechanism for ensuring the sustainable development of socio-economic systems]*. Vydavets Tkachuk O. V. https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-01/Monografiia_BUMIB_Fin_Mehanizm%20%281%29.pdf.

48. Kholiavko, N.I., Honta, S.V., Dubyna, M.V. (2019). *Osvitni determinanty formuvannia mentalnogo prostoru transformatsii struktury natsionalnoi ekonomiky [Educational determinants of the formation of the mental space of the transformation of the structure of the national economy]*. Vydavets Bryhynets O.V.

49. Chechetova, N.F. (2018). *Impakt-investuvannia: osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku [Impact investing: features and development prospects]*. *Internet-konferentsii KhNUMH im. O. M. Beketova – Internet-conferences of KhNUMG named after O. M. Beketov* (pp. 94-96). https://eprints.kname.edu.ua/50075/1/ilovepdf_com-95-97.pdf.

50. Chomu vazhlyvi Stali finansy u Yevropeiskii zelenii uhodi? [Why is Sustainable Finance important in the European Green Deal?]. (2022). https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/5%20FINAL_Tree_Sustainable_finance_strategy_297x210mm_4%2B4_web_180822.pdf.

51. Churikanova, O.Yu. (2021). *Upravlinnia ekonomichnym rozvytkom ta formuvannia rehionalnoi polityky [Management of economic development and the formation of regional politics]* [abstract of the dissertation of Dr. Econ. of science]. Klasychnyi pryvatnyi universytet. <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/arefchurikanova.pdf>.

52. Shatalova, V.Ye., Shuplat, O.M. (2019). *Vplyv impakt-investytsii na rozvytok ekonomiky [The influence of impact investments on the development of the economy]*. Proceeding from *Tsyfrova ekonomika: II Nats. nauk.-metod. konf. – Digital economy: II National science and method conf.* (pp. 750–752). KNEU. <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c5680a9-2be0-4106-a985-85c32eee2bc5/content>.

53. Shatalova, V.Ye., Shuplat, O.M. (2019). *Vplyv impakt-investytsii na rozvytok ekonomiky. Tsyfrova ekonomika [he influence of impact investments on the development of the economy. Digital economy]*. Proceeding from *Zbirnyk materialiv II Natsionalnoi nauk.-metod. konf. – Collection of materials of the II National Science-Method. conf.* (pp. 750-752). KNEU. <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c5680a9-2be0-4106-a985-85c32eee2bc5/content>.

54. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V., Tarasenko, A.V. (2016). *Orhanizatsiino-infrastrukturne zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy [Organizational and infrastructural support for the development of the rural state of Ukraine]*. ChNTU.

55. Shpakova, H. (2019). «Zeleni» finansy yak instrument harantuvannia pryrodo-tekhnohennoi ta ekolohichnoi bezpeky v konteksti staloho rozvytku terytorii ["Green" finance as a tool for guaranteeing nature-technogenic and ecological security in the context of sustainable territorial development]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and Innovation*, (9), 112-116. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.18>.

56. Asuamah Samuel, Samuel Asuamah Yeboah. (2023). *Investing with Purpose: Unveiling the Potential of Impact Investing in Developing Nations*. https://www.researchgate.net/publication/372364538_Investing_with_Purpose_Unveiling_the_Potential_of_Impact_Investing_in_Developing_Nations.

57. El Amri, A., Boutti, R., Rodhain, F. (2020). Sustainable Finance at the time of Institutions: Performativity through the lens of Responsible Management in Morocco. *Financial Markets, Institutions and Risks*, 4(2), 52-64. [https://doi.org/10.21272/fmir.4\(2\).52-64.2020](https://doi.org/10.21272/fmir.4(2).52-64.2020).

58. Dubyna, M., Unynets-Khodakivska, V., Panchenko, O., Bazilinska, O., Matskiv, V., Lobko, O. (2022). Features of the Formation and Transformation of Household Credit Behavior Under Macroeconomic Instability. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 17(7), 2075-2087. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.17070>.

59. Danylyshyn, B., Dubyna, M., Zabashtanskyi, M., Ostrovska, N., Blishchuk, K., Kozak, I. (2021). Innovative Instruments of Monetary and Fiscal Policy. *Universal Journal of Accounting and Finance*, 9(6), 1213-1221.

60. International Scientific Conference Characteristics and trends of socioeconomic development at the macro- and micro-levels: Conference Proceedings (May 5-6, 2023. Kielce, Poland). (2023). Riga, Latvia: "Baltija Publishing". <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/333/9198/19190-1>.

61. Pomaza-Ponomarenko, A., Nazarov, O., Udyanskyi, M., Moroz, S., Khmyrov, I., Akhmedova, O. (2021). Methodical approaches to state policy forecasting of sustainable development of Ukraine's regions. *Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice*, (1(36)), 171-178. <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3045/3135>.

62. Mitchell, T. (2016). Understanding the World of Impact Investing. *TRUSTS & ESTATES*. <https://www.cambridgeassociates.com/wp-content/uploads/2016/10/Understanding-The-World-of-Impact-Investing.pdf>.

63. Popelo, O., Tulchynska, S., Kharchenko, Y., Dergaliuk, B., Khanin, S., Tkachenko, T. (2021). Systemic Approach to Assessing Sustainable Development of the Regions. *Journal of Environmental Management and Tourism*. (Volume XII, Summer), 3(51), 742-753. [https://doi.org/10.14505/jemt.12.3\(51\).13](https://doi.org/10.14505/jemt.12.3(51).13).

64. Marhasova, V., Kholiavko, N., Popelo, O., Krylov, D., Zhavoronok, A., Biliaze, O. (2023). The Impact of Digitalization on the Sustainable Development of Ukraine COVID-19 and War Challenges for Higher Education. *Revista de la Universidad del Zulia*, 14(40), 422-439. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=9004082>.

65. Yaşar Burze. (2021). Impact investing: A review of the current state and opportunities for development. *Istanbul Business Research (IBR)*, 50(1), 177-196. https://www.researchgate.net/publication/353192493_Impact_investing_A_review_of_the_current_state_and_opportunities_for_development.

Отримано 20.01.2024

UDC 330.322:[502.131.1:330.341](477)

Maksym Dubyna

Doctor of Economic, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). **Scopus Author ID:** [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

Denys Serdiuk

PhD Student of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: denysserdiuk@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-5186-5909>

THE ROLE OF IMPACT-INVESTING IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

One of the possible ways to attract financial resources from economic entities to implement sustainability projects is through impact investing, a relatively new approach that allows investing funds to develop social and environmental spheres and receive dividends from making these resources available to business entities. However, in Ukraine, the use of this type of approach is not developed, which makes it important to study this situation, to identify obstacles that hinder the development of impact investing, and to find possible measures to enhance the use of this area of fundraising.

In the article, the theoretical framework for the development of impact investing in Ukraine are investigated. To this end, the author has studied the essence of this type of investment, and the peculiarities of its implementation are substantiated, which allowed identifying the main barriers to its development in the future.

To better understand the peculiarities of intensifying the use of impact investing, in the article, the measures to stimulate this development are identified and systematized. This was done by dividing them according to the following criteria, namely: the scale of implementation (macro-measures; micro-measures), and the areas of implementation (organizational, economic, social, and financial).

Specifying the directions of stimulating the implementation of the sustainable development model will, as it has been established, create attractive conditions for gradual intensification of the activities of economic entities in the direction of using the mechanisms of impact investing.

Within the article, the essence and structure of the integration and adaptation model of the development of the impact investment system is also substantiated. This model describes the content of the integration and adaptation components, their content, identifies the basic components that form its basis, namely: behavioral, economic and social, specifies their essence and the role in the development of the impact investing system in Ukraine.

The results of the analysis of the theoretical and applied provisions of the development of impact investing in Ukraine allowed us to identify the priority areas for stimulating this development. It is also established that this type of investment in social and environmental projects can play a key role in the post-war reconstruction of Ukraine.

Keywords: *impact investing; sustainable development; financial provision; financial tools; national economy; economic system; environmental system; social system.*

Fig.: 4. references: 65.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-197-206](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-197-206)

УДК [338.23:336.74]:[004:331.5]

JEL Classification: E20; E42; E50; J10

Максим Миколайович Забаштанський

доктор економічних наук, професор,
директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: mazani@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>
ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0001-9417-0163)

Тетяна Володимирівна Забаштанська

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: tamza@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5086-3651>
ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МОНЕТАРНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано сучасні тенденції функціонування ринку праці, наголошено на провідній ролі ринку праці у забезпеченні результативного функціонування національної економіки, формуванні майбутнього потенціалу її розвитку. Наголошено, що національна економіка в умовах повномасштабної воєнної агресії відчуває суттєву потребу в результативному функціонуванні вітчизняного ринку праці, максимальної ефективності використання наявних трудових та матеріальних ресурсів, що виступає основою забезпечення національної безпеки держави.

Узагальнено ключові чинники, які виступають стримуючими факторами повернення населення країни з-за кордону, серед яких: безпекові, економічні, інфраструктурні. Запропоновано авторський підхід до побудови адапційного механізму монетарного регулювання ринку праці в умовах цифровізації, дія якого спрямована на збалансування попиту та пропозиції на трудові ресурси, посилення конкурентоспроможності національної економіки та спроможності нарощення потенціалу майбутнього розвитку держави.

Ключові слова: монетарна політика; інструменти монетарної політики; ринок праці; трудові ресурси, трудовий потенціал; людський капітал; фінансові відносини; цифровізація; економічна безпека.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. Стрімкий технологічний розвиток окремих країн світу протягом останніх десятиліть, спричинений наявними процесами глобалізації та цифровізації, сформував можливість розробки та швидкого обміну технологіями, що своєю чергою суттєво актуалізували питання наявного ресурсного забезпечення. Саме наявність ресурсного забезпечення, поряд зі спроможністю його ефективного використання, виступають платформою майбутнього потенціалу тієї чи іншої країни, визначають її місце на світовій арені.

Водночас значна диференціація ресурсного потенціалу окремих країн світу, суттєві різниці у рівні економічного розвитку та дієвості і глибини правового поля, існування істотних відмінностей у соціальних нормах, культурних цінностях та звичаях, поряд із геометричним зростанням чисельності світового населення посилили окремі експансивні прагнення.

Повномасштабна воєнна агресія проти нашої країни призвела до втрат серед цивільного населення та військових, спричинила значні обсяги руйнувань житлової та критичної інфраструктури, зумовила міграцію людського капіталу як усередині країни, так і за її межі.

Вимушена міграція трудових ресурсів спричинена повномасштабними військовими діями, втратою місця роботи в результаті фізичного знищення або неможливості повноцінного функціонування підприємств, спричинили зростання рівня безробіття в країні, з одного боку, а також посилили навантаження на державні фінанси в частині збільшення гарантованих державою соціальних виплат – з іншого.

Поряд із цим, мобілізація значної частини трудового потенціалу населення країни, пов'язана з необхідністю захисту державної незалежності та суверенітету, протидії воєнній агресії, а також необхідність забезпечення трудовими ресурсами суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу спричинили структурні трансформації на ринку праці, що своєю чергою актуалізує необхідність такого дослідження. За цих умов особливого значення набуває необхідність удосконалення державного регулювання ринку праці, застосування можливого інструментарію державної монетарної політики як вагомий складової ефективного впливу на швидку його адаптацію до новітніх викликів та загроз.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню концептуальних та прикладних аспектів функціонування та регулювання ринку праці, удосконаленню системи організаційних, правових, економічних заходів спрямованих на стимулювання зайнятості населення та раціональне використання робочої сили присвятили свої праці такі вчені, як О. Войтик, В. Геєць, М. Дубина, І. Кичко, А. Колот, М. Кужелев, А. Нечипоренко, Е. Лібанова, М. Мазій, Л. Мекшун, Н. Павліха, І. Петрова, Л. Ремньова, А. Роговий, К. Супрун, І. Швець та інші.

Водночас, попри наукову та практичну цінність проведених досліджень, їхні результати потребують подальшого наукового опису та методологічного обґрунтування з позицій наявних викликів, які постали перед нашою країною з початком повномасштабного військового вторгнення.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Основою результативного функціонування держави виступає наявність відповідного ринку праці, спроможного з однієї сторони абсолютно та якісно забезпечити потреби економіки у трудових ресурсах, а також гарантувати можливості суспільства у повноцінному задоволенні потреби у праці з іншої сторони.

Відтік трудових ресурсів протягом останніх десятиліть за межі території нашої країни, спричинений переважно економічними факторами, суттєво посилюється з початком повномасштабної військової агресії. Значна втрата трудового потенціалу, посилена територіальною невідповідністю пропозиції робочих місць фактичній наявності трудових ресурсів, а також структурні

розбіжності потреб ринку праці та якості трудових ресурсів спричинили негативний вплив на потенціал національної економіки. За цих умов суттєвого значення у процесі врегулювання наявних дисбалансів трансформацій ринку праці набуває його відповідне державне регулювання, можливості застосування дієвого монетарного інструментарію, спрямованого на стимулювання відновлення його абсолютних та якісних характеристик, збереження принципу «людиноцентризму» в процесі побудови демократичного суспільства.

Комплексне вирішення даних завдань, на нашу думку, перебуває у площині посилення рівня економічної безпеки держави, відновлення результативності функціонування національної економіки, збереження державного суверенітету.

Мета статті. Метою цього дослідження є поглиблення теоретико-методологічних підходів до процесів адаптації ринку праці до новітніх викликів та загроз спричинених повномасштабною воєнною агресією за рахунок використання інструментів його монетарного регулювання в умовах цифровізації, а також обґрунтування його провідної ролі в забезпеченні економічної безпеки держави, збереженні державного суверенітету.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років людство спостерігає значні глобалізаційні зміни економічних відносин посилені процесами цифровізації національних економік. Проте, незважаючи на досить поширену думку, щодо поступового заміщення штучним інтелектом та роботизованою технікою значної частини професій, виконання яких нині забезпечує людина, ці трансформації ще перебувають на стадії формування, а отже питання розвитку та збереження трудового потенціалу не втрачають своєї актуальності.

Звичайно, національні економіки окремих держав мають різну структуру, що визначає їх спроможність формувати додану вартість, а також потребу у ресурсному забезпеченні, в тому числі забезпеченні трудовими ресурсами. Попри це, нині економіка будь-якої країни залежить від стану її ринку праці, спроможності, з одного боку, задовольнити потребу економіки у трудових ресурсах, а з іншого – забезпечити право кожного громадянина на працю [2; 4].

Особливо ці процеси актуалізуються в умовах економічних спадів, глобальних викликів, пандемій, військових дій. Саме в таких умовах опинилась економіка нашої держави, коли в результаті збройної агресії проти нашої країни, з одного боку, виникла значна потреба в людських ресурсах, необхідних для протидії воєнній агресії, забезпеченні належного функціонування реального та фінансового секторів, а з іншого – значною міграцією населення та релокацією суб'єктів господарювання, зокрема за межі країни.

Поточне та післявоєнне відновлення національної економіки вже сьогодні вимагає значних обсягів трудових ресурсів, саме тому нині надзвичайно необхідною є розробка системи заходів, спрямованих на стимулювання повернення громадян з-за кордону.

Так, за даними Міністерства економіки України, близько 6,2 мільйона громадян нашої держави нині перебувають за кордоном, які вимушено виїхали через повномасштабне вторгнення Російської Федерації [6].

Вимушена міграція населення країни призвела до суттєвої втрати економічного потенціалу, оскільки, крім втрати робочої сили, економіка держави втратила і споживачів, роль яких у процесі формування валового національного продукту залишається надзвичайно високою. Скорочення робочої сили неодмінно призвело до втрати виробничого потенціалу суб'єктів господарювання, що особливо позначилось на вузькоспеціалізованих підприємствах, де втрата навіть незначної частини трудових ресурсів призвела до порушення виробничих процесів або призупинення їх функціонування [1; 4].

Найбільш складна ситуація пов'язана з трудовими ресурсами спостерігається серед суб'єктів господарювання, які забезпечують роботу критичної інфраструктури, оскільки її об'єкти визначають можливості функціонування національної економіки, проте зазнають значних руйнувань в результаті цілеспрямованих військових атак з боку агресора.

Одним із найбільш складних завдань, які виникають під час вирішення проблеми повернення громадян в країну є питання їх забезпечення житлом [2; 8]. Так, за даними Київської школи економіки з початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам станом на січень 2024 року перевищила 157 млрд дол. (за вартістю заміщення). Найбільша частка в загальному обсязі прямих збитків завдана житловим будівлям, а саме 37,5 %, або 58,9 млрд дол. та інфраструктурі – 23,4 %, або 36,8 млрд дол. [5; 6].

Відновлення зруйнованої житлової та критичної інфраструктури вимагатиме значного ресурсного забезпечення, достатність якого безпосередньо впливатиме на тривалість даних процесів. Водночас запровадження державою відповідного монетарного інструментарію в частині розв'язання житлової проблеми населення (пільгове кредитування, тимчасове соціальне житло, компенсаційні механізми різних рівнів, інше) сприятимуть його поверненню, дозволять здійснити поступове нівелювання існуючих гострих дисбалансів соціального та економічного регіонального розвитку, стимулюватиме здійснення пропорційного розподілу навантаження на наявну екологічну територіальну ємність.

Ліквідація окремих підприємств, переміщення суб'єктів господарювання та їх репрофілювання відповідно до потреб національної економіки здійснили відповідний вплив на структуру ринку праці [1; 5]. У результаті зазначених подій відбулось суттєве зростання питомої ваги населення, яке має необхідність підвищення власної кваліфікації та здобуття додаткових професійних навичок, опанування іншої професії відповідно до наявних потреб ринку праці. За цих умов забезпечення результативного

функціонування закладів сфери освіти та науки набуває стратегічного значення, оскільки саме вони визначають спроможність суспільства в забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки, закладають основу інституціонального розвитку держави, відповідають за процеси ідентифікації суспільства, а також формують потенціал майбутнього розвитку та збереження суверенітету держави.

Важливість якісного функціонування системи освіти в країні, особливо в сучасних умовах вимагає використання відповідного комплексу монетарного інструментарію спрямованого на забезпечення збалансування інтересів всіх її учасників [3; 7]. Наявні процеси цифровізації фінансових відносин суттєво прискорюють можливі механізми застосування інструментарію монетарного стимулювання, що своєю чергою забезпечує їх швидке поширення та визначає результативність практичного використання (рис. 1).

Спроможність держави забезпечити за допомогою монетарного інструментарію принцип «доступності» в процесі здобуття освіти, стимулювати підвищення кваліфікації, формувати можливість опанувати іншу спеціальність відповідно до потреб ринку праці залишається серед пріоритетних завдань, вирішення яких перебуває в площині забезпечення національної економіки людським капіталом відповідного обсягу та якості.

З іншої сторони, поширення «принципу доступності освіти» в суспільстві за рахунок відповідних монетарних інструментів (збільшення кількості місць бюджетного фінансування, пільгові програми кредитування населення під час здобуття вищої освіти, безкоштовні програми підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, інші) посилить рівень фінансового забезпечення системи освіти в державі, сприятиме збереженню кадрового потенціалу та підвищенню якості освітнього процесу. Саме спроможність людини реалізувати право на здобуття освіти в межах власної держави за принципом «доступності» визначатиме траєкторію її подальшого розвитку, якість людського капіталу та спроможність держави у формуванні потенціалу для майбутнього розвитку.

Важливою складовою ефективного функціонування ринку праці виступає спроможність національної економіки забезпечити можливість отримання населенням порівняно конкурентоспроможного рівня оплати праці. Водночас слід зазначити, що забезпечення конкурентоспроможного рівня оплати праці вимагає від національної економіки залучення новітніх підходів до її організації, створення нової високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю. За цих умов важливого значення набуває стимулююча державна політика в частині активізації економічної активності серед суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм, використання можливих монетарних інструментів у частині покращення доступу до фінансових ресурсів, технологій, основних засобів.

Рис. 1. Адаптаційний механізм монетарного регулювання ринку праці в умовах цифровізації
Джерело: розроблено авторами.

Важливою умовою забезпечення належного рівня протистояння військовій агресії російській федерації є результативне функціонування вітчизняної економіки, спроможної максимально задовольняти наявні потреби. Водночас формування належного військового-економічного потенціалу держави можливе лише за умови максимальної ефективності використання наявних трудових та матеріальних ресурсів, спрямованих на пошук новітніх рішень та підходів розвитку держави в сучасних умовах.

Висновки та пропозиції. Спроможність держави забезпечити відповідну якість життя населення шляхом гарантування його прав і свобод, виступає фундаментальною основою її функціонування та розвитку, формує майбутній потенціал національної економіки, визначає місце та роль країни на світовій арені. Повномасштабна воєнна агресія проти нашої держави кардинально змінила вимоги до функціонування національної економіки, що означається не лише спрямуванням переважної частини наявних ресурсів на посилення військового сектору та обороноздатності країни, але також і підвищеними вимогами до результативності її функціонування, досягнення якої, у тому числі перебуває в площині її забезпечення належними трудовими ресурсами відповідного обсягу та якості.

Необхідність виведення національної економіки на принципово новий рівень результативності шляхом стимулювання розвитку реального сектору в частині імпортозаміщення, створення унікальних видів продукції та новітніх технологій, орієнтація на інноваційний розвиток залишається серед ключових стратегічних завдань держави.

Також значне скорочення трудового потенціалу, пов'язаного з військовими втратами, міграцією населення як у межах країни, а також за її межі, вже сьогодні виступають суттєвими стримуючими факторами розвитку національної економіки. Водночас значні руйнування критичної та житлової інфраструктури, вже зараз вимагають значного обсягу фінансових ресурсів та робочої сили необхідної для її відновлення. Післявоєнна відбудова вимагатиме набагато більше кваліфікованих кадрів, підготовка яких має відбуватись вже зараз, якщо ми прагнемо забезпечити пришвидшені темпи інфраструктурного та економічного відновлення національної економіки. За цих умов, надзвичайно важливого значення набувають інструменти монетарної політики, дія яких, з одного боку, має бути спрямована на суспільство, шляхом стимулювання повернення громадян країни з-за кордону, створення гідних умов оплати праці, забезпечення можливості задоволення необхідних потреб життєдіяльності. З іншого боку, монетарна політика повинна виступити дієвим інструментом стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання, пришвидшення темпів економічного розвитку.

Досягнення визначених цілей може бути реалізовано в межах відповідної політики державного регулювання, спрямованої на відновлення людського капіталу, забезпечення національної безпеки та державного суверенітету в довгостроковому періоді.

Список використаних джерел

1. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Ринок праці України в умовах війни [Електронний ресурс] / В. В. Близнюк, Л. Д. Яценко. – Режим доступу: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6356/13392-1>.
2. Войтик О. Є. Ринок праці в кризових умовах та напрямки удосконалення його державного регулювання / О. Є. Войтик, Н. Г. Мазій // Демократичне врядування. – 2022. – Вип. 2 (30). – С. 144-157.
3. Забаштанський М. М. Концептуальні засади стимулювання праці персоналу підприємства / М. М. Забаштанський, І. М. Сирбу // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – № 1(5). – С. 45-52.
4. Кичко І. Новітні підходи до залучення персоналу бізнес-структур в умовах цифрової економіки: економічна та соціальна ефективність / І. Кичко, М. Забаштанський // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 3(31). – С. 7-18.
5. Кужелєв М. О., Нечипоренко А. В. (2023) Вплив монетарних інструментів на ринок праці України в умовах війни. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій (2(12)). pp. 135-143. ISSN 2617-8648
6. Офіційний сайт Укрінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3742793-blizko-62-miljona-ukrainsiv-perebuva-za-kordonom-cerez-vijnu-minekonomiki.html>.
7. Ремньова Л. М. Діджитал-етікет у сучасних бізнес-комунікаціях та в управлінні персоналом / Л. М. Ремньова, Т. В. Забаштанська // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022 №2 (30). С. 32-43.
8. Роговий А. Забезпечення соціальним житлом як складова житлової політики України в умовах євроінтеграції / А. Роговий, М. Дубина // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 1(33). – С. 15-25.

References

1. Blyzniuk, V.V., Yatsenko, L.D. (n.d.). *Rynok pratsi Ukrainy v umovakh viiny [Labor market of Ukraine in conditions of war]*. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6356/13392-1>.
2. Voityk, O.Ie., Mazii, N.H. (2022). Rynok pratsi v kryzovykh umovakh ta napriamky udoskonalennia yoho derzhavnoho rehuliuвання [The labor market in crisis conditions and directions for improving its state regulation]. *Demokratychnе vriaduvannia – Democratic governance*, 2(30), 144-157.
3. Zabashtanskyi, M.M., Syrбу I.M. (2016). Kontseptualni zasady stymuliuvannia pratsi personalu pidpriemstva [Conceptual principles of stimulating the work of the company's personnel]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(5)), 45-52.
4. Kychko, I., Zabashtanskyi, M. (2022). Novitni pidkhody do zaluchennia personalu biznes-struktur v umovakh tsyfrovoy ekonomiky: ekonomichna ta sotsialna efektyvnist [The newest approaches to attracting the personnel of business structures in the conditions of the digital economy: economic and social efficiency]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(31)), 7-18.
5. Kuzheliev, M.O. Nechyporenko, A.V. (2023). Vplyv monetarnykh instrumentiv na rynek pratsi Ukrainy v umovakh viiny [The influence of monetary instruments on the labor market of Ukraine in the conditions of war]. *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii – European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*, (2(12)), 135-143.

6. Ofitsiynyi sait Ukrinform [Official website of Ukrinform]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3742793-blizko-62-miljona-ukrainciv-perebuvaut-za-kordonom-cerez-vijnu-minekonomiki.html>.

7. Remnova, L.M., Zabashtanska, T.V. (2022) Didzhital-etiket u suchasnykh biznes-komunikatsiakh ta v upravlinni personalom [Digital etiquette in modern business communications and personnel management]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(30)), 32-43.

8. Rohovyi, A., Dubyna, M. (2023). Zabezpechennia sotsialnym zhytloom yak skladova zhytlovoi polityky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Provision of social housing as a component of Ukraine's housing policy in the conditions of European integration]. P *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(33)), 15-25.

Отримано 08.02.2024

UDC [338.23:336.74]:[004:331.5]

Maksym Zabashtanskyi

Doctor of Economics, Professor, Director of the Educational-Scientific Institute of Business,
Environmental Management and Tourism,

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: mazani@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>

ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0001-9417-0163)

Tatiana Zabashtanska

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Marketing, PR-Technologies and Logistics

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: tamza.cn@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>

ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)

CURRENT ASPECTS OF STRATEGIC PLANNING OF THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF HEALTHCARE BUSINESS ENTITIES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The article analyzes modern trends in the functioning of the labor market, emphasizes the leading role of the labor market in ensuring the effective functioning of the national economy and shaping the future potential of its development. It is emphasized that the national economy in the conditions of full-scale military aggression feels a significant need for the effective functioning of the domestic labor market, the maximum efficiency of the use of available labor and material resources, which is the basis of ensuring the national security of the state. The existence of a leading role in the digitalization of financial relations during the spread and use of possible monetary instruments of direct and indirect regulation of the labor market, ensuring the productivity of the use of available human capital is substantiated.

It has been proven that despite the fairly widespread opinion regarding the gradual replacement by artificial intelligence and robotic technology of a significant part of professions, the performance of which is currently provided by a person, these transformations are still at the stage of formation, and therefore the issues of development and preservation of labor potential do not lose their relevance.

The key factors that act as deterrents to the return of the country's population from abroad are summarized, including: security, economic, infrastructural. The presence of systemic transformations of the labor market in modern conditions is emphasized, as well as the leading role of the education system in ensuring rapid adaptation of labor resources to the latest challenges, through qualification improvement, adult training, and the possibility of expanding professional skills.

The author's approach to building an adaptive mechanism of monetary regulation of the labor market in conditions of digitalization is proposed, the action of which is aimed at balancing the demand and supply of labor resources, strengthening the competitiveness of the national economy and the ability to form the potential for future development of the state. The leading role of state regulation in overcoming existing imbalances in labor market transformations is well-founded, which requires the implementation of a set of measures to ensure proper conditions for the life of society, the practical implementation of which can be carried out at the expense of monetary instruments.

Keywords: *monetary policy; monetary policy instruments; labor market; labor resources; labor potential; human capital; financial relations; digitalization; economic security.*

Fig.: 1. References: 8.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-207-215](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-207-215)

УДК 368

JEL Classification: G22

Людмила Сергіївна Морозова

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів
Державний торговельно-економічний університет (Київ, Україна)

E-mail: l.morozova@knute.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2231-0558>

Вікторія Ігорівна Шкурко

аспірант кафедри фінансів

Державний торговельно-економічний університет (Київ, Україна)

E-mail: v.shkurko@knute.edu.ua. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2684-2025>

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ

Ринок перестрахування відіграє вирішальну роль у світовій економіці, надаючи страховикам рішення щодо управління ризиками та сприяючи ефективній передачі ризиків. Актуальність проведеного дослідження полягає у важливості впровадження цифрових інновацій як стратегічного інструменту для стимулювання сталого зростання ринку перестрахування. Статтю присвячено дослідженню ключової ролі цифрових технологій у формуванні еволюції та зростання ринку перестрахування. За останні роки впровадження цифрових технологій значно змінило галузь перестрахування, революціонізувавши традиційні практики та відкривши нові можливості для зростання та інновацій. Авторами проведено ґрунтовне дослідження розвитку ринку перестрахування в епоху цифрових технологій, особливу увагу приділено ключовим технологічним тенденціям, що визначають його розвиток. У статті досліджено штучний інтелект, аналітику великих даних, блокчейн технології та цифрові платформи, що революціонізують оцінку ризиків, процеси андеррайтингу та управління претензіями в секторі перестрахування. Крім того, було розглянуто проблеми та можливості, пов'язані з інтеграцією цифрових технологій, зокрема питання конфіденційності даних, ризики кібербезпеки, потреба в кваліфікованому персоналі тощо. Визначено, що одним із нових підходів до розвитку ринку перестрахування в Україні могло б стати створення інноваційного центру, що слугуватиме платформою для співпраці, яка об'єднає страховиків, перестраховиків, постачальників технологій, регуляторів та інших зацікавлених сторін для сприяння інноваціям, стимулювання цифрової трансформації та прискорення розвитку ринку в секторі перестрахування.

Ключові слова: цифрові технології; перестрахування; ринок перестрахування; блокчейн; штучний інтелект; аналітика великих даних.

Табл.: 2. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Ринок перестрахування, важливий компонент глобальної страхової індустрії, що зазнає суттєвої трансформації завдяки прогресу цифрових технологій. Незважаючи на значні дослідження та публікації, що стосуються різних аспектів цифровізації в перестрахуванні, залишається потреба у всебічному аналізі останніх тенденцій, викликів і можливостей диджиталізації в умовах мінливого середовища. У той час як наявні дослідження вивчали вплив окремих технологій, таких як штучний інтелект, аналітика великих даних і блокчейн технології, є прогалина в дослідженнях, які цілісно інтегрують ці технології, для розуміння їхнього синергічного впливу на ринок перестрахування. Крім того, є обмежене

дослідження конкретних наслідків цифровізації для учасників ринку перестраховування, включаючи перестраховиків, страховиків, брокерів і регуляторів. Таким чином, головна проблема полягає в необхідності глибшого вивчення багатогранної ролі цифрових технологій у зміні та розвитку ринку перестраховування та виявлення недосліджених областей, які потребують подальшого вивчення, в умовах глобальної цифровізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації підкреслили трансформаційний потенціал цифрових технологій на ринку перестраховування. Дослідження М. В. Пшеничної [1], продемонстрували, як застосування штучного інтелекту може підвищити точність оцінювання ризиків та оптимізувати процеси андеррайтингу. Науковці А. М. Соколова, О. В. Гасій, О. В. Тимошенко, Н. С. Педченко [2] досліджували технологію блокчейн, цифрові платформи та екосистеми, які стали багатобіччючим рішенням для підвищення прозорості, зменшення шахрайства та автоматизації виконання контрактів у перестрахових операціях та сприяють тіснішій співпраці та обміну даними між учасниками ринку, сприяють інноваціям і створюють нові бізнес-моделі. Однак, зважаючи на вагомий внесок науковців у вирішення питання трансформації цифрових технологій у страхуванні у практичну діяльність, невирішеними залишаються питання практичного впровадження, нормативних міркувань і довгострокових наслідків цифровізації для ринку перестраховування.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри прогрес у розумінні впливу цифрових технологій на перестраховування, деякі аспекти залишаються відносно невивченими. Крім того, є обмежені дослідження ролі цифрових технологій у вирішенні нових ризиків, таких як кіберзагрози та пандемії, а також їхніх наслідків для ціноутворення перестраховування, покриття та стійкості. Тому в цьому дослідженні значну увагу буде приділено обґрунтуванню особливостей, переваг та впливу цифрових технологій на перестраховування загалом.

Мета статті. Метою статті є комплексний огляд ролі цифрових технологій у розвитку ринку перестраховування та обґрунтування підходів до розвитку ринку перестраховування в умовах глобальної цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Явища глобальної кризи, зокрема пандемія COVID-19 і повномасштабна війна в Україні, мали глибокий вплив на фінансову доступність та інновації в Україні. Ці кризи прискорили впровадження цифрових фінансових послуг, сприяли високій лояльності клієнтів до цифрових інновацій і популяризували інноваційні фінансові технології (FinTech). Визнаючи важливість модернізації фінансових послуг як стратегічної мети національного розвитку, Національний банк України визначив пріоритетом фінансового розвитку країни побудову сучасної фінансової екосистеми зі значними технологічними складовими. Ця ініціатива узгоджується з ширшою стратегією країни щодо досягнення фінансової стабільності

та економічної безпеки, викладеною в стратегії «Фінансова фортеця України» [3]. Отже, цифровізація вітчизняного фінансового ринку та його високотехнологічний розвиток не лише відповідають світовим трендам, а й відповідають нагальній потребі забезпечення фінансової стабільності та економічної безпеки в Україні.

Цифровізація страхової діяльності започаткувала нову еру клієнтоорієнтованості, інновацій та ефективності в страховій та перестраховій галузі. Застосовуючи цифрові технології (програмне забезпечення, мережеві технології, штучний інтелект, блокчейн технології, хмарні обчислення та інші сучасні технології), страхові компанії можуть підвищити свою конкурентоспроможність, розширити охоплення ринку та забезпечити більшу цінність як клієнтам, так і зацікавленим сторонам [4; 9].

За даними Forinsurer найбільшою популярністю серед технологічних рішень, які вже використовуються у страхуванні є: big data, штучний інтелект та машинне навчання (20 %), страхування на основі часу використання ("плати коли їдиш") (13 %), телематика (13 %), страхування для IoT-сфери (інтернет речей) (12 %), робо-едвайзери та чат-боти (10 %), блокчейн (4 %) [5].

Цифрові технології зробили революцію в діяльності страхових компаній, зокрема в бізнес-процесах страховиків, що призвело до значного спрощення, зниження витрат та підвищення ефективності протягом життєвого циклу страхування.

Процес цифровізації в перестраховій діяльності передбачає використання різноманітних диджитал-технологій, які допомагають перестраховикам трансформувати страховий бізнес (табл. 1).

Таблиця 1

Основні компоненти цифрових технологій у перестрахованні

Цифрова технологія	Опис	Приклад
1	2	3
Аналітика даних і великі дані	Аналіз великих наборів даних для отримання розуміння	Точніша оцінка ризиків за допомогою прогнозної аналітики; оптимізація портфелів перестраховування на основі історичних даних про збитки
Штучний інтелект	Алгоритми, які вивчають дані, щоб робити прогнози та приймати рішення	Автоматизація процесів андеррайтингу Покращення виявлення шахрайства шляхом аналізу моделей у поданнях претензій
Блокчейн	Технологія розподіленої книги для безпечного та прозорого ведення записів - розподілена база даних, що зберігає впорядкований, постійно зростаючий ланцюг записів.	Оцифрування договорів перестраховування та транзакцій на блокчейн-платформах; Автоматизація угод перестраховування за допомогою розумних контрактів

Закінчення табл. 1

1	2	3
Інтернет речей	Мережа взаємопов'язаних пристроїв, які збирають і обмінюються даними	Моніторинг ризиків у режимі реального часу за допомогою датчиків Інтернету речей, вбудованих у застраховані активи; Проактивне рекомендування заходів зі зменшення ризиків
Хмарні обчислення	Зберігання та обробка великих наборів даних у хмарі через Інтернет	Розгортання інструментів аналітики на хмарних платформах для моделювання ризиків

Джерело: удосконалено авторами на основі [6; 7; 8; 10].

Цифрові технології автоматизували багато ручних процесів у перестрахових операціях. Такі завдання, як андерайтинг, обробка претензій, адміністрування політики та аналіз даних, тепер виконуються з більшою швидкістю та точністю завдяки використанню передових алгоритмів, штучного інтелекту (ШІ).

За допомогою аналітики великих даних, прогнозного моделювання та інструментів моніторингу в реальному часі перестраховики можуть ефективніше управляти своїми ризиками.

Аналіз величезної кількості даних із різних джерел, включаючи пристрої Інтернету речей та соціальні мережі, дозволяють перестраховикам проводити детальну оцінку та зменшувати ризики, що призводить до прийняття більш обґрунтованих рішень щодо андерайтингу та оптимізації портфелів ризиків.

За допомогою онлайн-порталів, мобільних додатків і платформ самообслуговування клієнти можуть отримати доступ до інформації про політику, подати претензії та спілкуватися зі своїми постачальниками послуг перестраховування більш зручно й ефективно. Така доступність і прозорість сприяють підвищенню рівня задоволеності та лояльності клієнтів.

Хмарні обчислення, зокрема, надали перестраховикам можливість використання масштабованої та економічно ефективної інфраструктури для розміщення додатків, керування даними та співпраці з партнерами в глобальному масштабі.

Однією з важливих проблем у галузі перестраховування є необхідність більш повного розуміння багатогранної ролі цифрових технологій та їх впливу на динаміку ринку. Серед основних проблем і перепон впровадження та активного застосування цифрових технологій у перестраховування доцільно виділити такі:

- складність поєднання між собою різних видів цифрових технологій;

- проблема інтеграції та сумісництва цифрових технологій у вже існуючі системи та програмні забезпечення перестраховиків;
- проблема безпеки та конфіденційності даних;
- нестача знань та досвіду всебічного використання цифрових технологій та імплементації їх можливостей в практичну діяльність;
- нормативно-правова невизначеність з дотриманням вимог для учасників ринку.

Перестраховики повинні долати ці виклики, одночасно використовуючи потенціал цифрових технологій для стимулювання зростання та підвищення власної конкурентоспроможності. Загалом цифровізація перестраховування підвищує ефективність, знижує витрати, покращує ефективність управління ризиками, сприяє впровадженню інновацій та надає такі переваги:

- зменшення адміністративних витрат, пов'язаних із паперовою роботою, введенням даних і ручними завданнями, що призводить до загальної економії коштів;
- детальніша оцінка ризиків за допомогою розширеної аналітики, що дозволяє перестраховим компаніям приймати більш обґрунтовані рішення щодо андеррайтингу та оптимізувати портфелі ризиків;
- полегшена взаємодія з клієнтами через зручний доступ до необхідної інформації;
- гнучкість перестрахових компаній щодо швидкої адаптації до мінливих умов ринку та вимог клієнтів, покращуючи свою здатність конкурувати на ринку;
- оптимізація прийняття рішень на основі аналізу даних, що дозволяє перестраховим компаніям приймати обґрунтовані рішення та оптимізувати бізнес-стратегії.

Загалом цифровізація перестрахової діяльності відкриває значні можливості для підвищення ефективності в діяльності страховиків, впровадження інновацій та покращенні досвіду роботи з клієнтами. Однак це також створює проблеми, пов'язані з інтеграцією, конфіденційністю даних, кібербезпекою та дотриманням нормативних вимог, які необхідно вирішити, щоб повністю реалізувати потенційні переваги перестраховування (табл. 2).

З огляду на ймовірні наслідки від активного використання цифрових технологій, вважаємо, що одним із нових підходів до розвитку ринку перестраховування в Україні могло б стати створення інноваційного центру. Такий центр, хаб або своєрідна екосистема слугуватиме платформою для співпраці, яка об'єднає страховиків, перестраховиків, постачальників технологій, регуляторів та інших зацікавлених сторін для сприяння інноваціям, стимулювання цифрової трансформації та прискорення розвитку ринку в секторі перестраховування.

Таблиця 2

*SWOT-аналіз процесу впровадження цифрових технологій
у перестраховання*

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Цифровізація оптимізує процеси, скорочує паперову роботу та автоматизує повторювані завдання, що призводить до підвищення ефективності та економії коштів. 2. Покращене управління ризиками. 3. Полегшена робота з клієнтами.	1. Інтеграція цифрових технологій у існуючі системи та процеси може спричинити труднощі, зокрема проблеми сумісності. 2. Ризики конфіденційності та безпеки даних. 3. Дефіцит фахівців, навичок і необхідного досвіду.
Можливості	Загрози
1. Розширення ринку: охоплення ширшої аудиторії клієнтів і брокерів, у тому числі через онлайн-канали дистрибуції. 2. Співпраця Insurtech: співпраця зі стартапами Insurtech сприяє впровадженню інновацій. 3. Аналітика даних дозволяє пропонувати персоналізовані продукти та проводити цільові маркетингові кампанії.	1. Загрози кібербезпеці. 2. Регуляторна невизначеність. 3. Зриви з боку стартапів Insurtech: стартапи Insurtech можуть порушити традиційні моделі перестраховання завдяки інноваційним рішенням і бізнес-моделям, створюючи конкурентні загрози для існуючих учасників ринку.

Джерело: розроблено авторами.

Таким чином, запропонована екосистема сприятиме співпраці, обміну знаннями та спільному створенню інноваційних рішень. Це забезпечить фізичний або віртуальний простір, де учасники галузі зможуть спілкуватися, обмінюватися ідеями та співпрацювати над проєктами, спрямованими на вирішення проблем ринку та використання можливостей для зростання. Також, центр сприятиме впровадженню нових технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання, блокчейн і аналітика даних, у галузі перестраховання. Це забезпечить доступ до передових технологій, досвіду та ресурсів, щоб допомогти страховикам і перестраховикам модернізувати свої операції, підвищити можливості оцінки ризиків і покращити взаємодію з клієнтами. Центр пропонуватиме освітні програми, семінари та тренінги для нарощування потенціалу, підвищення обізнаності та просування найкращих практик щодо інновацій у перестрахованні та впровадження технологій. Також, це може стати своєрідною платформою для розкриття ринкової інформації, досліджень щодо нових тенденцій, викликів і можливостей у секторі перестраховання.

Висновки і пропозиції. Використання цифрових технологій у перестраховальній діяльності відкриває значні можливості для підвищення ефективності, покращення управління ризиками та стимулювання інновацій. Однак це також створює проблеми, пов'язані з захистом конфіденційності даних, безпекою, залученням професіоналів з досвідом і дотриманням нормативних вимог. Розуміючи можливості та виклики, пов'язані з цифровими екосистемами, перестраховики можуть сформулювати стратегії для ефективного використання цих платформ і орієнтуватися в мінливому ландшафті перестраховання в

епоху цифрових технологій. Зрештою, це дослідження сприяє глибшому розумінню трансформаційного впливу цифрових екосистем на перестраховування та надає інформацію для ухвалення стратегічних рішень у галузі.

Список використаних джерел

1. Пшенична М. Технології штучного інтелекту в страховій індустрії України: аналіз тенденцій та перспективи розвитку / Пшенична М. // Цифрова економіка та економічна безпека. – 2023. – № 6(06). – С. 92-96. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.6-17>.
2. Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України в умовах цифровізації / А. М. Соколова, О. В. Гасій, О. В. Тимошенко, Педченко Н. С. // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2022. – Вип. 1(105). – С. 47-60. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2022-1-7>.
3. Стратегія Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/about/strategy>.
4. Панченко О. Вплив цифрових технологій на розвиток страхового бізнесу / О. Панченко, І. Садчикова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2024. – № 4(36). – С. 291–301. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-291-301](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-291-301).
5. Технології: Телематика, BigData, IoT, Штучний інтелект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/theme/77>.
6. Insurtechs: Threat or Opportunity for Insurance Incumbents? [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://www.worldfinancialreview.com/?p=31116>.
7. Top 6 Business Benefits of Digital Insurance. [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.cigniti.com/blog/top-six-business-benefits-digital-insurance>.
8. Insurance 2030 – The impact of AI on the future of insurance. [Electronic resource]. – Accessed mode: https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/ourinsights/insurance-2030-the-impact-of-ai-on-the-future-of-insurance#.
9. Морозова Л. С. Цифрова трансформація страхового ринку [Електронний ресурс] / Л. С. Морозова, І. С. Микитюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2023. – № 17. – С. 49-53. – Режим доступу: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2039>.
10. Blockchain In Insurance: What To Learn From B3i Failure. [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.linkedin.com/pulse/what-learn-from-b3i-failure-blockchain-industry-florian-grillot>.

References

1. Pshenychna, M. (2023). Tekhnolohii shtuchnoho intelektu v strakhovii industrii Ukrainy: analiz tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Artificial intelligence technologies in the insurance industry of Ukraine: analysis of trends and development prospects]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital economy and economic security*, (6(06), 92-96. <https://doi.org/10.32782/dees.6-17>.
2. Sokolova, A.M., Hasii, O.V., Tymoshenko, O.V., Pedchenko, N.S. (2022). Suchasni tendentsii rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh tsyfrovizatsii [Modern trends in the development of the insurance market of Ukraine in conditions of digitalization]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series "Economic Sciences"*, 1(105), 47-60. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2022-1-7>.
3. *Stratehiia Natsionalnoho Banku Ukrainy [Strategy of the National Bank of Ukraine]*. <https://bank.gov.ua/ua/about/strategy>.
4. Panchenko, O., Sadchykova, I. (2024). Vplyv tsyfrovyykh tekhnolohii na rozvytok strakhovoho biznesu [The influence of digital technologies on the development of the insurance business.]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(36)), 291–301. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-291-301](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-291-301).

5. Tekhnolohii: Telematyka, BigData, IoT, Shtuchnyi intelekt [Technologies: Telematics, BigData, IoT, Artificial Intelligence]. (n.d.). <https://forinsurer.com/theme/77>.

6. Insurtechs: Threat or Opportunity for Insurance Incumbents? (n.d.). <http://www.worldfinancialreview.com/?p=31116>.

7. Top 6 Business Benefits of Digital Insurance. (n.d.). <https://www.cigniti.com/blog/top-six-business-benefits-digital-insurance/>.

8. Insurance 2030 – The impact of AI on the future of insurance. (n.d.). https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/insurance-2030-the-impact-of-ai-on-the-future-of-insurance#.

9. Morozova, L., Mikituk, I. (2023). Cifrova transformaciya strahovogo rinku [Digital transformation of the insurance market]. *Investucii: practica ta dosvid – Investments: practice and experience*, (17), 49-53. <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2039>.

10. Blockchain In Insurance: What To Learn From B3i Failure. (n.d.). <https://www.linkedin.com/pulse/what-learn-from-b3i-failure-blockchain-industry-florian-grailot>.

Отримано 07.02.2024

UDC 368

Liudmyla Morozova

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

E-mail: l.morozova@knute.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-2231-0558>

Viktoriia Shkurko

graduate student of the Department of Finance

State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

E-mail: v.shkurko@knute.edu.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-2684-2025>

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF THE REINSURANCE MARKET

The reinsurance market plays a crucial role in the global economy, providing insurers with risk management solutions and facilitating efficient risk transfer. The main purpose of this article is to explore the pivotal role of digital technologies in shaping the evolution and growth of the reinsurance market. In recent years, digital technologies have emerged as powerful catalysts for innovation, efficiency, and resilience in the reinsurance industry. The relevance of this research lies in its examination of how digital technologies are revolutionizing traditional reinsurance practices, driving operational excellence, and creating new opportunities for value creation. Over the past years, the adoption of digital technologies has significantly transformed the reinsurance industry, revolutionizing traditional practices and opening new opportunities for growth and innovation. The authors have conducted a thorough investigation into the development of the reinsurance market in the era of digital technologies, with particular attention to key technological trends driving its development. By leveraging artificial intelligence, big data analytics, blockchain, and digital platforms, reinsurers can enhance risk assessment, underwriting processes, and claims management, leading to improved decision-making and greater competitiveness in the global marketplace. This article also addresses the challenges and opportunities associated with the adoption of digital technologies in reinsurance, including data privacy concerns, cybersecurity risks, and the need for talent with specialized digital skills. Moreover, it highlights the broader implications of digitalization on reinsurance market dynamics, such as changes in market structure, competition, and customer expectations. By providing insights into the transformative impact of digital technologies on the reinsurance industry, this research contributes to a deeper

understanding of the opportunities and challenges facing reinsurers in an increasingly digital and interconnected world. Furthermore, issues and opportunities related to the integration of digital technologies have been discussed, including data confidentiality, cybersecurity risks, the need for qualified personnel, and so on. It has been identified that one of the new approaches to the development of the reinsurance market in Ukraine could be the establishment of an innovation center, serving as a collaboration platform bringing together insurers, reinsurers, technology providers, regulators, and other stakeholders to promote innovation, drive digital transformation, and accelerate market development in the reinsurance sector. Thus, the relevance of this study lies in the importance of implementing digital innovations as a strategic tool for stimulating the sustainable growth of the reinsurance market.

Keywords: digital technologies; reinsurance; reinsurance market; blockchain; Artificial Intelligence; big data analytics.

Table: 2. References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-216-225](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-216-225)

UDC 336

JEL Classification: G1; G4; G5

Yevheniia Polishchuk

Doctor of Science in Economics, Professor,
Professor at Corporate Finance and Controlling Department
Kyiv National Economic University named by Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)
Center for Ukrainian Research Studies at SGH, SGH Warsaw School of Economics (Poland)
E-mail: polishchuk@kneu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6133-910X>
Scopus Author ID: [56895913800](https://orcid.org/0000-0002-6133-910X)

Yana Valko

3rd year student of the Corporate Finance major
Kyiv National Economic University named by Vadym Hetman
E-mail: yanavalko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-9861-6373>

Oleksii Zaiets

Graduate Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: oleksijzaec82@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-7974-0009>

DOES THE RUSSIAN WAR IMPACT ON FINANCIAL INCLUSION IN UKRAINE?

The article analyses the impact of the russian war on financial inclusion in Ukraine. It discusses legislation changes related to consumer protection and financial stability that support the continuity of financial services. Efforts to support financial inclusion and financial sector resilience are highlighted, as well as the role of digital payments in measuring financial inclusion. It is found that the war has slowed but not destroyed progress in financial inclusion, given the moderate market growth after 2022. The article emphasizes the importance of adapting the financial sector to wartime conditions and offers a comprehensive view of Ukraine's financial reality during the war.

Key words: *financial inclusion; digital payments; digital economy; financial behaviour.*

Fig.: 5. Table: 1. References: 16.

Problem. Financial inclusion is an important indicator of the development of not only the financial market, but also the access to finance of individuals in the broadest sense of the word. Various types of crises affect financial inclusion, i.e. disrupting access to financial resources, limiting the ability to pay for goods and services. The war in Ukraine also affected financial inclusion: shelling of energy infrastructure and telecommunications facilities affected the speed of money transfers. Financial inclusion has a close correlation with the poverty level of the population and the ability to meet their financial needs. Ukraine is technologically ready to carry out digital money transfers, at the same time, there are still problems related to the protection of the rights of consumers of financial services, financial stability, money laundering, and data protection. The main problem lays in the frames of impact of russian war in Ukraine on financial inclusion and digital payment in Ukraine.

Literature review. Literature review. Kniazieva and Maryna (2023) explored fintech solutions for information and analytical support in decision-making of financial institutions [4]. Obushny (2020) studied the specifics of DAO systems as economic cooperation in digital environment [6]. Vergelyuk (2023) evaluated fintech from the side of investment opportunity [14]. There are a plethora of research articles devoted to financial inclusion and sustainable development (Polishchuk & Ishchuk [7], 2022; Rybina [12], 2024; Lyvadar&Novosad [5], 2024; Vovchenko [15], 2022), financial literacy (Chubka, Lyvadar and Novakivska [2], 2022; Vynnyk, 2021 [16]; Timoshenko, Gnydiuk, Marshuk [13], 2024; Borysova, 2021 [1]). Chverko and Kravchenko (2022) consider financial instruments for social inclusion of internally displaced people [3]. As it seen, there are few papers related to the financial inclusion and russian war in Ukraine.

There is a **need** to study what the impact on the war on the progress of financial inclusion in Ukraine. Moreover, it's important to study how the regulation measures affect the indicators of financial inclusion and digital payment during the war time. This will help to understand the problems related to the access to finance of individuals, and the resilience of the financial sector with limited digital payments.

The **aim** of the article is to study how the war impacted the financial inclusion and digital payments in Ukraine and to identify the future trends of digital payments in Ukraine.

The **research questions** are the next:

- 1) Is the regulatory landscape supportive for financial inclusion in Ukraine?
- 2) How digital payments development is reflecting on financial inclusion?
- 3) What's the impact of russian war In Ukraine on financial inclusion?

Methods. The main method of identifying the changes in financial inclusion is descriptive statistics on how digital payments indicators have been changed. There are the following digital payments (users by segment), digital payments (transaction value change by segment), digital payments (transaction value by segment), digital payments (penetration rate by segment), digital payments (average transaction value per user). Three segments of digital payments have been considered: digital commerce, digital remittances, mobile POS payments.

Results. For reaching the main goal of the article it has been decided to explore the latest changes in legislation field in Ukraine to understand why certain regulatory documents have been adopted and what was the impact on support financial inclusion and develop digital payments in Ukraine.

In table 1 below, recent regulatory documents have been analysed on area of regulation, policy response, regulation focus.

Table 1

*Regulation measures to support financial inclusion and develop
digital payments in Ukraine*

Regulation (title of the document)	Area of regulation (payment/money transfer, banking services, cryptocurrencies, insurance, lending, capital raising etc.)	Policy response (apply existing regulatory framework, adjust existing regulatory framework, create new regulatory framework)	Regulation focus (data security, anti-money laundering (AML), know-your-customer (KYC) procedures, consumer protection)	Regulation measures and framework (laws, decrees, resolutions, decisions)
Law of Ukraine "On Payment Services" (June 30, 2021)	Payment Services	Adjustment	AML/KYC, Consumer Protection	Licensing requirements, strengthened supervision
Law of Ukraine "On Virtual Assets" (February 17, 2022)	Cryptocurrencies	New Framework	AML/KYC, Consumer Protection	Registration requirements, reporting obligations
Decree of the National Bank of Ukraine No. 18 "On the Peculiarities of Payment Services During Martial Law" (March 24, 2022)	Payment Services	Adjustment	Consumer Protection, Financial Stability	Limits on cash withdrawal, simplified account opening
Law of Ukraine No. 2260-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Peculiarities of Activity of the Financial Sector under Martial Law" (May 12, 2022)	Banking Services, Payment Services	Adjustment	Data Security, Consumer Protection, Financial Stability	Simplified debt restructuring, loan holidays

Source: based on [8; 9; 10; 11].

As it is shown at Table XX, there were regulation measures adopted for supporting and modernizing digital payments. For instance, the Law of Ukraine "On Payment Services" was a pre-war law established a comprehensive framework for payment services in Ukraine, including licensing requirements, anti-money laundering (AML) and know-your-customer (KYC) procedures, and consumer protection measures. While not directly linked to the war, it provides the foundation for wartime adjustments. The next is a Law of Ukraine "On Virtual Assets" just before the war, created a new regulatory framework for cryptocurrencies in

Ukraine. It introduced registration requirements for cryptocurrency exchanges and service providers, as well as reporting obligations aimed at combating money laundering and protecting consumers. Decree of the National Bank of Ukraine No. 70 "On the Peculiarities of Payment Services During Martial Law" a wartime decree temporarily adjusted existing payment service regulations to ensure financial stability and facilitate access to essential services. Key measures included limits on cash withdrawals, simplified account opening procedures, and extended deadlines for certain obligations. Law of Ukraine No. 2260-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Peculiarities of Activity of the Financial Sector under Martial Law" introduced broader adjustments for the financial sector, including banking services, during the war. It aimed to support individuals and businesses by enabling simplified debt restructuring, loan holidays, and other measures to mitigate financial hardship. Additionally, it focused on data security and consumer protection during this challenging period.

Indirect measurement methods are more prevalent, including indicators of digital payments. The digital payments indicators reflect the financial inclusion of individuals. In this research such indicators have been selected for further research: digital payments (users by segment), digital payments (transaction value change by segment), digital payments (transaction value by segment), digital payments (penetration rate by segment), digital payments (average transaction value per user).

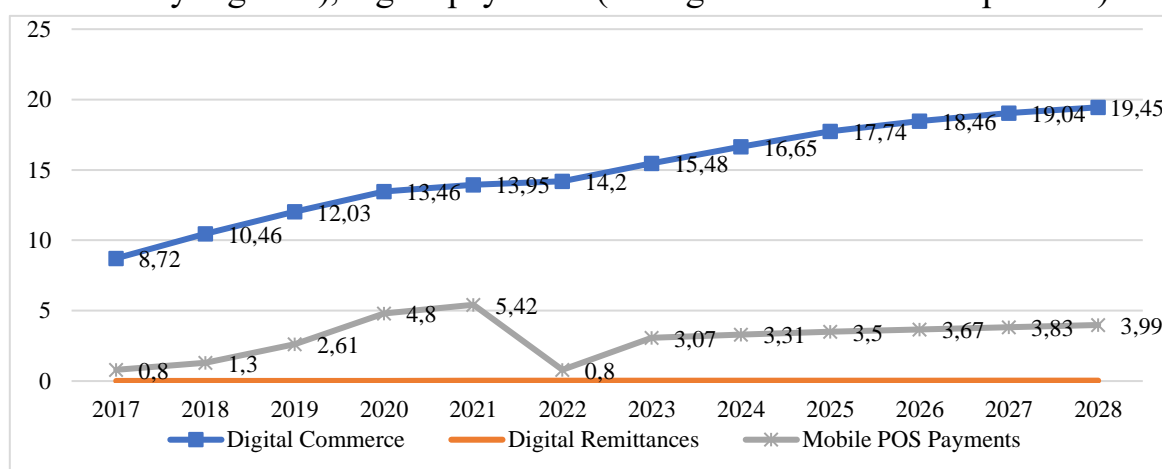

Fig. 1. Digital payments (users by segment) (million users)

Based on [Digital Payments: market data & analysis](#).

Fig. 1. provides data on the number of users in three segments of digital payments from 2017 to 2028. The segments are digital commerce, digital remittances, and mobile POS payments. Digital commerce shows a consistent and strong growth trend, indicating increasing adoption and usage. Digital remittances remains largely unchanged, indicating a stable but very small user base. Mobile POS payments experiences significant variability, with periods of rapid growth followed by sharp declines and gradual recovery, reflecting possibly external factors or changing user preferences.

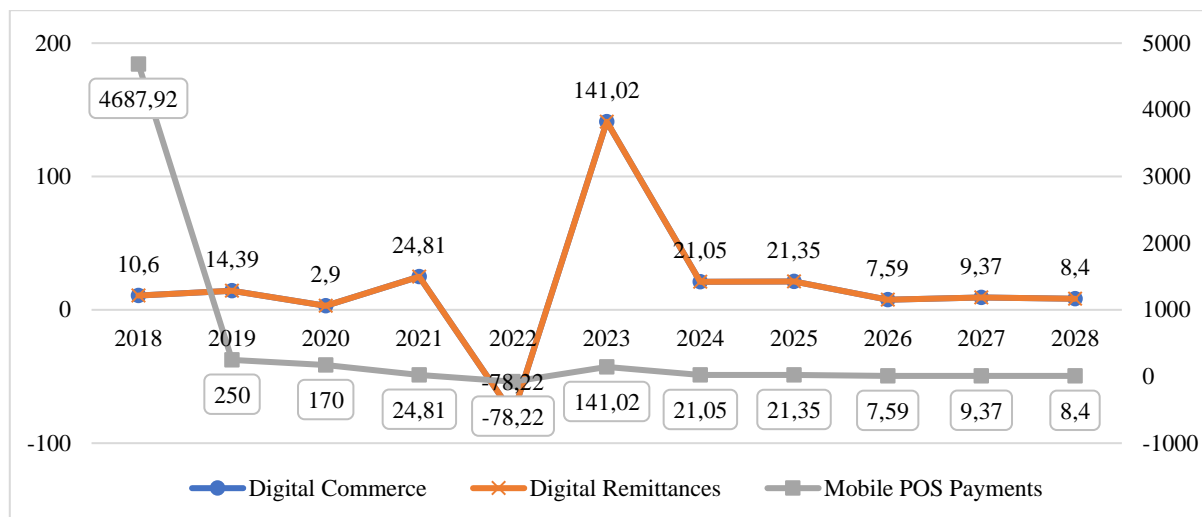

Fig. 2. Digital payments (transaction value change by segment), %
Based on Digital Payments: market data & analysis.

Figure 2 represents the changes in transaction value for different digital payment segments in Ukraine from 2018 to 2028. Digital Commerce and digital remittances show moderate and consistent growth, with digital Commerce experiencing more significant fluctuations. Mobile POS payments exhibit the most volatility, with a dramatic peak in 2018 and subsequent stabilization. Overall, the digital commerce and mobile POS payments segments show notable variability, while digital remittances remain relatively stable.

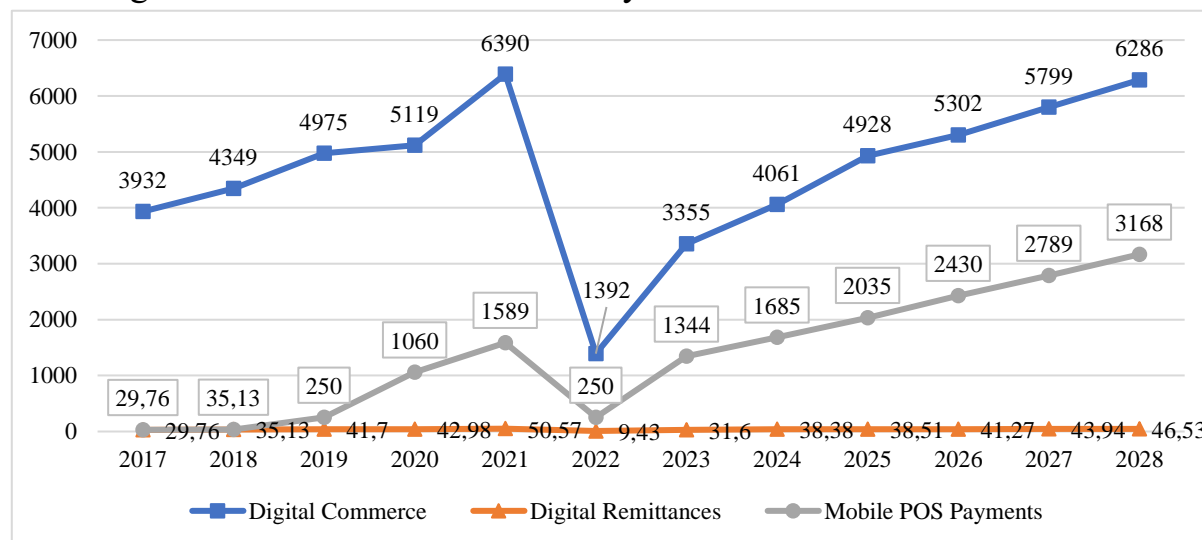

Fig. 3. Digital payments (transaction value by segment), USD
Based on Digital Payments: market data & analysis.

Figure 3 demonstrates that 2021 and 2022 mark significant volatility, with digital commerce and digital remittances experiencing considerable shifts. Post-2022 Recovery: after the dips in 2022, all sectors show a recovery trend, especially in Mobile POS Payments, which continues its steep growth trajectory.

All three sectors demonstrate substantial long-term growth, reflecting increasing adoption and expansion of digital payment technologies globally.

Figure 4 shows the changes of penetration rate by the same segments.

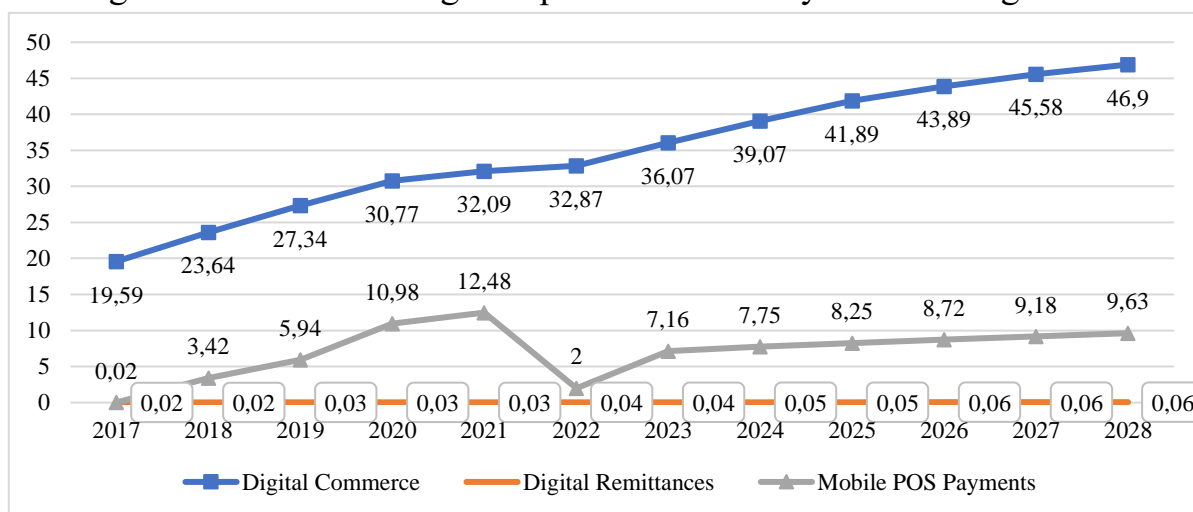

Fig. 4. Digital payments (penetration rate by the same segments), %
Based on Digital Payments: market data & analysis.

It can be observed consistent growth in digital commerce, indicating increasing adoption and usage over the years. Despite slight increases, digital remittances maintain a very low penetration rate, suggesting limited usage or adoption in Ukraine. The mobile POS payments segment shows volatility, particularly with a significant drop in 2022. However, the overall trend is positive, with growth resuming after the dip.

The next figure (Figure 5) describes the changes of the average transaction value per user. It can be seen volatility in digital commerce and remittances. Both segments show notable fluctuations, with digital commerce recovering from a steep decline in 2022 and digital remittances experiencing a significant drop around the same period.

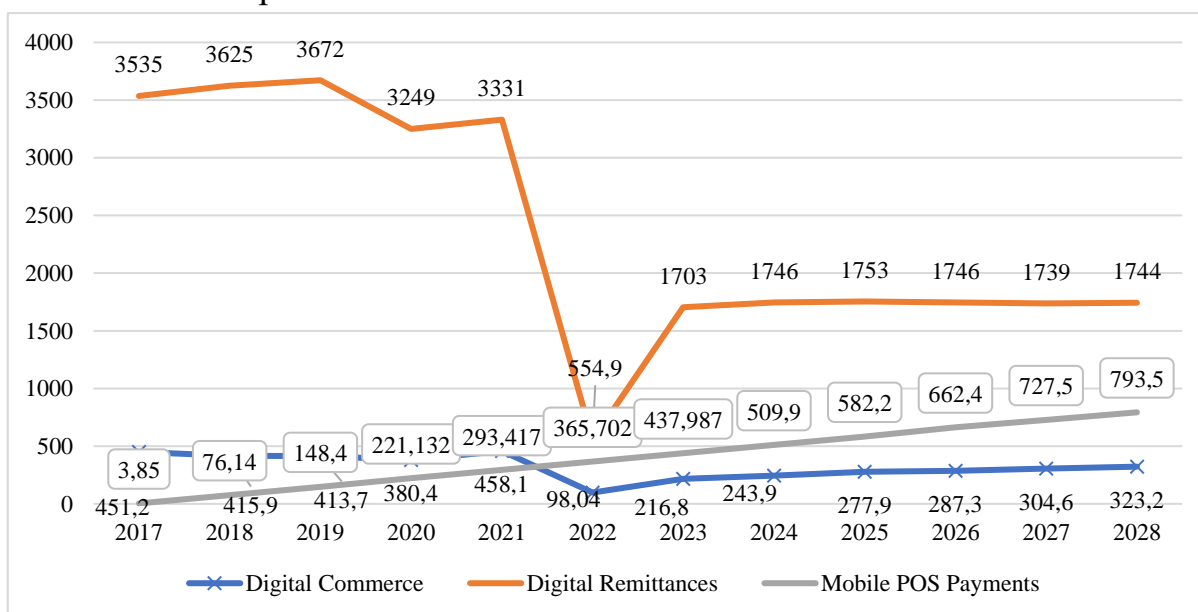

Fig. 5. Digital payments (average transaction value per user), USD
Based on Digital Payments: market data & analysis.

Stable Growth in Mobile POS Payments: The mobile POS segment shows a robust and steady increase in transaction value per user, reflecting growing usage and higher transaction amounts over time.

Conclusions. The purpose of the study was to understand the impact of Russian war in Ukraine on financial inclusion and to identify the future trends of digital payments development as indicators of the financial inclusion.

Answering the research questions, it was revealed that legislation measures were both for a need of the market development and to adopt digital payment system to the wartime. Both were related to the increasing of financial inclusion but in pre-war period adoption of those legislation acts was for increasing financial inclusion and strengthening markets. However, in wartime those regulatory measures were focused on keeping the access to finance of migrants and financial stability on the national level.

Analysing trends of digital payments (users by segment, transaction value change by segment, transaction value by segment, penetration rate by segment, average transaction value per user), it was revealed that 2022 became for all these indicators such that it stopped the pace of development. At the same time, At the same time, it can be seen that 2023 showed a recovery and moderate growth is also predicted in all segments of digital payments.

Therefore, Russian war in Ukraine had an impact on digital payments indicators, which negatively affected indicators of financial inclusion, at the same time, the financial sector showed resilience to such shocks, as evidenced by the growth of digital payments in all segments. Such stability was also supported by regulatory documents of the National Bank of Ukraine.

References

1. Borysova, I. (2021). Finansova inkluziia yak zaporuka finansovoi hramotnosti nase-lennia [Financial inclusion as a guarantee of financial literacy of the population]. *Economy and Human-Centrism: The Modern Foundation for Human Development*. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-068-1-28>.
2. Chubka, M., Livadar, M., & Novakivska, I. (2022). Deyaki aspekty finansovoyi gramotnosti naselelnya [Some aspects of financial literacy of the population]. *Naukovi Pratsi Mizhrehionalnoyi Akademiyi Upravlinnya Personalom. Ekonomichni Nauky – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences*, 2(65), 89-94. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/65-10>.
3. Chvertko, L., & Kravchenko, O. (2022). Finansovi instrumenty spriyannia sotsialnii inkluzii vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Financial instruments promoting social inclusion of internally displaced persons in Ukraine]. *Humanitas*, (3), 100–111. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14>.
4. Kniazieva, T., & Maryna, A. (2023). Fintech in information and analytical support of decision-making of Financial Institutions. *Finansova, oblikovo-analitychna informatsiya ta audyt v systemi derzhavnoho ta korporatyvnoho meredzhmentu – Financial, Accounting and Analytical Information and Audit in the System of State and Corporate Management*. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-268-5-12>.

5. Livadar, M., Novosad, D. (2024). Finansovi instrumenty spriannia sotsialnii inkluzii vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Financial instruments promoting social inclusion of internally displaced persons in Ukraine]. *Nauka i Tekhnika Sohodni – Science and Technology Today*, (3(31)), 367–380. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3\(31\)-367-380](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-367-380).

6. Obushny, S., Arabadzhi, K., Kostikova, K. (2023). Finansovi tekhnolohii v ukraini: shliakh do innovatsii ta stabilnosti [Financial technologies in Ukraine: the path to innovation and stability]. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*, 1(11), 59-72. <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/181/148>.

7. Polishchuk, V., Ishchuk, L. (2022). Poniattia finansovoi bezpeky ta doviry v konteksti finansovoi inkluzii [Concepts of financial security and trust in the context of financial inclusion]. *Ekonomichnyi Forum – Economic Forum*, 1(2), 126–133. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-2-16>.

8. Pro osoblyvosti platizhnykh posluh pid chas voiennoho stanu [On the Peculiarities of Payment Services During Martial Law], Decree of the National Bank of Ukraine No. 70 (March 24, 2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#n2>

9. Pro platizhni posluhy [On Payment Services], Law of Ukraine №1591-IX (30 June 2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.

10. Pro stymuliuvannia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky Ukrainy [On Stimulating the Development of the Digital Economy of Ukraine], Law of Ukraine № 2118 -IX (15 July 2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>.

11. Pro virtualni aktyvy [On Virtual Activities], Law of Ukraine №1953-IX (17 February 2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

12. Rybina, L. (2024). Rol publichnykh finansiv v rozvytku finansovoi inkluzii yak faktoru zabezpechennia stiikoho rozvytku silskykh terytorii [The role of public finances in the development of financial inclusion as a factor in ensuring sustainable development of rural areas]. *Stalyi Rozvytok Ekonomiky – Sustainable Development of the Economy*, 2(49), 180–185. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-28>.

13. Tymoshenko, N., Hnydiuk, I., Marshuk, L. (2024). Finansova inkluziia yak stratehichniy napriam rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy [Financial inclusion as a strategic direction for the development of Ukraine's financial sector]. *Inkluzyvna Ekonomika – Inclusive Economy*, 1(03), 82–87. https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.3-13.

14. Vergelyuk, Y. (2023). Investuvannia na rynku fintech [Investment on fintech market]. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 50–56. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-7>.

15. Vovchenko, O. (2022). Finansova inkluziia yak instrument zabezpechennia finansovoi stabilnosti bankiv [Financial inclusion as a tool for ensuring financial stability of banks]. *Grail of Science*, (12–13), 94–95. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.011>.

16. Vynnyk, R. (2021). Rozvytok finansovoi inkluzii v Ukraini [Development of financial inclusion in Ukraine]. *Ekonomika Ta Suspilstvo – Economy and Society*, (31). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-45>.

Список використаних джерел

1. Борисова, І. (2021). Фінансова інклюзія як запорука фінансової грамотності населення / І. Борисова // *Economy and Human-Centrism: The Modern Foundation for Human Development*. – 2021. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-068-1-2>.

2. Чубка М. Деякі аспекти фінансової грамотності населення / М. Чубка, М. Ливадар, І. Новаківська // *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки* – 2022. – № 2 (65). – С. 89–94. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/65-10>.

3. Чвертко Л. Фінансові інструменти сприяння соціальній інклюзії внутрішньо переміщених осіб в Україні / Л. Чвертко, О. Кравченко // *Humanitas*. – 2022. – № 3. – С. 100–111. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14>.
4. Князева Т. Фінтех у інформаційні та аналітичній підтримці у прийнятті рішень фінансових установ / Т. Князева, А. Марина // *Фінансова, обліково-аналітична інформація та аудит в системі державного та корпоративного мереджменту* : [монографія]. – 2023. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-268-5-12>.
5. Ливадар М. Фінансова інклюзія: інноваційні фінансові інструменти для сталого економічного розвитку / М. Ливадар, Д. Новосад // *Наука і техніка сьогодні*. – 2024. – № 3(31). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3\(31\)-367-380](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-367-380).
6. Обушний С. М. Фінансові технології в Україні: шлях до інновацій та стабільності [Електронний ресурс] / С. М. Обушний, К. В. Арабаджи, К. О. Костікова // *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*. – 2023. – № 1(11). – Рр. 59–72. – Режим доступу: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/181/148>.
7. Поліщук В. Поняття фінансової безпеки та довіри в контексті фінансової інклюзії / В. Поліщук, Л. Іщук // *Економічний форум*. – 2022. – № 1(2). – С. 126–133. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-2-16>.
8. Про особливості платіжних послуг під час воєнного стану [Електронний ресурс] : Указ Національного банку України № 18 від 24 березня 2022 року. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#n2>.
9. Про платіжні послуги [Електронний ресурс] : Закон України від 30 червня 2021 № 1591-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
10. Про стимулювання розвитку цифрової економіки України [Електронний ресурс] : Закон України від 15 липня 2021 № 2118-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>.
11. Про віртуальні активи [Електронний ресурс]: Закон України від 17 лютого 2022 № 1953-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
12. Рибіна Л. Роль публічних фінансів в розвитку фінансової інклюзії як фактору забезпечення стійкого розвитку сільських територій / Л. Рибіна // *Сталий розвиток економіки*. – 2024. – № 2(49). – С. 180–185. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-28>.
13. Тимошенко Н. Фінансова інклюзія, як стратегічний напрям розвитку фінансового сектору України / Н. Тимошенко, І. Гнидюк, Л. Маршук // *Інклюзивна економіка*. – 2024. – № 1(03). – С. 82–87. – Режим доступу: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.3-13.
14. Вергелюк Ю. Інвестування на ринку fintech / Ю. Вергелюк // *Modeling the development of the economic systems*. – 2023. – № 1. – С. 50–56. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-7>.
15. Вовченко О. Фінансова інклюзія як інструмент забезпечення фінансової стабільності банків / О. Вовченко // *Grail of Science*. – 2022. – № 12-13. – С. 94–95. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.011>.
16. Винник Р. Розвиток фінансової інклюзії в Україні / Р. Винник // *Економіка та суспільство*. – 2021. – № 31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-45>.

Отримано 21.01.2024

УДК 336

Євгенія Анатоліївна Поліщук

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)
Центр Українських Студій у SGH Варшавської Школи Економіки (Польща)
E-mail: polishchuk@kneu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6133-910X>
Scopus Author ID: [56895913800](https://orcid.org/0000-0002-6133-910X)

Яна Ігорівна Валько

студентка 3-го курсу ОПП «Корпоративні фінанси»
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)
E-mail: yanavalko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-9861-6373>

Олексій Володимирович Заєць

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: oleksijzaec82@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-7974-0009>

**ЧИ РОСІЙСЬКА ВІЙНА ЧИНИТЬ ВПЛИВ
НА ФІНАНСОВУ ІНКЛЮЗІЮ В УКРАЇНІ?**

У статті представлено комплексний огляд фінтех-ландшафту, розглянуто сутність та ключові характеристики фінтех, етапи його розвитку його регуляторного поля, інноваційні технології, що формують ринкову поведінку, а також поточний стан ринку фінтех-технологій. Розкрито питання фінансової інклюзії в контексті військового стану в Україні. Досліджено вплив повномасштабного вторгнення Росії на можливість українців користуватись фінансовими послугами. Визначено, що виклики, з якими стикається Україна, включають захист прав споживачів, фінансову стабільність та безпеку даних. Розглянуто закони і постанови, запроваджені органами державної влади для забезпечення безперервності надання фінансових послуг під час війни. На основі огляду літератури та аналізу нормативно-правової бази в статті висвітлено зусилля, спрямовані на підтримку фінансової інклюзії в умовах війни, а також звертається увага на виклики та стійкість фінансового сектору України. Підкреслюється роль показників цифрових платежів у непрямому вимірюванні фінансової доступності, що включає сегментацію користувачів, зміну вартості транзакцій, рівень проникнення та середню вартість транзакцій. У дослідженні відзначається помірне зростання ринкових тенденцій після події 2022 року. З'ясовано, що російське повномасштабне вторгнення на територію України дійсно вплинуло на фінансову інклюзію в Україні, сповільнивши прогрес, але не знищивши стійкість сектору. Сприятливе регуляторне середовище відіграло вирішальну роль у цій стійкості, допомагаючи країні долати перешкоди та рухатися до відновлення і зростання сектору цифрових платежів. Підкреслено важливість розуміння індивідуального доступу до фінансових послуг та здатності фінансового сектору адаптуватися до цифрових обмежень у воєнний час, що дає повноцінне уявлення про фінансову ситуацію в Україні.

Ключові слова: фінансова інклюзія; цифрові платежі; цифрова економіка; фінансова поведінка.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-226-239](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-226-239)

UDC 004.8:[336.7+351.746.1]

JEL Classification: G21; O14

Olha Popelo

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Management and Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Artur Zhavoronok

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public,
Corporate Finance and Financial Intermediation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)

E-mail: artur.zhavoronok@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9274-8240>

Cristina Gabriela Cosmulese

PhD (Economics), Assistant Professor, Department of Accounting, Audit and Finance
Stefan cel Mare University (Suceava, 720229, Romania)

E-mail: gabriela.cosmulese@usm.ro. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8406-7004>

IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE ACTIVITIES OF FINANCIAL INSTITUTIONS AND STATE SECURITY

The article examines peculiarities of the development of artificial intelligence technologies in various fields of application. The field of application of the artificial intelligence technologies in Ukraine has been studied. Based on the analysis of the road map of the artificial intelligence development, the key areas of the implementation of such technologies were formed. Areas of use of artificial intelligence in the activities of financial institutions are highlighted. Based on the analysis of strengths and weaknesses, positive and negative aspects of the use of the artificial intelligence technologies were formed. Based on the experience of using the artificial intelligence technologies in the activities of financial institutions of the EU countries, software products that allow detecting threats, dangers and financial crimes have been identified. The peculiarities of the use of artificial intelligence in ensuring the security of the state have been studied. It is substantiated that when ensuring the security of the state, an important aspect when using the artificial intelligence technologies is the ability to analyze large volumes of data, which include open sources of information, social networks, which allows predicting possible threats and dangers.

Keywords: artificial intelligence, information technologies, financial institutions, state security, experience of EU countries, European norms in domestic legislation.

Fig.: 4. References: 15.

Formulation of the problem. The modern development of society is characterized by the formation of a new type of information technologies, which are actively introduced into all spheres of life. In Ukraine, despite the existing problems, there is a significant development of information technologies, which allow the country to actively integrate into the processes of global informatization. It is the development of information technologies that allows the state to actively participate in international exchange and consumption processes. Prompt access to information and its effective use play an important role. The widespread use of new information collection and processing systems contributes to increasing the informatization of society.

One of the areas of the development of digital technologies is the use of the artificial intelligence technologies, which are developed in most countries of the world. The artificial intelligence technologies are widely used in all spheres of social life. Ukraine should pay due attention to the development and implementation of the technologies based on artificial intelligence, as it risks losing the opportunity to compete with other countries in many strategic sectors of the economy, which will negatively affect its overall development.

Today, most authors define artificial intelligence as a complex of technological solutions based on which the cognitive function of a person is imitated, which allows when performing certain tasks to obtain results that are equal to the results of the human intellectual activity. The rapid development of technologies leads not only to positive changes, which are expressed in the automation and acceleration of the performance of many functions, but also requires significant attention in the matters of security and information protection. Therefore, in addition to the development of the artificial intelligence technologies, it is necessary to develop methods and approaches to the protection of information that affects the security of the activities of institutions and the state at all levels of management.

Analysis of recent research and publications. Today, the issue of the development of the artificial intelligence technologies is relevant and is considered from different positions by many foreign and domestic scientists. Features of the impact of the artificial intelligence technologies on security at different levels are studied in the works of O. Adamchuk, O. Baranova, T. Katkov, K. Khernes, S. Petryaeva, Yu. Sydoruk, O. Yastreb O. and others. Features of the use of the artificial intelligence technologies in the activities of financial institutions are studied in the works of A. Bahramirze, L. Klob, N. Panteleeva, F. Pasiura, M. Feti, and others. However, despite the significant amount of thorough research in this topic, the issue of the influence of artificial intelligence on the activities of financial institutions and the security of the state remains relevant today.

The goal of the article is to determine the specifics of the influence of artificial intelligence on the activities of financial institutions and the security of the state.

Presenting main material. The modern world is characterized by a significant development of digital technologies, in this context, information is a strategic resource that affects the economic and security development of the state. Important in this case is the state of information security, which is influenced by factors of the external and internal environment. The main factors include the socio-economic state of the state, the political situation in the country, the state of digitization and innovative development. The implementation of the artificial intelligence technologies is an urgent issue not only for business structures, but also for the state as a whole. In the conditions of the expansion of the information space, the issues of ensuring the security of the state are becoming relevant, which affects the state's ability to counter threats and dangers in various areas of the country's development. The sphere of defense and security is a priority area of the

development for every state, and this is especially relevant for Ukraine in the current conditions of military aggression. The introduction of the artificial intelligence technologies makes it possible to significantly expand the capabilities of this field and change the balance of power between the world's states.

In Ukraine, for the development of the artificial intelligence technologies, an expert advisory committee for the development of the field of artificial intelligence was formed under the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, which was created in 2019. The main purpose of creating the committee is to increase the competitiveness of Ukraine in the artificial intelligence field. The main areas of work were divided into four groups: public administration, education, security and regulation. It is in these areas that the areas of development of the artificial intelligence technologies are being implemented. In Ukraine, the expert advisory committee for the development of the artificial intelligence field developed a road map for the regulation of artificial intelligence in Ukraine.

The proposed road map includes the following areas of development:

- service training, which includes the formation of business tools for preparing for the new conditions of the regulatory framework of the domestic and European legislation for the functioning of enterprises;

- prudence, which is built on the use of the experience of European countries in the implementation of the artificial intelligence technologies to take into account risks and threats;

- partnership and self-regulation, which forms the directions of cooperation between the state and business in various spheres of social life, since close cooperation will make it possible to take into account the needs of each party more effectively and reduce the level of conflict of interests;

- global perspectives, which include orientation to the world trends (extra-territorial effect of the EU AI Act and "Brussels Effect"), taking into account the interests of the state in the foreign market;

- product approach, which is based on such business development, which is able to independently enter international markets and maintain its competitiveness.

The importance of the development of the artificial intelligence field for Ukraine lies in the support and implementation of such technologies in the specified priority areas to ensure economic freedom and security of the state at all levels.

In matters of the national security, the development of the artificial intelligence systems is a priority task, military aggression by Russia has shown that today's weapon control systems are outdated compared to the technologies of developed countries. In the future, it is the systems based on artificial intelligence that will be involved in the security of states.

In the education sphere, there is a significant deficit in the fields of Computer vision, Machine learning, Big data, Natural language processing, which negatively affects the state's competitiveness on the international market.

In the economy, the development of artificial intelligence contributes to the capitalization of modern corporations, the use of such technologies contributes to the innovative integration of the country into the global space.

There are many approaches to defining the essence of artificial intelligence, but in general it can be presented as the result of human activity, which is capable of logical thinking, justification and management of its actions, but the lack of their correction in case of changing conditions. Artificial intelligence should be considered as a result of the innovative development of technologies, which is a system of interconnections and the basis for the formation of the information system formations. In the future, the use of artificial intelligence will allow to change social relations.

Today, the artificial intelligence programs consist of various modular components that are activated as needed depending on the structure of a specific task. If we consider the implementation of the artificial intelligence technologies in the activities of financial institutions, it was first used by the US bank Citibank to automate decision-making processes. However, at that time, the introduction of innovative technologies required significant financial resources, which only individual financial institutions could afford. Since 2017, the leading Japanese companies have declared their readiness to finance such projects for the automation of workplaces [1].

The need to implement such innovations is explained by the need to support the competitiveness of institutions at the international level, development of technologies and systems of automation of production processes. Thus, the main areas of use of the artificial intelligence technologies in the activities of financial institutions can be attributed (Fig. 1).

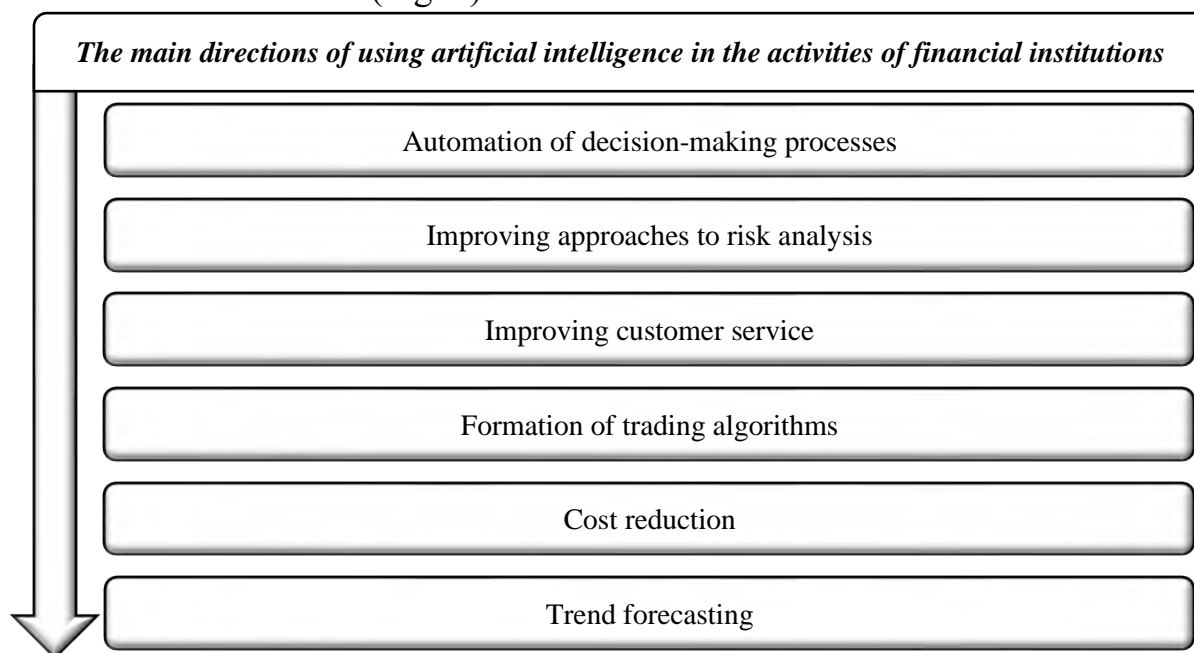

Fig. 1. The main directions of using artificial intelligence in the activities of financial institutions

Source: summarized by the authors based on [3; 7].

The use of automation of decision-making processes allows financial institutions to reduce the use of human labor in areas that require the analysis of large data sets, which significantly simplifies the processes of making informed decisions about risk determination, credit scoring, and others. The use of the artificial intelligence technologies allows financial institutions to analyze risks in real time.

Chatbots, personalized recommendations, and analysis of customer behavior are currently being actively used to improve interaction with customers, which allows us to treat customers more loyally and satisfy their needs.

Large investment funds use artificial intelligence algorithms to make decisions on buying and selling financial instruments on various stock markets.

The use of artificial intelligence technologies allows large institutions to automate routine tasks, which significantly reduces the use of labor and allows to optimize business processes.

The artificial intelligence technologies allow financial institutions to forecast economic and financial trends by using analytical models that take into account many factors of the external and internal environment. Such trends allow institutions to adapt more quickly to the changes in the economic and financial environment, which makes it possible to significantly reduce the risk of economic losses. The activities of large financial institutions in the state contribute to ensuring the security of the state in both the economic and social aspects. Therefore, it is also advisable to use artificial intelligence technologies to ensure the security of the state (Fig. 2).

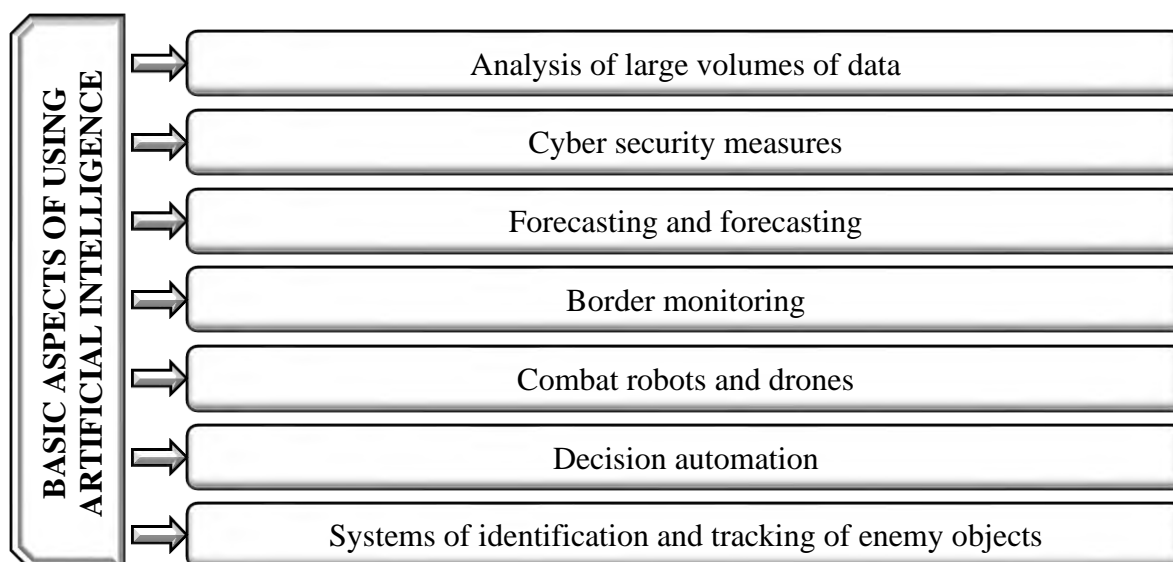

Fig. 2. Basic aspects of the use of artificial intelligence in ensuring the security of the state

Source: summarized by the author based on [2].

When ensuring the security of the state, an important aspect when using the artificial intelligence technologies is the ability to analyze large volumes of data, which include open sources of information, social networks, which allows

predicting possible threats and dangers. Based on the use of modern technologies, technologies are used for the security of the state, which, based on the analysis of network traffic, make it possible to determine the abnormal activity and identify potentially dangerous software. Based on the data analysis carried out with the help of artificial intelligence, it is possible to predict possible crises and conflicts that may affect the security of the state.

The use of modern technologies based on video surveillance, the use of images to effectively monitor borders and detect illegal activities. In matters of defense security, with the help of control of combat drones and robots, it is very effective to carry out operations to ensure the security of the state. As in the activities of financial institutions, automation of decision-making plays an important role in ensuring the security of the state, which contributes to the selection of the optimal possible set of alternatives. For the defense industry, artificial intelligence technologies make it possible to recognize and track enemy military objects, aircraft, ships, etc., which significantly contributes to ensuring the defense security of the state.

When using the artificial intelligence technologies, it is important to observe ethical and legal norms that affect the privacy of citizens, the sphere of abuse of powers, and insufficient regulation of measures. The implementation of artificial intelligence requires maintaining a balance between innovative development and ensuring people's rights and freedoms. The use of artificial intelligence in various fields has both positive and negative aspects (Fig. 3).

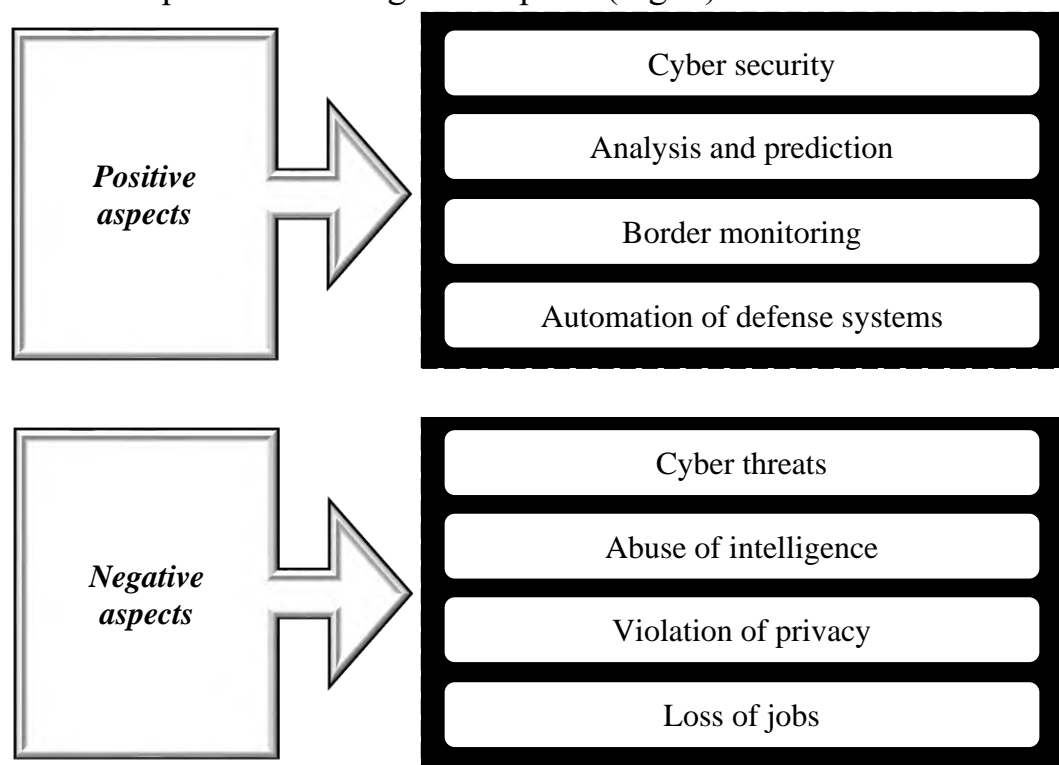

Fig. 3. Positive and negative aspects of using artificial intelligence in the context of ensuring state security

Source: summarized by the authors based on [2; 5-7].

The positive aspects include protection against cyber-attacks, analysis of large data sets and the construction of forecasts based on these data, border monitoring and automation of defense systems, which are currently an important direction in the defense capability of the developed countries. The negative aspects of the use of the artificial intelligence technologies include the creation of more complex and intelligent cyber threats, which significantly complicates the task of cyber protection.

Improper use of the received information can violate the privacy of citizens and contribute to mass surveillance. Innovative development in technologies leads to a decrease in the level of use of human capital in many production processes, which negatively affects the level of personnel involvement, as the need for it decreases. Such trends lead to an increase in the unemployment rate of the population, which negatively affects the socio-economic development of the regions and the state as a whole. Therefore, the wide use of the artificial intelligence technologies should be based on the development of appropriate programs and measures that would facilitate the involvement of released workers in other areas of activity.

If we consider the impact of artificial intelligence on the development of financial institutions, according to IHS Markit in 2018, due to the implementation of the artificial intelligence technologies on Wall Street, \$41.1 billion will be saved by 2030. The decrease in the expenses level occurred mainly due to the reduction of employees of banking institutions by 1.3 million people [4]. Under such trends, the introduction of technology will lead to the dismissal of tens of millions of workers in the field of financial services all over the world. The most vulnerable in this case are employees of call centers, credit departments, operators, that is, professions that mostly have a narrow range of operations. Due to the introduction of chatbots, collector robots, scoring systems and other technologies that automate these processes. Quite successful implementation of the artificial intelligence technologies took place in interaction with blockchain, crowdfunding platforms, Internet acquiring, electronic wallets, big data and others.

These technologies are also popular in Ukraine. The most common financial institutions in Ukraine that use the artificial intelligence technologies are banking institutions and insurance companies, and banking institutions use such technologies more actively. Insurance companies use artificial intelligence technologies most often for the development and implementation of new services, justification of tariffs taking into account the needs of customers and the general dynamics of prices in the industry [9].

The use of chatbot technologies allows the companies to be in constant contact with the client while the insurance contract is in effect, which greatly simplifies the procedure for providing services and assessing risks. The advantages of introducing artificial intelligence into the activities of financial institutions include a reduction in the level of corruption due to the transparency of service

provision, forecasting and personalization of the receipt and provision of services, the development of online marketing taking into account the needs of customers, and fast processing of payment documents.

The threats of using such technologies in the financial sector include the possibility of choosing the wrong algorithm for selecting financial indicators, the likelihood of cyber-attacks, and reducing the number of personnel due to the automation of most processes [4].

Current trends and potential opportunities for the use of artificial intelligence in software development are presented in Fig. 4.

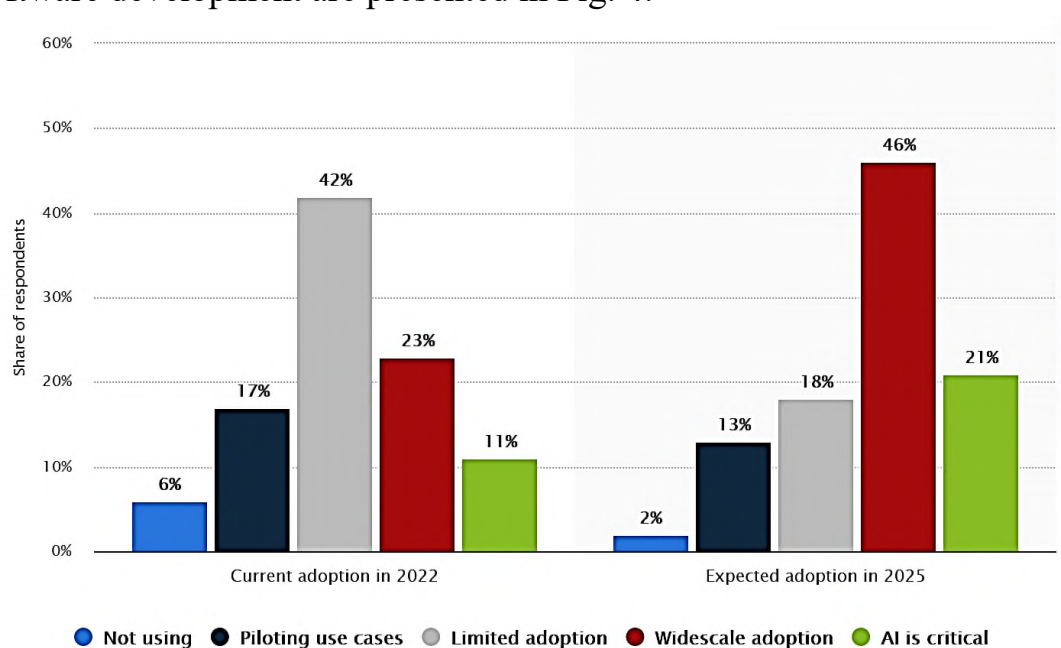

Fig. 4. Current trends and potential opportunities for using artificial intelligence in the software development

Source: [8].

In the field of activity of financial institutions, the use of artificial the intelligence technologies is connected with the use of Internet products, therefore threats most often accompany users precisely through Internet traffic. Taking into account the experience of the EU countries in this area [10-15], it is advisable to single out the following software products that allow detecting threats and dangers, detecting financial crimes:

NDR (Network Detection and Response) is a software product that allows you to detect attacks at the network level, which allows you to quickly react to them and neutralize their negative impact. Based on existing databases, these technologies based on artificial intelligence can identify them and eliminate their negative impact by changing the configuration of network devices.

EDR (Endpoint Detection and Response) – platforms capable of detecting threats on servers and computer devices with a system of rapid response to them and elimination of negative consequences. These platforms are able to detect

malicious programs and automatically respond to them by transmitting data to control centers. As in the first option, the artificial intelligence system, based on existing databases, collects information about enemy objects and detects internal threats.

UEBA (User and Entity Behavior Analytics) – this software product is a system that analyzes the behavior of users and information entities, and uses a non-typical algorithm to determine the presence of unwanted programs. Based on the detection of atypical behavior, this product detects and identifies threats. It also identifies atypical behavior as an abnormal phenomenon, singles out various threats and risks for the enterprise and the state as a whole. Such deviations in behavior can be used to detect fraud, protect conference data, comply with regulations, and more.

TIP (Threat Intelligence Platform) - platforms that, based on data, identify threats and dangers at the early stages and are aimed at establishing threats from the external environment.

SIEM (Security Information and Event Management) is a technology that evaluates and monitors information flows in real time, which come from various means of information protection, which allows establishing security threats. These technologies are also based on a large amount of information support, based on which information is checked for compliance and its identification within the framework of threats.

SOAR (Security Orchestration and Automated Response) – this system is aimed at identifying threats and dangers with the help of existing accumulated databases, but unlike the existing ones, artificial intelligence technology allows not only to evaluate threats, but also to automatically respond to them.

Application Security – additional data protection systems that, based on the use of artificial intelligence, can identify threats, respond to them independently, identify weaknesses in information security, which allows changing data protection rules.

Antifraud – systems based on artificial intelligence that allow real-time detection of threats in business processes and establishment of appropriate deviations. The use of such technologies allows a quick response to established financial crimes, which significantly reduces the level of possible losses [2].

Thus, it can be concluded that today the field of artificial intelligence is at a stage of rapid development. The most common directions of its use are data protection, processing of large amounts of information, customer orientation.

In Ukraine, the development of areas of artificial intelligence is regulated by the Concept of the Development of Artificial Intelligence in Ukraine ("On the Approval of the Concept of the Development of Artificial Intelligence in Ukraine"). According to this concept, the development of artificial intelligence covers nine areas, including [7]:

- the field of education and science, in which it is planned to train and retrain highly qualified employees to acquire skills for performing works based on the use of artificial intelligence, development of digital literacy (use of digital

technologies, searching for data on the Internet). Stimulation of scientific research in the field of the use of the artificial intelligence technologies, promotion of international cooperation within such research, involvement of foreign specialists and scientists in projects based on the use of innovative technologies.

In the field of economic development, stimulation is carried out within the framework of supporting enterprises that introduce artificial intelligence technologies. Stimulation is carried out based on the formation of a suitable business climate, investment attractiveness of the industry, development of information infrastructure, formation of the favorable tax policy for enterprises of this industry.

In the field of cyber security, the artificial intelligence technology is implemented in national information systems, programs and products that include not only data processing, but also data protection.

The field of information security based on the use of the artificial intelligence technologies is designed to ensure national interests through the prevention of threats and their effective neutralization.

In the defense field, the use of the artificial intelligence technologies has been implemented in weapons systems, military equipment, data collection and analysis in the process of combat missions, analysis of the capabilities of the troops, protection of personal data, tracking of enemy maneuvers, etc.

In the field of public administration, the use of the artificial intelligence technologies allows identification of individuals, which greatly simplifies obtaining services in the medical field and the field of obtaining public services of various levels.

In the field of legal regulation, these technologies contribute to the integration of European norms into the domestic legislation, which greatly simplifies the procedure of international cooperation.

The artificial intelligence technology is also being introduced into the sphere of justice, which will contribute to the simplification and expansion of already existing technologies of the Unified Register of Pretrial Investigations, the electronic court, and others.

It can be concluded that in Ukraine the development of the artificial intelligence technologies is gradually being introduced into all spheres of social life. As the experience of EU countries proves, these technologies make it possible to significantly simplify the analysis of data systems, identify weaknesses and threats, and quickly respond to negative actions. In financial institutions, the use of artificial intelligence technologies allows to significantly increase the level of customer orientation, which simplifies and speeds up the receipt of services and improves their quality.

Conclusions. Based on the analysis of the experience of EU countries, it can be stated that the artificial intelligence technology is actively used in various sectors of the national economy. The most common are technologies for analyzing large amounts of information, its evaluation, and based on the comparison of input information with existing algorithms, the level of threats and dangers is

determined. The European experience proves that the use of artificial intelligence in the activities of financial institutions allows to improve interaction with clients, significantly shorten the terms of receiving services, and more effectively analyze the external environment and internal client base.

However, with the development of the artificial intelligence technology, the products need to be improved not only in the field of service and analytics, but also in the field of data security. Cyberattacks on financial institutions can lead to a collapse in the country's banking system, which will negatively affect not only the domestic market, but also foreign operations. Therefore, ensuring security is a priority direction for the use of the artificial intelligence technologies.

Since Ukraine is a full member of the global financial system, the provision of services in virtual space significantly increases the level of risk, for the elimination and prevention of which it is necessary to attract significant funds for the development of security systems. Due to the influence of global financial systems in terms of the use of the artificial intelligence technologies, the transformation of the domestic financial sector will take place. The implementation of such programs will significantly increase the competitiveness of financial institutions, contribute to the development of financial cooperation, and increase trust in consumers of financial services. Features of the development and implementation of the artificial intelligence technology should be reflected in the development strategies not only of the economic and defense sectors, but also in the national programs.

Acknowledgments. This research is carried out within the framework of the ERASMUS+ Jean Monnet project “Artificial Intelligence in the EU Financial Institutions” (Project number 101127170 — AIFEU — ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH). Views and opinions expressed are however those of the authors only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

References

1. Fethi, M.D., Pasiouras, F. (2010). Assessing Bank Efficiency and Performance with Operational Research and Artificial intelligence techniques: A survey. *European Journal of Operational Research*, 204(2), 189–198.
2. Hbur, Z.V. (2022). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v informatsiinii bezpetsi Ukrainy [Use of artificial intelligence in information security in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, (1). http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/4.pdf.
3. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy [Ministry of Digital Transformation of Ukraine]. (n.d.). *Dorozhnia karta z rehuliuвання shtuchnoho intelektu v Ukraini [Roadmap for regulation of artificial intelligence in Ukraine]*. https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B7_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A8%D0%86_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_compressed.pdf.

4. Ofitsiyni sait IHS Markit [Official website of IHS Markit]. (n.d.). <https://ihs-markit.com/index.html>.
5. Ofitsiyni sait Ekspertno-konsultatsiinoho komitetu z rozvytku sfery shtuchnoho intelektu v Ukraini [Official website of the Expert Advisory Committee on the Development of Artificial Intelligence in Ukraine]. (n.d.). <https://ai.org.ua/uk>.
6. Ofitsiyni sait Ministerstva tsyvrovoi transformatsii Ukrainy [Official website of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine]. (n.d.). <https://thedigital.gov.ua>.
7. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On the approval of the Concept of the Artificial Intelligence Development in Ukraine], Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1556-p (December 2, 2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
8. Bergur, Thormundsson. (2022). *Artificial intelligence (AI) adoption rate in product development businesses worldwide in 2022 and 2025*. <https://www.statista.com/statistics/1346741/ai-adoption-rates-product-development>.
9. Dubyna, M., Bazilinska, O., Panchenko, O., Sadchykova, I., Kozlianchenko, A., Tarasenko, A. (2023). The Role and Prospects of the Use of the Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions. *Review of Economics and Finance*, 21, 2042-2051. <https://refpress.org/ref-vol21-a220>.
10. Tammenga, A. (2020). The application of Artificial Intelligence in banks in the context of the three lines of the defense model. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 94(5/6), 219-230. <https://mab-online.nl/article/47158>.
11. Georgieva, S. (2023). Application of Artificial Intelligence and Machine Learning in the Conduct of the Monetary Policy by Central Banks. *Economic Studies journal*, 8, 177-199.
12. Singh, C. (2023). Artificial intelligence and deep learning: considerations for financial institutions for compliance with the regulatory burden in the United Kingdom. *Journal of Financial Crime*. <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2023-0011>.
13. Locatelli, Rossella, Pepe, Giovanni, Salis, Fabio. (2022). *Artificial Intelligence and Credit Risk: The Use of Alternative Data and Methods in Internal Credit Rating*. Palgrave Macmillan Cham.
14. Rodrigue, Vie. (2023). *Artificial Intelligence's Pivotal Role in Finance: Transforming Markets with Data-Driven Insights*. <https://www.linkedin.com/pulse/artificial-intelligences-pivotal-role-finance-transforming-vie>.
15. Van Thiel, Diederick and Van Raaij, Willem Frederik (Fred) (2019, June 1). Artificial intelligence credit risk prediction: An empirical study of analytical artificial intelligence tools for credit risk prediction in a digital era. *Journal of Risk Management in Financial Institutions*, 12(3), 268-286.

Список використаних джерел

1. Fethi M. D. Assessing Bank Efficiency and Performance with Operational Research and Artificial intelligence techniques: A survey / M. D. Fethi, F. Pasiouras // *European Journal of Operational Research*. – 2010. – Vol. 204, Issue 2. – Pp. 189–198.
2. Гбур З. В. Використання штучного інтелекту в інформаційній безпеці України [Електронний ресурс] / Гбур З. В. // *Державне управління: удосконалення та розвиток*. – 2022. – № 1. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/4.pdf.
3. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні [Електронний ресурс] / Міністерство цифрової трансформації України. – Режим доступу: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%

D0%B0_D0%B7_D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2_D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_D0%A8%D0%86_D0%B2_D0%A3%D0%BA_D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_compressed.pdf.

4. Офіційний сайт IHS Markit [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ihsmarkit.com/index.html>.

5. Офіційний сайт Експертно-консультаційного комітету з розвитку сфери штучного інтелекту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ai.org.ua/uk>.

6. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua>.

7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

8. Bergur Thormundsson. Artificial intelligence (AI) adoption rate in product development businesses worldwide in 2022 and 2025 [Electronic resource] / Bergur Thormundsson. – 2022. – Access mode: <https://www.statista.com/statistics/1346741/ai-adoption-rates-product-development>.

9. The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions [Electronic resource] / M. Dubyna, O. Bazilinska, O. Panchenko, I. Sadchykova, A. Kozlianchenko, A. Tarasenko // Review of Economics and Finance. – 2023. – Vol. 21. – Pp. 2042-2051. – Access mode: <https://refpress.org/ref-vol21-a220>.

10. Tammenga A. The application of Artificial Intelligence in banks in the context of the three lines of defence model [Electronic resource] / A. Tammenga // Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie. – 2020. – Vol. 94(5/6). – Pp. 219-230. – Access mode: <https://mab-online.nl/article/47158>.

11. Georgieva S. Application of Artificial Intelligence and Machine Learning in the Conduct of Monetary Policy by Central Banks / S. Georgieva // Economic Studies journal. – 2023. – Issue 8. – Pp. 177-199.

12. Singh C. Artificial intelligence and deep learning: considerations for financial institutions for compliance with the regulatory burden in the United Kingdom / C. Singh // Journal of Financial Crime. – 2023. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2023-0011>.

13. Locatelli Rossella. Artificial Intelligence and Credit Risk: The Use of Alternative Data and Methods in Internal Credit Rating / Locatelli Rossella, Pepe Giovanni, Salis Fabio. – Palgrave Macmillan Cham, 2022.

14. Rodrigue Vie. Artificial Intelligence's Pivotal Role in Finance: Transforming Markets with Data-Driven Insights [Electronic resource] / Rodrigue, Vie. – 2023. – Access mode: <https://www.linkedin.com/pulse/artificial-intelligences-pivotal-role-finance-transforming-vie>.

15. Artificial intelligence credit risk prediction: An empirical study of analytical artificial intelligence tools for credit risk prediction in a digital era / Van Thiel, Diederick and Van Raaij, Willem Frederik (Fred) // Journal of Risk Management in Financial Institutions. – 2019, June 1. – Vol. 12(3). – Pp. 268-286.

Отримано 25.02.2024

УДК 004.8:[336.7+351.746.1]

Ольга Володимирівна Попело

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Артур Віталійович Жаворонок

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)
E-mail: artur.zhavoronok@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9274-8240>

Крістіна Габрієла Космулезе

кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аудиту та фінансів
Університет Стефана чел Маре (Сучава, Румунія)
E-mail: gabriela.cosmulese@usm.ro. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8406-7004>

**ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ДІЯЛЬНІСТЬ
ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ТА БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ**

У статті розглянуто особливості розвитку технологій штучного інтелекту у різних сферах застосування. На основі аналізу дорожньої карти розвитку штучного інтелекту було сформовано ключові аспекти впровадження таких технологій. Окреслено напрями використання штучного інтелекту в діяльності фінансових установ. За результатами аналізу сильних та слабких сторін сформовано позитивні та негативні аспекти використання технологій штучного інтелекту. Враховуючи досвід використання технології штучного інтелекту у діяльності фінансових установ країн ЄС, виокремлено програмні продукти, що дозволяють виявити загрози, небезпеки та фінансові злочини. Досліджено особливості використання штучного інтелекту при забезпеченні безпеки держави. Обґрунтовано, що важливим аспектом при використанні технологій штучного інтелекту є спроможність до аналізу великих обсягів даних, які включають відкриті джерела інформації, соціальні мережі, що дозволяє передбачити можливі загрози та небезпеки.

На основі аналізу досвіду країн ЄС, стверджується, що технологію штучного інтелекту активно використовують у різних галузях народного господарства. Визначено, що використання штучного інтелекту у діяльності фінансових установ дозволяє покращити взаємодію з клієнтами, значно скоротити строки отримання послуг, більш ефективно проводити аналіз зовнішнього середовища та внутрішньої клієнтської бази. Аргументовано, що з розвитком технології штучного інтелекту потребує удосконалення продуктів не тільки сфера обслуговування та аналітики, але й сфера забезпечення безпеки даних. Акцентовано на тому, що кібератаки на фінансові установи можуть привести до колапсу в банківській системі держави, що негативно вплине не тільки на внутрішній ринок, але й на зовнішні операції, тому забезпечення безпеки є пріоритетним напрямом використання технологій штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект; інформаційні технології; фінансові установи; безпека держави; досвід країн ЄС; європейські норми у вітчизняному законодавстві.

Рис.: 4. Бібл.: 15.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-240-249](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-240-249)

УДК 336.77

JEL Classification: G21

Олена Яківна Базілінська

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

E-mail: olena.bazilinska@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6239-6766>

ResearcherID: [J-5360-2016](https://orcid.org/0000-0001-6239-6766)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто основні теоретичні аспекти надання кредитних послуг в умовах диджиталізації економіки. Розглянуто особливості впровадження цифрового маркетингу та інтернет-банкінгу у процес реалізації кредитних послуг фінансовими установами. Досліджено хронологію розвитку інтернет-банкінгу у сфері кредитних відносин та проаналізовано специфіку впровадження цифрових технологій вітчизняними банками. Визначено ключові завдання трансформації існуючих кредитних механізмів на засадах диджиталізації. Обґрунтовано, що кредитний механізм в умовах цифровізації економіки є ефективним важелем впливу на процес взаємодії фізичних та юридичних осіб з банківськими та парабанківськими установами на засадах використання цифрових технологій. Розглянуто теоретичні аспекти формування державної політики у сфері реалізації кредитного механізму в контексті диджиталізації економіки. Запропоновано методику оцінювання ефективності кредитного механізму на регіональному ринку цифрових кредитних послуг.

Ключові слова: кредит; банки; кредитні установи; парабанківські установи; кредитні послуги; цифровізація.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Актуальність проблеми. У сучасних економічних процесах фінансово-кредитні інструменти та формування ефективних кредитних механізмів відіграють виняткову роль, оскільки є частиною ринкових відносин та пріоритетним завданням державного регулювання економіки. В умовах цифровізації кредитний механізм, з одного боку, впливає на економічний розвиток країни та поширення цифрових технологій у всіх сферах економіки, а з іншого боку, диджиталізація сприяє активізації фінансово-кредитної взаємодії між учасниками кредитного механізму. Нині висока конкуренція в банківській галузі стимулює розвиток і безперервне вдосконалення цифрових технологій. Надання кредитних послуг на основі використання онлайн-технологій є одним із ключових джерел надходжень банківських установ, що зумовлює актуальність адаптації кредитного механізму до нових вимог фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток ринку кредитних послуг та формування ефективних кредитних механізмів у вітчизняній науці знайшли відображення в напрацюваннях таких дослідників, як М. В. Дубина [1], О. В. Дзюблюк [2], М. М. Забаштанський [3], В. П. Ільчук [4], К. І. Ларіонова [5], І. А. Косач, А. В. Жаворонок [6] та ін. Останнім часом активно розвивається тематика досліджень у сфері забезпечення ефективного розвитку на засадах цифровізації, і в цьому аспекті слід відзначити внесок таких учених, як О. В. Попело, Т. В. Забаштанська [7], Н. В. Іванова [8], І. О. Іртищевої [9] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте актуальності набувають дослідження у сфері підвищення ефективності надання кредитних послуг фінансовими установами в контексті становлення цифрової економіки, що формує необхідність розробки адаптивних кредитних механізмів та подальшого розвитку відповідних теоретико-методологічних аспектів.

Мета статті – поглиблення теоретичних засад управління наданням якісних кредитних послуг та формування кредитного механізму в контексті цифровізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх десятиліть фінансово-кредитні установи використовували широкий набір інструментів для просування власних продуктів та послуг. Пандемія COVID-19, а згодом і воєнна агресія РФ прискорили процеси впровадження цифрових технологій у діяльність фінансово-кредитних установ, що зумовило в подальшому удосконалення процесу надання кредитних послуг та його трансформацію. Поширеною управлінською технологією став digital-маркетинг, що дає можливість швидкого зростання конкурентних переваг на фінансовому ринку та отримати стійку конкурентну позицію. Ця концепція заснована на використанні інформаційних технологій для просування банківських продуктів, виходу на нові ринки та збільшення кількості споживачів, що сприяє підвищенню ефективності функціонування фінансово-кредитної установи.

Серед витрат банків значну частку складають витрати на мобільну рекламу, основна мета якої – стимулювання кредитної діяльності та поширення використання мобільних додатків, які покращують функціональне обслуговування клієнтів. Водночас рекламуються послуги банку, страхові та інвестиційні продукти. Важливу роль у просуванні продуктів та послуг відіграють вебсторінки банку, де є доступна інформація про набір фінансово-кредитних послуг конкретної фінансово-кредитної установи, а також надається можливість для виконання операцій онлайн, що сприяє збільшенню кількості клієнтів. Так, на початок 2023 року найбільш популярним серед сайтів українських банків був сайт ПриватБанку, який також увійшов у 10 найбільш відвідуваних європейських банків [10].

Використання SMM-маркетингу (маркетингу в соціальних мережах) вітчизняними фінансово-кредитними установами є однією з основних складових стратегічного розвитку, що сприяє ефективному просуванню кредитних послуг. На сьогодні, за оцінкою аудит-агенції Sasquatch Digital [10] найбільш активно інструменти SMM-маркетингу використовує Ощадбанк. Так, на початок червня 2023 року сторінка банку в мережі Facebook мала 286 тис. підписників (для порівняння – кількість підписників ПриватБанку склала 207 тис., Монобанку – 61 тис.). Контент банку містить більше комерційної інформації, а просування кредитних продуктів відбувається через рекламні інструменти. За кількістю реакцій на публікації Ощадбанк також є лідером у порівнянні з Монобанком та Приватом. Проте активність в Instagram є вищою

для Монобанку, який має також випереджальну динаміку кількості підписників за останні роки. Недостатня залученість фінансово-кредитних установ до активної роботи в соціальних мережах обмежує потенційні можливості використання комплексу маркетингу при просуванні кредитних продуктів в повному обсязі. Як наслідок, ефективний digital-маркетинг є одним з основоположних інструментів успішної діяльності фінансових організацій.

Ринок кредитних послуг зазнав значних трансформацій з орієнтацією на інтернет-банкінг, що дозволяє більшість операцій виконувати шляхом використання мобільного додатку. Дослідження історії становлення інтернет-банкінгу дозволило виділити наступні етапи розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Хронологія розвитку інтернет-банкінгу

Етап	Роки	Характеристика етапу
I	2009-2010	Початок розробки простих додатків замість існуючого СМС-банкінгу, що мають мінімальний функціонал на основі контролю надходжень фінансових коштів.
II	2010-2012	Наповнення додатків інформаційними функціями (баланс рахунків, історія кредитних операцій). Поява функції кредитних платежів.
III	2012-2018	Широке використання цифрових сервісів. Можливість формування виписки за кредитним рахунком, робити переказ за QR-кодом та номером телефону. З'являється функціонал оформлення кредитних продуктів.
IV	2018-2023	Можливість стати клієнтом через мобільний додаток. Підсилення кібербезпеки кредитних операцій онлайн. Мобільний банкінг стає основним медіаканалом для взаємодії в процесі надання кредитних послуг

Джерело: сформовано автором за [11].

Досвід роботи фінансово-кредитних установ свідчить про беззаперечну ефективність інтернет-банкінгу при реалізації кредитних операцій за рахунок спрощення роботи з великими масивами даних та зручності обслуговування кредитних операцій. Про переваги цифрових технологій свідчать позитивні відгуки споживачів та збільшення кількості кредитних послуг. Однак широке використання цифрових технологій вимагає від керівництва установи постійного відстеження стану ринку цифрових послуг, креативності та інноваційності в управлінні, а також підсилення інструментів кібербезпеки (табл. 2).

Здебільшого функціональна наповненість мобільних додатків залежить від вектора розвитку установи та її стратегічних пріоритетів. За свідченнями експертів [12], можливості додатків банків з іноземним капіталом (УкрСиббанка, Отрбанк, Raiffaisen) поступаються функціоналу українських банків. Мотиваційним інструментом щодо удосконалення мобільних додатків та розширення цифрових послуг з обслуговування кредитних операцій є збільшення доходів після залучення нових клієнтів, що вимагає проведення постійних досліджень щодо функціонала інших банків та особливостей розвитку кредитних механізмів в умовах цифровізації в конкретних регіонах.

Таблиця 2

Рейтинг диджитал-функцій, що надаються мобільними додатками банків при обслуговуванні кредитних операцій

Банк	Можливість оскарження клієнтом операції	Заява про шахрайство в кіберполіцію через мобільний додаток	Підтвердження документів при оформленні кредитної операції без візиту до банку	Відкриття кредитної лінії в додатку	Підв'язка карток інших банків
1. Monobank	+	-	+	+	+
2. Sense bank	+	-	+	+	+
3. А-Банк	+	-	+	+	+
4. ПриватБанк	+	-	+	+	+
5. ПУМБ	+	-	-	+	+
6. Укргазбанк	-	-	-	-	+
7. УкрСиббанк	-	-	-	-	+
8. Отрбанк	+	-	-	-	+
9. Raiffaisen	+	-	-	-	-
10. Ощадбанк	-	-	-	-	-

Джерело: сформовано автором за [12].

В умовах цифрової економіки посилюється значення якості фінансово-кредитних послуг, удосконалення існуючих інструментів та механізмів, трансформації функцій та завдань. На підставі цього виділимо ключові завдання трансформації існуючих кредитних механізмів:

- реалізація акумуляційної функції цифровізації економіки;
- фінансове забезпечення виконання завдань цифрової економіки;
- підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів та цифрових технологій в рамках надання кредитних послуг;
- розробка заходів з удосконалення управління інформаційною та економічною безпекою банківських та парабанківських установ.

На нашу думку, кредитний механізм в умовах цифровізації економіки слід розглядати як ефективний важіль впливу на процес взаємодії фізичних та юридичних осіб з банківськими та парабанківськими установами на засадах використання цифрових технологій та впровадження диджитал-процесів у кредитно-фінансові відносини. Кредитний механізм за таких умов виступає частиною єдиної цифрової системи, що охоплює як функціонування фінансово-кредитного ринку, так і діяльність підприємств та організацій всіх форм власності, а також сектору домогосподарств. На нашу думку, в контексті цифровізації кредитний механізм забезпечує можливість цілеспрямованого впливу кредитних установ на розширення спектра інноваційних процесів у фінансовій сфері та створює необхідні умови для активізації кредитних відносин завдяки підвищенню рівня якості банківського обслуговування на основі цифрових технологій. Проте значення кредитного механізму обумовлюється рівнем розвитку диджиталізації в економіці й суспільстві та відповідною державною політикою у цій сфері (рис. 1).

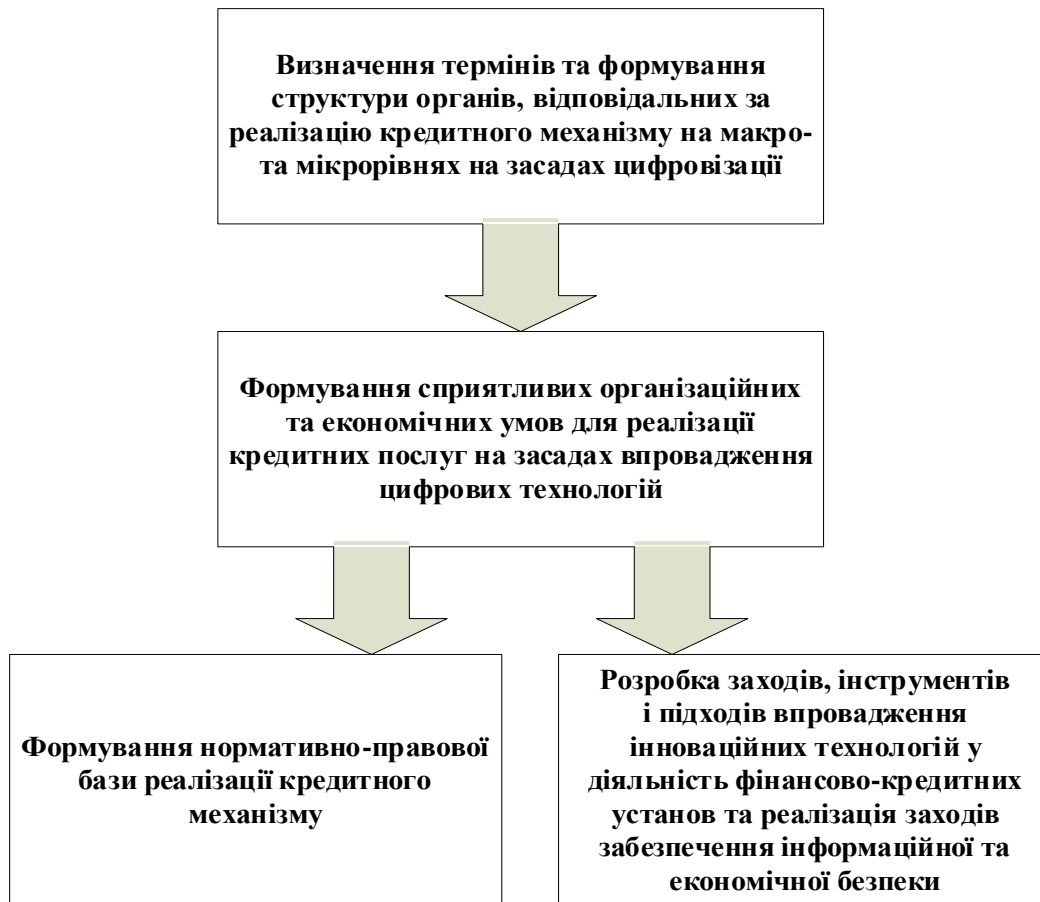

Рис. 1. Формування державної політики у сфері реалізації кредитного механізму в контексті диджиталізації економіки

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, особлива увага має бути приділена інструментам державної фінансово-кредитної політики у взаємозв'язку з розвитком диджиталізації та впровадженням інноваційних цифрових технологій в процес надання фінансово-кредитних послуг, оскільки саме держава є ключовим фактором впливу на становлення цифрової економіки.

Ефективність функціонування кредитного механізму на засадах використання цифрових технологій, що реалізується шляхом трансформації конкретних інструментів, важелів та методів впливу на фінансово-кредитну взаємодію між зацікавленими суб'єктами, залежить від якості впровадження принципів цифровізації. У процесі забезпечення реалізації фінансово-кредитних відносин між економічними суб'єктами цей механізм включає в себе заходи, спрямовані на його адаптацію до відповідних ринкових трансформацій, що відбуваються під впливом цифровізації [12]. Зазначене обумовлює необхідність підвищення ефективності кредитного механізму в умовах становлення цифрової економіки в розрізі окремих регіонів та державної економічної політики загалом, що зумовлює актуальність розробки відповідної методики оцінювання ефективності кредитного механізму (рис. 2).

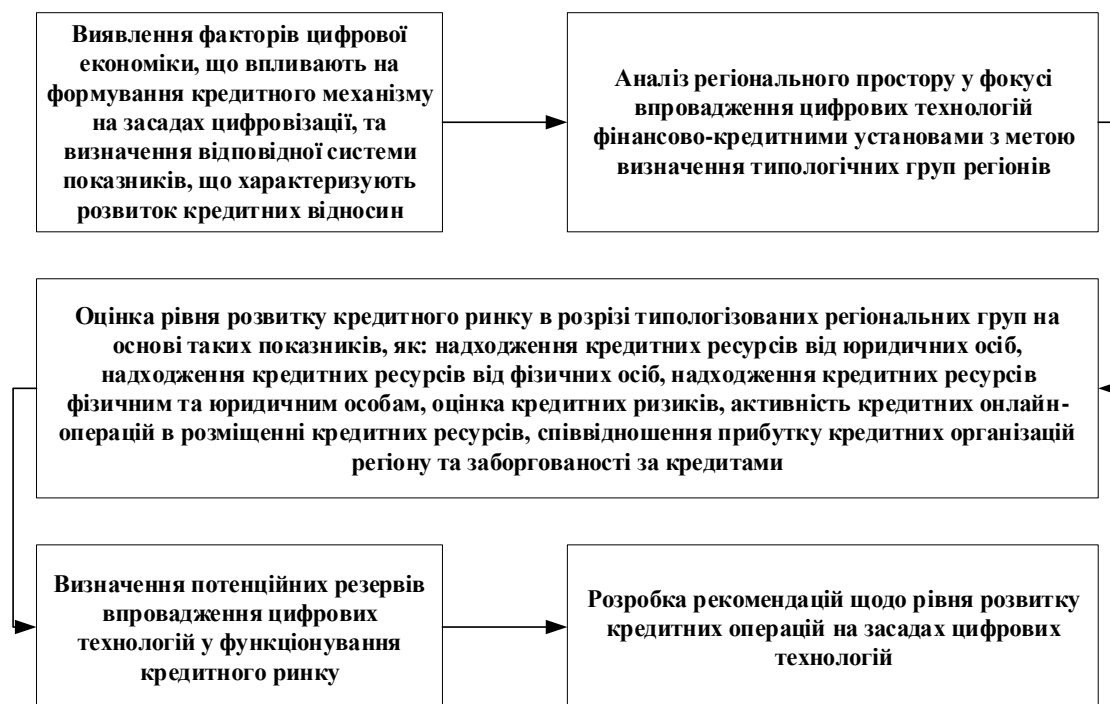

Рис. 2. Методика оцінювання ефективності кредитного механізму на регіональному ринку цифрових кредитних послуг

Джерело: розроблено автором.

Зазначена методика оцінки ефективності кредитного механізму орієнтована на аспекти функціонування цифрової економіки, характеризується комплексністю та врахуванням чинників впливу. Використовуються показники, що визначають рівень розвитку кредитного ринку окремого регіону в умовах цифровізації. Зазначена методика побудована на використанні кількісних показників, на основі яких стає можливим порівняти умови кредитного ринку різних регіонів, конкретні переваги та недоліки. Визначення нормативів за цими показниками дає змогу побачити ступінь відмінності конкретної кредитної системи від ефективно функціонуючої з урахуванням пріоритетів цифровізації.

При використанні методики враховуються такі чинники впливу на формування кредитного механізму:

- ціннісно-менталітетні характеристики суб'єктів кредитного механізму, а саме відношення до кредиту, рівень довіри між учасниками, ризик відмови від виплати кредиту;
- наявність системи критеріїв вибору кредитних установ, у тому числі активне залучення парабанківських організацій;
- ринкова ієрархія учасників кредитних відносин: рівень державного втручання в економіку, рівень обмежень для банків, вплив інтеграційних зв'язків на кредитний ринок;

- нормативно-правове регулювання кредитного ринку та захисту інтересів кредитних відносин;
- рівень розвитку інформаційної інфраструктури кредитного ринку, наявність системи страхування, наявність колекторських інструментів та рівень їхньої адаптованості до ринкових умов;
- організаційно-управлінські характеристики кредитних відносин: можливість захисту кредитного портфеля, рівень диверсифікації кредитних інструментів;
- рівень інституційної насиченості кредитного ринку, можливість розширення ринкових сегментів для банківських та парабанківських установ.

У цьому аспекті актуальним є формування системи моніторингу та прогнозування розвитку фінансово-кредитного механізму в умовах становлення цифрової економіки. Адаптивність зазначеного механізму заснована на наступних принципах:

- реалізація кредитного механізму на засадах використання цифрових технологій сприяє диверсифікованості кредитного продукту;
- використання фінансово-кредитних інструментів повинно одночасно відповідати стратегії цифровізації на макро-, мезо- та мікрорівні.

Отже, при використанні системи моніторингу відбувається узгодження кожного інформаційного рівня фінансово-кредитної взаємодії з іншими рівнями.

Висновки та пропозиції. Функціонування ринку кредитних послуг в умовах становлення цифрової економіки характеризується активізацією процесів диджиталізації, що формує засади нової конкурентної політики між установами-учасниками. Це зумовлено як ринковими чинниками, так і незавершеністю процесу формування відповідного кредитного механізму та системи державного регулювання сфери кредитних відносин. Реалізація кредитного механізму полягає у визначенні соціально-економічних чинників, що визначають майбутні граничні умови для впровадження цифрових технологій у фінансово-кредитну діяльність, тобто увага приділяється інноваційним можливостям та наявним обмеженням функціонування фінансово-кредитних установ. Надалі це вимагатиме регуляторного впливу на формування відповідних умов поширення процесів цифровізації кредитних відносин як на макро-, так і на мікрорівні.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В. Роль кредитної системи у забезпеченні фінансової безпеки держави / М. В. Дубина // Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки: колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. – Чернівці : ЧНТУ, 2017. – С. 39–59.
2. Дзюблюк О. В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку: монографія / О. В. Дзюблюк. – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2015. – 295 с.

3. Забаштанський М. М. Фінансові важелі активізації кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ в Україні / М. М. Забаштанський, Л. Б. Долінський // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3(18). – С. 321-329.

4. Ільчук В. Проблеми розвитку інституційної складової інфраструктурного забезпечення функціонування кредитного ринку України / В. Ільчук, Т. Шпомер // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 3(27). – С. 176-189.

5. Ларіонова К. І. Аналіз сучасного стану кредитного ринку України в умовах невідомості [Електронний ресурс] / К. І. Ларіонова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2022. – № 4. – Режим доступу: <http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10802/1/39%5B1%5D.pdf>.

6. Косач І. А. Фінансовий механізм інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства: сучасні аспекти / І. А. Косач, А. В. Жаворонок, А. В. Дегтярьов // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2021. – № 1. – С. 3-9.

7. Забаштанська Т. Маркетингові засади розвитку системи планування інновацій на підприємствах в умовах цифровізації / Т. Забаштанська, О. Попело, М. Нікітенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 4 (28). – С. 153-162.

8. Іванова Н. Цифровий розвиток регіонів України: тренди довоєнного періоду та перспективи післявоєнного відновлення / Н. Іванова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 4(32). – С. 208-217.

9. Іртищева І. О. Цифрова трансформація регіонів України: об'єктивна необхідність, принципи цифрового розвитку та особливості регулювання / І. О. Іртищева, О. Ф. Сенкевич // Регіональна економіка. – 2020. – № 1. – С. 14–21.

10. SMM-аудит, випуск 10: онлайн-комунікації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cases.media/article/smm-audit-vipusk-10-onlain-komunikaciyi-ukrayinskikh-bankiv>.

11. Johns N. Regulating the Digital Economy / N. Johns // ORF Special report. – 2015. – No. 6. – New Delhi.

12. Рейтинг банківських додатків. Чи є конкуренти у моно? Чи зміг «Ощад» обійти «Райф» та OTP? Яке місце у ТОП-10 посідає «Приват»? Дослідження асоціації ЄМА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forbes.ua/money/rejting-bankivskikh-dodatkov-chi-e-konkurenti-u-mono-chi-zmig-oshchad-obiyti-rayf-ta-otp-yake-mistse-u-top-10-posidae-privat-doslidzhennya-asotsiatsi>.

References

1. Dubyna, M.V. (2017). Rol kredytnoi systemy u zabezpechenni finansovoi bezpeky derzhavy [The role of the credit system in ensuring the financial security of the state]. In V.P. Ilchuk (Ed.), *Stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky – Strategy and mechanisms for ensuring financial and economic security* (pp. 39-59). ChNTU.

2. Dziubliuk, O.V. (2015). *Kredytnyi ryzyk i efektyvnist diialnostibanku [Credit risk and efficiency of the bank activity]*. FOP Palyanitsa V.A.

3. Zabashkanskyi, M.M., & Dolinskyi, L.B. (2019). Finansovi vazheli aktyvizatsii kredytno-investytsiinoi diialnosti bankivskykh ustanov v Ukraini [Financial levers of activation of credit and investment activity of banking institutions in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(18)), 321-329.

4. Ilchuk, V., & Shpomer, T. (2021). Problemy rozvytku instytuttsiinoi skladovoi infrastruktturnoho zabezpechennia funktsionuvannia kredytnoho rynku Ukrainy [Problems of the development of the institutional component of infrastructural support for the functioning of the credit market of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3(27), 176-189.

5. Larionova, K.I. (2022). Analiz suchasnoho stanu kredytnoho rynku Ukrainy v umovakh nevyznachenosti [Analysis of the current state of the credit market of Ukraine in the

conditions of uncertainty]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, (4). <http://elar.khmmu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10802/1/39%5B1%5D.pdf>.

6. Kosach, I.A., Zhavoronok, A.V., & Dehtiarov, A.V. (2021). Finansovyi mekhanizm innovatsiino-investytsiinoho rozvytku pidpriemnytstva: suchasni aspekty [Financial mechanism of innovation and investment development of entrepreneurship: modern aspects]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: economics and management*, (1), 3-9.

7. Zabashtanska, T., Popelo, O., & Nikitenko, M. (2021). Marketynhovi zasady rozvytku systemy planuvannia innovatsii na pidpriemstvakh v umovakh tsyfrovizatsii [Marketing principles of the development of the innovation planning system at enterprises in the conditions of digitalization]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(28)), 153-162.

8. Ivanova, N. (2022). Tsyfrovyi rozvytok rehioniv Ukrainy: trendy dovoiennoho periodu ta perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia [Digital development of the regions of Ukraine: trends of the pre-war period and prospects for post-war recovery]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(32)), 208-217.

9. Irtyshcheva I.O. (2020). Tsyfrova transformatsiia rehioniv Ukrainy: obiektyvna neobkhdnist, pryntsyipy tsyfrovoho rozvytku ta osoblyvosti rehuliuвання [Digital transformation of the regions of Ukraine: objective necessity, principles of digital development and peculiarities of regulation]. *Rehionalna ekonomika. - Regional economy*, (1), 14-21.

10. SMM-audit, випуск 10: onlayn-komunikatsiyi ukrayins'kykh bankiv [SMM audit, issue 10: online communications of Ukrainian banks]. (n.d.). <https://cases.media/article/smm-audit-vipusk-10-onlain-komunikatsiyi-ukrayinskikh-bankiv>.

11. Johns, N. (December 2015). Regulating the Digital Economy. *ORF Special report*, (6). New Delhi.

12. Reytynh bankiv'skykh dodatkov. Chy ye konkurenty u mono? Chy zmih «Oshchad» obiyty «Rayf» ta OTP? Yake mistse u TOP-10 posidaye «Pryvat»? Doslidzhennya asotsiatsiyi YEMA [Rating of banking applications. Does mono have competitors? Was "Oschad" able to bypass "Rife" and OTP? What place does "Privat" occupy in the TOP-10? EMA association study]. (n.d.). <https://forbes.ua/money/rejting-bankivskikh-dodatkov-chi-e-konkurenti-u-mono-chi-zmig-oschad-obiyti-rayf-ta-otp-yake-mistse-u-top-10-posidae-privat-doslidzhennya-asotsiatsi>.

Отримано 04.03.2024

UDC 336.77

Olena Bazilinska

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance
National University “Kyiv-Mohyla Academy” (Kyiv, Ukraine)

E-mail: olena.bazilinska@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6239-6766>

ResearcherID: [J-5360-2016](https://orcid.org/0000-0001-6239-6766)

THEORETICAL ASPECTS OF THE CREDIT SERVICES IMPLEMENTATION IN DIGITAL ECONOMY CONDITIONS

The article considers the main theoretical aspects of providing credit services in the conditions of digitalization of the economy. The purpose of the article is to deepen the theoretical foundations of management of the quality credit services provision and the formation of a credit mechanism in the context digitalization. The peculiarities of the implementation of digital marketing and Internet banking in the

process of credit services by financial institutions have been considered. The chronology of the development of Internet banking in the field of credit relations has been studied and the specifics of the introduction of digital technologies by domestic banks has been analyzed. The key tasks of transformation of existing credit mechanisms on the basis of digitalization have been identified. It has been substantiated that the credit mechanism in the conditions of digitalization of the economy is an effective lever of influence on the process of interaction of individuals and legal entities with banking and parabanking institutions based on the digital technologies using. The theoretical aspects of the formation of state policy in the field of implementation of the credit mechanism in the context of digitalization have been considered. It has been noted that special attention should be paid to the instruments of the state financial and credit policy in connection with the development of digitalization and the introduction of innovative digital technologies in the process of providing financial and credit services, since the state is the key factor influencing the formation of the digital economy. A methodology for evaluating the effectiveness of the credit mechanism on the regional market of digital credit services has been proposed. The specified method of assessing the effectiveness of the credit mechanism is focused on aspects of the functioning of the digital economy, characterized by complexity and consideration of influencing factors.

Keywords: credit; banks; credit institutions; parabanking institutions; credit services; digitalization.

Fig.: 2. Table: 2. References: 12.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-250-262](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-250-262)

УДК 338.48

JEL Classification: L86

Ігор Володимирович Безуглий

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: bezugly.igor@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4510-9232>
ResearcherID: [I-3722-2014](https://orcid.org/0000-0002-4510-9232)

Артем Володимирович Струк

здобувач наукового ступеня «доктор філософії»
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: amstruktour@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3905-9373>
ResearcherID: [КНУ-7087-2024](https://orcid.org/0009-0004-3905-9373)

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Інформатизація зумовлює впровадження перспективних моделей туристичного бізнесу. Ідея статті полягає у висвітленні компонентної структури віртуального сектору туристичного бізнесу. Визначено позитивний вплив глобалізації на інформатизацію туристичного бізнесу. Доведено, що процес інформатизації туризму сприяє появі нових форм і методів обслуговування туристів. Представлена компонентна структура віртуального сектору туристичного бізнесу включає підсистему створення туристичного продукту в міжнародному туризмі, підсистему його реалізації, підсистему мотивації, підсистеми ІТ-технологій для туроперейтингу та професійних комунікацій. Подано приклади тревел-блогерів та їхніх продуктів.

Ключові слова: диджиталізація туризму; цифрова трансформація туристичного бізнесу; туроператор; тревел-блогер; інтерлайн; інтернет-бронювання.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 11.

Постановка завдання. Процеси глобалізації поширилися на туристичний ринок України. Це сприяло підвищенню ефективності, оперативності, реагентності, правовій регламентованості туристичного бізнесу. Завдяки глобалізації туристичні пакети увійшли до кола товарів масового попиту, що вплинуло на впровадження інновацій в туризмі, зокрема розробці нових туристичних продуктів та диверсифікації шляхів комунікацій зі споживачами. Інновації в туризмі порушують економічну рівновагу, але формуються перспективні бізнесові моделі з використанням інформаційних технологій. Активність споживачів в інтернеті обумовлена пошуком і вибором привабливих умов подорожування серед широкого кола пропозицій. Туристичні оператори змушені прийняти радикальні інновації ІТ-сектору. Мета таких інновацій - оптимізація операційної та збутової діяльності. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій частину виробничих та посередницьких торговельних операцій спрямовує у віртуальну площину. Для ефективного управління й адміністрування туристичних підприємств ІТ-ринок пропонує різноманітні прикладні програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання диджитал-підходів до розробки стратегій розвитку туристичного бізнесу в умовах невизначеності, зокрема світової пандемії коронавірусу розглянуто в роботі О. В. Гаврилюка [5]. Подано інструменти активізації туризму: використання інформаційних сервісів бронювання, організація та проведення онлайн-заходів (антикризові вебінари, воркшопи, міжнародні роуд-шоу, телемости та антикризові онлайн-інтенсиви), використання електронного навчання. Пандемія позитивно вплинула на удосконалення цифрової інфраструктури. Проте є потреба в переосмисленні напрямів використання інструментів цифрового маркетингу.

Напрями використання сучасних інформаційних технологій в туризмі не обмежуються туристичними порталами, сайтами туристичних операторів, агенцій, мобільних платформ, інформаційних додатків, впровадженням різноманітного програмного забезпечення та залучення соціальних медіа. Значно зріс вплив інтернет-ресурсів на прийняття туристом рішення щодо подорожі [8]. Подальша диджиталізація туризму потребує вивчення процесів формування, просування та реалізації туристичних продуктів.

Проведений аналіз основних тенденцій розвитку туристичного бізнесу свідчить щодо значного впливу глобальної інформатизації. Серед інноваційних цифрових технологій виділяють: цифровий маркетинг, штучний інтелект, чат-боти, віртуальна та доповнена реальність, мобільні додатки, хмарні технології, інтернет речей, блокчейн, Big Data [9]. Застосування інформаційних технологій має всебічний, але спонтанний характер. на ринку туристичних послуг присутня велика кількість спеціалізованих цифрових інструментів, проте недостатньо рекомендацій щодо їх дієвого використання.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Існує значна кількість наукових публікацій щодо дослідження процесів диджиталізації туристичного бізнесу. Проте поза увагою дослідників залишається завдання визначення компонентної структури віртуального сектору туристичного бізнесу.

Метою статті є обґрунтування компонентної структури віртуального сектору туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Фінансове забезпечення цифрової трансформації туристичного бізнесу – це сукупність організаційних дій, які спрямовані на надання фінансових, інтелектуальних і людських ресурсів для надання можливостей суб'єктам туристичного бізнесу інвестувати в цифрові технології [10; 11]. Метою цифрової трансформації туристичного бізнесу є досягнення бізнес-цілей, зокрема автоматизація процесів реалізації туристичного продукту, удосконалення процесу прийняття управлінських рішень на основі вивчення тенденцій ринку. Цифрова трансформація означає значну диджиталізацію бізнесу. Під диджиталізацією/інформатизацією туризму розуміється виробництво, реклама, реалізація туристичних продуктів і супутніх послуг через комп'ютерну мережу. Диджиталізація туризму в

соціальних мережах проявляється у швидкому доступі до актуальної туристичної інформації, розширенні шляхів і інструментів комунікацій між виробниками, споживачами, посередниками та комерціалізації інновацій. Наявність мобільних пристроїв у споживачів сприяє оперативному пошуку актуальної туристичної інформації та її поширення серед значної кількості туристів. Функціонування різних каналів і інструментів взаємодії, зокрема текстові повідомлення (пости), блоги, лайки, репости та відеоконтент, формують повсякденний стиль спілкування, досвід, звички [6].

Інформатизація суспільства спирається на нові можливості професійної діяльності людини. Впровадження технологічних трендів у туристичному бізнесі сприяє підвищенню конкурентоспроможності. Серед технологічних трендів вагоме місце посідають технології розпізнавання людей, використання роботів, віртуальні компаньйони, обладнання готельних номерів «розумними» гаджетами, динамізм у ціновій політиці [5, с. 201-202].

Фактором стрімкої диджиталізації туризму стала світова пандемія коронавірусу. Пандемія зумовила стрімке падіння економіки туристичного сектору, але і стала потужним каталізатором інновацій та інтеграції інформаційних технологій у галузь. Диджиталізація туризму почалася з використання різноманітних сервісів бронювання та пропозиції віртуальних екскурсій. Спостерігається осмислення каналів комунікацій між виробниками та споживачами туристичних послуг. Вважається, що 61 % маркетингових бюджетів туристичних брендів витрачаються на підтримку онлайн-каналів. Серед брендів, які працюють в онлайн-туризмі витрати на цифрову рекламу сягають 73 %. Підвищується роль соціальних мереж – 55 % туристів ставлять лайки сторінкам, які присвячені подорожам, а для 52 % користувачів Facebook розгляд світлин з відпочинку вплинув на здійснення власної подорожі [4, с. 25-26]. На початку XXI століття маркетингова діяльність в туристичному бізнесі обмежувалася використанням паперової реклами, телефонними дзвінками та наданням рекомендацій. З появою віртуального середовища маркетингова діяльність форми подання інформації. Диджиталізація сприяє накопиченню величезного масиву інформації щодо уподобань клієнтів, опрацювання якого дозволяє запропонувати на ринку персоналізовані пропозиції [3, с. 35]. Практичним завданням цифрової реклами стає необхідність ретельного таргетування комунікацій як у соціальних мережах, так і в сегменті розсилки та чітких меседжах кожній з аудиторій.

Віртуальний сектор туристичного бізнесу може бути представлений у вигляді компонентної структури взаємопов'язаних між собою підсистем створення тур продукту, його реалізації, мотивації подорожей, забезпечення комунікацій, ІТ-технологій для туроперейтингу і професійних комунікацій (рис. 1). Розробка представленої компонентної структури має на меті обґрунтування напрямів подальшого розвитку складових диджиталізації туризму, впровадження організаційно-економічного механізму інформатизації сфери

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

послуг, виявлення зав'язків між окремими складовими туристичного бізнесу. Підсистема створення тур продукту в міжнародному туризмі представлена туристичними операторами-консолідаторами та розгалуженою мережею ініціативних і рецептивних туроператорів, турагенцій, турагентів, субагентів, дистриб'юторів та інших посередників.

Рис. 1. Компонентна структура віртуального сектору туристичного бізнесу

Джерело: складено авторами на основі [7].

Консолідовані туроператори – це туроператори, які є частиною холдингу та об'єднані в єдиний господарюючий суб'єкт із підприємств туристичного сектору. Прикладами таких туроператорів, які працюють в Україні є Kompas (GTO Trever), ANEX Tour, Pegas Touristik. Туроператор Pegas Touristik. Ініціативні (аутгоінгові) туроператори спеціалізуються на розробці, просуванні та реалізації подорожей громадян своєї країни за її межами. Прикладом такого туроператора є ТОВ «Музенідіс тревел Україна» (Mouzenidic Travel), який спеціалізується на подорожах до Греції. Рецептивні (інкампінгові) туроператори спеціалізуються на розробці, просуванні та організації турів на території власної країни для іноземних громадян. Прикладом є туроператор KrainaUA. Крім турів по Україні пропонуються подорожі до Європи.

Підсистема реалізації турпродукту включає сайти реферативних туристичних агенцій з можливостями віддаленого бронювання, сайти мереж агенцій з онлайн-системою бронювання та «особисті кабінети» агенцій на сайтах туристичних операторів. Реферативні туристичні агенції працюють із декількома операторами ринку, що значно розширює спектр пропонованих туристичних продуктів. Такі туристичні агенції мають можливості розвинути власний бренд. Прикладом такого реферативного агентства в м. Чернігів є ТА «СтрукТур», яке реалізує тури декількох туристичних операторів. Мережеві туристичні агенції реалізують туристичний продукт певного туроператора. Часто мережеві туристичні агенції працюють під єдиною назвою та відомим брендом материнської компанії. Діяльність таких агенцій забезпечується шляхом активного поширення реклами керуючої компанії.

Підсистему мотивацій подорожей складають інструменти тревел-журналістики, онлайн-консультанти та відгуки туристів. Становлення тревел-журналістики як потужної складової економіки сприяє процесам активізації туристичної діяльності. Контент телевізійних проєктів туристичного спрямування має ненав'язливий вплив на мотивацію потенційних туристів здійснити подорож. Завдяки таким проєктам у свідомості споживача формуються уявлення щодо інноваційних форм відпочинку, відкритті нових дестинацій, впровадженні сучасних засобів пересування та комунікацій. Реалізація туристичного продукту має супроводжуватись наданням особистих рекомендацій щодо вибору форм відпочинку, інформуванням про чужий досвід перебування в туристичній дестинації, користування транспортними засобами, використанням платіжних систем. Такі функції взяли на себе тревел-блогери, які мають суттєвий вплив процес реалізації туристичного продукту (табл. 1).

Таблиця 1

Приклади проєктів популярних тревел-блогерів

Ім'я блогера	Тревел-продукт
Антон Птушкін	Ютуб канал українською мовою туристичного спрямування
Володимир Кохан	Канал «Хаші»
Макс Узол та Ольга Манько	Ютуб-канал «Узол і Манько»
Євген Панюта	Ютуб-канал «Євген Панюта»
Вадим Товстенко	Ютуб-канал «Vadim in the wild» (подорожі на природі)
Андрій Бедняков	Ютуб-канал «Андрій Бедняков»
Саша Ляпота	Ютуб-канал «It's Good Trip: Велосипеди, пригоди та їжа»
@Gutsulandia	Ютуб-канал «Гуцеляндія»
Антон Тараненко	Ютуб-канал «Visit Ukrain»
Влад (@OdnouPravou)	Ютуб-канал «Однією правою»
Сергій і Настя Нагорні	Ютуб-канал «Нагорні походеньки»
Орест Зуб	Ютуб-канал «Орест Зуб».
Яніна Злебова	Ютуб-канал «Яніна Злебова/Yanina Zlebova»
Марк Мельниченко	Ютуб-канал «Моя Українська Мрія». Про життя на природі
@besahy.expedition	Ютуб-канал «Ремесла та крафт в Україні/Подорожі з Бесагами»

Джерело: складено авторами.

Глобальні розподільчі системи (GDS) отримали поширення до появи інтернету. Перші системи мали основним завданням - управління ресурсами авіакомпанії. Управління ресурсами означає зберігання інформації щодо наявності рейсів, пропозиції кількості місць для реалізації споживачам, діючих тарифів на маршрутах, правил їх використання, опція поставити пасажирів у чергу та визначення періоду бронювання. Подальший розвиток інформаційних комунікацій у туризмі зумовив появу колективних систем бронювання, які сприяли розширенню спектра послуг. Глобальні системи розподілення використовують стаціонарні термінали, що пов'язують користувача з різноманітними базами даних. Можна стверджувати і щодо монополізації ринку розподільчих систем. Так, 90 % терміналів належать 4 великим компаніям: Sabre, Amadeus, Galileo, Worldspan.

Для підключення туристичного оператора до діючої мережі GDS потребує значних додаткових витрат, зокрема вартості обладнання, інсталяції програмного забезпечення, зусиль щодо навчання персоналу та абонентської плати. Використання терміналів виправдовується великими розмірами компаній. Пошук шляхів економії зумовив GDS переходити до використання технологій Інтернету. Отримали поширення такі великі платформи: Travelocity.com, Opodo.com, CheapTickets.com, Expedia.com, Orbitz.com. Засновниками перелічених платформ є великі GDS.

Протягом тривалого часу правила ведення електронного бізнесу створювали компанії-акціонери глобальних розподільчих систем. З появою інтернету виникла нова глобальна інфраструктура для створення віртуальних площадок з реалізації туристичної пропозиції. Такі системи через інтернет напругу поєднують користувача з базами даних.

Alternative Distribution System (ADS) – альтернативні системи бронювання, які розроблені як цінові агрегатори, спроможні бронювати пакетні тури та окремі послуги турагентам-посередникам або кінцевими споживачами (наприклад портали booking.com, expedia.com, hotel.de, hotels.com, lastminute.com, ORBITZ та інші);

Отримали поширення Альтернативні системи бронювання (ADS). Серед них такі великі платформи (туристичні портали) як Travelocity.com, Opodo.com, CheapTickets.com, Expedia.com, HRS.com, Notes.su, Orbitz.com, які напряду реалізують послуги споживачам. Їхніми засновниками є великі GDS. Основним сегментом ринку, на якому працюють представлені платформи, – бронювання квитків на авіаційні перевезення. Хоча є декілька міжнародних систем, які спеціалізуються на бронюванні готельних номерів. Насамперед це – Hotel.com (належить американській компанії Expedia.com) Booking.com (належить американській компанії Priceline.com).

Алгоритм операції бронювання передбачає захід клієнта на один із порталів ADS. Клієнт самостійно обирає готель, тип номера на певні дати заїзду, проводить саме бронювання в режимі реального часу та отримує моментальне підтвердження на свою поштову скриньку. Для генерування такого підтвердження використовуються CRS (Central Reservation System) готелю чи провайдера, який надає послуги трансляції в ADS.

Представлені в табл. 2 системи бронювання є найбільш поширеними в Україні. Дві компанії мають українське походження, зокрема OnlineBistro та GTO. Представлені системи бронювання спрямовані на реалізацію окремих послуг, а не туристичного пакета, що може негативно впливати на якість організації відпочинку.

Таблиця 2

Приклади систем бронювання з використання технологій Інтернету на українському ринку

Компанія	авіа	готелі	трансфери	оренда автомобілів	екскурсії
Booking.com	+	+		+	
Content Inn	+	+	+		
Coral+	+	+	+		
Expedia	+	+		+	
Go Global		+	+	+	
GTO	+	+	+		+
LCI Travel Solutions		+	+	+	
IATI	+	+	+	+	
OnlineBistro	+	+	+	+	
PAC World	+	+	+	+	+
Travel-Life.PRO		+	+	+	
TUI		+			
Vitiana					

Джерело: [1, с. 203].

Як інструмент просування туристичного продукту широко використовуються різноманітні інтернет-портали зі спеціалізованими сервісами та інші програмні продукти. Туристичні портали розглядаються як рекламні платформи для активізації продажів послуг рекламодавця. Джерелами доходів може бути розміщення рекламної інформації та отримання комісійних від туристичних операторів.

Ефективне впровадження інформаційних технологій у рекреаційно-туристичній сфері України стримується низьким рівнем розвитку комунікаційної інфраструктури, неузгодженістю структур різних баз даних туристичного спрямування в окремих дестинаціях, недостатнім рівнем інформаційної та рекламної пропозиції на національному ринку, недосконалістю механізму обміну інформацією між суб'єктами туристичного та готельно-ресторанного бізнесу із зовнішнім середовищем за посередництвом віртуальної мережі, незначний рівень розвитку віртуальних туристичних підприємств, відсутність державної електронної системи забезпечення суб'єктів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу інформацією щодо попиту, пропозиції, цін, тарифів.

CRS (Computer reservation system) – інформаційна система, яка в режимі реального часу надає інформацію щодо тарифів, розкладах рейсів і наявності місць з наступним бронюванням авіаквитків. Приклади агрегаторів контенту, який пропонує послуги з бронювання, подано в табл. 3.

Таблиця 3

Приклади компаній агрегаторів контенту бронювання

Назва ресурсу	Характеристика
Kiwi.com	Агрегатор контенту авіаперевізника, включає лоукости. Сервіс формує свій продукт на основі інтерлайків, оптимізує вартість подорожі
Travelfusion	Агрегатор авіаційного контенту, який спеціалізується на лоукостах
City.Travel	Агрегатор пропозицій авіаперевізників та готелів
SIG	Агрегатор авіаційного контенту, пропонує власні інтерлайни. Пропонує чартерні та бізнес-авіацію

Джерело: складено авторами на основі [2].

Більшість таких електронних сервісів використовують власні інтерлайни. Під інтерлайном розуміють платформу, яка призначена для завантаження інформації про послуги готелів (авіаційних ліній, туроператорів) в усі існуючі електронні канали продажу з метою підвищення ефективності прямих online-продажів із сайтів підприємств. Інтерлайн – сервіс інтернет-продажів авіаквитків та інтернет-бронювання. Під інтернет-бронюванням розуміється добровільна комерційна угода між окремими авіаційними з обслуговування пасажирів, які подорожують маршрутами, для яких потрібні кілька рейсів різних авіакомпаній.

Business Service Provider (BSP) (бізнес сервіс провайдер) – це контекстна програма «бізнес для бізнесу», що є сукупністю програмних продуктів, які об'єднані в системи управління мультимедійними документами та систем управління процесами діловодства для скорочення надмірності у

традиційному документообігу й підвищення ефективності адміністративної роботи. Ці системи працюють переважно в інфраструктурі інформаційних технологій на платформі програмних продуктів Microsoft.

Central Reservation System (CRS) – централізовані системи бронювання, які призначені для активізації електронної дистрибуції. Ця високотехнологічна маркетингова інновація призначена для завантаження інформації про послуги окремих суб'єктів туристичного бізнесу готелів (авіакомпаній, готелів, музеїв, туроператорів та ін.) в усі існуючі електронні канали із сайтів підприємств. Орієнтована на використання безпосередньо споживачами.

Для інформатизації бізнесу невеликі туристичні підприємства переважно використовують веббраузер та пакет MS Office (або програми з відкритим доступом). Малим підприємствам не потрібні великі бази даних та програмне забезпечення для їх управління. Але туристичні агенції активно використовують CRM-системи при веденні середньої або великої бази клієнтів. Туроператори та готелі можуть використовувати CRM- і ERP-системи чи їх гідрид, який створений спеціально для туристичного бізнесу. Для автоматизації бізнесу пропонуються використовувати спеціалізовані програми CRM [2, с. 276]. Такі системи являють собою комп'ютерні програми, які встановлюються на персональному комп'ютері чи такі, що надаються у вигляді хмарних вебдодатків. Серед основних функцій, які потрібні CRM – управління клієнтами, продажами, бухгалтерією, документообігом, аналітикою та звітами. ERP- (англ. Enterprise Planning System, система планування ресурсів підприємства) – корпоративні системи, які призначені для автоматизації обліку й управління. Розробляються за модульною схемою та охоплюють всі ключові процеси діяльності компанії.

Вибір необхідного програмного забезпечення впливає на результати господарської діяльності, імідж підприємства, оперативність обробки інформації. При виборі програмного забезпечення необхідно враховувати галузеву спрямованість, можливість швидко адаптуватись до змін, легко інтегруватися з усім програмним забезпеченням, мати зручний інтерфейс.

Загальний обсяг сегмента CRM-систем у світовій економіці перевищує 32 млрд доларів США, на Україні припадає 0,13 % світового ринку (понад 30 млн доларів США). CRM-сектор вважається одним із найбільш перспективних сегментів ринку програмного забезпечення та управління інформаційними системами. Його загальне зростання в рік становить 14 %. Українським туристичним підприємствам доречно досліджувати інноваційні розробки CRM-сектору та швидко впроваджувати. Такі інновації сприятимуть залученню більшої кількості споживачів рекреаційно-туристичних послуг.

При впровадженні CRM-систем виділяють три тенденції: прагнення до зменшення витрат, інтеграція з джерелами інформації, розробка мобільних версій. Тенденція до мінімізації витрат на програмне забезпечення означає перехід до використання хмарних сховищ даних, позбавляє підприємства витрачати свої фінансові ресурси фізичні носії даних та прилади їх обробки.

Пошук CRM-систем інтеграції з іншими джерелами інформації розширює їх можливості та відбувається в трьох напрямках: інтеграція з телефонією, інтеграція із сервісом розсилок, інтеграція з соціальними мережами – значна кількість туристичних компаній ведуть комунікації з клієнтами в соцмережах. Це дає змогу проводити кореляцію клієнтів залежно від їхніх запитів.

Використання CRM-систем дає можливість туристичним підприємствам збільшити ефективність контактів зі споживачами, отримувати достовірну інформацію щодо побажань клієнтів, проводити інтеграції з іншими операційними системами, отримувати базову інформацію для реалізації стратегій, оперативно реагувати на зміни потреб ринку.

Висновки та пропозиції. Подальшу диджиталізацію туроперейтингу пов'язують із широким використанням інформаційних технологій в двох напрямках. Перший напрям орієнтований на вирішення практичних завдань туристичного бізнесу. Серед таких завдань: розширення можливостей мобільного Інтернету, поширення електронних каталогів бізнесових пропозицій, розширення онлайн-бронювання не тільки серед ритейлових агенцій, але й з-поміж споживачів, наповнення туристичних сайтів довідковою інформацією щодо DESTINAЦІЙ, пропозицій нових туристичних маршрутів, рекламування програмного забезпечення та програмних рішень для ведення бізнесу. Другий напрям диджиталізації спрямований на використання інформаційних технологій кінцевими споживачами турпродукту. Перед розробниками спеціалізованого туристичного програмного забезпечення стає актуальним реалізація функції самостійного пошуку користувачами необхідної їм інформації. Вважається, що туристам необхідна контактна інформація щодо суб'єктів туристичного бізнесу та транспортних послуг, спеціальних пропозицій туроператорів, участі в маркетингових акціях та отриманні додаткових послуг у подорожі. Також важливими завданнями реалізації стратегічних орієнтирів цифрової трансформації туристичного бізнесу стають посилення кібербезпеки, розширення методів керування цифровими ризиками та активізація міжнародної співпраці.

Список використаних джерел

1. Безуглий І. В. Напрями використання інформаційних технологій в туризмі [Електронний ресурс] / І. В. Безуглий // Проблеми системного підходу в економіці. – 2019. – № 4(72). – С. 200-207. – Режим доступу: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/4_72_1_2019_ukr/29.pdf.
2. Безуглий І. В. Фактор використання систем автоматизованого управління готелем [Електронний ресурс] / І. В. Безуглий // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2019. – № 5(22). – С. 274-279. – Режим доступу: http://www.easterneuropebm.in.ua/journal/22_2019/40.pdf.
3. Бондаренко Р. М. Диджиталізація: науково-методичні підходи до визначення / Бондаренко Р. М. // Гальчинські читання : зб. матер. міжнар. наук. конф. (м. Київ, 2 листопада 2023 р.) / упоряд. А. Л. Дешко ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2023. С. 34-36. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed.2023>.

4. Гаврилук О. В. Пандемічна криза як каталізатор туристичної індустрії [Електронний ресурс] / О. В. Гаврилук // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: економічні науки. – 2021. – Вип. 60. – С. 22-29. – Режим доступу: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/2155>.
5. Джеджула О. М. Діджиталізація як основний фактор розвитку індустрії гостинності у країнах Євросоюзу / О. М. Джеджула, Л. О. Волонтир // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2021. – № 3. – С. 194-210.
6. Дубина М. В. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства / М. В. Дубина, О. М. Козлянченко // Проблеми та перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3 (19). – С. 21-32. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-3(19)-21-32.
7. Інновінг в туризмі : монографія / за заг. ред. А. А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 532 с.
8. Кифяк В. Ф. Діджиталізація процесів розвитку туристичних дестинацій у західноукраїнських регіонах / В. Ф. Кифяк, О. В. Кифяк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2020. – № 2. – С. 162-173.
9. Морохович В. С. Технологічні драйвери розвитку туристичних послуг / В. С. Морохович, М. Ю. Кашка, С. Ю. Талапа // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. – 2021. – № 65. – С. 53-58.
10. Попело О. В. Розвиток цифрових інновацій на ринку кредитних послуг України / О. В. Попело, А. В. Тарасенко // Бізнес Інформ. – 2023. – № 3. – С. 108-114.
11. Холявко Н. Тенденції діджиталізації світового ринку фінансових послуг / Н. Холявко, А. Тарасенко, М. Колоток // Науковий вісник Полісся. – 2022. – № 1(24). – С. 124–142. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-1\(24\)-124-142](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-1(24)-124-142).

References

1. Bezuhlyi, I. V. (2019). Napriamy vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii v turyzmi [Directions of using information technologies in tourism]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of the systemic approach in economics*, (4), 200-207. http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/4_72_1_2019_ukr/29.pdf.
2. Bezuhlyi, I.V. (2019). Faktor vykorystannia system avtomatyzovanoho upravlinnia hotelem [The factor of using automated hotel management systems]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 5(22), 274-279. http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/22_2019/40.pdf.
3. Bondarenko, R.M. (2023). Dydzhytalizatsiia: naukovy i metodychni pidkhody do vyznachennia [Digitalization: scientific and methodical approaches to definition]. *Halchynski chytannia: zb. mater. mizhnar. nauk. konf. - Galchy readings: coll. the mother international of science conf.* (pp. 34-36). NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed.2023>.
4. Havryliuk, O.V. (2021). Pantemichna kryza yak katalizator turystychnoi industrii [The pandemic crisis as a catalyst for the tourism industry]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Serii: ekonomichni nauky – A collection of scientific works of ChDTU. Series: economic sciences*, (60), 22-29. <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/2155>.
5. Dzhedzhula, O.M., Volontyr, L. O. (2021). Didzhytalizatsiia yak osnovnyi faktor rozvytku industrii hostynnosti u krainakh Yevrosoiuzu [Digitalization as the main factor in the development of the hospitality industry in the EU countries]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, (3), 194-210.
6. Dubyna, M.V., Kozlianchenko, O.M. (2019). Kontseptualni aspekty doslidzhennia sutnosti didzhytalizatsii ta yii roli v rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual aspects of the study of the essence of digitization and its role in the development of modern society]. *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(19)), 21-32. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-3(19)-21-32.

7. Mazaraki, A.A. (Ed.) (2016). *Innovinh v turyzmi [Innovation in tourism]*. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t.

8. Kyfiak, V.F., Kyfiak, O.V. (2020). Didzhytalizatsiia protsesiv rozvytku turystychnykh destynatsii u zakhidnoukrainskykh rehionakh [Digitization of the development processes of tourist destinations in Western Ukrainian regions]. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Ternopil National Economic University*, 2, 162-173.

9. Morokhovych, V.S., Kashka, M.Yu., Talapa, S.Yu. (2021). Tekhnolohiiiani draivery rozvytku turystychnykh posluh. [Technological drivers of the development of tourist services]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences*, 65, 53-58.

10. Popelo, O.V., Tarasenko, A.V. (2023). Rozvytok tsyfrovyykh innovatsii na rynku kredytnykh posluh Ukrainy [Development of digital innovations in the market of credit services of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, (3), 108-114.

11. Kholiavko, N., Tarasenko, A., Kolotok, M. (2022). Tendentsii dydzhytalizatsii svi-tovoho rynku finansovykh posluh [Digitalization trends of the global market of financial services]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, (1(24)), 124-142. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-1\(24\)-124-142](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-1(24)-124-142).

Отримано 30.01.2024

UDC 338.48

Ihor Bezugliy

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: bezugly.igor@gmail.com. **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-4510-9232>

ResearcherID: [I-3722-2014](https://orcid.org/0000-0002-4510-9232)

Artem Struk

Recipient of the Scientific Degree “Doctor of Philosophy”

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: amstruktour@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-3905-9373>

ResearcherID: [KHY-7087-2024](https://orcid.org/0009-0004-3905-9373)

STRATEGIC GUIDELINES FOR THE FINANCIAL SECURITY OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE TOURISM BUSINESS

Informatization conditions the introduction of promising tourism business models. The idea of the article is to highlight the component structure of the virtual sector of the tourism business. The positive impact of globalization on the informatization of the tourist business has been proven. The main results of the informatization of tourism were revealed: tourist services became a product of mass demand and diversification of communications with consumers. An interpretation of digitalization of tourism business is given. It was found that the process of informatization of tourism contributes to the emergence of new forms and methods of tourist service. The presented component structure of the virtual sector of tourism business includes the subsystem of creating a tourist product in international tourism, the subsystem of its implementation, the subsystem of motivation, the subsystems of IT technologies for tour operating and professional communications. The subsystem of creating a tourist product in international tourism consists of the sites of various types of tourist operators. The tourist product implementation subsystem consists of the sites of referral and network travel agencies. The travel motivation subsystem consists of travel journalism tools, virtual consultants and tourist reviews. The function of travel

bloggers to form consumer ideas about innovative forms of recreation, discovery of new destinations, introduction of modern means of transportation and communications has been proven. Examples of travel bloggers and their products are provided. The toolkit of the subsystem of professional communications is aimed at supporting business contacts between producers and intermediaries of the tourism business. The following are examples of Alternative Reservation Systems (ADS), which are presented in Ukraine. The directions of integration of the Central Reservation System (CRS) with other sources of information are presented. A description of reservation content aggregator companies is provided.

Keywords: *digitization of tourism; digital transformation of tourism business; tour operator; travel blogger; interline; online booking.*

Fig.: 1. Table: 3. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-263-272](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-263-272)

УДК 336.14-022.252(477)

JEL Classification: H61; H62; H63

Оксана Михайлівна Грубляк

кандидат економічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

E-mail: o.grublyak@chnu.edu.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-7198-9747>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/S-2870-2016>

Владислав Григорович Сила

здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: vladsila79@gmail.com

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДЕФІЦИТОМ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено визначення сутності поняття «управління дефіцитом бюджету». Проведено аналіз зміни обсягу і структури дефіциту державного бюджету України за період 2019-2023 рр. Виявлено, що основною причиною зростання дефіциту бюджету є збільшення військових витрат та зроблено висновок про необхідність удосконалення механізму управління дефіцитом державного бюджету. Побудована структура зазначеного механізму, до складу якої входять принципи, інструменти, важелі, закономірності, методи і підходи. Надана характеристика кожній із наведених складових. Зазначено, що в умовах війни й повоєнного відновлення економіки є тісний взаємозв'язок між механізмом управління дефіцитом бюджету та механізмами репатріації російських активів та реінтеграції вимушених мігрантів в Україну.

Ключові слова: дефіцит; державний бюджет; управління; механізм; доходи; видатки; військові витрати; інструменти; методи; підходи; репатріація активів.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 19.

Постановка проблеми. Дефіцит Державного бюджету України має системний характер. Проблеми зростання дефіциту бюджету особливо загострилися після повномасштабного вторгнення Росії. На фоні зростання військових, соціальних витрат зменшилися податкові надходження, що призвело до суттєвого перевищення видатків бюджету над його доходами. Відповідно до Бюджетного кодексу України державний бюджет затверджується з дефіцитом за наявності обґрунтованих джерел фінансування. До останніх належать внутрішні та зовнішні запозичення; кошти, отримані від приватизації державного майна, продажу цінних паперів; відсотки за користування депозитними рахунками, а також вільний залишок бюджетних коштів та вільні кошти єдиного казначейського рахунку [1]. Зазначені джерела в умовах війни та повоєнного відновлення економіки держави не зможуть повною мірою забезпечити зростання фінансових потреб держави. З огляду на це зростає залежність державного бюджету від міжнародної фінансової допомоги у вигляді грантів та кредитів. Запозичення по лінії міжнародних фінансових організацій призводять до зростання зовнішнього державного боргу, що на

фоні збільшення обсягу внутрішніх державних запозичень може призвести до загострення проблем економічної, політичної та фінансової нестабільності. Це потребує розроблення дієвих заходів з боку держави щодо удосконалення наявного механізму управління дефіцитом державного бюджету на основі врахування попереднього досвіду. Саме розгляду цих питань і присвячена тема цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління дефіцитом державного бюджету стали предметом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних учених (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування поняття «управління дефіцитом бюджету»

Автор	Сутність поняття
О. М. Грубляк, Н. І. Холявко, А. В. Жаворонок	Управління дефіцитом бюджету – це складна функціональна система бюджетного регулювання, яка сприяє макрофінансовій стабільності та динамічному економічному розвитку в довгостроковому періоді, а також визначає комплекс заходів у частині збалансування бюджету [4]
Н. В. Гусаревич	Управління дефіцитом бюджету є вагомим інструментом фінансової політики, що суттєво впливає на збалансованість бюджетної системи та стан соціально-економічного розвитку суспільства [5]
М. В. Тарасюк, Н. М. Тімошенко	Управління дефіцитом бюджету – це цілеспрямований комплекс заходів оперативного, тактичного та стратегічного характеру щодо формування оптимального розміру дефіциту бюджету, що ґрунтуються на плануванні, контролі та корегуванні розміру дефіциту з метою ефективного використання залучених коштів [13]

Джерело: складено автором на основі [4; 5; 13].

Досліджуючи структуру бюджетного механізму В. Г. Дем'янишин зазначає, що однією з його складових є механізм управління бюджетним дефіцитом та державним боргом. У ньому автор виділяє «обґрунтування обсягів бюджетного дефіциту та джерел його погашення, механізм залучення джерел фінансування дефіциту, погашення державного кредиту, сплати відсотків, зміни умов тощо» [6, с. 8].

Досліджуючи механізм управління дефіцитом бюджету І. В. Форкун [14] виділяє в його складі дві складові – організаційну й регулятивну. Перша включає нормативно-правове, інформаційне забезпечення, здійснення планування та прогнозування, моніторингу та контролю за станом дефіциту бюджету. Друга складова передбачає регулювання доходів і видатків бюджету з на основі використання фінансових важелів та інструментів.

В. Г. Маргасова, М. М. Забаштанський на основі дослідження закордонного досвіду управління дефіцитом бюджету, роблять висновок що найбільш ефективним способом його зменшення в умовах війни є «активація роботи ринку державних боргових цінних паперів» [12].

Х. П. Грюнер, досліджуючи оптимальні механізми контролю дефіциту державного бюджету, вказує на те, що будь-який механізм потребує структурованої процедури з обґрунтуванням результатів, отриманих від його практичного впровадження [17].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри значний науковий доробок з питань управління дефіцитом бюджету, в умовах впровадження воєнного стану змінилися підходи, методи та способи управління доходами й видатками державного бюджету. З огляду на це необхідно розробити дієвий механізм управління дефіцитом бюджету, який відповідав би зростаючим потребам держави в залученні коштів із різних джерел, зокрема від заморожених російських активів.

Метою статті є дослідження факторів, що спричиняють зростання дефіциту Державного бюджету України та розроблення заходів щодо удосконалення механізму управління ним в умовах війни та повоєнного відновлення економіки держави.

Виклад основного матеріалу. Дефіцит Державного бюджету України почав зростати катастрофічними темпами після повномасштабного вторгнення. Початок російського вторгнення зумовив необхідність внесення змін до чинної нормативно-законодавчої бази у сфері регулювання бюджетних відносин. 24 лютого 2022 р. було введено в дію Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», відповідно було внесено зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України. У статті 14 Бюджетного кодексу України зазначено, що визначений в законі про Державний бюджет на поточний рік граничний обсяг дефіциту бюджету не повинен перевищувати його розмір, визначений Бюджетною декларацією на відповідний бюджетний період [1; 11].

Проаналізуємо зміну обсягу дефіциту Державного бюджету України за період 2019-2023 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз показників державного бюджету України за 2019-2023 рр.

Показники	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Доходи державного бюджету, млн грн	998278,9	1076016,7	1296852,9	1787395,6	2671998,0
Доходи бюджету у відсотках до ВВП, %	25,12	25,66	23,75	34,43	40,87
Видатки державного бюджету, млн грн	1072891,5	1288016,7	1490258,9	2705423,3	4014418,1
Видатки бюджету у відсотках до ВВП, %	26,99	30,71	27,30	52,12	61,40
Дефіцит державного бюджету, млн грн.	78049,5	217096,1	197937,4	914701,7	1333110,7
Дефіцит державного бюджету у відсотках до ВВП, %	1,96	5,18	3,63	17,62	20,39

Джерело: складено авторами на основі [2].

Згідно з маастрихтським договором граничне значення дефіциту бюджету не повинно перевищувати 3 % від ВВП і є одним серед п'яти критеріїв конвергенції. Світова фінансова криза 2008 років засвідчила необхідність підвищення межі зазначеного показника в умовах зростання дефіциту бюджету в багатьох країнах світу. Головною причиною збільшення розміру дефіциту державного бюджету України у відсотках до ВВП за останні два роки є зростання військових витрат.

Відповідно до звіту Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI) військові витрати України у 2022 р. в порівнянні з довоєнним 2021 р. зросли на 640 % і становили 44 млрд дол. США. За підсумками 2023 року військові витрати зросли на 51 % і становили 64,8 млрд дол. США. Частина військових витрат становила 58 % загальних державних витрат або 34 % від ВВП. У порівнянні у 2021 р. військові витрати становили 3,2 % від ВВП. Серед країн світу наша держава в цьому рейтингу посіла восьме місце, у 2022 р. посідала 11-ту позицію. У звіті зазначається, що частка військових витрат України у 2023 р. становила 59 % від витрат країни агресора. Завдяки наданій міжнародній фінансовій допомозі в розмірі 35 млрд дол. США, з яких 25,4 млрд Україна отримала від США, частка військових витрат зросла до 91 % російських витрат [16].

Механізм управління дефіцитом бюджету є складовою бюджетного механізму. На основі останнього розробляються напрями стратегії і тактики бюджетної політики держави, яка приводить в дію бюджетну систему України й забезпечує ефективність її функціонування. Імплементация механізму управління дефіцитом бюджету та його складових в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови економіки України потребує розробки практичних рекомендації та удосконалення норм чинного вітчизняного й міжнародного законодавства, особливо коли йдеться про розроблення механізмів репатріації російських активів та реінтеграції вимушених мігрантів в Україну.

В умовах зростання дефіциту бюджету з причини воєнних дій, погашення збитків завданих війною економіці України потребує прискорення процесу передачі заморожених і конфіскованих іншими країнами світу активів країни агресора з розробкою відповідного механізму їх репатріації. Юридичною основою зазначеного механізму є відповідні Конвенції ООН, зокрема до яких приєдналася і Україна, а саме проти транснаціональної організованої злочинності, проти корупції, а також Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму [8; 9; 10]. Договірні механізми репатріації заморожених російських активів передбачають укладання двосторонніх і багатосторонніх угод між Україною та країнами партнерами, а також можливість випуску репатріаційних облігацій. Обидва варіанти є новими не тільки для України, але і для країн партнерів, виходячи з цього, потребують дипломатичних, юридичних зусиль та економічного обґрунтування можливості їх практичної реалізації.

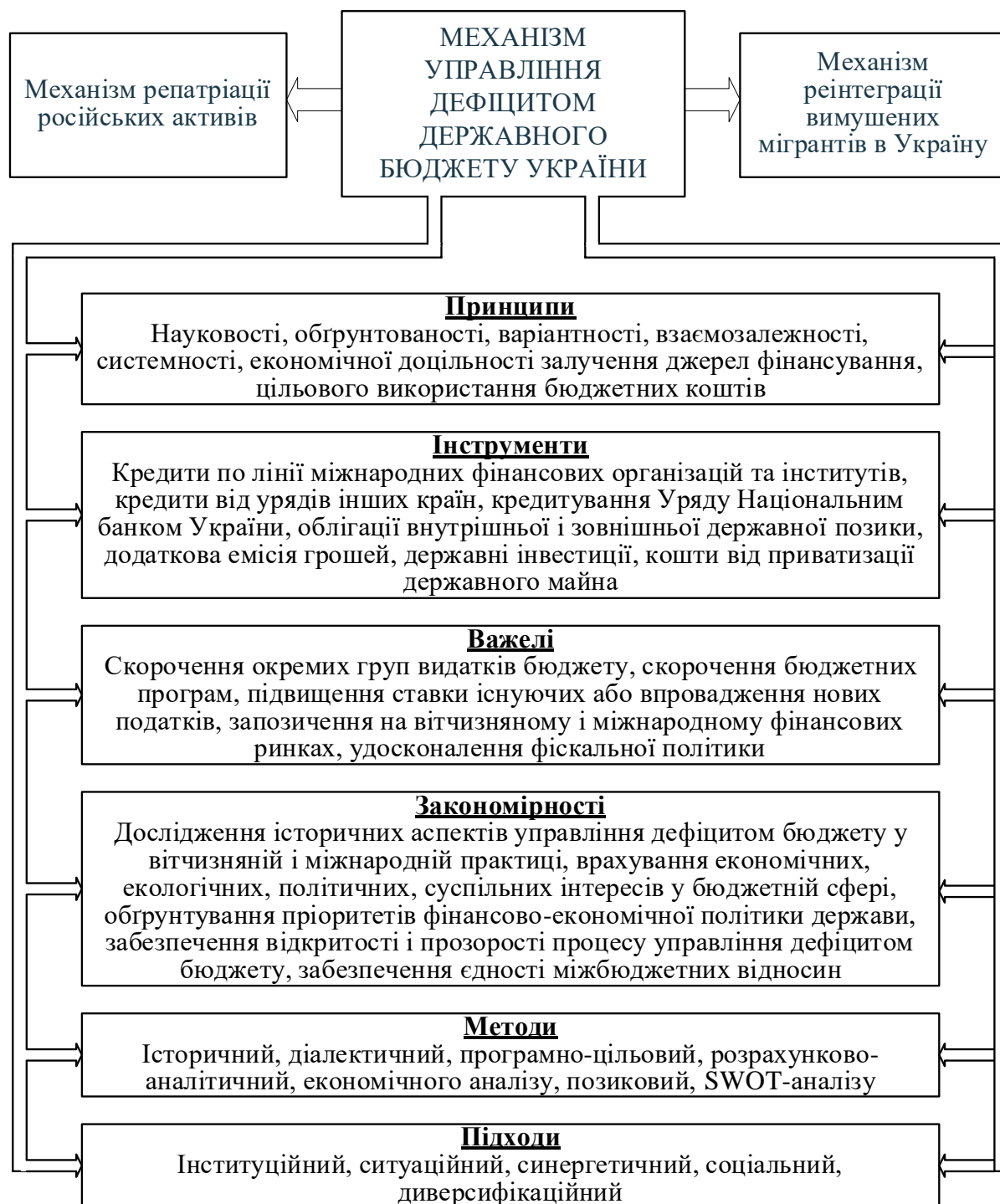

Рис. 1. Структура механізму управління дефіцитом державного бюджету
Джерело: складено автором на основі [4; 5; 7; 15; 18; 19].

До війни Україна отримувала значну суму коштів у вигляді грошових переказів трудових мігрантів. Після 24 лютого 2022 р. ситуація змінилася докорінним чином. Трудові мігранти більше витрачають коштів в країні тимчасового проживання, ніж надсилають в Україну. Виїзд населення молодого віку також позначається на погіршенні демографічної ситуації, старінні нації, зростанні дефіциту кадрів при зменшенні податкових надходжень до

бюджету. Отже, проблема повернення вимушених мігрантів в Україну потребує пошуку оптимальних шляхів її вирішення та значної суми коштів на надання адміністративної, транспортно-логістичної, фінансової підтримки населенню, яке повертається на батьківщину [3].

Висновки та пропозиції. Дефіцит державного бюджету не завжди можна сприймати як негативне явище. У випадку існування активного дефіциту, коли перевищення видатків над доходами бюджету обумовлюється їх зростанням з причини переходу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку економіки дефіцит є позитивним явищем. Говорячи про дефіцит бюджету як негативне явище, мається на увазі його системне зростання, постійний пошук джерел покриття і спрямування залучених коштів на покриття так званих видатків «проїдання». Відповідно на наступний період дохідна частина бюджету не збільшується, а видаткова зростає через зростання інфляційних коливань, необхідності збільшення окремих видатків, девальвації національної валюти тощо. У таких умовах розрив між доходами й видатками бюджету стає ще більш відчутним і провокує необґрунтоване зростання державного боргу на фоні зменшення темпів економічного зростання держави. В умовах впровадження воєнного стану в Україні зростання дефіциту бюджету зумовлено насамперед збільшенням військових, соціальних витрат, спадом економічної діяльності, міграцією населення, безробіттям тощо. Проблема подолання дефіциту бюджету за рахунок підвищення ефективності управління ним не є новою для вітчизняної практики побудови бюджетних відносин, але в умовах війни потребує внесення суттєвих і своєчасних змін з урахуванням причино-наслідкових зв'язків дефіциту бюджету з розміром державного боргу, рівнем життя населення, темпами економічного відновлення держави, демографічною ситуацією, можливостями прискорення співпраці з країнами союзниками в питаннях надання фінансової допомоги та репатріації заморожених російських активів. Саме дослідження перспектив зменшення дефіциту державного бюджету за рахунок впровадження механізмів репатріації російських активів та реінтеграції вимушених мігрантів в Україну стануть предметом подальших наукових напрацювань по зазначеній тематиці.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Виконання державного бюджету України. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2023>.
3. Вимушена міграція в умовах війни: виклики, фінансово-економічні ризики, напрями розв'язання проблем / Л. Червінська, І. Каліна, Т. Червінська, Ю. Сафонов, А. Ліщенко, Н. Шуляр // *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. – 2024. – № 2(55). – С. 531–545. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapter.2.55.2024.4331>.
4. Грубляк О. М. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України [Електронний ресурс] / О. М. Грубляк, Н. І. Холявко, А. В. Жаворонок // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2021. – № 3(23). – С. 130–141. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/224551>.

5. Гусаревич Н. В. Управління дефіцитом бюджету як інструмент фінансової політики [Електронний ресурс] / Н. В. Гусаревич // Бізнес Інформ. – 2017. – № 2(469). – С. 225-230. – Режим доступу: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-2_0-pages-225_230.pdf.

6. Дем'янишин В. Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів / В. Г. Дем'янишин // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – Вип. 11 (78). – С. 3–11.

7. Дубина М. В. Упровадження та реалізація системи середньотермінового бюджетного планування в Україні: досвід Німеччини / М. В. Дубина, О. М. Кальченко, Ю. Гончаренко // Галицький економічний вісник. – 2020. – № 5(66). – С. 78-92. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.05.078.

8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Дата набрання чинності для України: 01.01.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 21.05.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

10. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 01.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text.

11. Маргасова В. Г. Залучення боргових фінансових ресурсів на зовнішньому ринку: досвід України / В. Г. Маргасова, М. В. Дубина // Проблеми економіки. – 2023. – № 2. – С. 224–230. DOI: 10.32983/2222-0712-2023-2-224-230.

12. Маргасова В. Ринок державних боргових цінних паперів як механізм фінансування бюджетного дефіциту / В. Маргасова, М. Забаштанський // Науковий вісник Полісся. – 2023. – № 1(26). – С. 141–153. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1\(26\)-141-153](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1(26)-141-153).

13. Тарасюк М. В. Система управління дефіцитом бюджету [Електронний ресурс] / М. В. Тарасюк, Н. М. Тімошенко // Бізнес Інформ. – 2018. – № 3. – С. 285–290. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_46.

14. Форкун І. В. Сучасний механізм управління бюджетним дефіцитом в Україні / І. В. Форкун // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 211-216.

15. Financial Instruments to Ensure Sustainable Development in the Post-Shock Period of the National Economy Recovery / M. Dubyna, O. Parubets, O. Zelenska, Y. Yevtushenko, V. Muzyka, D. Serdiuk // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. – 2023. – Vol. 45, No. 4. – Pp. 390–398. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.38>.

16. Global military spending surges amid war, rising tensions and insecurity [Electronic resource] / Stockholm Institute for the Study of Peace Problems (SIPRI). – Accessed mode: <http://surl.li/ufhsa>.

17. Grüner H.-P. Optimal Mechanisms for the Control of Fiscal Deficits [Electronic resource] / H.-P. Grüner // ECB Working Paper No. 1708. – 2014. – Accessed mode: <https://ssrn.com/abstract=2464119>.

18. New Statistical and Econometric Approaches to the Modeling of Budget Policy on the Example of Tax Revenues and Information Management / S. Zakharin, A. Duka, O. Parubets, M. Zabashtansky, N. Ryzhikova // Journal of Information Technology Management (JITM). – 2021. – Special Issue. – Pp. 115-127. DOI: <https://doi.org/10.22059/JITM.2021.80741>.

19. Theoretical and applied provisions of the research of the state budget deficit in the countries of Central and Eastern Europe / S. Shkarlet, M. Dubyna, O. Hrubliak, A. Zhavoronok // Administratie si Management Public. – 2019. – Vol. 32. – Pp. 120-138.

References

1. Biudzhetni Kodeks Ukrainy vid 8 lypnia 2010 roku [Budget Code of Ukraine dated July 8, 2010]. № 2456-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. (n.d.). Vykonannya derzhavnogo biudzhetu Ukrainy – Implementation of the state budget of Ukraine. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2023>.
3. Chervinska, L., Kalina, I., Chervinska, T., Safonov, Yu., Lishchenko, A., Shuliar, N. (2024). Vymushena mihratsiia v umovakh viiny: vyklyky, finansovo-ekonomichni ryzyky, napriamy roziazання problem [Forced migration in conditions of war: challenges, financial and economic risks, ways of solving problems]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, (2(55)), 531–545. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.55.2024.4331>.
4. Hrubliak, O., Kholiavko, N., Zhavoronok, A. (2021). Otsinka efektyvnosti upravlinnia defitsytom derzhavnogo biudzhetu Ukrainy [Assessment of the Efficiency of State Budget Department Management of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(23)), 130–141. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/224551>.
5. Husarevych, N. V. (2017). Upravlinnia defitsytom biudzhetu yak instrument finansovoi polityky [Budget deficit management as a financial policy tool]. *Biznes Inform – Business Inform*, (2(469)), 225–230. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-2_0-pages-225_230.pdf.
6. Demianyshyn V. H. (2007). Biudzhetni mekhanizm derzhavy: sutnist ta rol u rehuliuванні sotsialno-ekonomichnykh protsesiv [The budget mechanism of the state: essence and role in the regulation of socio-economic processes]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 11(78), 3–11.
7. Dubyna, M.V., Kalchenko, O.M., Honcharenko, Yu. (2020). Uprovadzhennia ta realizatsiia systemy serednoterminovoho biudzhethnoho planuvannia v Ukraini: dosvid Nimechchyny [Implementation and implementation of the system of medium-term budget planning in Ukraine: the experience of Germany]. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Herald*, (5(66)), 78-92. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.05.078.
8. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii [United Nations Convention against Corruption (UNCAC)]. (01.01.2010). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
9. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti [United Nations Convention against Transnational Organised Crime]. (21.05.2004). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.
10. Konventsiia Rady Yevropy pro vidmyvannia, poshuk, areshyt ta konfiskatsiiu dokho-div, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, ta pro finansuvannia teroryzmu [Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism]. (01.06.2011). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text.
11. Marhasova, V.H., Dubyna, M.V. (2023). Zaluchennia borhovykh finansovykh resursiv na zovnishnomu ryn-ku: dosvid Ukrainy [Attracting debt financial resources on the foreign market: the experience of Ukraine]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, (2), 224–230. DOI: 10.32983/2222-0712-2023-2-224-230.
12. Marhasova V., Zabashchanskyi M. (2023). Rynok derzhavnykh borhovykh tsinnykh paperiv yak mekhanizm finansuvannia biudzhethnoho defitsytu [The Government Debt Securities Market as a Mechanism of Budget Deficit Financing]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1(26), 141–153. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1\(26\)-141-153](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1(26)-141-153).
13. Tarasiuk, M.V., Timoshenko, N.M. (2018). Systema upravlinnia defitsytom biudzhetu [Systema upravlinnia defitsytom biudzhetu]. *Biznes Inform – Business Inform*, (3), 285–290. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_46.

14. Forkun, I.V. (2013). Suchasnyi mekhanizm upravlinnia biudzhetyom defitsytom v Ukraini [Modern budget deficit management mechanism in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, (5), 211–216.

15. Dubyna, M., Parubets, O., Zelenska, O., Yevtushenko, Y., Muzyka, V., Serdiuk, D. (2023). Financial Instruments to Ensure Sustainable Development in the Post-Shock Period of the National Economy Recovery. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 45(4), 390–398. <https://doi.org/10.15544/mts.2023.38>.

16. Global military spending surges amid war, rising tensions and insecurity. Stockholm Institute for the Study of Peace Problems (SIPRI). (n.d.). <http://surl.li/ufhsa>.

17. Grüner, H.-P. (2014). Optimal Mechanisms for the Control of Fiscal Deficits. *ECB Working Paper*. No. 1708. <https://ssrn.com/abstract=2464119>.

18. Zakharin, S., Duka, A., Parubets, O., Zabashtansky, M., Ryzhikova, N. (2021). New Statistical and Econometric Approaches to the Modeling of Budget Policy on the Example of Tax Revenues and Information Management. *Journal of Information Technology Management (JITM)*, Special Issue, 115-127. <https://doi.org/10.22059/JITM.2021.80741>.

19. Shkarlet, S., Dubyna, M., Hrubliak, O., Zhavoronok, A. (2019). Theoretical and applied provisions of the research of the state budget deficit in the countries of Central and Eastern Europe. *Administratie si Management Public*, (32), 120-138.

Отримано 12.03.2024

UDC 336.14-022.252(477)

Oksana Hrublyak

PhD in Economics, Associate Professor

Yuri Fedkovich Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)

E-mail: o.grublyak@chnu.edu.ua. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7198-9747>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/S-2870-2016>

Vladyslav Sila

Holder of the third (PhD) Level of Higher Education

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: vladsila79@gmail.com

DEFICIT MANAGEMENT MECHANISM OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF THE STATE OF MARTIAL

In the article, the definition of the essence of the concept “budget deficit management” is studied. The analysis of changes in the volume and structure of the state budget deficit of Ukraine for the period of 2019-2023 is carried out. It is found that the main reason for the growth of the budget deficit is the increase in military spending. The study of the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) found that the share of military spending in 2023 was 34% of GDP, ranking Ukraine eighth in the world. Based on this it was concluded by the author that there is a need to improve the mechanism of management of the state budget deficit, which, in the context of martial law, should take into account economic, political, environmental and public interests in the budgetary sphere. The structure of this mechanism is built, which includes principles, tools, levers, patterns, methods and approaches. Each of the following components is described. It is noted that in the context of war and post-war economic recovery, there is a close relationship between the mechanism of the budget mechanism management and the mechanism of repatriation of Russian assets and reintegration of force migrants to Ukraine. The functioning of these mechanisms is a new phenomenon not only for Ukraine, but also for partner countries, and therefore these processes require diplomatic, legal efforts and economic justification for their

practical implementation, conclusion of the bilateral and multilateral agreement between Ukraine and partner countries. The effectiveness of the mechanism for management the state budget deficit can be improved by introducing significant and timely changes, taking into account the cause and effect of the relationship between budget deficit and the size of public debt, living standards, the pace of economic recovery, demographics, and the possible acceleration of the cooperation with allied countries in providing financial assistance and repatriating frozen Russian assets.

Keywords: *deficit; National budget; management; mechanism; income; species; military expenses; tools; methods; approaches; repatriation of assets.*

Fig.: 1. Table: 2. References: 19.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-273-287](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-273-287)

УДК 336

JEL Classification: G02

Юрій Вікторович Євтушенко

кандидат економічних наук,

докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: uevtusenko87@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1029-0625>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗГЛЯДУ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

Фінансове забезпечення відіграє одну з ключових ролей у розвитку економічних систем різних типів. Наявність необхідних обсягів фінансових ресурсів дозволяє здійснювати діяльність таким системам, забезпечувати їх стратегічний розвиток, досягати поставлених цілей. У статті для обґрунтування змісту дефініції «фінансове забезпечення» визначено окремі концепції вчених щодо розгляду сутності цієї категорії. Це дало можливість виокремити чотири основні підходи, за якими такі концепції було систематизовано, а саме: процесний підхід, системний підхід, комунікативно-комплексний підхід, методичний підхід. Відповідно розглянуто зміст кожного з окреслених підходів та визначено науковців, які їх дотримуються. На основі отриманих результатів від визначення окремих варіантів розгляду змісту категорії «фінансове забезпечення» було виокремлено змістовні ознаки цієї категорії, які безпосередньо визначаються особливостями формування і використання фінансових ресурсів у межах економічних систем та необхідністю управління ними. Це дало змогу також визначити авторську позицію щодо трактування змісту зазначеної дефініції.

Ключові слова: фінансові ресурси; фінансовий механізм; фінансове забезпечення; економічні суб'єкти; фінансові відносини; фінансова система.

Табл.: 1. Бібл.: 38.

Постановка завдання. Розвиток економіки будь-якої країни не може в сучасних умовах відбуватися без належного фінансування. І це цілком зрозуміло. Саме наявність фінансових ресурсів, можливостей в економічних суб'єктів інвестувати в реальні проекти стимулює і розбудову національного господарства. Питання створення належного фінансового забезпечення в межах національної фінансової системи завжди складні, оскільки потребують постійного аналізу, вивчення нових можливостей формування надходжень у розпорядження суб'єктам господарювання.

Звичайно для різних типів економічних систем (макро-, мезо-, мікро-) механізми формування фінансових ресурсів абсолютно різні. При цьому базові принципи створення таких ресурсів, їх використання для забезпечення розвитку, постійне удосконалення процесу як формування, так і витрачання грошових коштів залишаються майже однаковими. Таким чином, дослідження питань формування фінансового забезпечення завжди є актуальними для всіх без винятку економічних суб'єктів, є невід'ємною складовою пошуку нових напрямків розвитку господарських систем різних типів. Це зумовлює необхідність постійного проведення теоретичних, методичних та прикладних положень здійснення такого забезпечення в сучасних, постійно змінних, умовах. Також актуальними залишаються і питання щодо

дослідження особливостей його формування в межах конкретних економічних систем, у межах функціонування окремих підприємств, які здійснюють свою діяльність у різних галузях та сферах національної економіки, це і зумовлює актуальність обраної теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість фінансового забезпечення для розвитку всіх без винятку господарюючих суб'єктів і визнає досить значну кількість наукових робіт, в яких досліджувалися питання такого забезпечення для різних видів зазначених суб'єктів. Насамперед серед авторів таких робіт варто відзначити наступних: О. Д. Василик, М. К. Галабурда, С. Гладій, Ю. О. Голуб, Ю. М. Жукова, М. М. Забаштанський, І. Затковський, В. П. Ільчук, Г. В. Кіщенко, О. М. Колодізев, В. В. Мацьків, О. І. Москаль, С. В. Онишко, В. М. Опарін, О. В. Посилкіна, А. В. Роговий, С. Я. Салига, І. М. Серватинська, Н. В. Стасюк, О. В. Третьякова, В. М. Федосов, Ю. В. Шевчук, Т. О. Шпомер та ін.

Також окремі аспекти визначення сутності та особливостей здійснення фінансового забезпечення розглядаються досить детально в дисертаційних роботах українських авторів. Наприклад, у роботах М. К. Галабурди при вивченні питання фінансового забезпечення економічної політики в Україні [1]; О. Москаля під час дослідження фінансового забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону [2]; О. М. Колодізева при обґрунтуванні фінансового забезпечення інноваційного розвитку національної економіки [3]; Ю. М. Жукової в процесі обґрунтування макроекономічного механізму фінансування науки в Україні [4]; Ю. О. Голуб під час вивчення кредитної складової фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання [5]; Г. В. Кіщенко під час аналізу особливостей фінансового забезпечення розвитку суб'єктів нафтового бізнесу [6]; М. М. Забаштанського в результаті проведення дослідження фінансового забезпечення комунальної сфери [7]; О. В. Третьякової при розгляді питань щодо фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні [8]; С. В. Онишко в процесі обґрунтування механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України [9]; Т. І. Великсар під час дослідження фінансового забезпечення системи соціального захисту населення України [10]; В. Костецького в рамках дослідження фінансового забезпечення діяльності підприємств міського електротранспорту [11]; А. С. Воронцової при дослідженні фінансового забезпечення розвитку системи освіти впродовж усього життя [12]; В. В. Мацьківа під час обґрунтування особливостей фінансового забезпечення розвитку аграрної сфери України [13]; М. М. Піменової при вивченні фінансового забезпечення державних програм ресурсощадження в Україні [14]; І. М. Серватинської в процесі дослідження фінансового забезпечення функціонування державних фондів соціального страхування [15]; Ю. В. Шевчук у результаті проведення дослідження фінансового забезпечення розвитку медичного страхування [16]; О. В. Гнилянської під час вивчення фінансово-економічного забезпечення виробничо-господарського процесу в м'ясопродуктовому підкомплексі АПК [17] та ін.

Постановка завдання. Попри численні наукові результати, отримані вченими під час проведення досліджень у сфері фінансового забезпечення функціонування та розвитку економічних суб'єктів, питання поглиблення теоретичних положень формування такого забезпечення залишаються актуальними, враховуючи сучасні умови, у яких такі суб'єкти здійснюють свою діяльність, змінність ситуацій на світових ринках товарів, сировини та продукції, трансформаційні процеси в соціальній сфері українського суспільства.

Метою статті є дослідження сутності категорії «фінансове забезпечення», визначення її змістовних ознак.

У статті використано спектр різних наукових методів дослідження. Зпоміж них можна виділити такі методи: контент-аналіз, систематизація, узагальнення, абстрагування, індукція та дедукція та ін. Інформаційною базою виступають наукові публікації вітчизняних та закордонних науковців, офіційні документи органів державної влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо дослідження з обґрунтування сутності категорії «фінансове забезпечення». Для цього проведемо аналіз наявних у науковій літературі підходів до розгляду змісту цієї дефініції. Результати такого контент-аналізу представлені в табл. 1.

Аналіз інформації табл. 1 засвідчує, що є значна кількість наукових підходів до розгляду сутності категорії «фінансове забезпечення». На наше переконання, для кращого розуміння змісту наявних підходів, розгляду позиції вчених доцільно систематизувати окреслені концепції в декілька груп, використовуючи окремі наукові підходи.

Отже, дослідження змісту основних концепцій трактування «фінансового забезпечення» як окремої економічної категорії дає можливість виокремити такі підходи до розгляду її сутності: *процесний, системний, комплексно-комунікативний, методичний*. Розглянемо їхню сутність детальніше.

Таблиця 1

Результати контент-аналізу наукових підходів до розгляду сутності категорії «фінансове забезпечення»

Сутність підходу	Джерело
1	2
Фінансове забезпечення – виділення певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта	[18]
Фінансове забезпечення – система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства	[19]
Фінансове забезпечення – узагальнюючий метод, функція інвестування через фінансові форми; сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення та ефективного використання фінансових ресурсів; процес організації фінансування на основі відповідної системи фінансування; покриття витрат на діяльність за рахунок фінансових ресурсів...	[20, с. 48]
Фінансове забезпечення – узагальнюючий метод інвестування через фінансові форми як конкретні прояви категорій фінансової сфери, зовнішнього вияву механізму та його структурних елементів	[21]

Продовження табл. 1

1	2
Фінансове забезпечення – економічні відносини між державою і суб'єктами господарювання стосовно мобілізації фінансових ресурсів домогосподарств, фірм, держави та зовнішніх запозичень у процесі реалізації соціальних і економічних цілей розвитку суспільства	[1]
Фінансове забезпечення – система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, котре здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування	[22, с. 44]
Фінансове забезпечення – сукупність економічних відносин, що виникають із приводу пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну діяльність територіальних одиниць та господарських суб'єктів	[2, с. 6]
Фінансове забезпечення – сума грошей на рахунку клієнта біржі з урахуванням прибутку або збитку за відкритими контрактами і комісії за цими контрактами, отриманої в разі їх ліквідації	[23]
Фінансове забезпечення – це сукупність організаційно-практичних, економічних заходів із приводу пошуку, залучення й ефективного використання всіх видів і форм фінансових ресурсів, що задовольняють процес розширеного відтворення на підприємствах із метою створення надійних умов функціонування та розвитку суб'єкта господарювання	[24]
Фінансове забезпечення – це сукупність економічних відносин, які виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну життєдіяльність	[25, с. 9]
Фінансове забезпечення – сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення та ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки.	[3]
Фінансове забезпечення – один з двох методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, який реалізується на основі відповідної системи фінансування та може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування	[4]
Фінансове забезпечення – сукупність заходів та умов, що сприяють сталому функціонуванню і розвитку суб'єкта господарювання шляхом покриття його витрат фінансовими ресурсами (з внутрішніх і зовнішніх джерел внаслідок здійснення руху таких ресурсів) залежно від обсягу виробництва та його фінансового становища; фінансове забезпечення відображає сутність економічних відносин, які виникають з приводу забезпечення суб'єкта господарювання достатньою кількістю необхідних фінансових ресурсів для досягнення цілей його функціонування в конкретному інтервалі часу	[5]
Фінансове забезпечення – цілеспрямоване використання грошових коштів для покриття витрат суб'єктів господарювання, створення передумов для одержання прибутку, основу якого закладено у двох напрямках: фінансуванні та інвестуванні	[6]
Фінансове забезпечення – відносини з приводу формування та розподілу обсягу фінансових ресурсів, достатніх для виконання виробничих завдань, інвестиційно-інноваційного розвитку та підтримки фінансової стійкості суб'єктів господарювання	[7]

Продовження табл. 1

1	2
Фінансове забезпечення – взаємопов’язана сукупність джерел, форм і методів, що реалізують певну технологію фінансування розвитку об’єктів виробничої, соціальної чи будь-якої іншої сфери діяльності суб’єктів соціально-економічних відносин	[26, с. 312]
Фінансове забезпечення – один із методів фінансового механізму, покликаною забезпечувати розподільчі та перерозподільчі процеси з метою утворення доходів і фондів коштів, або як структурна підсистема фінансово-кредитного механізму, система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства	[27, с. 137]
Фінансове забезпечення – процес акумуляції необхідних обсягів фінансових ресурсів з різних джерел для потреб збалансованого розвитку суспільства	[28]
Фінансове забезпечення – це структурна діяльність, яка враховує дві важливі системні складові частини: основну діяльність, яка насамперед реалізує головне стратегічне завдання підприємства у виробництві та реалізації робіт, товарів та послуг і спонукає до мобілізації, накопичення, перетворення та розподілу децентралізованих фінансових ресурсів з метою досягнення позитивного фінансового результату (функціональна підсистема), а також менеджерську діяльність, яка створює надійну та ефективну фінансову забезпеченість підприємства	[29]
Фінансове забезпечення – це механізм, який визначає джерела, принципи та форми функціонування та фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, в тому числі – галузі охорони здоров’я	[30, с. 44]
Фінансове забезпечення – визначена законодавством сукупність заходів, спрямованих на створення фінансової бази для досягнення певних цілей	[31]
Фінансове забезпечення – методи прямого організаційно-правового впливу, а також опосередкованого економічного стимулювання, що включає бюджетні, фіскальні та грошово-кредитні важелі активізації підприємницької діяльності та створення сприятливих умов для формування фінансових ресурсів підприємства відповідно до його цільової діяльності з урахуванням перспектив функціонування в конкурентному середовищі	[8]
Фінансове забезпечення – діяльність з позиції реалізації неперервного характеру відтворювальних процесів за рахунок власних та залучених фінансових ресурсів із виокремленням механізму фінансового забезпечення, формування структури капіталу, планування і бюджетування та балансування грошових потоків	[32]
Фінансове забезпечення – цілісний процес, що охоплює власне фінансове забезпечення, можливості нагромадження і відтворення фінансових ресурсів, а також його регулятивний потенціал	[9]
Фінансове забезпечення – це метод фінансового механізму, з допомогою якого формують і використовують фонди коштів і який характеризує зміст впливу фінансів на різні аспекти економічного розвитку	[33]
Фінансове забезпечення – складова фінансового механізму, спрямованого на забезпечення розподільних та перерозподільних відносин з метою виконання соціально-економічних функцій усіх суб’єктів суспільних відносин	[34, с. 141]
Фінансове забезпечення – це сукупність економічних відносин, що опосередковані безперервною відтворювальних процесів та тісно пов’язана з розподільчою функцією фінансів; елемент фінансового механізму, зв’язок з обсягом фінансових ресурсів, метод фінансування та функція забезпечення грошовими коштами	[35]

Закінчення табл. 1

1	2
Фінансове забезпечення – це система фінансових відносин, які включають форми, методи, інструменти їх реалізації та виникають із приводу пошуку, залучення й розподілу фінансових ресурсів для створення належних умов для ефективного функціонування та соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання, територій, держави та суспільства загалом	[36]
Фінансове забезпечення – це метод фінансового механізму, який визначає джерела і форми фінансування господарської діяльності суб'єктів економічних відносин для досягнення певних результатів і наміченої мети.	[37]
Фінансове забезпечення розвитку економіки – сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію необхідного обсягу фінансових ресурсів з внутрішніх та зовнішніх джерел для реалізації державних програм та проєктів, формування сприятливого середовища розвитку економічної системи держави та підтримки її стабільного функціонування тощо; це фінансування соціально-економічної сфери держави через ефективне використання цільових грошових фондів	[38]

Джерело: систематизовано автором.

Процесний підхід – трактування фінансового забезпечення як окремого процесу, сутність якого полягає в акумулюванні необхідних ресурсів, інвестицій для стимулювання розвитку певного економічного суб'єкта. Наприклад, С. В. Онишко зауважує, що «фінансове забезпечення – цілісний процес, що охоплює власне фінансове забезпечення, можливості нагромадження і відтворення фінансових ресурсів, а також його регулятивний потенціал. Зважаючи на те, що економічну основу фінансового забезпечення становлять фінансові ресурси, головні його проблеми вбачають у їх відсутності» [9]. Подібний підхід також підтримує і Г. В. Кіщенко, яка зазначає, що «фінансове забезпечення – цілеспрямоване використання грошових коштів для покриття витрат суб'єктів господарювання, створення передумов для одержання прибутку, основу якого закладено в двох напрямках: фінансуванні та інвестуванні» [6].

Системний підхід – дослідження фінансового забезпечення як складної, цілісної системи окремих елементів, підсистем, які у взаємодії формують сукупність взаємопов'язаних компонентів, котрі сприяють формуванню і використанню фондів грошових коштів для підтримки функціонування та створення умов для розвитку окремих економічних об'єктів, систем та суб'єктів господарювання. Прихильниками такого підходу до розгляду сутності фінансового забезпечення є такі вчені: С. Я. Салига, В. М. Гельман, Л. І. Кирилова, І. В. Зятковський, К. Ю. Шеремета, С. О. Кравченко, С. С. Марковський, О. Д. Василик, О. Б. Стефанишин, Ю. О. Голуб, В. П. Ільчук, Т. О. Шпомер та ін.

Наприклад, С. Я. Салига, В. М. Гельман, Л. І. Кирилова констатують, що «фінансове забезпечення – система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства» [19]. З іншого боку, І. В. Зятковський зазначає, що «фінансове забезпечення – система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, котре

здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування» [22, с. 44]. С. О. Кравченко, С. С. Марковський зауважують, що «фінансове забезпечення – це структурна діяльність, яка враховує дві важливі системні складові частини: основну діяльність, яка насамперед реалізує головне стратегічне завдання підприємства у виробництві та реалізації робіт, товарів та послуг і спонукає до мобілізації, накопичення, перетворення та розподілу децентралізованих фінансових ресурсів з метою досягнення позитивного фінансового результату (функціональна підсистема), а також менеджерську діяльність, яка створює надійну та ефективну фінансову забезпеченість підприємства» [29].

Комплексно-комунікативний підхід – підхід, за яким фінансове забезпечення розглядається як сукупність відносин, які виникають між економічними суб'єктами у процесі пошуку, залучення та використання фондів грошових коштів з метою їх використання для розвитку окремих економічних систем. Саме в межах цього підходу фінансове забезпечення передусім розглядається як результат господарських відносин, які виникають між органами державної влади, суб'єктами підприємницької діяльності та домогосподарствами. Також цей підхід є найбільш поширеним серед науковців, до яких можна віднести таких: М. К. Галабурда, О. І. Москаль, М. М. Забаштанський, Л. М. Худолій, Н. Ю. Шевченко, О. М. Колодізев.

Наприклад М. К. Галабурда зауважує, що «фінансове забезпечення – економічні відносини між державою і суб'єктами господарювання стосовно мобілізації фінансових ресурсів домогосподарств, фірм, держави та зовнішніх запозичень у процесі реалізації соціальних і економічних цілей розвитку суспільства» [1]. О. І. Москаль стверджує, що «фінансове забезпечення – сукупність економічних відносин, що виникають із приводу пошуку, залучення та ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну діяльність територіальних одиниць та господарських суб'єктів» [2, с. 6]. М. М. Забаштанський пропонує фінансове забезпечення розглядати як «відносини з приводу формування та розподілу обсягу фінансових ресурсів, достатніх для виконання виробничих завдань, інвестиційно-інноваційного розвитку та підтримки фінансової стійкості суб'єктів господарювання» [7].

Методичний підхід – сутність підходу полягає в тому, що фінансове забезпечення досліджують як певний метод або сукупність методів, способів та механізмів акумулювання фінансових ресурсів з подальшим їх ефективним використанням для стимулювання різних видів економічних відносин. Прихильниками такого підходу є С. Гладій, Ю. Жукова, В. Костецький, О. Посилкіна, К. Кватернюк, О. Третькова та ін.

С. Гладій зауважує, що «фінансове забезпечення – узагальнюючий метод інвестування через фінансові форми як конкретні прояви категорій фінансової сфери, зовнішнього вияву механізму та його структурних елементів» [21]. У свою чергу, Ю. М. Жукова констатує, що «фінансове забезпечення – один з двох методів фінансового впливу на соціально-

економічний розвиток, який реалізується на основі відповідної системи фінансування та може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування» [4]. О. В. Посилкіна розглядає фінансове забезпечення «механізм, який визначає джерела, принципи та форми функціонування та фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства» [30, с. 44]. К. Ю. Кватернюк трактує цю категорію так: «фінансове забезпечення – метод фінансового механізму, з допомогою якого формують і використовують фонди коштів і який характеризує зміст впливу фінансів на різні аспекти економічного розвитку» [33, с. 107].

Результати аналізу значної кількості наукових підходів вчених до розгляду сутності категорії «фінансове забезпечення», їх систематизація в окремі групи дозволяють констатувати складну природу цієї категорії, тих фінансових відносин, які вона описує та конкретизує. Це також підтверджує відсутність єдиного підходу до розгляду сутності фінансового забезпечення, що також вказує та багатоаспектність її змісту. Відповідно, враховуючи представлені концепції розгляду сутності цієї дефініції, визначимо окремі змістовні її ознаки, а саме:

- зв'язок з потоками фінансових ресурсів, їх формуванням та розподілом;
- об'єктивна необхідність для функціонування всіх без винятку суб'єктів господарювання;
- особливості забезпечення визначаються специфічними рисами економічної діяльності того суб'єкта, фінансове забезпечення розвитку якого розглядається;
- складна система різних підходів, методів, концепцій для забезпечення самого процесу формування фінансових ресурсів, їх використання;
- важливу роль у такому забезпеченні відіграє управлінська складова, тобто підсистема управління процесами використання джерел фінансових ресурсів, їх розподілу, використання, контролю за ефективністю витрачання;
- об'єктивна необхідність постійного пошуку шляхів підвищення ефективності такого розподілу, збільшення обсягів фінансових ресурсів, які залучаються та використовуються для розвитку економічного суб'єкта;
- складна залежність від багатьох чинників зовнішнього та внутрішнього характеру;
- невід'ємна складова функціонування фінансового механізму розвитку будь-якого суб'єкта господарювання;
- складна система фінансових взаємозв'язків між економічними суб'єктами;
- модель та базові принципи здійснення визначаються стратегічними напрямками розвитку різних економічних систем (специфіка таких систем визначає особливості їх стратегічного розвитку й це зумовлює вже формування відповідних концепцій до побудови механізму фінансового забезпечення такого розвитку);
- є напрямом здійснення впливу на діяльність суб'єкта господарювання з боку інших суб'єктів та підсистем та ін.

Висновки та пропозиції. Отже, у статті проведено теоретичне дослідження сутності категорії «фінансове забезпечення». Це реалізовано через використання методу контент-аналізу та дослідження наявних у науковій літературі підходів до трактування змісту цієї дефініції. Встановлено, що є значна кількість наукових концепцій щодо розуміння сутності фінансового забезпечення. Значна кількість з них фокусується на розгляді фінансового забезпечення в контексті дослідження певної економічної системи або суб'єкта господарювання. Існування великої кількості різних варіантів розгляду сутності зазначеної категорії зумовила необхідність виокремлення окремих підходів до її трактування. У статті було визначено чотири підходи, за якими систематизовано базові концепції трактування змісту дефініції «фінансове забезпечення», а саме: процесний, системний, комплексно-комунікативний, методичний, визначено їхній зміст.

Крім цього, також у статті визначено змістовні ознаки категорії «фінансове забезпечення», а також ті специфічні риси, що притаманні функціонуванню тих процесів, які цю категорію описує. Відповідно, враховуючи результати проведеного аналізу, запропоновано фінансове забезпечення розглядати як процес взаємодії між економічними суб'єктами щодо формування, розподілу та використання за допомогою сукупності методів, інструментів, принципів та відповідних механізмів фондів фінансових ресурсів, які надалі використовуються такими суб'єктами для забезпечення стабільної, ефективної діяльності, виконання власних функцій та досягнення основних стратегічних цілей розвитку.

Список використаних джерел

1. Галабурда М. К. Фінансове забезпечення економічної політики в Україні : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / М. К. Галабурда ; Київський національний економічний ун-т. – Київ, 2003. – 278 с.
2. Москаль О. І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук / О. І. Москаль ; Ін-т аграр. економіки УААН. – Київ, 2001. – 16 с.
3. Колодізєв О. М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / О. М. Колодізєв ; Харківський національний економічний університет. – Харків, 2010. – 556 с.
4. Жукова Ю. М. Макроекономічний механізм фінансування науки в Україні : автореф. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Ю. М. Жукова ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2000. – 15 с.
5. Голуб Ю. О. Кредитна складова фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Ю. О. Голуб ; Харківський національний економічний університет. – Харків, 2011. – 20 с.
6. Кіщенко Г. В. Фінансове забезпечення розвитку суб'єктів нафтового бізнесу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Г. В. Кіщенко ; ПВНЗ «Європ. ун-т». – Київ, 2011. – 20 с.
7. Забаштанський М. М. Фінансове забезпечення комунальної сфери : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / М. М. Забаштанський ; Національний ун-т держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2009. – 21 с.

8. Третякова О. В. Фінансове забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 – «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. В. Третякова ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2004. – 21 с.

9. Онишко С. В. Механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.04.01 / С. В. Онишко ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – Київ, 2004. – 32 с.

10. Великсар Т. І. фінансове забезпечення системи соціального захисту населення України [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит» / Т. І. Великсар; Одес. нац. екон. ун-т. – Одеса, 2018. – 22 с. – Режим доступу: <http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/Avtoreferat-Veliksar-T.I.-1.pdf>.

11. Костецький В. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств міського електротранспорту [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / В. В. Костецький ; ТНЕУ. – Тернопіль, 2010. – 22 с. – Режим доступу: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2067/1/avtoreferat_Kostetskyu.pdf.

12. Воронцова А. С. Фінансове забезпечення розвитку системи освіти впродовж усього життя [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук, спец.: 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит / СумДУ. – Суми, 2018. – 25 с. – Режим доступу: https://mev.biem.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/aref_vorontsova.pdf.

13. Мацьків В. В. Фінансове забезпечення розвитку аграрної сфери України [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Чернігівський національний технологічний університет. – Чернігів, 2020. – 22 с. – Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/18652>.

14. Піменова М. М. Фінансове забезпечення державних програм ресурсозбереження в Україні [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит / Львів. держ. фінанс. акад. Львів, 2015. 23 с. – Режим доступу: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/aref_Pimenova.pdf.

15. Серватинська І. М. Фінансове забезпечення функціонування державних фондів соціального страхування [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2016. – 22 с. – Режим доступу: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/aref_servatynska.pdf.

16. Шевчук Ю. В. Фінансове забезпечення розвитку медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит / Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2018. – 23 с. – Режим доступу: <http://surl.li/tjjae>.

17. Гнилянська О. В. Фінансово-економічне забезпечення виробничо-господарського процесу у м'ясопродуктовому підкомплексі АПК [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Львівська держ. фін. акад. – Львів, 2015. – 20 с. – Режим доступу: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/aref_gnylianska.pdf.

18. Шеремета К. Ю. Форми фінансового забезпечення машинобудівних підприємств Хмельницької області / К. Ю. Шеремета // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – № 9. – С. 165–169.

19. Салига С. Я. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціальної сфери : монографія / С. Я. Салига, В. М. Гельман, Л. І. Кирилова. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 52 с.

20. Осьмірко І. В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку: поняття, структура та принципи функціонування / І. В. Осьмірко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 7. – С. 47–49.

21. Гладій С. Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління [Електронний ресурс] / С. Гладій // Економіка та держава. – 2014. – № 9. URL: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/gHL8ef.pdf.

22. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : [монографія] / І. В. Зятковський. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 215 с.
23. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т.3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
24. Стефанишин О. Б. Теоретичні основи визначення сутнісних характеристик, функцій та складових фінансового забезпечення суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / О. Б. Стефанишин // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 10. – С. 40-43. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/10.pdf>.
25. Худолій Л. М. Механізм фінансового забезпечення аграрних підприємств України на середньострокову перспективу / Л. М. Худолій, Н. Ю. Шевченко // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2015. – Вип. 222. – С. 8-15.
26. Ільчук В. П. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств реального сектора економіки [Електронний ресурс] / В. П. Ільчук, Т. О. Шпомер // Проблеми економіки. – 2018. – № 2. – С. 310-316. – Режим доступу: <http://surl.li/tjjan>.
27. Костецький В. Сутнісно-теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємства / В. Костецький // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4(29). – С. 135-145. – Режим доступу: <http://surl.li/tjjaq>.
28. Мельник В. І. Аналіз фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України [Електронний ресурс] / В. І. Мельник // *Публічне управління: проблеми та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовт. 2017 р. – Харків : ТОВ «Константа», 2017. – С. 369-374. – Режим доступу: <http://surl.li/tjjad>.
29. Кравченко С. О. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики / С. О. Кравченко, С. С. Марковський // *Державне управління: теорія та практика*. – 2011. – № 1.
30. Посилкіна О. В. Актуальні проблеми фінансового забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я в Україні в умовах їх реформування [Електронний ресурс] / О. В. Посилкіна, О. В. Гладкова // *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. – 2021. – Том 32 (71), № 2. – С. 43-49. – Режим доступу: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/32_71_2/9.pdf.
31. Василик О. Д. Теорія фінансів : [підручник] / О. Д. Василик. – Київ : НІОС, 2000. – 416 с.
32. Сокирська І. Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І. Г. Сокирська // *Фінанси України*. – 2003. – № 1. – С. 89-93.
33. Кватернюк К. Ю. Концептуальні засади формування фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / К. Ю. Кватернюк // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2010. – № 6. – Т. 3. – С. 106-111. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_6_3/106-111.pdf.
34. Яцух О. О. Сутність та зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / О. О. Яцух // *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. – 2018. – № 10. – С. 133-145. – Режим доступу: <http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/ZINOP3JFe2hEzagt3Vqm.pdf>.
35. Конєва І. І. Фінансове забезпечення діяльності підприємств як економічна категорія [Електронний ресурс] / І. І. Конєва, О. В. Гаврильченко // *Стійкий розвиток національної економіки: актуальні проблеми та механізми забезпечення* : матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Кривий Ріг, 27 квітня 2021 р.). – Кривий Ріг, 2021. – С. 362-365. – Режим доступу: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/9314/1/3.pdf>.
36. Мунтян В. В. Теоретичні підходи до визначення поняття «фінансове забезпечення молодіжної політики» [Електронний ресурс] / В. В. Мунтян // *Економіка та суспільство*. – 2017. – № 12. – С. 572-576. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/95.pdf.

37. Карпишин Н. І. Сутність, джерела та форми фінансового забезпечення охорони здоров'я / Н. І. Карпишин // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 2(11). – С. 63-72. – Режим доступу: <http://surl.li/tjjai>.

38. Вовчак О. Д. Фінансове забезпечення розвитку економіки: досвід Польщі та України [Електронний ресурс] / О. Д. Вовчак, Г. В. Миськів, І. І. Пасінович // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2017. – Вип. 2. – С. 361-371. – Режим доступу: <http://surl.li/tjjag>.

References

1. Galaburda, M.K. (2003). *Finansove zabezpechennia ekonomichnoi polityky v Ukraini [Financial support of economic policy in Ukraine]*. [PhD dissertation; Kyiv National University of Economics].
2. Moskal, O.I. (2001). *Finansove zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva rehionu (na materialakh Chernivetskoï oblasti) [Financial support for the development of agro-industrial production in the region (based on the materials of the Chernivtsi region)]*. [PhD dissertation; Agrarian Institute. of the economy of the Ukrainian Academy of Sciences].
3. Kolodizev, O.M. (2010). *Finansove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Financial support for innovative development of the national economy]*. [Doctoral dissertation; Kharkiv National University of Economics].
4. Zhukova, Yu.M. (2000). *Makroekonomichniy mekhanizm finansuvannia nauky v Ukraini [Macroeconomic mechanism of financing of science in Ukraine]*. [PhD dissertation; Kyiv National University named after Taras Shevchenko].
5. Golub, Yu.O. (2011). *Kredytna skladova finansovoho zabezpechennia diialnosti subiektiv hospodariuvannia [Credit component of financial support of business entities]*. [PhD dissertation; Kharkiv National University of Economics].
6. Kishchenko, G.V. (2011). *Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv naftovoho biznesu [Financial support for the development of oil business entities]*. [PhD dissertation; PVNZ "European University"].
7. Zabashtanskyi, M.M. (2009). *Finansove zabezpechennia komunalnoi sfery [Financial provision of the communal sphere]*. [PhD dissertation; National State University tax service of Ukraine].
8. Tretyakova, O.V. (2004). *Finansove zabezpechennia rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Financial support for the development of small entrepreneurship in Ukraine]*. [PhD dissertation; Kyiv National University named after Taras Shevchenko].
9. Onyshko, S.V. (2004). *Mekhanizm finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [The mechanism of financial support for the innovative development of the economy of Ukraine]*. [Doctoral dissertation; NAS of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting].
10. Veliksar, T.I. (2018). *Finansove zabezpechennia systemy sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy [Financial support of the system of social protection of the population of Ukraine]*. [PhD dissertation; Odesa National University of Economics]. <http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/Avtoreferat-Veliksar-T.I.-1.pdf>.
11. Kostetskyi, V.V. (2010). *Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv miskoho elektrotransportu [Financial support for the activities of municipal electric transport enterprises]*. [PhD dissertation; TNEU]. http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2067/1/avtoreferat_Kostetskyi.pdf.
12. Vorontsova, A.S. (2018). *Finansove zabezpechennia rozvytku systemy osvity vprodovzh usoho zhyttia [Financial support for the development of the education system throughout life]*. [PhD dissertation; Sumy State University]. https://mev.biem.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/aref_vorontsova.pdf.

13. Matskiv, V.V. (2020). *Finansove zabezpechennia rozvytku ahrarnoi sfery Ukrainy [Financial support for the development of the agrarian sphere of Ukraine]*. [PhD dissertation; Chernihiv National University of Technology]. <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/18652>.

14. Pimenova, M.M. (2015). *Finansove zabezpechennia derzhavnykh prohram resursozberezhennia v Ukraini [Financial support of state resource conservation programs in Ukraine]*. [PhD dissertation; Lviv State Financial Academy]. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/aref_Pimenova.pdf.

15. Servatynska, I.M. (2016). *Finansove zabezpechennia funktsionuvannia derzhavnykh fondiv sotsialnoho strakhuvannia [Financial support for the functioning of state funds of social insurance]*. [PhD dissertation, Lviv Ivan Franko National University]. https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/aref_servatynska.pdf.

16. Shevchuk, Yu.V. (2018). *Finansove zabezpechennia rozvytku medychnoho strakhuvannia v Ukraini [Financial support for the development of medical insurance in Ukraine]*. [PhD dissertation, State Fiscal Service University of Ukraine]. <http://surl.li/tjjae>.

17. Hnylyanska, O.V. (2015). *Finansovo-ekonomichne zabezpechennia vyrobnycho-hospodarskoho protsesu u miasoproduktovomu pidkompleksi APK [Financial and economic support of the production and economic process in the meat product sub-complex of the agricultural industry]*. [PhD dissertation, Lviv State Financial Academy]. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/aref_gnylianska.pdf.

18. Sheremeta, K.Yu. (2013). *Formy finansovoho zabezpechennia mashynobudivnykh pidpriemstv Khmelnytskoi oblasti [Forms of financial support of machine-building enterprises of Khmelnytskyi region]. Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of the economic development of the region, (9), 165–169.*

19. Saliga, S.Ya., Gelman, V.M., and Kyrylova, L.I. (2010). *Teoretychni aspekty finansovoho zabezpechennia sotsialnoi sfery [Theoretical aspects of financial provision of the social sphere]*. Zaporizhzhia.

20. Osmirko, I.V. (2012). *Systema finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku: poniattia, struktura ta pryntsypy funktsionuvannia [The system of financial support for innovative development: concepts, structure and principles of functioning]*. *Biznes Inform – Business Inform, (7), 47–49.*

21. Hladii, S. (2014). *Finansovy mekhanizm investuvannia innovatsiinoho rozvytku: teoretyko-metodolohichni pidkhid do upravlinnia [The financial mechanism of investing in innovative development: a theoretical and methodological approach to management]*. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state, (9)*. http://www.library.tane/edu.ua/images/nauk_vydannya/gHL8ef.pdf.

22. Zyatkovskiy, I.V. (2000). *Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv [Financial support of enterprise activity]*. Economic Thought.

23. Mocherny, S. (Ed.). (2002). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]*. 3rd ed., Publishing Center "Akademiya".

24. Stefanyshyn, O.B. (2016). *Teoretychni osnovy vyznachennia sutnisnykh kharakterystyk, funktsii ta skladovykh finansovoho zabezpechennia subiektiv hospodariuvannia [Theoretical basis for determining essential characteristics, functions and components of financial support of economic entities]*. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems, 10, 40-43*, <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/10.pdf>.

25. Khudoliy, L.M., & Shevchenko, N.Yu. (2015). *Mekhanizm finansovoho zabezpechennia ahrarnykh pidpriemstv Ukrainy na serednostrokovu perspektyvu [The mechanism of financial support of agricultural enterprises of Ukraine for the medium-term perspective]*. *Naukovyi visnyk natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes – Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series: Economics, agricultural management, business, 222, 8-15.*

26. Ilchuk V.P., & Shpomer T.O. (2018). Finansove zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstv realnogo sektora ekonomiky [Financial support for the sustainable development of enterprises in the real sector of the economy]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 2, 310-316, <http://surl.li/tjjan>.

27. Kostetskyi, V. (2010). Sutnisno-teoretychni pidkhody do vyznachennia finansovoho zabezpechennia diialnosti pidpriemstva [Substantial-theoretical approaches to determining the financial support of the enterprise]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Herald*, 4(29), 135-145. <http://surl.li/tjjaq>.

28. Melnyk, V.I. (2017). Analiz finansovoho zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Analysis of financial provision of social and economic development of the regions of Ukraine]. *Publichne upravlinnia: problemy ta perspektyvy: Vseukr. nauk.-prakt. konf. – Public administration: problems and prospects: All Ukrainian science and practice conference* (pp. 369-374). Constanta LLC. <http://surl.li/tjjad>.

29. Kravchenko S.O., & Markovskyi S.S. (2011). Sutnist finansovoho zabezpechennia derzhavnoi rehionalnoi polityky [The essence of financial support of state regional policy]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice*, 1.

30. Posylkin, O.V., & Gladkova, O.V. (2021). Aktualni problemy finansovoho zabezpechennia diialnosti zakladiv okhorony zdorovia v Ukraini v umovakh yikh reformuvannia [Actual problems of financial support of the activities of health care institutions in Ukraine in the conditions of their reform]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management*, 32(71)(2), 43-49, https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/32_71_2/9.pdf.

31. Vasylyk, O.D. (2000). *Teoriia finansiv [Theory of finance]*. NIOS.

32. Sokyrka, I.G. (2003). Diahnostyka finansovoho zabezpechennia diialnosti pidpriemstva [Diagnostics of financial support of the enterprise]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 1, 89–93.

33. Kvaterniuk, K.Yu. (2010). Kontseptualni zasady formuvannia finansovoho zabezpechennia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [Conceptual foundations of the formation of financial support for the foreign economic activity of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 3(6), 106-111. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_6_3/106-111.pdf.

34. Yatsukh, O.O. (2018). Sutnist ta zmist finansovoho zabezpechennia diialnosti silskohos-podarskykh pidpriemstv [The essence and content of financial support for the activity of agricultural enterprises]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 10, 133-145. <http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/ZINOP3JFe2hEzagt3Vqm.pdf>.

35. Konyeva, I.I., & Gavrilenko, O.V. (2021). Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv yak ekonomichna katehoriia [Financial support of enterprises as an economic category]. *Stiiki rozvytok natsionalnoi ekonomiky: aktualni problemy ta mekhanizmy zabezpechennia: V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii – Sustainable development of the national economy: current problems and mechanisms of support: the 5th International Scientific and Practical Internet Conference*. (pp. 362-365). <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/9314/1/3.pdf>.

36. Muntyan, V.V. (2017). Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia «finansove zabezpechennia molodizhnoi polityky» [Theoretical approaches to the definition of the concept of "financial provision of youth policy"]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (12), 572–576. https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/95.pdf.

37. Karpysheva, N.I. (2007). Sutnist, dzherela ta formy finansovoho zabezpechennia okhorony zdorovia [Essence, sources and forms of financial provision of health care]. *Svit finansiv – The world of finance*, 2(11), 63-72, <http://surl.li/tjjai>.

38. Vovchak, O.D., Myskiv, G.V., & Pasinovych, I.I. (2017). Finansove zabezpechennia rozvytku ekonomiky: dosvid Polshchi ta Ukrainy [Financial support for economic development: the experience of Poland and Ukraine]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2, 361-371. <http://surl.li/tjjag>.

Отримано 14.03.2024

UDC 336

Yurii Yevtushenko

PhD in Economics, Doctoral Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: uevtusenko87@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1029-0625>

ResearcherID: [HKF-2294-2023](https://orcid.org/0000-0002-1029-0625)

CONCEPTUAL APPROACHES TO CONSIDERATION THE ESSENCE OF THE CATEGORY “FINANCIAL SUPPORT”

Financial support plays a key role in the development of various types of economic systems. Available necessary financial resources allow these systems to operate, to ensure their strategic development and achieve their goals. Accordingly, the issues of finding new sources of the formation of the resources and efficient use of the existing ones are relevant for the functioning of business entities and require scientific substantiation and deepening.

The purpose of the article is to study the essence of the category “financial support” and to determine its substantive features. Within the article, a range of different scientific research methods are used. These include the following methods, namely: content analysis, systematization, generalization, abstraction, induction and deduction and etc.

To substantiate the content of the definition “financial support”, within the article, certain concepts of scholars before considering the essence of this category are studied. This made it possible to identify four main approaches by which these concepts are systematized, namely: process approach, system approach, communication and complex approach, and methodological approach. Accordingly, the content of each of the outlined approaches is considered, and the scholars who adhere to them are identified.

Based on the results obtained from defining certain options for considering the content of the category “financial support”, in the article, substantive features of this category are allocated, and they are directly determined by the peculiarities of the formation and use of financial resources within economic systems and the need to manage them. This also made it possible to determine the author’s position on the interpretation of the content of the definition, namely: “financial support” is the process of the interaction between economic entities regarding the formation, distribution and use of the funds of financial resources using a set of methods, tools, principles and appropriate mechanisms, which are subsequently used by these entities to ensure stable, efficient operation, perform their own functions and achieve the main strategic goals of the development. It is also determined in the article that the issues of the formation of financial resources are complex from the point of view of the management of this process, since their creation depends on a significant number of factors. At the same time, ensuring this type of management is an objective necessity for the functioning of each economic system.

Keywords: financial resources; financial mechanism; financial support; economic entities; financial relations; financial system.

Table: 1. References: 38.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-288-300](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-288-300)

УДК 657.37:658.15

JEL Classification: M41

Ольга Миколаївна Кальченко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

ResearcherID: [H-2185-2014](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843). **Scopus Author ID:** [57220056099](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843)

Олена Вікторівна Шишкіна

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027). **Scopus Author ID:** [58995081900](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

Владислав Володимирович Данилович

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: vlad.danylovych@gmail.com

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті розглянуто роль фінансової звітності для фінансового управління підприємством, її значення в проведенні моніторингу та аналізу фінансового стану підприємства, фінансовому плануванні та контролі. Зазначено, що фінансова звітність відноситься до зовнішньої і внутрішньої звітності, яка задовольняє різноманітні інформаційні запити користувачів. Систематизовано види фінансової звітності, що використовуються різними економічними суб'єктами, принципи її складання. Розглянуто форми фінансової звітності та їх значення для фінансового менеджменту. Виявлено недоліки використання фінансової звітності як інструменту управління підприємством та сформульовано рекомендації для оптимізації використання фінансової звітності як інструменту управління в практиці підприємств.

Ключові слова: фінансова звітність; управління підприємством; інформаційне забезпечення; фінансовий аналіз; фінансовий менеджмент; фінансові показники.

Рис.: 3. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Одним із факторів підвищення ефективності фінансового менеджменту є розробка та ухвалення економічно доцільних фінансових управлінських рішень. В основі ухвалення таких рішень у розрізі всіх аспектів фінансово-господарської діяльності лежить фінансова інформація, яка може бути отримана здебільшого з фінансової звітності, що містить певну систему облікових показників.

Фінансова звітність виступає інформаційним фундаментом фінансового менеджменту, ґрунтується на даних бухгалтерського обліку та надає інформацію про фінансовий стан підприємства, визначає його фінансову результативність та рух грошових коштів, що дозволяє керівництву сформувати фінансову стратегію і тактику суб'єкта підприємництва, здійснювати фінансове планування та прогнозувати тенденції і динаміку розвитку бізнесу.

Отже, узагальнена та аналітично опрацьована фінансова інформація виступає підґрунтям процесу прийняття управлінських фінансових рішень, а дослідження в цій сфері сприяють пошуку ефективних методів вдосконалення системи фінансового менеджменту підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теоретико-прикладних питань та методичних підходів до формування, удосконалення та особливостей аналізу фінансової звітності підприємств зробили відомі вітчизняні й закордонні науковці, такі як Л. Б. Баранник, Л. М. Біла, Н. А. Букало [2], Ф. Ф. Бутинець, М. І. Бондар, Ю. А. Верига, Я. Вільямс, Т. С. Гайдучок [2], О. В. Добровольська [2], Г. Г. Кірейцева, М. В. Корягін, М. В. Кравченко, М. В. Кужельний, Н. Малюга, В. Я. Плаксієнко, С. В. Приймак, В. В. Резникова, П. Т. Саблук, В. Ю. Світлична, В. В. Сопко, П. Я. Хомина, Н. І. Цегельник [2] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Як зазначалось вище, використання фінансової звітності у фінансовому менеджменті сприяє уніфікації вихідної фінансової інформації, удосконаленню управлінських рішень, підвищенню фінансової стійкості та конкурентоспроможності підприємства. Проте відкритість та дискусійність окремих питань, пов'язаних із формуванням і аналізом фінансової звітності та її роллю в процесах управління суб'єктами економіки, їхня науково-практична значущість для діяльності вітчизняних підприємств, потребують поглибленого вивчення та становлять на сьогодні актуальну тему дослідження.

Результати теоретичних напрацювань з цієї теми можуть бути використані для оптимізації фінансових процесів та забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання і є актуальними для бізнесу, фахівців у галузі фінансів, сприяючи розвитку теоретико-методичних підходів до фінансового управління.

Мета статті полягає у сприянні поглибленню розуміння важливості фінансової звітності для фінансового менеджменту підприємства, визначення її характерних особливостей, що дають змогу повною мірою задовольняти запити відповідних ланок керівництва суб'єктів підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8] фінансова звітність – це «звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства, а метою її складання є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства».

На сьогодні фінансова звітність підприємств традиційно виступає основним засобом комунікації з широким колом зацікавлених у представленій інформації користувачів. Фінансова звітність задовольняє різноманітні інформаційні запити користувачів, у тому числі:

- інвесторів – для ухвалення рішень про інвестування в підприємство, оцінюючи його фінансову стійкість, прибутковість та можливості для розвитку;
- кредиторів, які використовують фінансову звітність для оцінки кредитоспроможності підприємства;
- керівництва підприємства, яке використовує фінансову звітність для контролю за фінансовим станом, ухвалення стратегічних рішень та планування діяльності суб'єкта господарювання;
- потенційних партнерів, які розглядають можливість співпраці з підприємством та використовують фінансову звітність для оцінки його надійності та стабільності;
- податкової служби – для перевірки правильності розрахунку податків та визначення податкових зобов'язань підприємства;
- аналітиків - для проведення аналізу фінансових показників підприємства та прогнозування його подальшого розвитку [1-3; 7; 9; 10].

Різні економічні суб'єкти мають певні відмінності у фінансовій звітності (рис. 1).

Світова спільнота досягла великих успіхів у стандартизації інформації, що подається у фінансовій звітності, і практично загальноприйнятими світовими стандартами стали Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Фінансова звітність суб'єктів економіки повинна бути підготовлена відповідно до МСФЗ або національних стандартів, які регулюються законодавством відповідної країни, що допомагає забезпечити достовірність, порівнянність та прозорість фінансової інформації.

Незважаючи на спадковість національних стандартів бухгалтерського обліку щодо міжнародних, певні відмінності в зазначених фундаментальних основах все ж помітні. Українські стандарти націлені більшою мірою на підготовку фінансової звітності, а міжнародні – на розкриття якісних характеристик та змістову наповненість фінансової звітності. Таким чином, можна зробити висновок, що вимоги вітчизняних облікових стандартів завдяки своїй деталізованості та узгодженості здатні забезпечити високий рівень якості та достовірності облікової інформації, котра стане надійним підґрунтям процесу менеджменту підприємства [6].

Система бухгалтерського обліку в Україні постійно розвивається та видозмінюється. Так, за підсумками 2018 року вітчизняні підприємства вперше подавали Звіт про управління. Даний звіт презентує не лише фінансову інформацію, а і нефінансову складову, зокрема опис ризиків та складнощів діяльності [6].

Дані фінансових звітів повинні бути зрозумілі та розраховані на однозначне тлумачення їх користувачами, а також бути достовірними, доречними, повними та неупередженими, тобто відповідати основним принципам складання фінансової звітності (рис. 2).

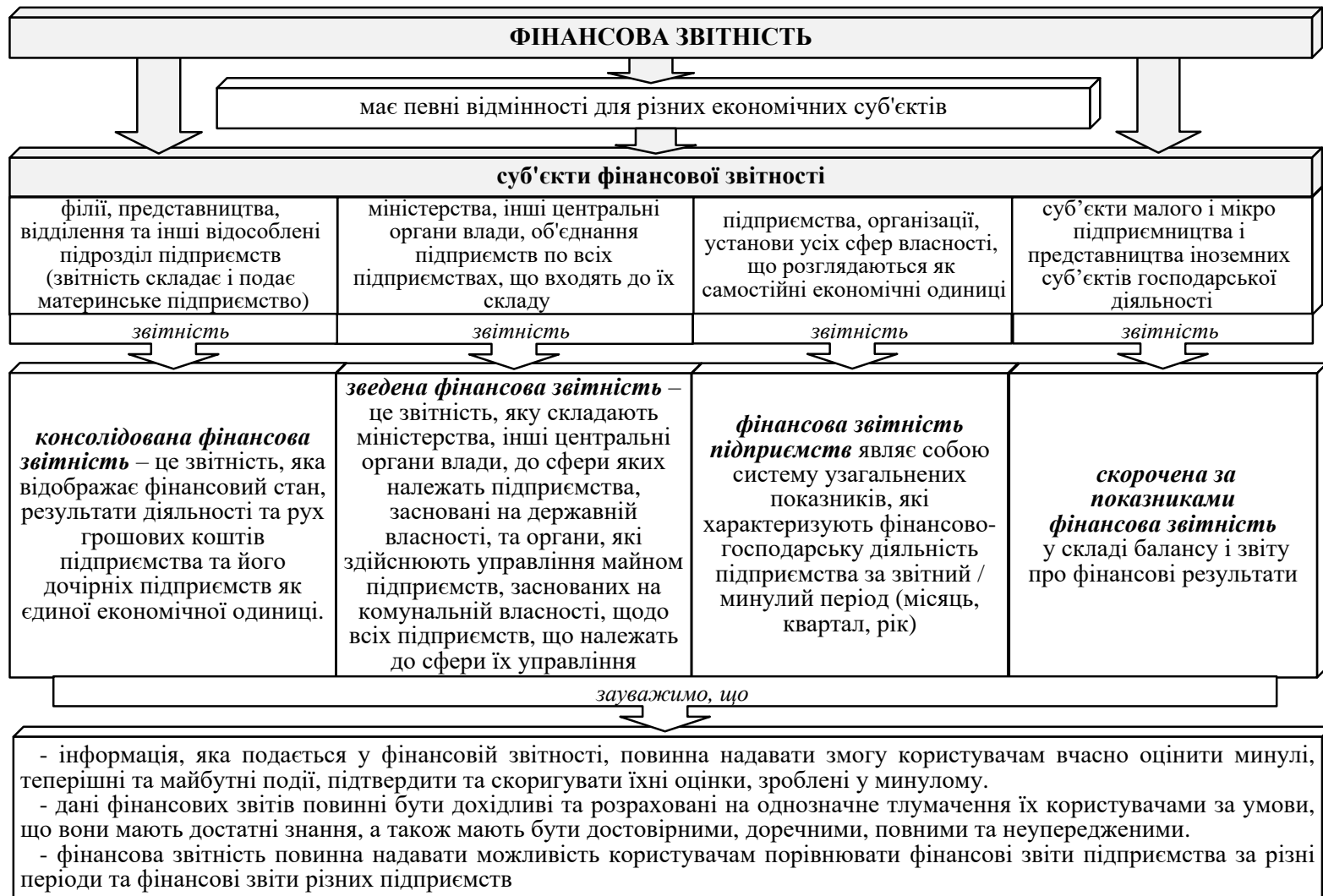

Рис. 1 Види фінансової звітності, що використовуються різними економічними суб'єктами

Джерело: Розроблено авторами на основі [4].

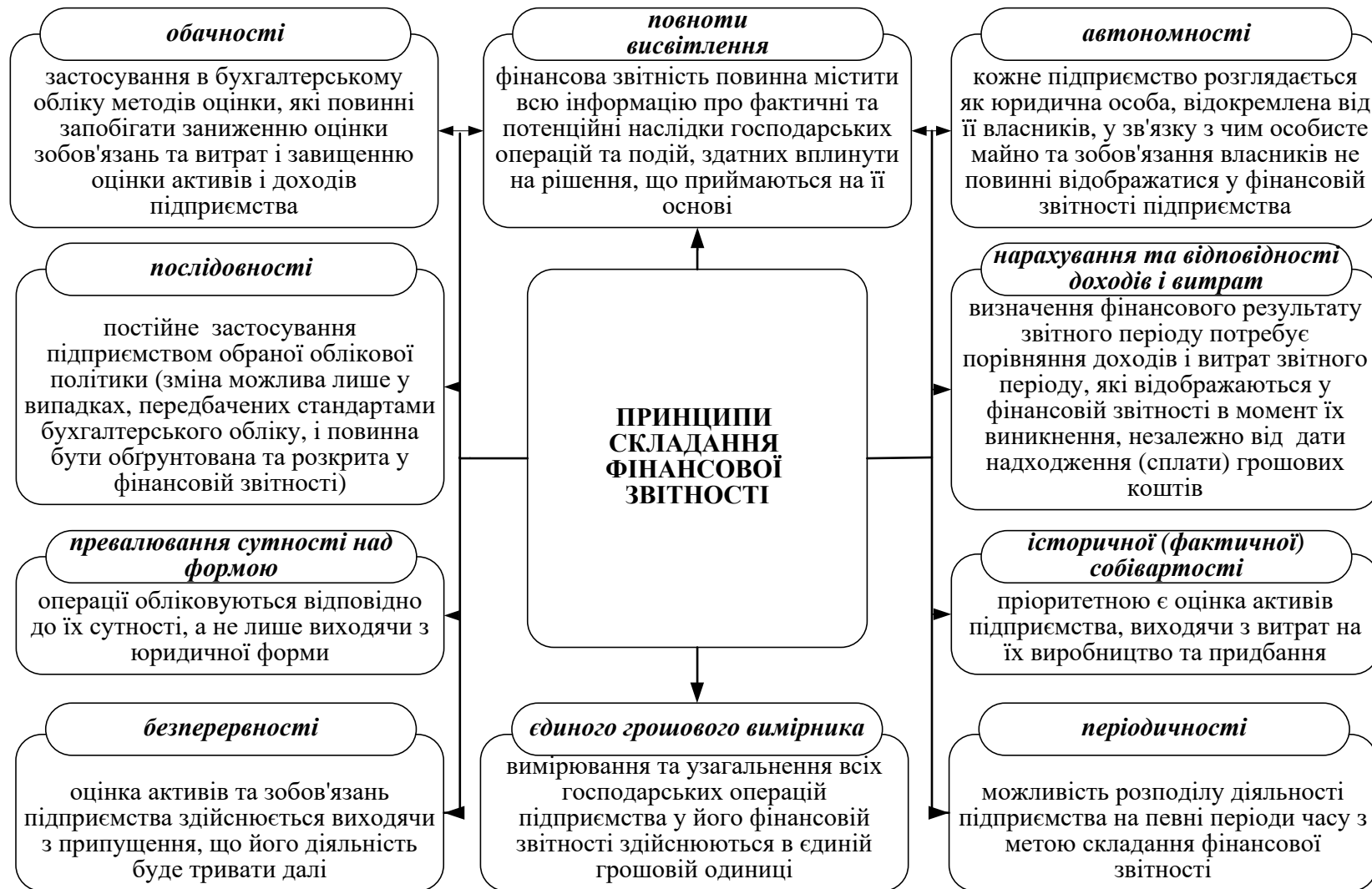

Рис. 2 Принципи складання фінансової звітності

Джерело: розроблено авторами на основі [4].

До основних форм фінансової звітності відносяться: бухгалтерський баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал та примітки, що є обов'язковими для складання всіма суб'єктами підприємницької діяльності.

Усі показники фінансової звітності перебувають у тісному взаємозв'язку й утворюють єдине ціле, оскільки відбивають різні аспекти одних і тих самих фактів господарської діяльності. Наприклад, інформацію, яка представлена в балансі, доповнюють дані, що містяться у звіті про фінансові результати, і навпаки.

Фінансова звітність як важливий компонент системи інформаційного забезпечення процесу управління і прийняття рішень користувачами гармонійно поєднується з основними класичними функціями менеджменту: планування, контроль, організація, мотивація [6; 10].

Фінансова звітність належить до зовнішньої звітності, яка використовується як для зовнішнього та внутрішнього аналізу, так і для ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства (рис. 3).

Управління фінансовими ресурсами підприємства є переважно сферою фінансового менеджменту, функціональний зміст якого виявляється в побудові фінансової стратегії і тактики підприємства; управлінні грошовими потоками для забезпечення поточної ліквідності та платоспроможності; фінансовому плануванню та прогнозуванню доходів, витрат та фінансових результатів; вивченні складу потенційних джерел фінансування та обґрунтуванні вибору конкретного джерела залежно від його доцільності та ефективної віддачі.

Виконанню цих функцій сприяє оцінка даних, що відображені у фінансовій звітності, адже саме там представлена інформація про наявність фінансових ресурсів підприємства, їх розподіл та використання, дані про фінансові результати, величину та рух власного і позикового капіталу, про грошові потоки, обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості, стан та зміни основних засобів, нематеріальних активів тощо (рис. 3).

Грамотне управління фінансовими ресурсами, як і будь-який управлінський процес, передбачає попереднє проведення оцінки фінансового стану підприємства, що дозволяє вирішувати основні завдання фінансового менеджменту та формувати економічно обґрунтовану фінансову стратегію. Використовуючи інструменти фінансового аналізу (горизонтальний, вертикальний, трендовий, факторний аналіз тощо), можна визначити структурні зрушення, фактори впливу на результуючі показники, темпи зростання активів та джерел фінансування підприємства, виявити проблеми та здійснювати пошук резервів для покращення фінансово-господарської діяльності підприємства.

Значна кількість формалізованих показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, розраховуються виключно за даними фінансової звітності. Так, на основі розрахованих на базі фінансової звітності показників менеджмент отримує об'єктивну інформацію про фінансову стійкість підприємства, ліквідність та платоспроможність, його прибутковість, ділову активність, ефективність управління ресурсами та грошовими потоками.

Рис. 3. Основні форми фінансової звітності, що використовуються у фінансовому менеджменті

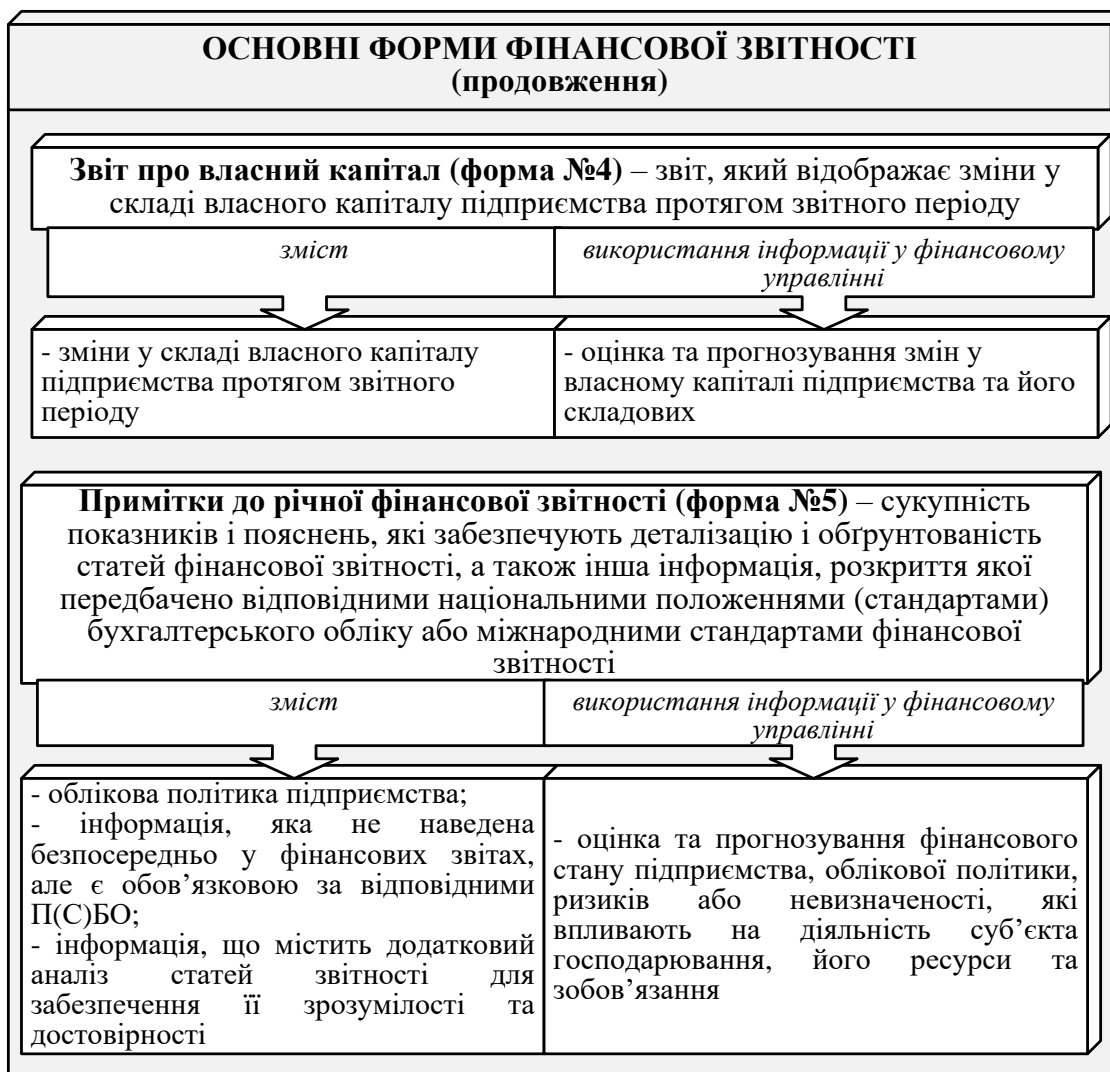

Рис. 3. Основні форми фінансової звітності, що використовуються у фінансовому менеджменті (продовження)

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 5].

Фінансова звітність є засобом комунікації, за допомогою якого менеджери різного рівня управління можуть формувати подальші шляхи розвитку підприємства. Враховуючи різноманітність інформаційних запитів для ухвалення управлінських рішень, процес формування звітності потребує удосконалення її управлінської спрямованості. Аналізуючи звітність, фінансовий менеджер розкриває нові внутрішні взаємозв'язки між усіма елементами фінансово-господарської діяльності підприємства

Отже, фінансова звітність впливає на всі напрямки управління підприємством, включаючи фінансовий аналіз, стратегічне фінансове планування, ухвалення рішень, контроль за результатами та оптимізацію діяльності. Таким чином, можна сформулювати основні аспекти ролі фінансової звітності у фінансовому управлінні підприємством, які включають:

– інформаційну цінність – фінансова звітність виступає важливим джерелом отримання інформації для оцінки фінансового стану підприємств, його активів, зобов'язань і капіталу, а також результативності функціонування, здатності генерувати грошові потоки, визначення ризиків та можливостей подальшого розвитку;

– планування та контроль – на базі фінансової звітності здійснюється планування, розробка фінансові стратегії, планів розвитку та контроль за їх виконанням, прийняття рішень щодо інвестицій, кредитування та інших фінансових операцій;

– зовнішнє сприйняття суб'єкта підприємництва - залучення інвесторів та кредиторів, які використовують фінансову звітність для оцінки ризиків та можливостей інвестування в підприємство сприяє залученню капіталу та забезпеченню фінансової стійкості, а достовірна фінансова звітність позитивно впливає на репутацію підприємства та його спроможність отримувати фінансову підтримку.

Але потрібно зауважити, хоча фінансова звітність є важливим інструментом фінансового менеджменту підприємством, вона має свої обмеження та недоліки, які слід враховувати при прийнятті стратегічних рішень. Головними такими недоліками використання фінансової звітності як інструменту управління підприємством є:

– обмежена перспектива – фінансова звітність не враховує всі аспекти діяльності підприємства, такі як, наприклад, якість продукції, задоволення клієнтів тощо;

– затримка в інформації – фінансова звітність базується на історичних даних, тому інформація може бути застарілою на момент прийняття рішень;

– суб'єктивність оцінки – деякі фактори, такі як оцінка запасів або нематеріальних активів, можуть бути суб'єктивними й впливати на об'єктивність фінансової звітності;

– складність аналізу - для розуміння та аналізу фінансової звітності потрібна спеціалізована кваліфікація, що може бути викликом для менеджерів без фахової освіти в області фінансів.

Можна виділити наступні рекомендації для оптимізації використання фінансової звітності як інструменту управління в практиці підприємств щодо прийняття обґрунтованих стратегічних рішень:

– проведення регулярного аналізу фінансової звітності для вчасного виявлення проблемних ситуацій та можливостей для покращення фінансового стану;

– використання ключових фінансових показників, які найбільш повно характеризують фінансовий стан підприємства;

– проведення ретроспективного аналізу для порівняння фінансових результатів з попередніми періодами та виявлення тенденцій і змін у фінансово-господарській діяльності підприємства;

- залучення висококваліфікованих фахівців у фінансової галузі для аналізу та інтерпретації фінансової звітності;
- інтеграція фінансової звітності з іншими джерелами інформації, такими як, наприклад, опитування клієнтів, дослідження ринку, макроекономічні статистичні дані тощо, для отримання більш повного розуміння поточної та перспективної ситуації;
- впровадження сучасних інформаційних систем для автоматизації обробки фінансової інформації та покращення доступності та точності даних;
- забезпечення прозорості представлення фінансової інформації.

Висновки і пропозиції. Таким чином, фінансова звітність є важливим інструментом у функціонуванні будь-якого підприємства. Вона відіграє ключову роль у фінансовому управлінні та плануванні, дозволяє менеджерам різних рівнів формувати фінансову стратегію і тактику розвитку підприємства та забезпечує прозорість його фінансової діяльності.

Фінансова звітність надає об'єктивну інформацію про фінансовий стан підприємства, що дозволяє керівництву та зацікавленим сторонам оцінити його ефективність та стабільність. На базі фінансової звітності керівництвом приймаються обґрунтовані рішення щодо стратегічного планування, інвестицій, фінансових ризиків та оптимізації фінансових ресурсів. Завдяки фінансовій звітності можна вчасно виявляти позитивні та негативні тенденції у фінансових результатах підприємства, що дозволяє коригувати стратегію та формувати дії для досягнення поставлених цілей. Публічна звітність прозора і доступно висвітлює фінансову діяльність підприємства, що сприяє збереженню довіри зацікавлених сторін та інвесторів. Фінансова звітність є основою для складання бюджету, планування доходів та витрат, а також контролю за їх виконанням, а аналіз фінансової звітності допомагає виявити як можливості для розвитку підприємства, так і потенційні фінансові загрози.

Якість фінансової звітності є важливою для підвищення ефективності фінансового управління та отримання конкурентних переваг. У ході наукового дослідження доведено, що досягти високого рівня якості неможливо без знання сучасних тенденцій розвитку фінансової звітності. На сьогодні з'являються нові тенденції в розвитку фінансової звітності, наприклад, спричинені проривом у цифрових інформаційних технологіях. Тож у найближчі роки слід очікувати нових інформаційно-технологічних змін, що відповідно вплине і на сучасні тренди розвитку фінансової звітності суб'єктів підприємництва, що дозволить сформулювати напрямки подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Бודько О. В., Фінансова звітність як джерело інформації для прийняття управлінських рішень [Електронний ресурс] / О. В. Бодько // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1721>.
2. Букало Н. А. Роль фінансової звітності в управлінні підприємством [Електронний ресурс] / Н. А. Букало // Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів : у 2 ч. – Київ : КНЕУ, 2015. – Вип. 34–35, ч. 2. – С. 99–105. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/19354>.

3. Добровольська О. Фінансова звітність як елемент системи управління підприємством / О. Добровольська, М. Кравченко, О. Даніленко // Економіка та суспільство. – 2021. – № 32. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-34>.
4. Кальченко О. М. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / О. М. Кальченко, О. В. Шишкіна. – Чернігів : Видавець Брагінець О.В., 2018. – 524 с.
5. Кальченко О. М. Функціональне призначення системи управління прибутком підприємства / О. М. Кальченко, О. В. Шишкіна, О. В. Анікейчик // Економіка підприємства : сучасні проблеми теорії та практики : матеріали п'ятої Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 вересня 2016 р. – Одеса : Атлант, 2016. – С. 276–277.
6. Лаврова-Манзенко О. О. Роль фінансової звітності в управлінні підприємством [Електронний ресурс] / О. О. Лаврова-Манзенко, В. М. Андрусяк // Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Серія «Економічні науки». – 2021. – № 3. – Режим доступу: <https://econom-ejournal.cdu.edu.ua/issue/download/319/322#page=90>.
7. Піхняк Т. А. Баланс підприємства як важливий компонент фінансової звітності [Електронний ресурс] / Т. А. Піхняк, О. А. Піхняк // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту: Економічні науки. – 2018. – № 12. – С. 187–194. – Режим доступу: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Zbirnyk-naukovykh-prats-_12_2018-KHmelnytskyu.pdf#page=187.
8. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
9. Цегельник, Н. І. Формування облікової інформації з подальшим відображенням у формах звітності підприємства [Електронний ресурс] / Н. І. Цегельник, Т. С. Гайдучок // Ефективна економіка. – 2020. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7879>.
10. Шустваль Т. Річна фінансова звітність: складаємо разом / Т. Шустваль // Все про бухгалтерський облік. – 2015. – № 13. – С. 3-8.

References

1. Budko, O.V. (2013). Finansova zvitnist yak dzherelo informatsii dlia pryiniattia upravlinskykh rishen [Financial statements as a source of information for making managerial decisions]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (1). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1721>.
2. Bukalo, N.A. (2015). Rol finansovoi zvitnosti v upravlinni pidpriemstvom [The role of financial reporting in enterprise management]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo – Economics and entrepreneurship* (Vol. 34–35(2), pp. 99–105). KNEU. <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/19354>.
3. Dobrovolska, O., Kravchenko, & M., Danilenko, O. (2021). Finansova zvitnist yak element systemy upravlinnia pidpriemstvom [Financial reporting as an element of the enterprise management system]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (32). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-34>.
4. Kalchenko, O.M., Shyshkina, O.V. (2018). *Finansovyi analiz [Financial analysis]*. Vydavets Brahynets O.V.
5. Kalchenko, O.M., Shyshkina, O.V., Anikeichyk, O.V. (2016). Funktsionalne pryznachennia systemy upravlinnia prybutkom pidpriemstva [Functional purpose of the enterprise profit management system]. *Ekonomika pidpriemstva: suchasni problemy teorii ta praktyky – Economics of the enterprise: modern problems of theory and practice* (pp. 276–277). Atlant.
6. Lavrova-Manzenko, O.O., Andrusiak, V.M. (2021). Rol finansovoi zvitnosti v upravlinni pidpriemstvom [The role of financial reporting in enterprise management]. *Visnyk ChNU im. B. Khmelnytskoho. Serii «Ekonomichni nauky» – Bulletin of B. Khmelnytsky National University. Series “Economic Sciences”*, (3). <https://econom-ejournal.cdu.edu.ua/issue/download/319/322#page=90>.

7. Pikhniak, T.A., Pikhniak, O.A. (2018). Balans pidpriemstva yak vazhlyvyi komponent finansovoi zvitnosti [Balance sheet of the enterprise as an important component of financial reporting]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnyts'koho kooperatyvnoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute: Economic Sciences*, (12), 187–194. https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Zbirnyk-naukovykh-prats_-12_2018-KHmelnytsky.pdf#page=187.

8. Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine], Law of Ukraine № 996-XIV (16.07.1999). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

9. Tsehelnik, N.I., Haiduchok, T.S. (2020). Formuvannia oblikovoi informatsii z podalshym vidobrazhenniam u formakh zvitnosti pidpriemstva [Formation of accounting information with further reflection in the reporting forms of the enterprise]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (5). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7879>.

10. Shustval, T. (2015). Richna finansova zvitnist: skladaemo razom [Annual financial statements: we compile together]. *Vse pro bukhhalterskyi oblik – All about accounting*, (13), 3-8.

Отримано 14.03.2024

UDC 657.37:658.15

Olha Kalchenko

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

ResearcherID: [H-2185-2014](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843). **Scopus Author ID:** [57220056099](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843)

Olena Shyskina

Doctor of Economics, Associate Professor,

Professor of the Department of Finances, Banking and Insurance,

National University “Chernihiv Polytechnics” (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyskina.olena.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027). **Scopus Author ID:** [58995081900](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

Vladyslav Danylovych

PhD student of the Department of Finance, Banking and Insurance

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: vlad.danylovych@gmail.com

FINANCIAL REPORTING AS A TOOL OF FINANCIAL MANAGEMENT

The basis of management decisions in all aspects of financial and economic activity is financial information, which can be obtained mostly from financial statements containing a certain system of accounting indicators.

Financial reporting serves as the information foundation of financial management, is based on accounting data and provides information about the financial condition of the enterprise, its financial performance and cash flow, which allows the management to form the financial strategy and tactics of the business entity, carry out financial planning and forecast trends and dynamics business development.

Generalized and analytically processed financial information serves as the basis for the process of making managerial financial decisions, and research in this area contributes to the search for effective methods of improving the financial management system of the enterprise.

The purpose of the article is to contribute to the deepening of the understanding of the importance of financial reporting for the financial management of the enterprise, to define its characteristic features, which allow to fully satisfy the requests of the relevant management units of economic entities.

The article examines the role of financial reporting for the financial management of the enterprise, its importance in monitoring and analyzing the financial state of the enterprise, financial planning and control. It is noted that financial reporting refers to external and internal reporting, which satisfies various information requests of users. The types of financial statements used by various economic entities and the principles of their preparation are systematized. The forms of financial reporting and their significance for financial management are considered. Disadvantages of using financial reporting as an enterprise management tool were identified and recommendations were formulated to optimize the use of financial reporting as a management tool in the practice of enterprises.

Keywords: *financial reporting; enterprise management; information support; financial analysis; financial management; financial indicators.*

Fig.: 3. References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-301-309](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-301-309)

УДК 338

JEL Classification: E44; E52; G21

Євгеній Володимирович Лісеній

кандидат економічних наук,

доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)

E-mail: liseniy.evgeniy@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9031-9060>

Владлена Ігорівна Самойлова

студентка кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)

E-mail: Vlada2003sam@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-2708>

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ ДЛЯ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Стаття присвячена аналізу стратегічних аспектів управління зовнішньоекономічними операціями для комерційних банків, розкриття їхньої значущості, викликів та перспектив у сучасному глобальному економічному середовищі. Зокрема, у статті розглядаються роль комерційних банків у забезпеченні фінансової підтримки та послуг для міжнародних операцій, ключові виклики, з якими вони стикаються, і потенційні стратегії розвитку. Метою статті є прояснення ключових аспектів цієї теми, від обговорення ролі банків у фінансуванні міжнародних операцій до важливості стратегічного управління ризиками та розгляду новітніх технологій, які впливають на цей сектор.

Завданням статті є дослідження важливості банків у фінансуванні та забезпеченні фінансової підтримки для міжнародних операцій підприємств та інвесторів, розгляд різних стратегій та методів управління фінансовими, валютними та геополітичними ризиками, що стикаються банки у зовнішньоекономічних операціях, а також, вивчення впливу інноваційних технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект, оптимізацію процесів та підвищення ефективності управління зовнішньоекономічними операціями комерційних банків.

Ключові слова: стратегічні аспекти; банківська система; управління; ЗЕД; фінансові послуги; економіка.

Рис.: 2. Бібл.: 20.

Постановка проблеми. У світі глобалізації та швидкого технологічного прогресу, роль комерційних банків стає все більш важливою у забезпеченні економічної стабільності та розвитку.

Управління зовнішньоторговельними операціями є особливо важливим, оскільки вимагає не лише спеціальних знань і досвіду, а і стратегічного мислення та гнучкого управління ризиками.

Посилення ринкової інтеграції, швидкість технологічного прогресу та значні зміни в політичному ландшафті наражають банки на безпрецедентні виклики та можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем розвитку банківської системи та зовнішньоекономічних операцій зробили багато видатних науковців, вчених та практиків, зокрема:

С. М. Козьменко [1], Т. О. Харченко [2], О. В. Кривонос [3], Ю. Мельник [3], Т. І. Євенко [4], Ю. Бугель [5], О. В. Вінниченко [6], які у своїх роботах детально розглядали окремі проблеми розвитку українських банків, стратегічного менеджменту або окремі аспекти їх розвитку в умовах активізації інтеграційно-глобалізаційних процесів.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Уважно дослідивши роботи відомих науковців та вчених, авторами статті було виділено, що питання саме стратегічних аспектів управління зовнішньоекономічними операціями для комерційних банків все ще потребує додаткової уваги.

Мета та завдання. У статті проведено аналіз стратегічних аспектів управління зовнішньоекономічними операціями для комерційних банків з метою розкриття їхньої важливості та виявлення можливих викликів та перспектив у сучасному глобальному економічному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Комерційні банки — це банки, які спеціалізуються на різних сферах кредитування, вони обслуговують як компанії, так і приватних осіб у цих сферах і пов'язані з кількома секторами ринку капіталу [7; 8]. Основними функціями комерційних банків, що визначають їх значення і призначення в кредитній системі, є: прийом вкладів від юридичних і фізичних осіб, кредитування корпорацій і населення, організація і здійснення розрахунків в економіці, випуск кредитних інструментів, які можна використовувати для оплати. Усі функції тісно пов'язані одна з одною і дозволяють банку з комерційною метою функціонувати як орган, який випускає методи оплати для всього циклу капіталу в процесі виробництва та розподілу товарів.

Зовнішньоекономічна діяльність банків на світовому ринку є не тільки важливим елементом глобальної економічної системи, але й складним процесом, він може включати в себе ряд теоретичних аспектів, що визначають стратегії та механізми функціонування банків у міжнародному середовищі та на світовому ринку [9].

Стратегічне управління банку це діяльність, що направлена на досягнення якісних та кількісних цільових орієнтирів розвитку банку, здійснене шляхом своєчасних змін в організації бізнес-процесів у відповідь на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища, з урахуванням його ресурсного потенціалу.

Розвиток банківської установи проходить етапи життєвого циклу та впродовж них, може відбуватись прогрес чи регрес, який в свою чергу, потребує удосконалення в управлінні (рис. 1).

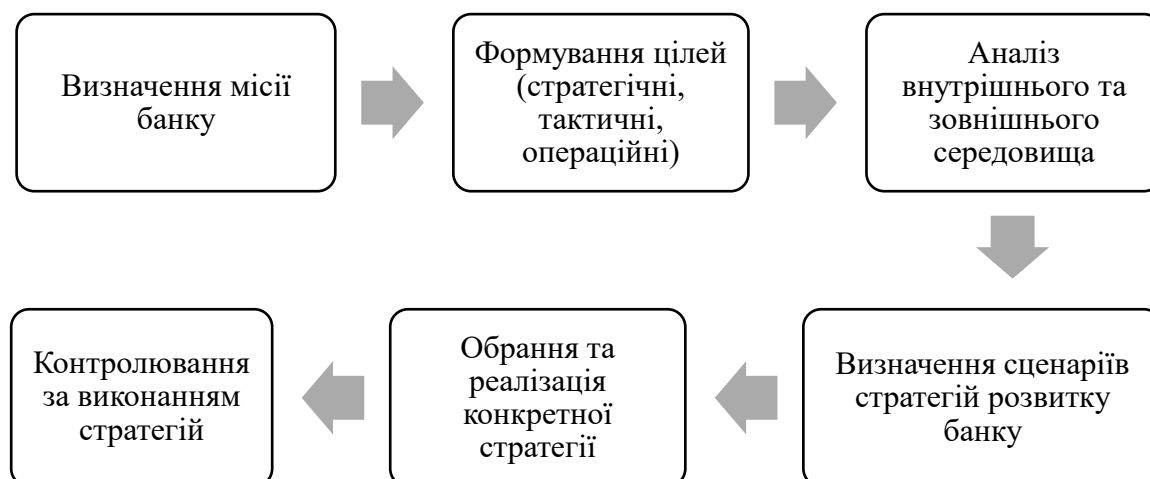

Рис. 1. Етапи стратегічного управління в банківській системі
Джерело: створено авторами при використанні інформації [10].

Як зазначає Н. С. Ситник [11] - банківська система є невід'ємною частиною економіки. Вона розвивається, трансформується і адаптується до тієї системи фінансових відносин, яка склалася в державі. Практична роль банківської системи визначається її участю в управлінні системою платежів і розрахунків, інвестиціях і кредитних операціях, що дозволяє банкам разом із іншими фінансовими посередниками акумулювати заощадження усіх суб'єктів фінансового ринку.

Насамперед, зовнішньоекономічна діяльність банків здійснюється через участь у міжнародних фінансових ринках. Банки взаємодіють з іншими фінансовими установами шляхом обміну різними фінансовими продуктами та послугами, такими як кредити, платіжні та касові послуги, управління активами, це дозволяє їм отримати доступ до додаткового капіталу та розширити свої можливості [12].

Управління валютним ризиком є ключовим аспектом зовнішньоекономічної діяльності банків. Банківські установи ведуть операції в різних валютах, що ставить їх перед викликом ефективного управління ризиками валютних коливань. Це може включати в себе застосування фінансових інструментів для захисту від зміни валютних курсів та розробку стратегій управління портфелем [7; 8].

Банки активно співпрацюють з міжнародними фінансовими організаціями та регуляторами з метою дотримання міжнародних стандартів та нормативів. Це включає в себе дотримання банками вимог щодо ліквідності, капіталу та ризик-орієнтованих нормативів, сприяє підвищенню стійкості та надійності міжнародного фінансового сектора.

У додаток до зазначених теоретичних аспектів, авторами було виділено ряд факторів, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність банків (рис. 2).

Рис. 2. Фактори, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність банків
Джерело: створено авторами при використанні інформації [13].

Загальна успішність банків у зовнішній сфері значною мірою залежить від їхньої здатності адаптуватися до постійно змінюючогося глобального економічного середовища, стратегічного планування та ефективного управління ризиками. Банки повинні враховувати різні правила та нормативи, які існують у різних країнах. Вони також повинні дотримуватися міжнародних стандартів, таких як Basel III- ці стандарти спрямовані на те, щоб унеможливити виникнення масштабних банкрутств та фінансових криз, а також збільшити стійкість банківської системи в цілому [14]. Багато країн у світі приймають та впроваджують положення Basel III у своєму законодавстві, сприяючи створенню більш стійкої та ефективної міжнародної банківської системи, тим самим регулюють капіталовкладення та ризики.

Зміни в геополітичному середовищі можуть впливати на міжнародні фінансові ринки і забезпечувати банкам нові можливості або ставити перед ними додаткові ризики [15].

Передбачення та аналіз глобальних економічних та політичних тенденцій є краєвидом успішного управління зовнішньоекономічними операціями. Комерційні банки повинні вивчати та розуміти міжнародні торговельні угоди, тарифні бар'єри, валютні коливання та геополітичні ризики. Інсайти, отримані з цього аналізу, допомагають банкам адаптуватися до змін у світовій економіці та розробляти ефективні стратегії для забезпечення стійкого росту. А також, аналіз впливу кризових ситуацій, зокрема пандемії COVID-19, на стратегії управління зовнішньоекономічними операціями комерційних банків є важливим тематичним напрямком досліджень у сучасній економічній науці. Пандемія COVID-19 викликала значні зміни у глобальному економічному середовищі, що спровокувало необхідність адаптації стратегій управління фінансовими ресурсами та зовнішньоекономічними операціями банків до нових реалій.

Одним із ключових аспектів управління зовнішньоекономічними операціями є глибоке розуміння глобального економічного середовища [16]. Банки повинні слідкувати за торговельними угодами, політичними змінами,

валютними курсами та іншими факторами, які можуть впливати на міжнародні фінансові потоки, зміни у міжнародних торговельних відносинах чи введення нових митних тарифів можуть вплинути на фінансові операції банків та їх клієнтів. Наприклад, повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році призвело до загострення геополітичного конфлікту та нестабільності у країні, як наслідок, збільшило ризики для банківських операцій, зокрема, ризик неплатоспроможності клієнтів, розрив контрактів та зменшення інвестицій, повна зміна стратегії фінансування, значні коливання курсів та зниження довіри до фінансової системи країни.

Не менш важливим аспектом є побудова міцних партнерських відносин з клієнтами та іншими фінансовими установами [17]. Банки повинні надавати своїм клієнтам не лише фінансові послуги, але й консультації з питань ризиків, ефективного управління грошовими потоками та інші консультаційні послуги. Також важливо укладати партнерські угоди з іншими банками та фінансовими установами для спільного розвитку та обміну інформацією [18].

Управління ризиками є ще одним важливим аспектом зовнішньоекономічних операцій. Валютні коливання, політичні та економічні ризики, кредитні ризики та інші фактори можуть впливати на фінансові результати банків [19]. Тому важливо мати ефективні стратегії управління цими ризиками, щоб зменшити можливі збитки та максимізувати прибуток.

Нарешті, інноваційні технології грають все більш важливу роль у зовнішньоекономічних операціях банків. Впровадження штучного інтелекту, блокчейн технологій, аналітики даних та інших цифрових інструментів може покращити ефективність, безпеку та швидкість операцій, що відкриває нові можливості для банків та їх клієнтів [20].

Висновки та пропозиції. Проведене теоретичне та практичне дослідження з вивчення стратегічних аспектів управління зовнішньоекономічними операціями для комерційних банків дозволило зробити наступні висновки: розуміння та управління різноманітними аспектами зовнішньої економіки, що включає в себе фінансові ризики, регуляторні вимоги, технологічні інновації та геополітичні фактори, є вкрай необхідними для забезпечення прибутковості, надійності та стабільності банківського бізнесу.

Для подальшої успішної роботи, комерційні банки повинні мати гнучкі стратегії, які дозволяють їм адаптуватися до швидкоплинних умов на міжнародних ринках. До цього відноситься не тільки реакція на економічні та фінансові тенденції, але й стірмке прогнозування майбутніх ризиків та можливостей.

Крім того, важливим фактором є побудова довгострокових партнерських відносин як з клієнтами, так і з іншими різноманітними фінансовими установами, бо саме це сприяє встановленню взаємовигідних відносин, обміну важливою інформацією та ресурсами.

Авторами було зазначено, що особливу увагу слід приділяти впровадженню інноваційних технологій, які допомагають підвищувати ефективність та безпеку операцій, а також розширювати спектр послуг для клієнтів.

Отже, стратегічні аспекти допомагають комерційним банкам успішно конкурувати на міжнародному ринку та забезпечувати не лише фінансовий успіх, але й підтримувати стійкий розвиток, сприяючи зростанню економіки в цілому. Таким чином, правильне управління зовнішньоекономічними операціями є ключем до досягнення конкурентних переваг та стійкого розвитку для комерційних банків як зараз, так і в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Козьменко С. М. Стратегічний менеджмент банку : навчальний посібник / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, І. В. Волошко. – Суми, 2003. – 734 с.
2. Харченко Т. О. Управління стратегією розвитку організації на основі аналізу помилок в умовах невизначеності [Електронний ресурс] / Т. О. Харченко // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2018. – Вип. 3(14). – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6852>.
3. Кривонос О. В. Управління зовнішньоторговельними операціями підприємства : магістерська робота / О. В. Кривонос, Ю. В. Мельник // Тернопільський національний економічний університет. Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин ім. Б.Д. Гаврилишина. – Тернопіль, 2018.
4. Євенко Т. І. Банківська система України: проблеми і перспективи розвитку / Т. І. Євенко // Економіка. – 2019. – № 6. – С. 40-41.
5. Бугель Ю. Напрями удосконалення сучасних методів управління банком / Ю. Бугель // Галицький економічний вісник. – 2018. – № 2 (27). – С. 157-163.
6. Вінниченко О. В. Фінансовий стан банку та методи його оцінки в Україні / О. В. Вінниченко, А. В. Гудзь // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2020. – № 69. – С. 217-228.
7. Дзюблук О. В. Валютна політика / О. В. Дзюблук. – Київ : Знання, 2007. – 422 с.
8. Дзюблук О. В. Оптимізація формування ресурсної бази комерційних банків / О. В. Дзюблук // Банківська справа. – 2017. – № 5. – С. 38-46.
9. Бестужева С. В. Теоретико-методичні аспекти вибору форми фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства / С. В. Бестужева // Економіка та суспільство. – 2023. – № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-60>.
10. Сейсебаєва Н. Г. Стратегічне управління комерційним банком у сучасних умовах нестабільного зовнішнього середовища (на прикладі ПАТ КБ «ПриватБанк») / Н. Г. Сейсебаєва, Т. О. Веремейчик // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2015. – Вип. 4. – С. 209-212.
11. Банківська система : навчальний посібник / Н. С. Ситник, А. В. Стасишин, Н. З. Блащук-Девяткіна, Л. О. Петик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. – 580 с.
12. Жигайло Г. Г. Фінансові інструменти: визнання та оцінка / Г. Г. Жигайло // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С. 12-13.
13. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності / І. О. Платонова // Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – № 13-14. – С. 125-129.
14. Гнаткович О. Фінансовий моніторинг та напрями його покращення / О. Гнаткович, Т. Овчиннікова, С. Смолінська // Економіка та суспільство. – 2022. – № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-14>.

15. Гатаулліна Е. І. Особливості сучасної структури банківської системи України / Е. І. Гатаулліна, М. Клименко // Економіка та суспільство. – 2022. – № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-27>.

16. Кредісова А. І. Управління зовнішньоекономічною діяльністю : навчальний посібник / А. І. Кредісова. – Київ., 2019. – 552 с.

17. Аналіз діяльності банківських установ на фінансовому ринку України [Електронний ресурс]. 2023. – Режим доступу: http://www.vtei.com.ua/doc/2023/konf2707/zb_fin.pdf.

18. Кредісова А. І. Зовнішньоекономічна діяльність : навчальний посібник / А. І. Кредісова. – Видання 6-те, перероб. та доп. – Київ : Центр учбової літератури, 2019. – 292 с.

19. Управління ресурсами комерційного банку [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/46989/1/ФЕБА_2020_072_Гречанінова.pdf.

20. Петручок Ю. В. Резерви покращення фінансового стану комерційного банку (на прикладі АТ КБ «ПриватБанк») : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю «072 — фінанси, банківська справа та страхування» / Ю. В. Петручок. – Тернопіль : ТНТУ, 2023. 111 с.

References

1. Kozmenko, S.M., Shpyh, F.I., & Voloshko, I.V. (2003). *Stratehichnyi menedzhment banku* [Strategic management of the bank].

2. Kharchenko, T.O. (2018). Upravlinnia stratehiieiu rozvytku orhanizatsii na osnovi analizu pomylok v umovakh nevyznachenosti [Management of the organization's development strategy based on the analysis of errors in conditions of uncertainty]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 3(14). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6852>.

3. Krivonos, O.V., & Melnyk, Y.V. (2018). *Upravlinnia zovnishnotorhovelnymy operatsiiamy pidpriemstva* [Management of foreign trade operations of the enterprise]. [Master's thesis; Ternopil National Economic University B.D. Havrylyshyn].

4. Yevenko, T.I. (2019). Bankivska systema Ukrainy: problemy i perspektyvy rozvytku [Banking system of Ukraine: problems and prospects of development]. *Ekonomika – Ekonomy*, 6, 40-41.

5. Bugel, Y. (2018). Napriamy udoskonalennia suchasnykh metodiv upravlinnia bankom [Directions for improving modern methods of bank management]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 2(27), 157-163.

6. Vinnichenko, O.V., & Gudza, A.V. (2020). Finansovy stan banku ta metody yoho otsinky v Ukraini [Financial condition of the bank and methods of its assessment in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Economics of Transport and Industry*, 69, 217-228.

7. Dziublyuk, O.V. (2007). *Valiutna polityka* [Currency policy]. Znannya.

8. Dziublyuk, O.V. (2017). Optymizatsiia formuvannia resursnoi bazy komertsiiynykh bankiv [Optimization of the formation of the resource base of commercial banks]. *Bankivska sprava – Banking business*, (5), 38-46.

9. Bestuzheva, S.V. (2023). Teoretyko-metodychni aspekty vyboru formy finansovoho zabezpechennia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [Theoretical and methodological aspects of choosing the form of financial support for foreign economic activity of the enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (47). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-60>.

10. Seisebaeva, N.G., & Veremeychuk, T.O. (2015). Stratehichne upravlinnia komertsiiinym bankom u suchasnykh umovakh nestabilnoho zovnishnoho seredovyscha (na prykladi PAT KB «PryvatBank») [Strategic management of a commercial bank in modern conditions of an unstable external environment (on the example of PJSC CB "PrivatBank")]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of Odesa National University. Economics*, 4, 209-212.

11. Sytnyk, N.S., Stasyshyn, A.V., Blashchuk-Devyatkina, N.Z., & Petyk, L.O. (2020). *Bankivska systema [Banking system]*. Ivan Franko National University of Lviv.
12. Zyhaylo, G.G. (2005). *Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka [Financial instruments: recognition and evaluation]*. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 1*, 12-13.
13. Platonova, I.O. (2020). *Teoretychni zasady mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Theoretical foundations of mechanisms of state regulation of foreign economic activity]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, (13-14)*, 125-129.
14. Hnatkovych, O., Ovchinnikova, T., & Smolinska, S. (2022). *Finansovyi monitoring ta napriamy yoho pokrashchennia [Financial monitoring and directions of its improvement]*. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society, 38*. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-14>.
15. Gataullina, E.I., & Klimenko, M. (2022). *Osoblyvosti suchasnoi struktury bankivskoi systemy Ukrainy [Features of the modern structure of the banking system of Ukraine]*. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society, (37)*. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-27>.
16. Kredisova, A.I. (2019). *Upravlinnia zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu [Management of foreign economic activity]*.
17. *Analiz diialnosti bankivskykh ustanov na finansovomu rynku Ukrainy [Analysis of banking institutions in the financial market of Ukraine]*. (2023). http://www.vtei.com.ua/doc/2023/konf2707/zb_fin.pdf.
18. Kozak, Y.G. (2019). *Zovnishnoekonomichna diialnist [Foreign economic activity]*. Edition 6th, revised and supplemented. Center for Educational Literature.
19. *Upravlinnia resursamy komertsiinoho banku [Resource management of a commercial bank]*. (2020). https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/46989/1/ФЕБА_2020_072_Гречанинова.pdf.
20. Petrushok, Y.V. (2023). *Rezervy pokrashchennia finansovoho stanu komertsiinoho banku (na prykladi AT KB «PryvatBank») [Reserves for improving the financial condition of a commercial bank (on the example of JSC CB "PrivatBank")]*. [Qualification work for obtaining a master's degree]. TNTU.

Отримано 06.03.2024

UDC 338

Yevhen Lisenyi

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Management, Marketing and Entrepreneurship
Kharkiv National University named after V.N. Karazina (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: liseniy.evgeniy@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-9031-9060>

Vladlena Samoilo

Student of the Department of Management, Marketing and Entrepreneurship
Kharkiv National University named after V.N. Karazina (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: Vlada2003sam@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0346-2708>

STRATEGIC ASPECTS OF FOREIGN ECONOMIC OPERATIONS MANAGEMENT FOR COMMERCIAL BANKS

The article analyzes the strategic aspects of managing foreign economic operations for commercial banks, disclosing their importance, challenges and prospects in the current global economic environment. In particular, the article examines the role of commercial banks in providing financial support and services for international operations, the key challenges they face, and potential development strategies.

The purpose of the article is to clarify key aspects of this topic, from discussing the role of banks in financing international operations to the importance of strategic risk management and reviewing the latest technologies that affect this sector.

The purpose of the article is to explore the importance of banks in financing and providing financial support for international operations of businesses and investors, to consider various strategies and methods of managing financial, currency and geopolitical risks faced by banks in foreign economic operations, and to study the impact of innovative technologies such as blockchain, artificial intelligence, process optimization and increasing the efficiency of managing foreign economic operations of commercial banks.

In today's world, the economy is becoming increasingly globalized, which means that business transactions cross national borders. Commercial banks that manage their cross-border operations properly can provide all their customers with access to financial services anywhere in the world. Foreign economic operations include international trade, which is an important source of economic growth for many countries, and commercial banks that provide financial support and services for international trade contribute to the development of international economic relations.

Proper management of foreign economic operations helps banks to significantly reduce the risks associated with currency fluctuations, political instability, or other economic or political factors.

Keywords: *strategic aspects; banking system; management; foreign economic activity; financial services; economy.*

Fig.: 1. References: 20.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-310-328](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-310-328)

УДК 336.7:004:316.772.5

JEL classification: G10, G18, E44, O32

Марина Валеріївна Рябокінь

кандидат економічних наук, доцент,
проректор з навчально-методичної роботи

Київський інститут бізнесу та технологій (Київ, Україна)

E-mail: marina.riabokin@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6724-9498>

ResearcherID: [AGZ-6858-2022](https://orcid.org/0000-0002-6724-9498). **Scopus:** [59171974600](https://orcid.org/0000-0002-6724-9498)

Євген Володимирович Котух

кандидат технічних наук, доцент

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна)

E-mail: yevgenkotukh@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4997-620X>

SCOPUS ID: [57215274481](https://orcid.org/0000-0003-4997-620X). **ResearcherID:** [15779883](https://orcid.org/0000-0003-4997-620X)

Олексій Ігорович Папилев

технічний продакт овернер, ТОВ «Лайфселл» (Київ, Україна)

E-mail: alex.papylev@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-9806-8743>

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЇ DEERFAKE НА FINTECH СЕКТОР: ПОТОЧНИЙ СТАН В УКРАЇНІ ТА СТРАТЕГІЇ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

У статті розглянуто вплив технології deepfake на FinTech сектор України та наведено стратегії запобігання кібершахрайству. З метою визначення рівня готовності українського FinTech сектору до викликів, пов'язаних з deepfake, було проведено опитування, яке виявило недостатню готовність учасників ринку до подібного роду ризиків. Особливу увагу приділено методам, які дозволяють зловмисникам імітувати клієнтів та фінансових посадових осіб для доступу до конфіденційної інформації та здійснення шахрайських транзакцій. У статті наведено аналіз найбільш ефективних стратегій запобігання таким загрозам, включаючи впровадження технологій виявлення deepfake, покращення цифрової гігієни користувачів та удосконалення правових і регуляторних рамок.

Ключові слова: технологія deepfake; інновації; фінтех; кіберзлочинність; штучний інтелект; шахрайство.

Рис.: 9. Табл.: 2. Бібл.: 20.

Постановка проблеми. Будь-які інновації завжди неоднозначно сприймаються суспільством, адже вони спричиняють зміни у звичних процесах та загострюють відчуття невизначеності у користувачів. Інновації у FinTech секторі не є винятком, адже клієнти більше звикли довіряти традиційним фінансовим установам, які мають багаторічну репутацію. І хоча FinTech інновації забезпечують зручність та пришвидшують здійснення фінансових операцій, вони також відкривають нові можливості для зловживань і шахрайства.

Одна з таких загроз – технологія deepfake. Вона може стати причиною хаосу та зловживань не лише у сфері FinTech, але й у кількох інших галузях, якщо залишити її без контролю.

Deepfake в галузі FinTech, з їхньою дивовижною здатністю переконливо відтворювати автентичну взаємодію, підривають довіру користувачів до цифрових фінансових систем. Масштаб цієї екзистенційної загрози підкреслюється відсутністю комплексних гарантій і неадекватністю механізмів виявлення. Майбутнє FinTech знаходиться на хиткому роздоріжжі, де ризики deepfakes є значною перешкодою для довіри та надійності фінансових послуг.

Зростання deepfake та генеративного ШІ становить собою серйозний виклик, до якого потрібно бути готовим учасникам FinTech ринку та застосувати превентивну стратегію.

Відповідно до нещодавнього звіту платформи перевірки особи Sumsb, у 2023 році кількість інцидентів deepfake у секторі фінансових технологій зросла на 700 % порівняно з попереднім роком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті [3] Т. Нгуен та співавтори надають огляд технологій глибокого навчання, що використовуються для створення та виявлення deepfakes, включаючи певні приклади застосування у фінансовому секторі. І. Гудфеллоу та співавтори у [5] розкривають алгоритми роботи Generative Adversarial Networks (GANs) - базової технології, що використовується deepfakes. П. Коршунов [10] та інші роблять оцінку загроз, які представляють deepfakes для систем розпізнавання облич, зокрема використовуючи сценарії притаманні фінансовому сектору. М. Вестерлунд [18] пропонує огляд розвитку технології deepfakes і її потенційних загроз у різних секторах, включаючи фінансовий. С. Агарвал та співавтори у [13] дослідили методи захисту від deepfakes, які можуть бути корисним для фінансового сектору. Ю. Мірські та інші у [11] пропонують докладний огляд методів створення та виявлення deepfakes, з оцінкою впливу на різні галузі, включаючи фінансову. Р. Чесні та співавтори [2] обговорюють правові та етичні наслідки deepfakes, які можуть вплинути на фінансовий сектор через загрози приватності та безпеки. Дж. Чжан та колеги у [19] пропонують аналіз ризиків та заходів зменшення впливу deepfakes у фінансовому секторі. Брати Гупта у [8] також приділяють увагу більш систематичному огляду впливу deepfakes на фінансові ринки, включаючи потенційні загрози та стратегії їхнього усунення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблема впливу технології deepfake та стратегії запобігання кіберзлочинності у FinTech секторі є малодослідженою в українському науковому просторі та потребує глибшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності та способів, якими deepfakes можуть становити значну загрозу індустрії FinTech, аналіз поточного стану готовності українського FinTech сектору до протидії deepfake-шахрайству та визначення ефективних стратегій запобігання/мінімізації ризиків deepfake у FinTech сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Deepfake – це слово, утворене від «глибоке навчання» та «підробка». Deepfake – це методика синтезу автентичної інформації щодо людини, яка базується на штучному інтелекті.

Найчастіше використовується зловмисниками для поєднання і накладення одних зображень та відео на інші зображення або відеоролики. Результати належать до гіперреалістичних відео чи аудіозаписів, що створюються за допомогою штучного інтелекту (ШІ). Ці ілюзії, створені ШІ, настільки переконливі, що можуть імітувати вигляд та голоси людей з дивною точністю.

У міру того, як deepfake стає більш вдосконалим та доступним, фінансові установи стикаються з новими загрозами шахрайства, які ставлять під сумнів основи довіри, безпеки та конфіденційності даних у секторі, від онлайн-банкінгу до комунікацій.

Потенціал deepfake для імітації клієнтів, чиновників чи будь-якої ключової особи у фінансових транзакціях відкриває «скриньку Пандори» з можливостями шахрайства.

В основі технології deepfake лежить перетин ШІ та машинного навчання. Інакше кажучи, deepfakes створюються за допомогою складних алгоритмів, які вчаться на величезних обсягах даних, включаючи зображення, відео та аудіозаписи реальних людей. Ці алгоритми аналізують тонкощі людських виразів обличчя, жестів та мовленнєвих моделей. З часом вони стають вправними у синтезі контенту, що імітує ці людські характеристики, що призводить до відео або аудіозаписів, які виглядають абсолютно реальними [15].

Шахрайство у фінансовій сфері вже не нове явище: воно таке ж старе, як сама галузь [20]. Традиційно фінансове шахрайство охоплює ряд обманних практик, від підроблення чеків до крадіжки ідентичності, спрямованих на нелегальне отримання грошей або майна. Однак цифровізація призвела до виникнення вдосконалих тактик кібершахрайства – і технологія deepfake є ще одним потужним інструментом в арсеналі шахраїв.

Технологія deepfake збільшує загрозу шахрайства, дозволяючи зловмисникам створювати дуже переконливі фальшиві аудіо та відеозаписи. Ці записи можуть бути використані для імітації ключових осіб у фінансових транзакціях, таких як банківські працівники, керівники компаній або самі клієнти.

GSMA провели опитування по всьому світу стосовно цифрової гігієни та усвідомлення захисту власних даних. Результати опитування наведені на табл. 1.

З наведених даних видно, що не зважаючи на те, що зйомка та зберігання фотографій і відео є популярними у більшості країн, користувачі смартфонів також часто використовують свої телефони для взаємодії з банківськими рахунками. Респонденти з Азії, Африки та Латинської Америки частіше використовують свої телефони для роботи.

Поліція Сінгапуру (SPF) опублікували свій звіт про шахрайство та кіберзлочинність за 2023 рік, у якому наведені ключові тенденції, пов'язані з шахрайством та кіберзлочинністю за минулий рік (рис. 1).

Таблиця 1

Результати опитування GSMA щодо використання респондентами
можливостей смартфонів, %

Дія	США	Велика Британія	Іспанія	Франція	Німеччина	Японія	Корея	Індія	Китай	Бразилія	ПАР
Багато знімаю і зберігаю фотографії та відео	67	73	75	74	55	52	65	72	75	72	72
Взаємодію зі своїм банківським рахунком або іншими фінансовими інструментами	63	78	69	62	46	48	50	66	70	73	78
Зберігаю платіжну інформацію, що використовується для покупки товарів онлайн або в магазинах	57	69	62	49	45	40	57	65	61	60	55
Зберігаю паролі та/або PIN-коди для різних облікових записів	45	46	47	44	41	39	47	58	56	57	49
Зберігаю медичну інформацію або інформацію про здоров'я	42	35	30	30	30	33	30	47	51	41	49
Використовую телефон для роботи	32	30	32	29	32	31	28	36	41	35	28
Зберігаю паспорт, водійські права або іншу конфіденційну інформацію	30	34	25	33	23	27	29	35	39	34	30
Зберігаю інформацію з вище переліченого	30	32	27	26	24	25	25	32	32	28	25
Нічого з вищепереліченого	7	4	5	6	9	7	5	6	6	4	6

Джерело: [6].

Кількість випадків шахрайства та кіберзлочинності за даними SPF зростає на 49,6 % до 50 376 у 2023 році порівняно з 33 669 випадками у 2022 році. Шахрайство (включаючи шахрайство зі шкідливим програмним забезпеченням) становило 92,4 % випадків у 2023 році, причому загальна кількість випадків шахрайства зростає на 46,8 % до 46 563 у 2023 році з 31 728 випадків у 2022 році. Шахрайство з працевлаштуванням, шахрайство з електронною комерцією, фальшиві дзвінки друзів, шахрайство з фішингом та інвестиційне шахрайство також залишаються п'ятіркою найпоширеніших видів шахрайства у 2023 році [16].

	Загальна кількість випадків	Загальна кількість втрат	Середня сума втрат на випадок
1 Шахрайства з працевлаштуванням	9,914	\$135.7 млн.	\$13,692 (↓24.3%)
2 Шахрайства з електронною комерцією	9,783	\$13.9 млн.	\$1,428 (↓68.2%)
3 Шахрайства з дзвінками від підставних друзів	6,859	\$23.1 млн.	\$3,373 (↓19.7%)
4 Фішингові шахрайства	5,938	\$14.2 млн.	\$2,394 (↑2.4%)
5 Інвестиційні шахрайства	4,030	\$204.5 млн.	\$50,754 (↓20.5%)
6 Використання шкідливого ПЗ	1,899	\$34.1 млн.	\$17,960 (Н/Д)
7 Підставні акаунти в соцмережах	1,570	\$9.7 млн.	\$6,184 (↑177.2%)
8 Кредитні шахрайства	914	\$6.1 млн.	\$6,676 (↓26.5%)
9 Шахрайства з інтернет знайомствами	913	\$39.8 млн.	\$43,677 (16.0%)
10 Фейкові урядові посадовці	893	\$92.5 млн.	\$103,657 (↓18.2%)

Рис. 1. Найпоширеніші шахрайства, які були зареєстровані в Сінгапурі у 2023 році

Джерело: [16].

Довіра є дуже важливим елементом відносин фінансової установи та клієнта, адже клієнти довіряють свої особисті та фінансові дані установам з очікуванням максимальної конфіденційності та безпеки. deepfakes вносять розлад у цей зв'язок. Якщо клієнт не може бути впевненим, що працівник фінустанови, з яким він спілкується відразу на відеодзвінку, є справжнім, або якщо установа не може довіряти автентичності інструкцій, отриманих від людини, яка, мабуть, є високопоставленим керівником, то сама основа довіри починає руйнуватися. Зниження довіри може мати довготривалі наслідки та стримувати клієнтів від співпраці з цифровими банківськими та фінансовими послугами або підривати довіру інвесторів.

Технології deepfakes можуть негативно впливати на індустрію FinTech таким чином (рис. 2):

1. Крадіжка ідентичності та шахрайські транзакції. Технологія deepfake дозволяє зловмисникам створювати дуже переконливі фальшиві відео або аудіозаписи осіб. У контексті FinTech це може бути використано для підробки клієнтів або навіть вищих керівників у фінансових установах. За допомогою цих відео зловмисники можуть потенційно отримати доступ до конфіденційної інформації, маніпулювати фінансовими транзакціями або авторизувати шахрайські платежі.

Рис. 2. Вплив технологій deepfakes на FinTech сектор

Джерело: складено авторами за матеріалами [12].

2. Атаки з використанням соціальної інженерії. Технологія deepfakes використовується для підвищення ефективності атак з використанням соціальної інженерії. Все, що ще вчора шахраї робили використовуючи велику кількість різноманітних рішень, сьогодні втілюється в життя завдяки технологічній еволюції «human engineering» та автоматизується за допомогою генеративних моделей. Шляхом створення фальшивих відео або аудіозаписів довірених осіб шахраї можуть ввести в оману працівників або клієнтів, щоб вони розкрили конфіденційну інформацію або виконали несанкціоновані дії. Це може призвести до витоку даних, фінансових втрат або навіть зміни репутації для фінансових установ.

3. Маніпулювання ринком. У світі фінансів довіра та авторитет надзвичайно важливі. deepfakes можуть підірвати цю довіру, поширюючи недостовірну інформацію або маніпулюючи настроями на ринку. Наприклад, фальшиві відео впливових осіб, які роблять недостовірні заяви про акції або криптовалюти, можуть спричинити панічний продаж або штучні коливання цін, що призведе до значних фінансових втрат для інвесторів.

4. Фальшиві докази в судових процесах. Технологія deepfakes може негативно впливати на судові процеси в індустрії FinTech. Шахраї можуть використовувати підроблені аудіо або відеодокази, щоб підтримати хибні твердження або анулювати законні транзакції. Це може ускладнювати розслідування, подовжувати судові процеси і, в кінцевому підсумку, підірвати цілісність правової системи.

5. Фішинг та атаки з використанням шкідливого програмного забезпечення. Deepfakes також можуть бути використані в атаках фішингу та шкідливого програмного забезпечення, які спрямовані на фізичних або юридичних осіб у FinTech секторі. Шляхом підробки довірених сутностей через фальшиві відео або аудіозаписи кіберзлочинці можуть заманювати жертв до клікання на шкідливі посилання, завантаження файлів з вірусами або надання конфіденційної інформації. Це може призвести до витоку даних, фінансової крадіжки або компрометації систем.

6. «Підрив» репутації. Збереження гарної репутації має вирішальне значення для приваблення клієнтів та інвесторів для FinTech компаній. Однак технологія deepfakes становить серйозну загрозу збереженню позитивної репутації. Один переконливий відеоролик, у якому генеральний директор підтримує неетичні практики або робить образливі висловлювання, може завдати величезної шкоди репутації всієї організації, призводячи до втрати довіри та авторитету на ринку.

7. Виклики відповідності регулятивним вимогам. Зростання deepfakes створює виклики відповідності регулятивним вимогам для індустрії FinTech. Регуляторні органи можуть мати складнощі у виявленні та запобіганні поширенню шахрайського вмісту deepfakes, що призводить до прогалин у регулятивних рамках. До того ж використання deepfake у фінансових злочинах може змусити регуляторів запроваджувати більш суворі правила та вимоги відповідності, що збільшує операційне навантаження для фінансових установ.

8. Зниження довіри до цифрових ідентичностей. У цифровому світі довіра до цифрових ідентичностей є вирішальною. Однак поширення технології deepfakes загрожує цій довірі. Зі зростанням складності й поширенням deepfakes люди можуть стати більш скептичними до цифрових комунікацій та транзакцій, що призведе до неприйняття FinTech-рішень та стримуванню темпів розвитку галузі [1].

З метою визначення поточного стану готовності українського FinTech сектору до deepfakes нами було ініційовано та, за підтримки Асоціації фінтех та інноваційних компаній (далі – UAFIC), проведено опитування. Опитування мало на меті визначити рівень розуміння учасників FinTech-ринку сутності, каналів впливу та потенційних ризиків deepfakes на їхні бізнес-процеси.

У процесі опитування ми попросили респондентів проранжувати ризики deepfakes, які описані вище, в порядку їх потенційної загрози для діяльності FinTech сектору (рис. 3). Результати підтвердили гіпотезу, що найбільшими ризиками респонденти вважають репутаційні ризики та ризики комплаєнсу. Очевидно, що ці ризики можна назвати стратегічними, бо їх вплив має значні негативні перспективи для будь-якого підприємства саме у часі. Фішинг, вразливості цифрової ідентичності, атаки, крадіжки, фальшиві транзакції та маніпулювання ринком – це прийоми та методи, що підтверджують тактичні

ризиків середньої та короткострокової перспективи та мають менш негативний вплив і наслідки, але зазначаються респондентами як актуальні та релевантні. Українське правосуддя не має прецедентів зі створенням та/або маніпулюванням фальшивими доказами в судових процесах, але цей ризик також з'явився в результаті обробки зібраних даних.

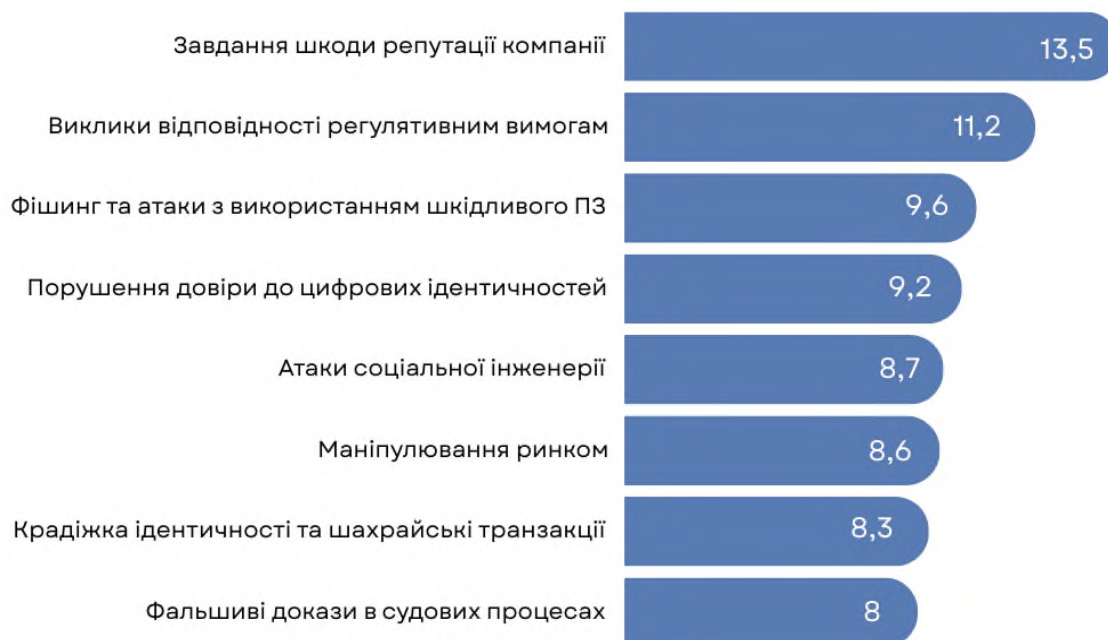

Рис. 3. Ранжування ризиків *deepfakes* за рівнем їх потенційної загрози діяльності FinTech сектору України

Джерело: складено авторами за результатами проведеного опитування.

Очевидним є той факт, що кожен користувач цифрових сервісів має дотримуватись правил кібергігієни та з обережністю використовувати програмні додатки, що збирають біометричні дані, особливо в соціальних мережах. 83 % опитаних респондентів підтвердили, що вони постійно використовують біометричну автентифікацію (обличчя, голос чи відбиток пальця), 6 % – використовували, але відмовились. Зазначимо, що будь-який *biometric fingerprint* (біометричний слід, біометричні дані) зберігається у захищеній області пам'яті смартфона з обмеженими можливостями доступу для злоумисників. Процес порівняння «обличчя» із шаблоном в процесі біометричної аутентифікації також відбувається у захищеному режимі. З погляду клієнт-серверної архітектури «цифровий ключ» обличчя не передається у відкритому вигляді, використання асиметричної криптографії дозволяє використовувати лише публічний ключ, а приватна частина ключової пари знаходиться виключно на смартфоні в коді ОС. Тобто за умов використання біометричної автентифікації на смартфоні у якомусь фішинговому додатку, неможливо перевикористати «відбиток» у додатку банку. Аналогічна ситуація використанням додатків у соціальних мережах, які створюють нові образи з використанням ваших біометричних даних (фото, відео) (рис. 4).

Ці показники свідчать про доволі низьке усвідомлення користувачами потенційних ризиків *deepfake*-шахрайств з використанням їхніх персональних даних. При цьому 94 % опитаних представників *FinTech*-ринку знають, що таке *deepfakes*, проте, лише 45 % відповіли, що вважають це потенційною загрозою для їхнього бізнесу. На питання щодо потенційного рівня ризику *deepfakes* у *FinTech* секторі, за п'ятибальною шкалою, ми отримали середнє значення на рівні 4,5 бала.

Рис. 4. Поточний стан використання біометричної автентифікації фахівцями *FinTech*

Джерело: складено авторами за результатами проведеного опитування.

Респонденти засвідчили, що використовують у своїй діяльності відповідні заходи безпеки та ідентифікації клієнта (рис. 5).

Рис. 5. Поточний стан використання технологій ШІ фахівцями *FinTech*

Джерело: складено авторами за результатами проведеного опитування.

Для мінімізації ризиків deepfake-шахрайства необхідний багатокомпонентний підхід до кіберзахисту та захисту даних. Цей підхід повинен бути активним, динамічним і охоплювати комбінацію технологій, відповідність регуляторним вимогам, постійний моніторинг та усвідомленість спільноти [15].

Рис. 6. Поточний стан використання фахівцями FinTech додатків, які створюють нові образи з використанням біометричних даних
Джерело: складено авторами за результатами проведеного опитування.

При ідентифікації клієнта FinTech компанії можуть використовувати різноманітні заходи, які мають на меті забезпечення цифрової безпеки. Опитані представники FinTech сектору найчастіше у своїй діяльності використовують багатофакторну автентифікацію – 74 %, та біометрію обличчя – 68 % (рис. 7).

Рис. 7. Заходи безпеки та ідентифікації, які використовують фахівці фінтеху
Джерело: складено авторами за результатами проведеного опитування.

При поєднанні кількох інструментів ідентифікації клієнтів суттєво підвищується ефективність заходів безпеки FinTech сервісів. За результатами опитування встановлено, що 67 % FinTech-компаній у своїй діяльності використовують більше ніж один інструмент ідентифікації клієнта (рис. 8).

Рис. 8. Кількість інструментів, які використовують фахівці FinTech для ідентифікації клієнта

Джерело: складено авторами за результатами проведеного опитування.

Майже 70 % опитаних представників FinTech-сектору констатували, що їхні компанії мають дуже низький та низький рівень готовності до викликів deerfake-шахрайства. Проте, ряд компаній працюють над створенням стратегій запобігання таким шахрайствам (44 %), деякі вже її мають (17 %), а 39 % - не вбачають в цьому потреби сьогодні (рис. 9).

Рис. 9. Інформація щодо наявності/відсутності стратегій запобігання шахрайству у вітчизняних FinTech компаніях

Джерело: складено авторами за результатами проведеного опитування.

Опитані учасники FinTech-сектору зазначили, що обов'язковими заходами в контексті запобігання deepfakes у їхній діяльності мають бути:

- багатофакторна автентифікація;
- розширення переліку цифрових навичок;
- внутрішня корпоративна безпека;
- створені рекомендації для запобігання;
- моніторинг транзакцій та співпраця з правоохоронними органами.

З метою пом'якшення ризиків deepfake-шахрайства доцільно використовувати різноманітні комбінації інструментів та застосовувати різні заходи безпеки, вибір яких залежить від специфіки діяльності фінансової установи. До таких інструментів (заходів) відносяться:

1. Технологічні рішення та інновації:

- виявлення deepfake за допомогою ШІ та машинного навчання. Використовуючи ті ж технології, які дозволяють створювати deepfake, фінансові установи можуть запровадити вдосконалені алгоритми ШІ, призначені для виявлення аномалій і неузгодженостей у звукових та відеофайлах, які можуть вказувати на deepfake. Ці інструменти аналізують різні аспекти, такі як вираз обличчя, рухи губ та мовні моделі, для виявлення розбіжностей, які важко помітити людині;

- blockchain для цифрової верифікації. Впровадження технології блокчейну може покращити цілісність цифрових ідентичностей та транзакцій. Створюючи незмінний реєстр для перевірки автентичності документів та комунікацій, блокчейн може забезпечити надійний захист від маніпуляцій інформацією;

- покращена біометрична верифікація. Розробка більш удосконалених методів біометричної верифікації, що здатні виявляти «живість» суб'єкта, може допомогти протидіяти імітаціям deepfake. Техніки, такі як тривимірне картографування обличчя, розпізнавання райдужки та аналіз текстури шкіри, можуть додавати шари безпеки, які більш стійкі до технології deepfake.

2. Посилення політик та протоколів:

- регулярні аудити безпеки. Проведення ретельних та регулярних аудитів систем безпеки та протоколів гарантує, що вразливості виявляються та вирішуються негайно. Ці аудити повинні включати оцінку можливих загроз deepfake та ефективності інструментів їх виявлення.

- навчання співробітників. Обізнаність співробітників щодо природи та ризиків deepfake є ключовим. Програми навчання повинні включати виявлення ознак спроб deepfake, протоколи перевірки інформації та повідомлення про підозрілі дії;

- навчання клієнтів. Інформування клієнтів про потенційні ризики deepfake, надання порад щодо захисту їх облікових записів та особистої інформації може надати їм можливість бути більш обачними та обережними у своїх взаємодіях.

3. Регуляторна/галузева співпраця:

- обмін інформацією. Фінансові установи можуть скористатися обміном інформацією та найкращими практиками, що стосуються виявлення та запобігання deerfake. Спільні зусилля, через асоціації галузі або партнерства, можуть покращити загальну безпеку [14];

- просування регуляторних стандартів. Співпраця з політиками для розробки регуляцій та стандартів, спеціально призначених для технології deerfake, може допомогти встановити єдиний підхід до мінімізації її ризиків. GSMA активно працює над стратегією запобігання шахрайству у світі мобільного зв'язку [7].

4. *Етичні питання та приватність:* при реалізації цих заходів надзвичайно важливо забезпечити баланс між підвищенням рівня безпеки та повагою до приватності та етичними моментами. Будь-які технологічні або процедурні зміни повинні відповідати законам приватності та поважати права окремих осіб.

Існує безліч стратегій, доступних для професіоналів у сфері фінансових технологій, залежно від їх екосистеми, обмежень і конкретних потреб. Кожна з цих стратегій має свої переваги та недоліки (табл. 2). Вибір стратегії залежить від багатьох факторів та умов діяльності кожного конкретного суб'єкта FinTech ринку. Поєднання кількох методів може запропонувати більш комплексний захист від технології deerfake, яка постійно розвивається.

Наразі, Україна приєдналась до глобальної співпраці щодо безпечного розвитку ШІ. Міністерство цифрової трансформації України разом з партнерами та профільними експертами розробили рекомендації з відповідального використання штучного інтелекту в медіа та працюють над рекомендаціями щодо запобігання проявам шахрайства із застосуванням ШІ.

Також важливо, щоб держава нормативно урегулювала процеси запобігання deerfakes у FinTech секторі. Цю тезу підтверджують представники опитаних FinTech компаній – 89 % вважають, що держава обов'язково має долучатись до цих процесів та створювати відповідні регуляторні механізми.

Загалом фахівці українського FinTech сектору прогнозують, що у середньостроковій перспективі вітчизняний ринок очікують прояви ризиків deerfake-шахрайств. Тому, фінтехам варто заздалегідь готуватись до подібних кейсів, запроваджувати відповідні правила безпеки та рекомендації, у тому числі у співпраці з органами державної влади.

Таблиця 2

Стратегії запобігання/мінімізації ризиків deepfake у FinTech сфері

Стратегія	Суть	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Біометрія обличчя та 3D Liveness	Біометрія обличчя аналізує просторову глибину та унікальні риси обличчя користувача у порівнянні зі збереженими даними. Виявлення 3D Liveness вимагає від користувача виконання певних дій (моргання або посмішка) для підтвердження фізичної присутності під час автентифікації	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Посилює захист від маніпуляцій із відео deepfake за рахунок поєднання біометрії обличчя та 3D Liveness шляхом перевірки автентичності ідентифікаторів користувачів. ✓ Покращена взаємодія з користувачем: впровадження біометрії обличчя та 3D Liveness зменшує потребу в громіздких методах автентифікації, таких як введення довгих паролів або відповіді на контрольні запитання 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Може знадобитися значний обсяг пам'яті для даних користувача. ✓ Хибнопозитивні та хибнонегативні помилки: біометричні системи обличчя можуть час від часу генерувати хибні прийоми або відхилення, що призводить до неточної автентифікації.
Voice Liveness Detection	Технологія боротьби з шахрайством, яка перевіряє автентичність абонентів, аналізуючи їхні унікальні голосові шаблони. Ця технологія аналізує не лише зміст мови, але й висоту, тон та інші вокальні атрибути, унікальні для кожної людини.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Підвищує безпеку фінансових операцій, що проводяться телефоном, як з погляду автентифікації клієнта, так і перевірки співробітників; ✓ Зменшує ризик використання згенерованих deepfake голосів для маніпулювання конфіденційною інформацією, доступу до зон обмеженого доступу або вчинення шахрайства 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Вимагає збору та підтримки голосових даних для кожного користувача, що може мати наслідки для зберігання та конфіденційності. ✓ Помилкові спрацьовування можуть призвести до непотрібної відмови в доступі або затримок в обробці запитів
Відбитки пальців пристрою та браузера	Відбитки пальців працюють шляхом збору кількох точок даних на пристрої користувача та атрибутах браузера, таких як операційна система, версія браузера, роздільна здатність екрана та встановлені плагіни. Потім ці атрибути об'єднуються в унікальний ідентифікатор – відбиток пальця.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Покращує безпеку, додаючи додатковий рівень автентифікації, крім облікових даних. ✓ Запобігає атакам на захоплення облікових записів, виявляючи підозрілі пристрої, які мають доступ до облікових записів користувачів. ✓ Потенційно може виявити шахрайських пристроїв і застосувати профілактичні заходи. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Може викликати занепокоєння щодо конфіденційності для клієнтів, оскільки він збирає дані про їхні пристрої та звички вебперегляду. ✓ Реалізація може вплинути на взаємодію з користувачем, оскільки деякі користувачі можуть сприймати відбитки пальців як нав'язливі.

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
Виявлення емулятора та віртуальної машини	Технологія базується на аналізі багатьох атрибутів пристрою або середовища користувача, таких як характеристики апаратного забезпечення, запущені процеси та унікальні конфігурації системи. Потім ці деталі порівнюються з шаблонами, які зазвичай асоціюються з емульованими пристроями або віртуальними машинами. Якщо система виявить збіг, вона заблокує доступ або позначить транзакцію як потенційно зловмисну, спонукаючи до подальшого дослідження та виправлення.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Покращений рівень безпеки за рахунок посилення загальної системи безпеки фінансових програм і служб від складних кібератак та deepfake. ✓ Протидія експлойтам API та внутрішнім загрозам. ✓ Покращена розвідка про загрози (використання технології дозволяє організації отримати більше розуміння нових загроз і тенденцій, допомагаючи їм попереджати кіберзлочинців). 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Помилкові спрацьовування (технологія може давати хибні спрацьовування, потенційно блокуючи законних користувачів або транзакції). ✓ Необхідні постійні оновлення, адже кіберзлочинці постійно розробляють нові методи та контрзаходи, щоб обійти системи виявлення.
KYC Solutions «Знай свого клієнта»	Ці рішення включають комплексний процес перевірки клієнтів, спрямований на мінімізацію ризику шахрайства з особистими даними та інших форм фінансових злочинів. Процеси KYC складаються з різних компонентів, таких як перевірка документів, біометрична автентифікація та оцінка ризиків, щоб забезпечити повне розуміння досвіду та легітимності клієнта	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Зводить до мінімуму ризик шахрайства зі штучною ідентифікацією та інших атак, керованих deepfake, захищаючи таким чином репутацію та фінансові активи організації ✓ Відповідність нормативним вимогам і найкращим галузевим практикам ✓ Підвищена довіра клієнтів завдяки надійним і безпечним процесам ідентифікації 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Може збільшити час адаптації та інвестиції ресурсів, потенційно вплинувши на взаємодію з користувачем ✓ Може викликати занепокоєння щодо конфіденційності клієнтів, оскільки їхня конфіденційна інформація збирається, обробляється та зберігається

Джерело: складено авторами за даними [17].

Деякі іноземні банки вже змінюють підходи до ідентифікації клієнтів [9]. Наприклад, Simmons Bank просить клієнтів фотографувати свої водійські права через банківський додаток, а потім робити селфі замість того, щоб завантажувати вже існуюче фото. Щоб уникнути ситуацій, коли вони підносять камери до екрана зі згенерованим штучним інтелектом візуальним зображенням чийось обличчя, додаток дає вказівки користувачам дивитися вліво, вправо, вгору або вниз, оскільки загальний AI deepfake не обов'язково буде готовий це зробити. так само [4].

Висновки та пропозиції. Треба зазначити, що технологія deepfakes становить багатогранну загрозу для індустрії FinTech, від крадіжки ідентичності та шахрайства до маніпулювання ринком та завдання шкоди репутації.

Для зменшення цих ризиків, фінансові установи повинні інвестувати в надійні заходи кібербезпеки, покращувати навчання співробітників з виявлення штучного контенту, співпрацювати з регуляторами для розробки ефективних методів протидії, та навчати клієнтів про ризики технології deepfakes.

Щоб протистояти викликам, пов'язаним з deepfakes в індустрії фінансових технологій важливим є єдиний фронт технологічних інновацій і надійних заходів безпеки. Оскільки FinTech-ландшафт продовжує розвиватися, проактивна позиція проти deepfakes стає надважливим для забезпечення стійкої довіри користувачів до цифрових фінансових екосистем. Лише шляхом визнання, усунення та мінімізації ризиків, пов'язаних із deepfakes, галузь FinTech зможе зміцнити свої позиції та продовжувати шлях до безпечного, стійкого та надійного фінансового майбутнього.

Список використаних джерел

1. Ady B. The Rising Threat of Deepfakes: 8 Ways It Can Impact the Fintech Industry [Electronic recourse] / B. Ady. – 2024. – Accessed mode: <https://diro.io/impact-of-DeepFake-ai-fraud-in-fintech-industry>.
2. Chesney R. Deep fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security [Electronic recourse] / R. Chesney, D. Citron // California Law Review. – 2019. – Vol. 107(6). – Pp. 1753-1820. – Accessed mode: https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/640/.
3. Deep learning for deep fakes creation and detection: A survey [Electronic recourse] / T. Nguyen, C. Nguyen, D. Nguyen, T. Nguyen // arXiv preprint arXiv:1909.11573. – 2019. – Accessed mode: <https://www.arxiv.org/abs/1909.11573>.
4. DeepFakes are coming for the financial sector [Electronic recourse]. – Accessed mode: https://www.wsj.com/articles/DeepFakes-are-coming-for-the-financial-sector-0c72d1e5?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block.
5. Generative adversarial nets [Electronic recourse] / Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., ... & Bengio, Y. // Advances in neural information processing systems. – 2014. – Pp. 2672-2680. – Accessed mode: https://www.researchgate.net/publication/263012109_Generative_Adversarial_Networks.
6. GSMA [Electronic recourse]. – Accessed mode: <https://www.gsma.com>.
7. GSMA Fraud Typologies [Electronic recourse]. – Accessed mode: <https://www.gsma.com/solutions-and-impact/connectivity-for-good/mobile-for-development/wp-content/uploads/2024/03/GSMA-Fraud-Typologies-04-03-24.pdf>.
8. Gupta A. The Impact of Deepfakes on Financial Markets: A Systematic Review [Electronic recourse] / A. Gupta, M. Gupta // International Journal of Financial Studies. – 2021. – Vol. 9(3). – Pp. 45-60.

9. Impact of Digitalization On the Banking System Transformation / Shcherbatykh D., Shpileva V., Riabokin M., Zham O. // *International Journal of Computer Science and Network Security*. – 2021. – Vol. 21(12). – Pp. 513–520. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.71>.
10. Korshunov P. Deepfakes: a new threat to face recognition? Assessment and detection [Electronic recourse] / P. Korshunov, S. Marcel // arXiv preprint arXiv:1812.08685. – 2018. – Accessed mode: https://www.researchgate.net/publication/329841498_DeepFakes_a_New_Threat_to_Face_Recognition_Assessment_and_Detection.
11. Mirsky Y. The creation and detection of deepfakes: A survey [Electronic recourse] / Y. Mirsky, W. Lee // *ACM Computing Surveys (CSUR)*. – 2020. – Vol. 54(1). – Pp. 1-41. – Accessed mode: https://www.researchgate.net/publication/348178897_The_Creation_and_Detection_of_Deepfakes_A_Survey.
12. Mistry H. Deepfakes in Fintech Industry: 8 Ways How it Can Be a Rising Threat [Electronic recourse] / H. Mistry. – 2023. – Accessed mode: <https://digiqt.com/blog/deepfakes-in-fintech-industry>.
13. Protecting world leaders against deep fakes [Electronic recourse] / S. Agarwal, H. Farid, Y. Gu, M. He, K. Nagano, H. Li // *Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition Workshops*. – 2019. – Pp. 38-45. – Accessed mode: <https://farid.berkeley.edu/downloads/publications/cvpr19/cvpr19a.pdf>.
14. State regulation of the development of the digital economy infrastructure: Regulación estatal del desarrollo de la infraestructura de la economía digital / S. Matiukh, N. Priamukhina, M. Riabokin, D. Kotelevets, V. Lopatovskiy // *Cuestiones Políticas*. – 2022. – Vol. 40(73). – Pp. 713-725. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4073.40>.
15. Taylor R. The Risk of Deepfake Fraud for Financial Institutions [Electronic recourse] / R. Taylor. – 2024. – Accessed mode: <https://www.threatadvice.com/blog/the-risk-of-Deep-Fake-fraud-for-financial-institutions>.
16. Three Things you Should Know About the Annual Scams and Cybercrime Brief 2023 [Electronic recourse]. – Accessed mode: <https://www.police.gov.sg/Media-Room/Police-Life/2024/02/Three-Things-you-Should-Know-About-the-Annual-Scams-and-Cybercrime-Brief-2023#:~:text=The%20number%20of%20scam%20and,from%2031%2C728%20cases%20in%202022>.
17. Top 5 Deepfake Prevention Strategies for Fintech and Financial Professionals [Electronic recourse]. – Accessed mode: <https://www.verisoul.ai/blog-post/top-5-deepfake-prevention-strategies-for-fintech-and-financial-professionals>.
18. Westerlund M. The emergence of deepfake technology: A review [Electronic recourse] / M. Westerlund // *Technology Innovation Management Review*. – 2019. – Vol. 9(11). – Pp. 39-52. Accessed mode: https://timreview.ca/sites/default/files/article_PDF/TIMReview_November2019%20-%20D%20-%20Final.pdf.
19. Zhang J. The Rise of Deepfakes in Finance: Risks and Mitigations [Electronic recourse] / J. Zhang, Y. Hu // *Journal of Financial Technology*. – 2021. – Vol. 5(2). – Pp. 65-78.
20. Рябокiнь М. Зростання ролі фiнансових технологiй в умовах розвитку цифрової економiки / М. Рябокiнь, Є. Котух // *Вiсник Киiвського iнституту бiзнесу та технологiй* / – 2024. – Vol. 50(1). – Pp. 60-78. DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.06>.

References

1. Ady, B. (2024). *The Rising Threat of Deepfakes: 8 Ways It Can Impact the Fintech Industry*. <https://diro.io/impact-of-DeepFake-ai-fraud-in-fintech-industry>.
2. Chesney, R., & Citron, D. (2019). Deep fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security. *California Law Review*, 107(6), 1753-1820. https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/640.

3. Nguyen, T., Nguyen, C., Nguyen, D., & Nguyen, T. (2019). Deep learning for deep fakes creation and detection: A survey. *arXiv preprint arXiv:1909.11573*. <https://www.arxiv.org/abs/1909.11573>.
4. Wall Street Journal. (2024). DeepFakes are coming for the financial sector. https://www.wsj.com/articles/DeepFakes-are-coming-for-the-financial-sector-0c72d1e5?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block.
5. Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., ... & Bengio, Y. (2014). Generative adversarial nets. In *Advances in neural information processing systems* (pp. 2672-2680). https://www.researchgate.net/publication/263012109_Generative_Adversarial_Networks.
6. GSMA. (2024). <https://www.gsma.com>.
7. GSMA. (2024). Fraud Typologies. <https://www.gsma.com/solutions-and-impact/connectivity-for-good/mobile-for-development/wp-content/uploads/2024/03/GSMA-Fraud-Typologies-04-03-24.pdf>.
8. Gupta, A., & Gupta, M. (2021). The Impact of Deepfakes on Financial Markets: A Systematic Review. *International Journal of Financial Studies*, 9(3), 45-60.
9. Shcherbatykh, D., Shpileva, V., Riabokin, M., Zham, O. (2021). Impact of Digitalization On the Banking System Transformation. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(12), 513–520. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.71>.
10. Korshunov, P., & Marcel, S. (2018). Deepfakes: a new threat to face recognition? Assessment and detection. *arXiv preprint arXiv:1812.08685*. https://www.researchgate.net/publication/329841498_DeepFakes_a_New_Threat_to_Face_Recognition_Assessment_and_Detection.
11. Mirsky, Y., & Lee, W. (2020). The creation and detection of deepfakes: A survey. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 54(1), 1-41. https://www.researchgate.net/publication/348178897_The_Creation_and_Detection_of_Deepfakes_A_Survey.
12. Mistry, H. (2023). *Deepfakes in Fintech Industry: 8 Ways How it Can Be a Rising Threat*. URL: <https://digiqt.com/blog/deepfakes-in-fintech-industry>.
13. Agarwal, S., Farid, H., Gu, Y., He, M., Nagano, K., & Li, H. (2019). Protecting world leaders against deep fakes. In *Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition Workshops* (pp. 38-45). <https://farid.berkeley.edu/downloads/publications/cvpr19/cvpr19a.pdf>.
14. Matiukh, S., Priamukhina, N., Riabokin, M., Kotelevets, D., & Lopatovskiy, V. (2022). State regulation of the development of the digital economy infrastructure: Regulación estatal del desarrollo de la infraestructura de la economía digital. *Cuestiones Políticas*, 40(73), 713-725. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4073.40>.
15. Taylor, R. (2024). *The Risk of Deepfake Fraud for Financial Institutions*. <https://www.threatadvice.com/blog/the-risk-of-DeepFake-fraud-for-financial-institutions>.
16. Singapore Police Force. (2024). Three Things you Should Know About the Annual Scams and Cybercrime Brief 2023. <https://www.police.gov.sg/Media-Room/Police-Life/2024/02/Three-Things-you-Should-Know-About-the-Annual-Scams-and-Cybercrime-Brief-2023#:~:text=The%20number%20of%20scam%20and,from%2031%2C728%20cases%20in%202022>.
17. Verisoul. (2024). Top 5 Deepfake Prevention Strategies for Fintech and Financial Professionals. <https://www.verisoul.ai/blog-post/top-5-deepfake-prevention-strategies-for-fintech-and-financial-professionals>.
18. Westerlund, M. (2019). The emergence of deepfake technology: A review. *Technology Innovation Management Review*, 9(11), 39-52. https://timreview.ca/sites/default/files/article_PDF/TIMReview_November2019%20-%20D%20-%20Final.pdf.
19. Zhang, J., & Hu, Y. (2021). The Rise of Deepfakes in Finance: Risks and Mitigations. *Journal of Financial Technology*, 5(2), 65-78.

20. Riabokin, M., & Kotukh, Y. (2024). The Growing Role of Financial Technologies in the Context of Digital Economy Development. *Herald of Kyiv Institute of Business and Technology*, 50(1), 60-78. <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.06>.

Отримано 11.02.2024

UDC 336.7:004:316.772.5

Maryna Riabokin

PhD in Economics, Associate Professor, Vice-Rector for Educational and Methodological Work
Kyiv Institute of Business and Technologies (Kyiv, Ukraine)

E-mail: marina.riabokin@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6724-9498>

ResearcherID: [AGZ-6858-2022](https://orcid.org/AGZ-6858-2022). **Scopus:** [59171974600](https://orcid.org/59171974600)

Yevgen Kotukh

PhD in Economics, Associate Professor

National Technical University "Dnipro Polytechnic" (Dnipro, Ukraine)

E-mail: yevgenkotukh@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4997-620X>

SCOPUS ID: [57215274481](https://orcid.org/57215274481). **ResearcherID:** [15779883](https://orcid.org/15779883)

Oleksiy Papylev

Technical Product Owner, «Lifecell» LLC (Kyiv, Ukraine)

E-mail: alex.papylev@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-9806-8743>

IMPACT OF DEEPFAKE TECHNOLOGY ON THE FINTECH SECTOR: CURRENT STATE IN UKRAINE AND CYBERCRIME PREVENTION STRATEGIES

This article examines the impact of deepfake technology on Ukraine's FinTech sector and provides strategies for preventing cybercrime. The authors analyze the current state and main risks associated with the use of deepfake, including reputational risks, phishing, identity theft, and market manipulation. A study was conducted to determine the readiness of Ukraine's FinTech sector for the challenges posed by deepfake, revealing a significant increase in the number of incidents involving this technology in cybercriminal schemes. Special attention is given to the methods that allow criminals to impersonate clients and financial officials to access confidential information and conduct fraudulent transactions.

One of the primary focuses of the study is identifying and implementing effective strategies to combat these threats. Among the suggested measures are the adoption of advanced deepfake detection technologies that utilize artificial intelligence and machine learning to identify synthetic media. The article discusses the importance of ongoing research and development in this area to stay ahead of evolving deepfake techniques.

Moreover, the article emphasizes the role of enhancing digital hygiene among users as a preventative measure. Educating users about the potential dangers of deepfake and how to recognize signs of fraudulent activity can significantly reduce the risk of falling victim to such schemes. Financial institutions are encouraged to invest in comprehensive training programs for both their employees and clients to foster a culture of awareness and vigilance.

The findings of the study underscore the urgent need for financial institutions and regulators to prioritize the issue of deepfake technology. The article calls for a coordinated approach that combines technological innovation, user education, and robust regulatory measures to safeguard the integrity and security of the FinTech sector in Ukraine. By proactively addressing these challenges, the FinTech sector can mitigate the risks associated with deepfake technology and ensure a secure environment for financial transactions and operations.

Keywords: deepfake technology; innovation; fintech; cybercrime; artificial intelligence; fraud.

Fig.: 9. **Table:** 2. **References:** 20.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-329-338](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-329-338)

УДК 330.362:336.76

JEL Classification: E03, G11

Артем Валерійович Тарасенко

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: avtarasenko88@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4395-3605>

Олена Олександрівна Тарасенко

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: prokopenkolena22@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0701-933X>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ФОНДОВОГО РИНКУ

У статті розглянуто теоретико-прикладні засади удосконалення процесів прогнозування фондового ринку в умовах нестабільності соціально-економічного середовища. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень макроекономічного прогнозування розвитку фондового ринку в умовах економічної нестабільності та трансформаційних процесів у національній економіці. Проаналізовано динаміку розвитку фондового ринку України та визначено основні тенденції. Обґрунтовано, що прогнозування розвитку фондового ринку виступає дієвим інструментом визначення тенденцій зміни основних показників, що дозволяє запровадити ефективні методи ринкового регулювання в умовах нестабільності. Визначено основні напрямки удосконалення функціонування вітчизняного фондового ринку. Розглянуто можливість використання інструменту макроекономічного прогнозування з погляду існуючих теорій розвитку ринку. Обґрунтовано роль прогнозування фондового ринку в системі основних управлінських функцій ринкового регулювання. Запропоновано використання нейронних мереж як технологію макроекономічного прогнозування розвитку фондового ринку.

Ключові слова: державне регулювання; інвестиційна діяльність; макроекономічне прогнозування; ринок; штучний інтелект; фондовий ринок; цінні папери.

Рис.: 3. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Функціонування фондового ринку є одним із проявів стану світової та національної економік, оскільки за сприятливих умов відображає стійкість та ефективність їх зростання. Фондовий ринок у загальному вигляді являє собою комплекс механізмів, інструментів, підходів, на основі яких здійснюються операції з купівлі-продажу цінних паперів, що створює передумови для реалізації процесів інвестування, оскільки акції на сьогодні виступають пріоритетним інструментом інвестиційної діяльності. У процесі функціонування фондового ринку формуються фінансові активи. Пріоритет у сучасних умовах як дослідників питання розвитку фондового ринку, так і безпосередньо його учасників надається впровадженню та використанню сучасних ефективних інструментів управління, зокрема прогнозування, ціноутворення, активності інвестиційних процесів, виявлення напрямів курсу

акцій і т. ін. Проте аналітичні процеси надзвичайно ускладнюються за умови зростання нестабільності функціонування фондового ринку внаслідок криз економічного та політичного походження, що зумовлює необхідність пошуку нових управлінських підходів, зокрема активізації механізмів державного макроекономічного регулювання, що актуалізує тему дослідження. Сучасні економічні умови сприяють зростанню ролі макроекономічного прогнозування фондового ринку, що зумовлено ускладненням управлінських завдань та трансформацією бізнес-процесів, зростанням рівня невизначеності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси розвитку фондового ринку знаходять відображення у наукових працях багатьох вітчизняних науковців, таких, наприклад, як С. Безвух [1], О. Васильєв [2], О. Мельник [3], А. Пластун [4], К. Селіванова [5], І. Школьник [6] та ін. Основна проблематика, що розглядається вітчизняними дослідниками, стосується обґрунтування тенденцій розвитку фондового ринку, трансформаційним ринковим процесам, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного фондового ринку в порівнянні з іншими країнами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте потреба в стабілізації інвестиційних процесів, збільшенні кількості операцій купівлі-продажу цінних паперів, врахування умов політичної та соціально-економічної нестабільності вимагає активного застосування прогностичних методів в державному регулюванні розвитку фондового ринку, розширення напрямків досліджень у сфері теоретичних засад макроекономічного прогнозування.

Мета статті. Отже, метою статті є обґрунтування теоретичних положень макроекономічного прогнозування розвитку фондового ринку в умовах економічної нестабільності та трансформаційних процесів у національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» фондовий ринок це сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо емісії (видачі), обігу, виконання зобов'язань, викупу та обліку цінних паперів (у тому числі деривативних цінних паперів) [7].

Характерною рисою вітчизняного фондового ринку є відмінність його структури від структури фондових ринків країн Європи. Це пов'язано зі специфікою інвестиційного потенціалу України, а саме переважанням сировинного профілю функціонування провідних корпорацій, чії акції присутні на біржі. У цьому випадку діє загальноприйняте правило – те, що формує значну частку доходів бюджету і на що є попит на світовому ринку, є підґрунтям для функціонування внутрішнього фондового ринку. На цьому етапі економічного розвитку, що зумовлений економіко-соціальною кризою, воєнною агресією РФ, відсутністю зацікавленості з боку іноземних інвесторів український фондовий ринок не демонструє орієнтацію на інвестиційний розвиток високотехнологічних несировинних галузей.

Як свідчать офіційні дані статистики, за період січень-грудень 2023 року загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів, що зареєстровані Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, становив 76,08 млрд грн та 8 млн дол. США. Якщо порівнювати з аналогічним періодом 2022 року, то цей показник збільшився на 18,63 млрд грн. Проте, якщо порівнювати кількість випусків зареєстрованих акцій, то у 2023 році було зареєстровано 30 випусків акцій на загальну суму 9,15 млрд грн, що менше, ніж у попередньому році на 25,9 млрд грн. Серед основних емітентів акцій за 2023 рік доцільно назвати ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» (випущено акцій на суму 500 млн грн), ПрАТ «Преса (на суму 42,78 млн грн), АТ «Страхова компанія «Інтер-Поліс» (на суму 30,31 млн грн). Водночас за 2023 рік Комісією було скасовано реєстрацію 171 випуску акцій на суму 22,06 млрд грн [8]. Динаміка емісії акцій та випуску облігацій по місяцях 2023 року надано на рис. 1.

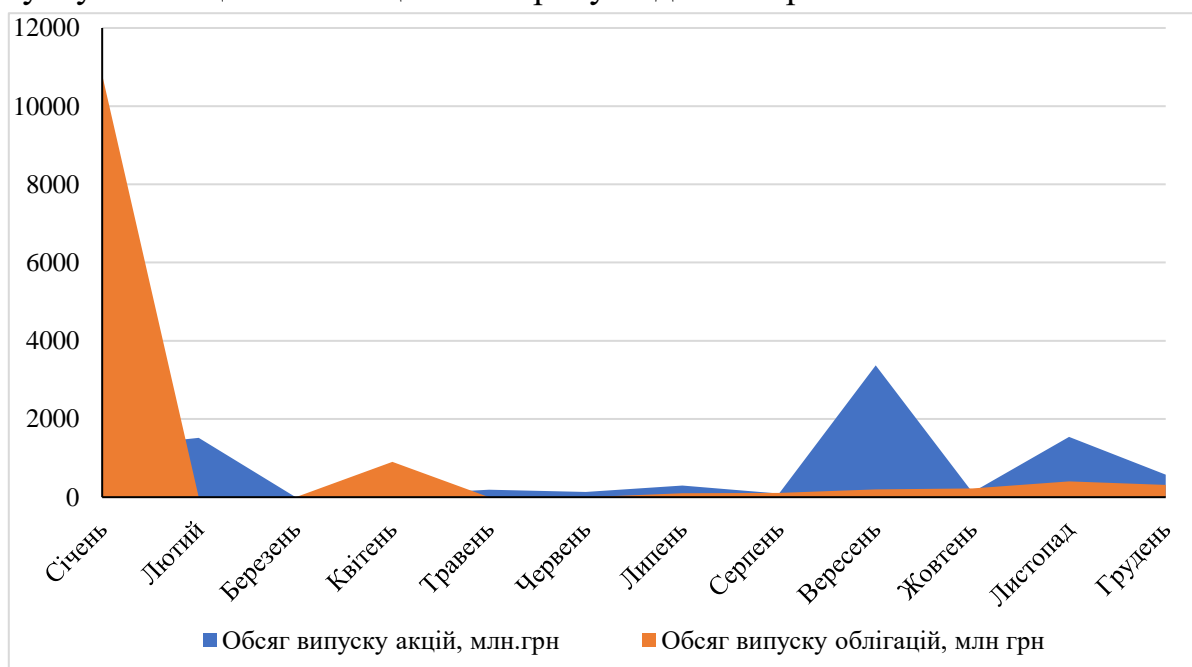

Рис.1. Динаміка випуску акцій та облігацій

на вітчизняному фондовому ринку за січень-грудень 2023 р.

Джерело: [8].

За 2023 рік було зареєстровано 24 випуски облігацій на суму 13,05 млрд грн та 8 млн дол. США. У порівнянні із 2022 роком відбулось зростання обсягу зареєстрованих випусків на 11,02 млрд грн, а найбільшим емітентом облігацій визнано ТОВ «НоваПей Кредит» (загальна сума 300 млн грн). Проведене оцінювання FTSE українського фондового ринку дає змогу зробити висновок про ступінь його розвитку нижче «граничного» найнижчого рівня [8].

Відповідно подальше існування фондового ринку за сучасних реалій потребує кардинальних змін та впроваджень з боку державного регулювання та розробки відповідних механізмів, що передбачає:

- 1) активізацію участі українського фондового ринку в міжнародних інвестиційних процесах, що сприятиме розвитку регіональних ринків;
- 2) проведення інституційних, організаційних, операційних трансформацій у контексті інтеграції у світовий інвестиційний простір;
- 3) впровадження інструментів регулювання, що пришвидшують обіг капіталу на ринку;
- 4) для відповідності стандартам ЄС Україна має сформувати систему професійної відповідальності суб'єктів фондового ринку та систему незалежних рейтингових агентств.

Прогнозування розвитку фондового ринку виступає дієвим інструментом визначення тенденцій зміни основних показників, що дозволяє запровадити ефективні методи ринкового регулювання в умовах нестабільності, а з іншого боку, виступити методологічним підґрунтям розвитку галузей економіки, підприємства яких є суб'єктами фондового ринку: промисловості, сільського господарства, транспорту та зв'язку. У центрі процесів прогнозування – фондовий ринок як структурна цілісність та можливі траєкторії змін та динаміки розвитку в контексті загальносвітових тенденцій. Використання методів прогнозування процесів, що відбуваються на фондовому ринку, є пріоритетним інструментом фінансової політики розвинених країн (Японія, Німеччина). Макроекономічні прогнози є основою заходів прямого та непрямого економічного регулювання, формування програмних документів національного рівня.

Інвестиційна діяльність завжди пов'язана з отриманням як прибутку, так і збитків, а пояснення та доцільність процесу прогнозування обґрунтовується наступними теоріями, що приймаються інвесторами як засади своєї діяльності: теорією випадкових блукань, теорією ефективного ринку, теорією ринкової рівноваги, теорією фрактального ринку, теорією циклів, теорією синергетичного ринку (рис. 2).

Таким чином, прогнозування фондового ринку в умовах нестабільності є актуальним для потенційних інвесторів. Теорія синергетичного ринку є найбільш перспективною в контексті прогнозування змін фондового ринку. В умовах нестабільності фондового ринку макроекономічне прогнозування використовується як метод зниження ризиків, що викликані невизначеністю зовнішнього та внутрішнього середовища, який дає змогу врахувати вплив навколишніх чинників у майбутньому, включаючи як економічні параметри, так і політичні та інституційні чинники. Можливість прогнозування фондового ринку забезпечується тим, що економічні явища відбуваються під впливом законів розвитку, закономірностей, ситуативних зв'язків між економічними явищами. Специфіка прогнозування ринку проявляється в тому, що об'єктивні економічні закони діють через суб'єктивний чинник, тобто поведінку учасників ринку.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

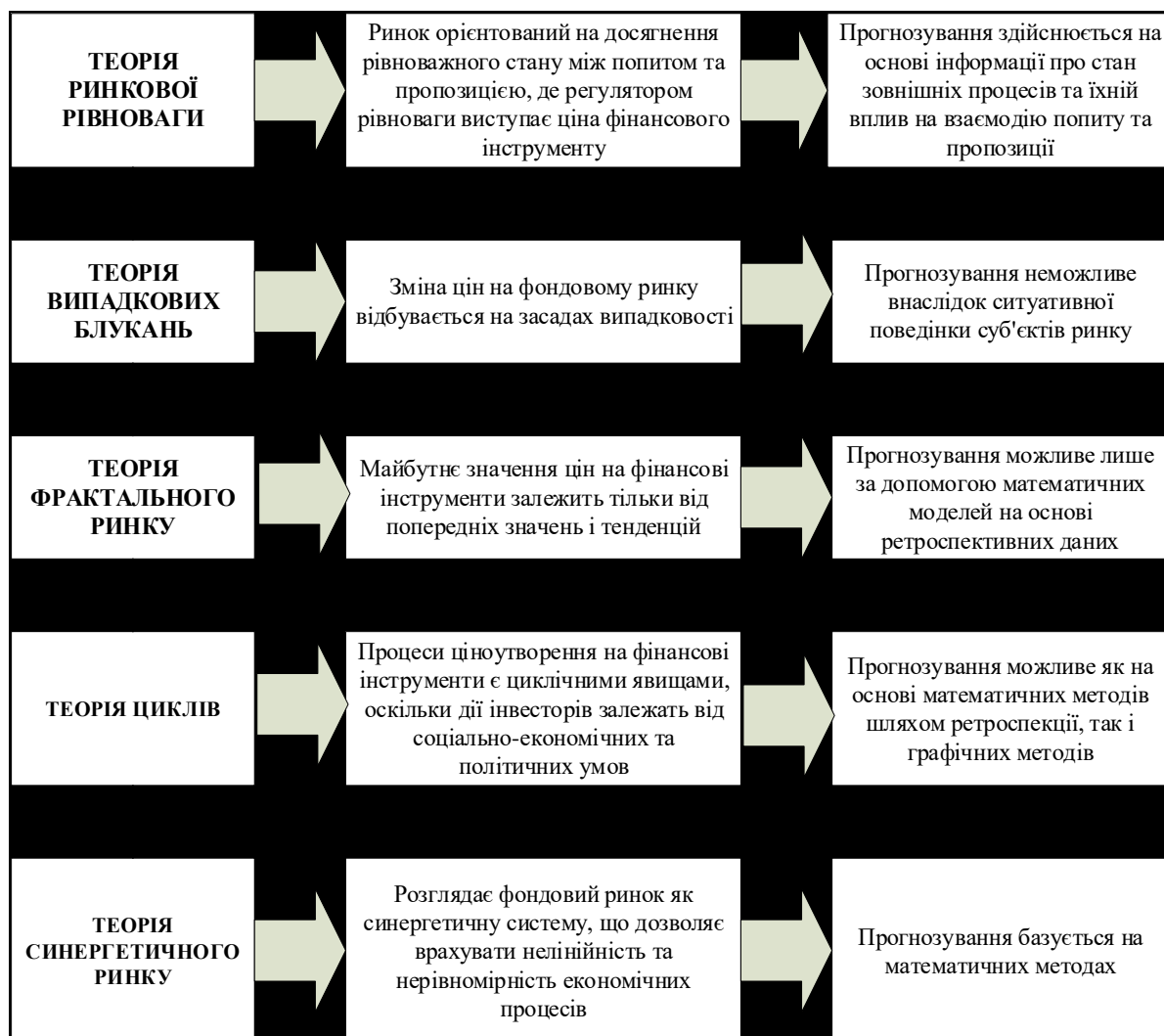

Рис. 2. Основні теорії обґрунтування процесів

макроекономічного прогнозування розвитку фондового ринку

Джерело: сформовано авторами на основі [9].

Загальні вимоги до процесу прогнозування фондового ринку, які визначають провідні науковці [10], такі:

- а) варіантність прогнозу;
- б) високий ступінь об'єктивності та достовірності прогнозних оцінок;
- в) комплексність прогнозу з охопленням характеристик усіх найважливіших сфер економіки та соціального життя;
- г) збалансованість оцінок, що містяться в різних структурних блоках прогнозу, між собою;
- д) безперервність прогнозування, що спирається на сполученість - інформаційну, функціональну та методологічну - прогнозів, що належать до різних періодів прогнозування.

В управлінні розвитком фондового ринку будь-яке рішення у сфері державного регулювання ринку має прогнозу чи планову спрямованість. Прогноз розкриває невизначеності в ринковій системі, обґрунтовує фактори, при

яких забезпечується досягнення поставленої мети. Прогнозування фондового ринку виступає центральною функцією, на основі якої відбувається державне регулювання основних процесів функціонування фондового ринку та взаємодії його учасників (рис. 3).

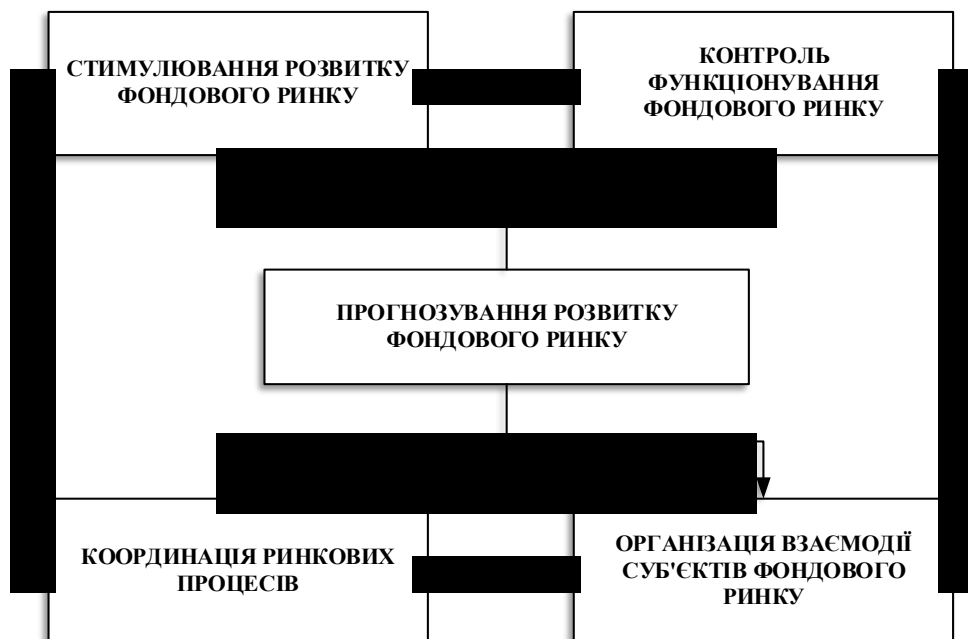

Рис. 3. Прогнозування фондового ринку в системі основних управлінських функцій ринкового регулювання
Джерело: сформовано авторами.

Удосконалення процесів макроекономічного прогнозування фондового ринку формується на організаційному аспекті, що включає в себе:

- формування відповідної організаційної структури, відповідальної за розробку прогнозів;
- визначення комплексу прогнозних документів, термінів їхньої розробки, призначення відповідальних осіб;
- визначення послідовності процесу прогнозування, обґрунтування процедур та підходів розробки конкретних прогнозів динаміки функціонування фондового ринку.

Проте всі заходи удосконалення та економічна доцільність макроекономічного прогнозування фондового ринку за умов нестабільності обґрунтовується дотриманням наступних вимог:

- одночасне прогнозування тенденцій динаміки факторів зовнішнього середовища, безпосередньо розвитку інвестиційних процесів та динаміки зміни поведінки суб'єктів ринку;
- забезпечення достовірності прогнозів;
- моніторинг ринкової ситуації з метою прийняття результативних управлінських рішень щодо регулювання фондового ринку.

Ефективною технологією макроекономічного прогнозування стану фондового ринку є штучні нейронні мережі, що дають можливість автоматизувати багатокритеріальні завдання і, таким чином, врахувати нестабільність ринку та невизначеність зовнішнього впливу. Штучна нейронна мережа – це комп'ютерна модель, що складається з безлічі пов'язаних між собою елементів, які називають штучними нейронами. Кожен штучний нейрон перетворює вхідні сигнали, що проходять через функцію активації, а потім передає їх далі через мережу. Модель штучної нейронної мережі знаходить відображення у вигляді системи рівнянь, за допомогою яких відбувається опис вхідних сигналів, функції активації та оновлення вагових коефіцієнтів в процесі так званого навчання мережі [11].

З метою прогнозування процесів, що відбуваються на фондовому ринку, процедура побудови нейронної мережі формується з наступних етапів:

- збір вхідної інформації;
- розподіл даних за вибірками навчання та тестування;
- визначення структури мережі;
- вибір алгоритмів та параметрів навчання мережі;
- навчання і тестування мережі.

Використання нейронних мереж доцільно використовувати для прогнозування цін на фінансові інструменти та тенденцій динаміки ринку. Перевага даного підходу полягає в тому, що нейронна мережа є регульованою моделлю, тобто в результаті змін та появи нових даних про стан зовнішнього середовища прогноз оновлюється за короткий термін. Отже, можливість швидкої адаптації до змін та зовнішніх коливань виділяє нейронні мережі як ефективний інструмент прогнозування поведінки фондового ринку.

Висновки та пропозиції. Прогнозування фондового ринку на даний час є одним із пріоритетних інструментів державного регулювання, який потребує використання нових підходів та технологій із врахуванням складнощів врахування негативного зовнішнього впливу. Проте модернізація процесів макроекономічного прогнозування, в тому числі на засадах використання штучного інтелекту, нейронних мереж, дозволяє більш виважено підходити до аналізу та оцінки теперішнього стану ринку та передбачення майбутніх тенденцій. Водночас зростає рівень кібернетичних загроз, що пов'язане із широким використанням мережі Інтернет та можливістю поширення навмишних атак. Отже, подальші процеси макроекономічного прогнозування стану фондового ринку та перспектив його розвитку мають ґрунтуватись на синтезі статистичних методів та технологій штучного інтелекту, а також удосконаленні організаційної складової державного регулювання ринку.

Список використаних джерел

1. Безвух С. В. Фондовий біржовий ринок України: стан, тенденції, проблеми і заходи щодо їх вирішення / С. В. Безвух // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 5(1). – С. 69-74.

2. Васильєв О. В. Сучасні трансформації інфраструктури фондового ринку України та Європи / О. В. Васильєв // *Економіка розвитку*. – 2016. – № 4 (80). – С. 16-22.
3. Мельник О. І. Сучасні тенденції розвитку фондового ринку України [Електронний ресурс] / О. І. Мельник, І. М. Капітан // *Ефективна економіка*. – 2019. – № 11. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/60.pdf.
4. Plastun A. Competitiveness in the Ukrainian stock market and local crisis of 2013–2015 / A. Plastun, I. Makarenko, I. Balatskyi // *Investment Management and Financial Innovations*. – 2018. – № 15(2). – P. 29–39.
5. Селіванова К. В. Фондовий ринок в Україні: проблеми та основні напрями їх вирішення [Електронний ресурс] / К. В. Селіванова, Л. А. Ключко // *Молодий вчений*. – 2020. – № 4. – С. 352–355. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/4/73.pdf>.
6. The impact of economy financialization on the level of economic development of the associate EU member states / I. Shkolnyk, S. Kozmenko, O. Kozmenko, B. Mershchii // *Economics and Sociology*. – 2019. – № 12(4). – P. 43–58. DOI:10.14254/2071-789X.2019/12-4/2.
7. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
8. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights>.
9. Adam Hayes. Financial Markets: Role in the Economy, Importance, Types, and Examples [Electronic resource] / Adam Hayes. – 2022. – Accessed mode: <https://www.investopedia.com/terms/f/financial-market.asp#toc-understanding-the-financial-markets>.
10. What Is the Stock Market and How Does It Work? [Electronic resource] / Chris Davis, Sam Taube, Arielle O'Shea (Ed.). – Nerdwallet, 2023. – Accessed mode: <https://www.bloomberg.com/quicktake/stock-market>.
11. Padma K. R. Artificial Neural Network Applications in Analysis of Forensic Science / K. R. Padma, K. R. Don // *Cyber Security and Digital Forensics*. – 2022. – Pp. 59–72. DOI: 10.1002/9781119795667.ch3.

References

1. Bezvog, S. (2014). Fondovyi birzhovyi rynek Ukrainy: stan, tendentsii, problemy i zakhody shchodo yikh vyrishennia [The stock exchange market of Ukraine: state, tendencies, problems and measures for their solution]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho univertsytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, 5(1), 69-74.
2. Vasilyev, O. (2016). Suchasni transformatsii infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy ta Yevropy [Modern transformations of stock market infrastructure of Ukraine and Europe]. *Ekonomika rozvytku – Development Economics*, 4(80), 16-22.
3. Melnyk, O., Kapitan, I. (2019) Suchasni tendentsii rozvytku fondovoho rynku Ukrainy [Modern trends of stock market development in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (11). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/60.pdf.
4. Plastun, A., Makarenko, I., Balatskyi, I. (2018). Competitiveness in the Ukrainian stock market and local crisis of 2013–2015. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(2), 29-39.
5. Selivanova, K., Klusko, L. (2020). Fondovyi rynek v Ukraini: problemy ta osnovni napriamy yikh vyrishennia [Ukrainian stock market: problems and the ways of solving these issues]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4, 352–355. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/4/73.pdf>.

6. Shkolnyk I., Kozmenko S., Kozmenko O., Mershchii B. (2019) The impact of economy financialization on the level of economic development of the associate EU member states. *Economics and Sociology*, 12(4), 43–58. doi:10.14254/2071-789X.2019/12-4/2.

7. Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky [On Securities and Stock Market], Law of Ukraine № 2210-VIII (November 16, 2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

8. Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku. Ofitsiinyi sait. Analitichni dani shchodo rozvytku fondovoho rynku [National Securities and Stock Market Commission. Official site. Analytical data on stock market development]. <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights>.

9. Adam Hayes. (2022). *Financial Markets: Role in the Economy, Importance, Types, and Examples*. <https://www.investopedia.com/terms/f/financial-market.asp#toc-understanding-the-financial-markets>.

10. Chris Davis, Sam Taube, Arielle O'Shea (2023). *What Is the Stock Market and How Does It Work? Nerdwallet*. <https://www.bloomberg.com/quicktake/stock-market>.

11. Padma, K.R., Don, K.R. (2022). Artificial Neural Network Applications in Analysis of Forensic Science. *Cyber Security and Digital Forensics*, 59–72. DOI: 10.1002/9781119795667.ch3.

Отримано 23.01.2024

UDC 330.362:336.76

Artem Tarasenko

PhD in Economics, Doctoral Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: avtarasenko88@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4395-3605>

Olena Tarasenko

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0701-933X>

IMPROVEMENT OF MACROECONOMIC FORECASTING PROCESSES IN CONDITIONS OF STOCK MARKET INSTABILITY

The article examines the theoretical and applied principles of improving stock market forecasting processes in conditions of instability of the socio-economic environment. The purpose of the article is to substantiate the theoretical provisions of macroeconomic forecasting of the development of the stock market in conditions of economic instability and transformational processes in the national economy. The dynamics of the development of the stock market of Ukraine has been analyzed and the main trends have been determined. It has been substantiated that forecasting the development of the stock market is an effective tool for determining the trends of changes in the main indicators, which makes it possible to introduce effective methods of market regulation in conditions of instability. The main directions for improving the functioning of the domestic stock market have been determined. The possibility of using a macroeconomic forecasting tool from the point of view of existing theories of market development has been considered. The general requirements for the process of forecasting the stock market are as follows: variability of the forecast; high degree of objectivity and reliability of forecast estimates; the comprehensiveness of the forecast, covering the characteristics of all the most important spheres of economy and social life; balance of grades; continuity of forecasting. The role of stock market forecasting in the system of main management functions of market regulation has been substantiated. Forecasting the stock market is a central function, on the basis of which state regulation of the main

processes of the functioning of the stock market and the interaction of its participants takes place. The use of neural networks has been proposed as a technology for macroeconomic forecasting of the development of the stock market. The use of neural networks is appropriate for forecasting the prices of financial instruments and trends in market dynamics. The advantage of this approach is that the neural network is an adjustable model, that is, as a result of changes and the appearance of new data on the state of the external environment, the forecast is updated in a short time.

Keywords: state regulation; investment activity; macroeconomic forecasting; market; artificial intelligence; stock market; securities.

Fig.: 3. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-339-349](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-339-349)

УДК 336.71

JEL Classification: G19

Дмитро Олександрович Бірюк

докторант кафедри публічних фінансів

Державний податковий університет (Ірпінь, Україна)

E-mail: dima4444@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0273-9867>

ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ФІНТЕХ СЕКТОР ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті показано, що останніми роками стрімкий розвиток процесів цифровізації зумовив активне зростання інвестицій у фінансові технології насамперед у сектор Фінтех. Це сприяло активному розвитку фінансових систем країн світу та стимулювало економічний розвиток шляхом поширення платформних бізнес-моделей. Глобальний ринок Фінтех зазнав значних змін у 2023 році, зокрема через жорстку процентну політику центральних банків та війну в Україні. Загальні обсяги інвестицій у Фінтех-сектор знизилися до шестирічного мінімуму, проте в деяких сферах, таких як *proptech* (нерухомість), *ESG-Фінтех* (стале інвестування) та платежі, спостерігається зростання. В Україні ІТ-сектор, який має значну частку експорту, продовжує демонструвати стійкість та залучати інвестиції.

Ключові слова: фінтех сектор; фінансова система; інвестиції; війна; фінансування; *Proptech*; *AI*; *Military Tech*; *Securit*; *Robotics*; аутсорсинг; *Software development*; проекти подвійного призначення.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. У складні часи воєнного часу основним завданням держави є зміцнення фінансового базису розвитку вітчизняної економіки. Вирішення цього завдання лежить в розширеному фінансуванні інвестиційних процесів. Зависокі ризики воєнного періоду ускладнюють фінансування інвестицій з приватних джерел, та вимагають посилення ролі держави в цьому процесі. Проте труднощі наповнення бюджету під час війни та спрямування двох третин всіх бюджетних видатків на сферу безпеки й оборони (130–140 млрд на місяць, з яких приблизно 100 млрд грн на місяць надходять від сплати податків суб'єктами господарювання і населення, а 40 млрд грн – від продажу ОВДП, решта коштів – від зарубіжних партнерів [1]), залишають вельми обмежені кошти на цілі стимулювання інвестицій.

Обмеженість фінансових ресурсів в Україні обумовлює необхідність їх зосередження на найбільш перспективних напрямках інвестування, що дають високу віддачу. Цифрова трансформація фінансово-кредитної підсистеми забезпечує як інноваційні способи створення доданої вартості, так і відкриває нові сфери прибуткового інвестування коштів, що формує фінансове підґрунтя для збільшення надходжень до бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку Фінтех сектору фінансової системи України його фінансуванню присвячена низка праць вітчизняних та закордонних авторів. Тенденції та особливості становлення Фінтех та розвиток інвестування на цьому ринку проаналізували Ю. Вергелюк [2],

І. Лук'яненко та Є. Рябцун [3]; М. Житар та В. Зелінська дослідили закордонний та вітчизняний досвід розвитку Фінтех [4], а роль Фінтех у розвитку суспільства та його фінансової системи всебічно обґрунтовано у статтях А. Мазаракі та С. Волосович [5], Р. Безпалого [6], Л. Дудинець [7] та багатьох інших. Особливості Fintech у діяльності і окремих фінансових установ досліджено в роботі Т. Князевої та А. Марини [8].

Метою статті є аналіз динаміки, структури і джерел залучення фінансово-інвестиційних ресурсів у Фінтех-сектор фінансової системи України.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками стрімкий розвиток процесів цифровізації зумовив активне зростання інвестицій у фінансові технології насамперед у сектор Фінтех. Це сприяло активному розвитку фінансових систем країн світу та стимулювало економічний розвиток за рахунок поширення платформних бізнес-моделей. Проте перехід світових центральних банків до жорсткої процентної політики загальмував поширення платформних бізнес-моделей у фінансовому секторі, які значною мірою залежать від обсягів транзакцій та витрат на залучення додаткових клієнтів. Так, у 2023 р. загальні обсяги інвестицій у Фінтех-сектор по всьому світу знизилися до шестирічного мінімуму, становивши 113,7 млрд дол. за 4547 угодами, порівняно з 196,6 млрд дол. за 7515 угодами у 2022 році [9] (таблиця 1). Темпи зростання доходів глобальних Фінтех-компаній знизилися з 39 % у 2022 році до 20 % у 2023 р.

Таблиця 1

Інвестиції в різні сегменти фінтех у 2023 р.

Сфера Фінтех	Обсяг інвестицій, млрд дол.
Е-платежі	20,7
PropTech (технології у сфері нерухомості)	13,4
Фінтех-компанії на основі ШІ.	12,1
ESG-фінтех (сфера сталого розвитку)	2,3
Insurtech (технології страхування) а	8,1
Криптовалюти та блокчейн	7,5
Regtech	2,6
Кібербезпека	1,3

Джерело: [10].

Попри загальне зниження інвестування Фінтех, інвестиції в proptech (технології у сфері нерухомості) зросли до рекордного рівня – 13,4 млрд дол. у 2023 р., що демонструє зростаючий інтерес до цієї сфери [11]. Збільшилися інвестиції в ESG Фінтех (інвестування в екологічні та соціальні проекти): 2,3 млрд дол. у 2023 р., що поступаються лише піковому показнику 2021 р. (3,7 млрд дол.). Це пов'язано з активною реалізацією політики сталого розвитку та відповідними регуляторними змінами.

Також на високому рівні лишилося фінансування інвестицій у сферу здійснення платежів (у 2023 р. обсяг інвестицій становив 20,7 млрд дол. порівняно з 58 млрд дол. у 2022 р.); insurtech (8,1 млрд дол.), криптовалюти та

блокчейн (7,5 млрд дол.), regtech (2,6 млрд дол.), а також кібербезпеки (1,3 млрд дол.). На інвестиційному ринку зріс інтерес до штучного інтелекту (ШІ), тому у 2023 р. Фінтех-компанії, що працюють на основі ШІ, отримали інвестиції на суму 12,1 млрд дол. порівняно з 28,1 млрд дол. у попередньому 2022 р. Загалом, слід зазначити, що попри загальне скорочення обсягу інвестицій, активність у сфері запровадження ШІ у 2022-2023 рр. була високою, а зниження показників інвестування пов'язане з тим фактом, що багато фінансових установ та Фінтех-компаній впроваджувати ШІ через альянси та витрати на продукти, а не через прямі інвестиції.

В останні роки показники цифровізації Україна покращилися, що дозволило зберегти потенціал інвестиційної привабливості України навіть в умовах війни¹. Найбільш привабливими для інвесторів є сфери ІТ, оборони та агробізнесу. За визначенням Мінекономіки ключовими секторами з інвестиційними можливостями на загальну суму 292 млрд дол. США є такі: енергетика, транспорт та логістика, сільське господарство, «зелена» металургія та критичні матеріали. Саме ці галузі роблять значний внесок в економіку України, мають глобальний потенціал зростання, а також потребують заміщення зруйнованих потужностей.

Проте відсутність перспектив пом'якшення глобального інвестиційного клімату у 2024 р. негативно позначиться на можливостях залучення Україною іноземних інвестицій. В Україні за 2022-2023 роки війни з Росією загальний обсяг міжнародних інвестицій становив 1,7 млрд дол. США, з яких 1,2 млрд дол. США – за 2023 рік. [13]. Прямі іноземні інвестиції у 2022 р. (після початку повномасштабного вторгнення) суттєво скоротилися. За даними Міністерства фінансів, за три квартали 2022 року в Україну надійшло 190 млн дол. прямих іноземних інвестицій, водночас із країни вивели \$159 млн (позитивне сальдо інвестицій – близько 31 млн дол. США) [14]. Три глобальні компанії інвестували в Україну вже під час повномасштабного вторгнення, серед яких Bayer (65 млн дол. США), Carlsberg (40 млн дол. США) та SEMARK, що входить до групи компаній CRH (30 млн дол. США). Ще 12 компаній анонсували інвестиції, включаючи CRH, що є провідним виробником будівельних матеріалів у світі, та Ваукар, виробника безпілотників Ваурактар, який планує вкласти 100 млн дол. США у будівництво заводу, сервісного центру та штаб-квартири в Києві.

Суттєво зменшилися венчурні інвестиції в Україну – на 74 % за 2022 р., що наслідую загальносвітову тенденцію: за 2021-2022 рр. у ЄС та США обсяг венчурних інвестицій зменшився на 20-30%. У першій половині 2023 р., згі-

¹ На саміті в Давосі 2022 Україну назвали «цифровим тигром» Європи: за чотири роки Україна піднялася з 82-ї на 46-ту позицію у світовому рейтингу під назвою Індекс економічного розвитку уряду. З 2019 року Україна неухильно наближається до того, щоб стати провідною «цифровою нацією» світу, випереджаючи багатьох своїх регіональних сусідів. Як Україна під час війни стала світовим лідером із цифровізації держуправління [12].

дно з даними PitchBook Data, обсяг фондів венчурного капіталу, інвестованих у Європу, скоротився на 61 %. На венчурні інвестиції негативно вплинула війна, яка практично зупинила наміри інвесторів щодо України – низка угод, що готувалися наприкінці 2021 р., була скасована або призупинена, оскільки у 2022 р. вітчизняні підприємства та фінансово-кредитні установи зосередилися на вирішенні поточних проблем, пов'язаних з війною.

Скорочення венчурних інвестицій особливо болісно для Фінтех-компаній, тому що в силу інноваційного характеру саме венчурні інвестиції є основним джерелом їх фінансування. Однак чи не єдиним сектором, який продовжував активно розвиватися в Україні, залучати фінансування і генерувати прибутки в умовах воєнного стану була ІТ-галузь: компанії з базою розробників в Україні та штаб-квартирами в Європі й США змогли краще адаптуватись до умов війни. Експортна ІТ-індустрія за 2022 р. забезпечила валютні надходження до української економіки у 7,3 млрд дол. США, за 2023 р. експорт українських ІТ-послуг знизився на 4,21% в порівнянні з аналогічним періодом у 2022 році [15] (рис. 1).

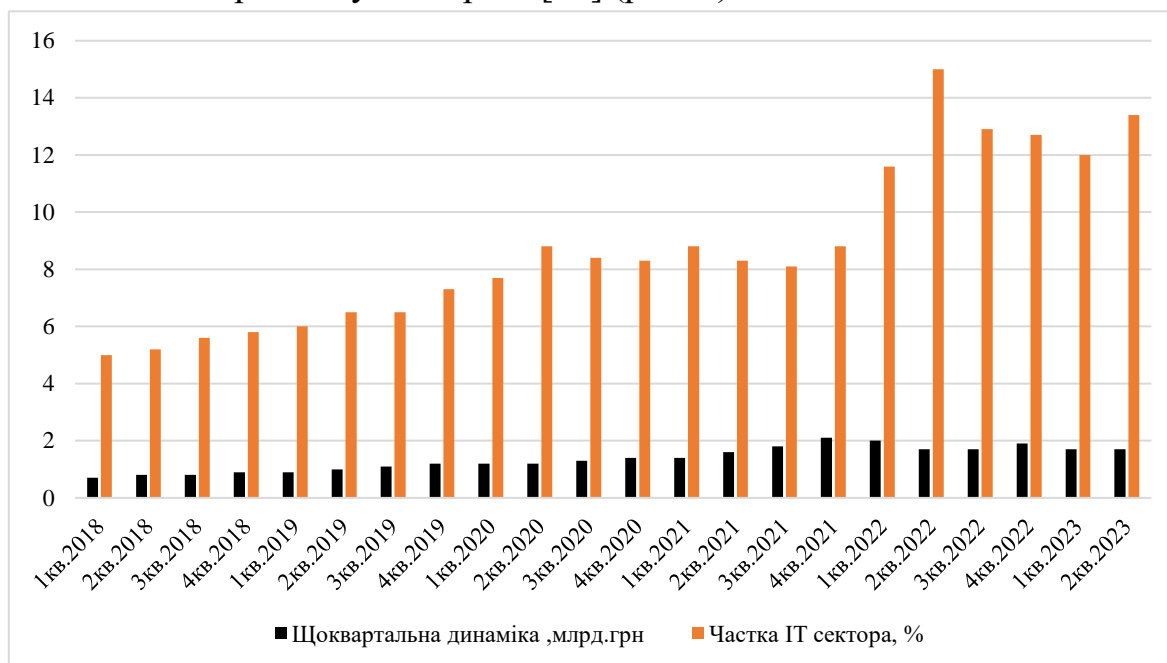

Рис. 1. Експорт ІТ послуг та їхня частка у структурі експорту України, щоквартальна динаміка, млрд дол. США

Джерело: [16].

Такий досить високий як для воєнного часу рівень активності та прибутковості сектору ІТ зумовлює його інвестиційну привабливість. Попри несприятливі загальні умови, в українському ІТ проводяться угоди private equity – завдяки як системним внутрішнім інвесторам (Horizon Capital, Intellias, Нура Fund, InSoft.Partners та інших), так і інвесторам із сусідніх країн (як-от польської Euvic Group, яка останнім часом системно інвестує в український ІТ-бізнес) [17].

У 2022 р. український ринок отримав 98 інвестицій («бізнес-ангели, *early stage, later stage та private equity*), оскільки більшість угод першої половини 2022 р. були узгоджені, а іноді й оформлені ще до повномасштабного вторгнення, за I півр. 2023 р. – усього 42 [16, 18] (рис. 2). Після 24 лютого 2022 р. інвестиції в український ІТ-ринок зменшилися не тільки від іноземних венчурних фондів. З 18 активних вітчизняних інвестиційних фондів (ІФ), що діяли понад одного року в Україні, продовжили діяльність тільки шість. При цьому виникло ще сім нових ІФ: три запустилися напередодні вторгнення, і ще чотири – у перші місяці після. Попри зниження ділової активності, певні інвестиції в українські та засновані українцями іноземні компанії продовжуються, так само як інвестиції українських венчурних фондів. Це свідчить про формування базису для майбутніх надходжень до бюджету.

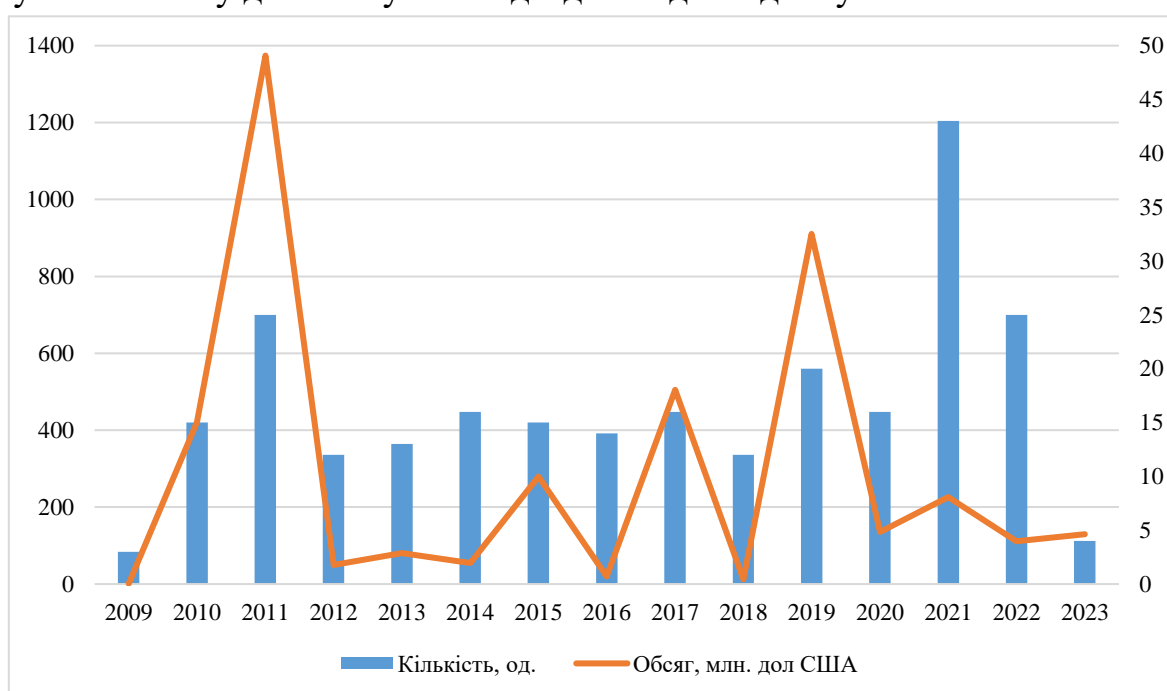

Рис. 2. Інвестиції і гранти в ІТ в Україні, кількість (права вісь, од.) та вартість (ліва вісь, млн дол. США).

Джерело: [16].

Слід зазначити, що сучасним драйвером світового ринку капіталів є ринок злиття та поглинань (M&A). Однак ризики, спричинені різким зростанням інфляції, підвищенням відсоткових ставок та невизначеністю економічних перспектив унаслідок повномасштабного вторгнення Росії, зумовили різке падіння активності ринку M&A у 2023 р. до одного з найнижчих рівнів за останні десять років за вартістю угод: загальна вартість угод на світовому ринку впала приблизно на 16 %, а кількість угод зменшилася на 18 %.

В Україні починаючи з 2016 р. інвестиції в ІТ також більш ніж наполовину забезпечувалися великими угодами придбання компаній, переважна більшість яких займаються фінансовими інноваціями у різних сферах (табл. 2).

Таблиця 2

Частка в інвестиціях великих угод з придбання компаній ІТ

Рік	Вартість інвестиції, млн дол. (частка в загальному обсязі інвестицій, %)	Компанія
2016	115,3 (51 %)	Rozetka, Busfor
2017	235 (76 %)	Grammarly, AirSlate, BitFury
2018	287,4 (79 %)	GitLab, BitFury, People.ai
2019	542,8 (77 %)	Grammarly, Gitlab, People.ai
2020	415,7 (78 %)	Restream, Creatio, GitLab, AirSlate
2021	956,8 (50 %)	Grammarly, Firefly Aerospace, People.ai
2022	631,5 (62 %)	Matter Labs, Preply, AirSlate, DataArt

Джерело: [16].

У період з 2000-2014 рр. кількість угод, у яких брали участь українські компанії, росли у геометричній прогресії (+1032 %). Після 2014 р. кількість угод постійно невпинно зменшується порівняно з попереднім роком. Середня вартість угод періоду 2000-2014 рр. сягала 33 млн євро. Найвищий результат був у 2013 р. – 464 угод, коли вітчизняний ринок М&А оцінювався у приблизно 15,3 млрд євро (рис. 3). Це справляло суттєвий позитивний вплив на розвиток вітчизняної фінансової системи. Війна з Росією призвела до різкого спаду – у 2022 р. укладено лише 39 угод на суму 46,8 млн євро, що сягає лише 1 % від результату 2013 р. Середня ціна угоди становила 1,29 млн євро і лише 2,5 % були угодами з низьким рівнем ризику.

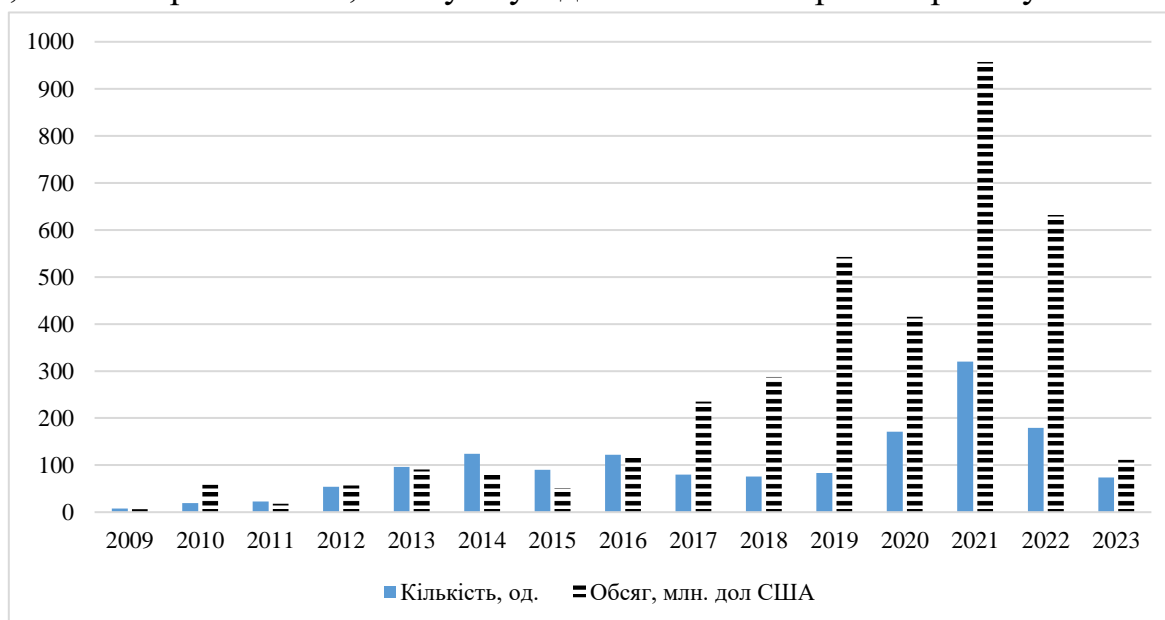

Рис. 3. Кількість і вартість угод М&А у сфері ІТ в Україні, млн дол. США
Джерело: [16].

За оцінками Київського міжнародного економічного форуму (КМЕФ) у 2022 р. в Україні кількість М&А зменшилась майже вдвічі до 47 угод, вартість таких угод становила менше ніж 500 млн дол. США (для порівняння –

у 2021 році вартість угод складала 1.9 млрд дол. США) [16]. При цьому лише близько третини угод мали розголошену вартість, що є найнижчим показником за останні п'ять років. Війна також суттєво вплинула на структуру українських M&A – якщо традиційно в Україні переважали внутрішні угоди за кількістю, то у 2022 р. вони склали лише третину від загальної кількості угод. Загалом, українські компанії є покупцями лише в 45 % угод M&A, об'єктом угоди – 90 %, а у 40 % випадків українські фірми є водночас і об'єктом, і покупцями. Це свідчить про те, що українські компанії є цікавим об'єктом інвестування не тільки для вітчизняних інвесторів, але й для міжнародних покупців – понад 30 угод у 2022 р. відбулися за участі іноземних інвесторів або компаній з іноземним капіталом. Тому попри поточну складну ситуацію післявоєнний бум в M&A діяльності досить вірогідний, що матиме позитивний мультиплікаційний вплив на розвиток вітчизняного ринку капіталу та на всю економічну систему.

Великий інтерес інвесторів викликають такі сфери фінтех в Україні, як AI, Military Tech, Securit, AI & Robotics, а також аутсорсинговий бізнес, software development компанії (стратегічний маркетинг), проєкти подвійного призначення (ті, які пришвидшують перемогу; мають великі цивільні ринки, зокрема менше залежать від політичної ситуації) та impact-стартапи (зрозумілі для європейських інвесторів і користувачів, що мають позитивний вплив на економіку, соціум та довкілля).

Висновки та пропозиції. Активний розвиток Фінтех зробив його одним з найбільш інвестиційно-привабливих секторів на напрямів вкладання інвестиційних коштів. Це сприяло стрімкому поширенню фінансових інновацій та розвитку фінансової системи насамперед банків та платіжної системи, що мало вагомий стимулюючий вплив на темпи економічного розвитку. Посилення монетарної політики для приборкання інфляційних тенденцій після пандемії та війна в Україні справили неоднозначний вплив на інвестиційну привабливість фінтех-сектору та стан фінансової системи загалом.

Серед глобальних тенденцій інвестування у Фінтех слід зазначити:

- зниження загальних інвестицій у фінтех на 30% у 2023 році;
- зростання інтересу до proptech, ESG-фінтех та платежів;
- різке падіння активності ринку M&A через інфляцію, відсоткові ставки та війну;
- значне скорочення венчурних інвестицій та M&A угод.

Водночас Фінтех сектор України навіть в умовах воєнного тану демонстрував позитивні темпи розвитку, хоча і набагато нижчі від очікуваних. Це засвідчило стійкість та високу інвестиційну привабливість IT-сектору, що дає підстав очікувати буму M&A діяльності після війни.

Найбільший інтерес інвесторів викликають такі сфери фінтех в Україні, як AI, Military Tech, Securit, AI & Robotics, аутсорсинг, Software development, проєкти подвійного призначення, Impact-стартапи.

Незважаючи на війну, Україна залишається цікавим ринком для інвесторів у фінтех-сектор. Завдяки стійкості ІТ-сектору, кваліфікованим кадрам та потенціалу для зростання, Україна має всі шанси стати одним із лідерів фінтех-інновацій у Європі після закінчення війни. Тому напрацювання державою системи стимулів у ці сфери лишається актуальним питанням і завданням для майбутніх досліджень. Важливо зазначити, що ситуація є динамічною і може змінюватися залежно від ходу війни та світової економічної кон'юнктури.

Список використаних джерел

1. Що чекає українську економіку у 2024 році: Амбіції держави, прагматизм бізнесу. Підсумки КМЕФ [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу: <https://ain.ua/special/ukrainian-economy-in-2024/>
2. Вергелюк Ю. Інвестування на ринку / Ю. Вергелюк // *Fintech. modeling the development of the economic systems*. – 2023. – № 1. – С. 50–56. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-7>.
3. Лук'яненко І. Г. Глобальні інвестиційні тренди та сучасний стан розвитку фінтех-галузі / І. Г. Лук'яненко, Є. І. Рябцун // *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. – 2021. – Т. 6, Вип. 1. – С.90-98. DOI: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2021.6.1.90-98>.
4. Житар М. О. Необанкінг: Зарубіжний досвід та українська перспектива [Електронний ресурс] / М. О. Житар, В. С. Зелінська // *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. – 2019. – № 2. – С. 81-95. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2019_2_8.
5. Мазаракі А. Fintech у системі суспільних трансформацій [Електронний ресурс] / А. Мазаракі, С. Волосович // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2018. – № 2. – С. 5-18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2018_2_2.
6. Безпалій Р. Фінтех-інновації: передумови становлення та сучасні тенденції / Р. Безпалій // *Економічна наука*. – 2021. – № 2. – С. 44-49.
7. Дудинець Л. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи / Л. Дудинець // *Гроші, фінанси і кредит*. – 2018. – № 22. – С. 794-798.
8. Kniazieva T. FINTECH в інформаційно-аналітичному забезпеченні ухвалення рішень фінансових установ / Т. Kniazieva, А. Maryna // *Scientific monograph*. – Pp. 218-236. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-268-5-12>.
9. Pulse of Fintech H2'23. Global analysis of fintech funding. Звіт KPMG [Electronic resource]. – February 2024. – Режим доступу: kpmg.com/fintechpulse.
10. Інвестиції у світові фінтех-компанії впали до шестирічного мінімуму. Звіт KPMG «Pulse of Fintech» [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу: <https://ain.ua/2024/03/18/investyciyi-u-finteh-kompaniyi-svitu-vpaly-do-shestyrichnogo-minimumu>.
11. Тарасовський Ю. Обсяг фінтех-інвестицій і кількість фінтех-угод у 2023 році показали найнижчі результати з 2017-го [Електронний ресурс] / KPMG. – Режим доступу: <https://forbes.ua/news/obsyag-fintekh-investitsiy-i-kilkist-fintekh-ugod-u-2023-rotsi-pokazali-naynizhchi-rezultati-z-2017-go-kpmg-18032024-19924>.
12. Київ-Пост. Жовтень 1, 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kyivpost.com/uk/post/22145>.

13. Міжнародні інвестиції в Україну за два роки склали \$1,7 млрд – які компанії вкладають кошти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ain.ua/2024/03/20/mizhnarodni-investytsiyi-v-ukrayinu-za-dva-roky-zrosly-do-17-mlrd-u-shho-vkladayut>.

14. ПІІ в Україні. FDI in Ukraine 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi>.

15. Що відбувається з українським експортом у 2022 і 2023 роках [Електронний ресурс] / AIN.UA. – 2023. – Режим доступу: <https://ain.ua/2023/12/01/ukrayinskyi-it-eksport-2022-ta-2023>.

16. Book of Ukrainian Tech. 2022- Н 2023 [Електронний ресурс] / AIN.UA. – Режим доступу: <https://ain.capital/special/book-of-ukrainian-tech-2022-h1>.

17. Чого чекати українському ринку інвестицій у 2024 році – прогнози експертів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ain.ua/2024/01/01/chogo-chekaty-ukrayinskomu-rynku-investytsij-u-2024>.

18. Молодковець М. Підсумки-2023. Головні інвестиції року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ain.ua/2023/12/31/golovni-investytsiyi-2023>.

References

1. *Pidsumki KMEF (2023). Shcho chekaye ukrayins'ku ekonomiku u 2024 rotsi: Ambitsiyi derzhavi, prahmatizm biznesu. [What awaits the Ukrainian economy in 2024: State ambitions, business pragmatism]. Results of KMEF. https://ain.ua/special/ukrainian-economy-in-2024.*

2. Verhelyuk Y. (2023) Investuvannya na rynku [Investing in the market]. *Fintech. Modeling the development of the economic systems*, 1, 50–56. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-7>.

3. Lukianenko, I.H., Ryabtsun, Ye.I. (2021). Hlobalni investitsiyni trendi ta suchasniy stan rozvitku fintekh-haluzi [Global investment trends and the current state of development of the fintech industry]. *Economic sciences Naukovi zapiski NaUKMA – Scientific notes of NaUKMA. Economic sciences*, 6(1), 90-98. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2021.6.1.90-98>.

4. Zhytar, M.O., Zelinska, V.S. (2019). Neobankinh: Zarubizhnyy dosvid ta ukrayins'ka perspektyva. [Neobanking: Foreign experience and Ukrainian perspective]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu DFS Ukrayiny – Collection of scientific works of the State Fiscal Service University of Ukraine*, 2, 81-95.

5. Mazaraki, A., Volosovich, S. (2018). Fintech u sistemi suspilnikh transformatsiy. [Fintech in the system of social transformations]. *Visnik Kiyivskoho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universitetu – Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics*, (2), 5-18. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2018_2_2.

6. Bezpaliy, R. (2021). Fintekh-innovatsiyi: peredumovi stanovlennya ta suchasni tendentsiyi. [Fintech innovations: prerequisites for development and current trend]. *Ekonomichna nauka – Economics*, (2), 44-49.

7. Dudinets, L. (2018). Rozvitok finansovikh tekhnolohiy yak faktor modernizatsiyi finansovoyi sistemi [The development of financial technologies as a factor in the modernization of the financial system]. *Hroshi, finansy i kredit – Money, finance and credit*, (22), 794-798.

8. Kniazieva, T., Maryna. A. (2020). FINTECH v informatsiyno-analitichnomu zabezpechenni ukhvalennya rishen' finansovikh ustanov [FINTECH in information and analytical support for financial institutions' decision-making]. *Scientific monograph* (pp. 218-236). <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-268-5-12>.

9. Pulse of Fintech H2'23. (2024), Global analysis of fintech fundyngyu zviti KPM Gyu. kpmg.com/fintechpulse.

10. Investitsiyi u svitovi fintekh-kompaniyi vpali do shestirichnoho minimumu [Investments in global fintech companies fell to a six-year low]. Zvit KPMG «Pulse of Fintech». (2023). <https://ain.ua/2024/03/18/investytsiyi-u-finteh-kompaniyi-svitu-vpaly-do-shestyrichnogo-minimumu>.

11. Tarasovskiy, Yu. (2017). Obsyah fintekh-investitsiy i kil`kist` fintekh-uhod u 2023 rotsi pokazali naynizhchi rezul`tati z 2017-ho. [The volume of fintech investments and the number of fintech deals in 2023 showed the lowest results since 2017]. *KPMG*. <https://forbes.ua/news/obsyag-fintekh-investitsiy-i-kilkist-fintekh-ugod-u-2023-rotsi-pokazali-naynizhchi-rezultati-z-2017-go-kpmg-18032024-19924>.

12. Kiyiv-Post. [Kyiv-Post]. (2023). Zhovten. <https://www.kyivpost.com/uk/post/22145>.

13. Mizhnarodni investitsiyi v Ukrainu za dva roki sklali \$ 1,7 mlrd – yaki kompaniyi vkladayut` koshti [International investments in Ukraine in two years amounted to \$1.7 billion - which companies are investing]. (2024). <https://ain.ua/2024/03/20/mizhnarodni-investycziyi-v-ukrayinu-za-dva-roky-zrosly-do-17-mlrd-u-shho-vkladayut>.

14. PII v Ukrainu (2024). <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi>.

15. *AIN.UA*. (2023). Shcho vidbuvayetsya z ukrayinskim eksportom u 2022 i 2023 rokakh [What will happen to Ukrainian exports in 2022 and 2023]. <https://ain.ua/2023/12/01/ukrayinskyi-it-eksport-2022-ta-2023>.

16. *AIN.UA*. (2023). Book of Ukrainian Tech. 2022-H 2023. <https://ain.capital/special/book-of-ukrainian-tech-2022-h1>.

17. Choho chekati ukrayins`komu rinku investitsiy u 2024 rotsi – prohnozi ekspertiv [What to expect from the Ukrainian investment market in 2024 - expert forecasts]. (2024). <https://ain.ua/2024/01/01/chogo-chekaty-ukrayinskomu-rynku-investyczij-u-2024>.

18. Molodkovets, M. (2023). Pidsumki-2023. Holovni investitsiyi roku [Results-2023. The main investments of the year]. <https://ain.ua/2023/12/31/golovni-investycziyi-2023>.

Отримано 29.01.2024

UDC 336.71

Dmytro Biryuk

Doctoral Student of the Public Finance

Department State Tax University (Irpin, Ukraine)

E-mail: dima4444@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0001-0273-9867>

ATTRACTION OF FINANCIAL AND INVESTMENT RESOURCES IN THE FINTECH SECTOR OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

The rapid digitization of recent years has fueled a surge in investments in financial technologies, particularly in the fintech sector. This has driven the active development of financial systems worldwide and stimulated economic growth through the proliferation of platform-based business models. However, the global fintech market underwent significant changes in 2023, impacted by central banks' tightening monetary policies and the war in Ukraine.

Overall fintech investment volumes declined to a six-year low. Yet, certain areas, such as proptech (real estate), ESG fintech (sustainable investing), and payments, continued to see growth. In Ukraine, the war negatively impacted the investment climate, leading to a substantial contraction in venture capital (VC) investments and mergers and acquisitions (M&A) deals. Nevertheless, the IT sector, a significant export earner, has demonstrated resilience and continued to attract investments.

Despite a 30 % decline in global fintech investments in 2023, proptech, ESG fintech, and payments remain attractive to investors. While the war in Ukraine has caused a significant drop in investments, particularly VC and M&A, Ukraine's IT sector continues to attract investments and generate revenue. Tech companies with development bases in Ukraine and headquarters in Europe and the US have shown better adaptability to wartime conditions. The export-oriented IT industry has provided much-needed foreign currency inflows to the Ukrainian economy during 2022-2023.

Investors are particularly interested in Ukrainian fintech areas such as AI, military tech, security, AI & robotics, outsourcing, software development companies (strategic marketing), dual-use projects (those that accelerate victory and have large civilian markets, making them less dependent on the political situation), and impact startups (understandable to European investors and users, with a positive impact on the economy, society, and the environment). This suggests a potential post-war M&A boom in Ukraine.

Despite the decline in business activity, investments in Ukrainian and Ukrainian-founded foreign IT companies continue, as do investments by Ukrainian VC funds. This indicates the formation of a financial basis for future budget revenues and a strengthening of the financial system.

Keywords: *Fintech sector; financial system; investments; war; financing; proptech; AI; military tech; security; robotics; outsourcing; software development; dual-use projects.*

Fig.: 3. Table: 2. References: 18.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-350-358](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-350-358)

УДК 336.27(477)

JEL Classification: G32; H62; H63; H69

Михайло Мирославович Білий

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: mykhailo.bilyi@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1847-0978>

SCOPUS: <http://surl.li/prgmfi>

Артем Вікторович Пчела

здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: pchelaartem96@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0005-1486-4904>

Сергій Олександрович Васильченко

здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: serhiy0505@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-9638-4484>

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню фінансових інструментів управління державним боргом в умовах впровадження воєнного стану в Україні. Проведено аналіз обсягів державного боргу за період 2019-2023 рр. Виявлено, що в структурі зазначеного боргу переважає саме зовнішній борг, який призводить до загроз фінансовій безпеці держави. Удосконалено систематизацію фінансових інструментів управління державним боргом, що дало змогу поділити їх на три види, а саме традиційні, спекулятивні, інноваційні. Значну увагу приділено можливостям впровадження таких інноваційних фінансових інструментів, як репараційні облігації, облігації відновлення, «зелені» облігації та боргові свопи.

Ключові слова: фінансові інструменти; державний борг; дефіцит бюджету; ризики; фінансова безпека; управління; воєнний стан.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. Досліджуючи етапи формування державного боргу України можна зробити висновок, що його розмір зростав швидкими темпами в умовах виникнення міжнародних фінансових криз та внутрішньої нестабільності економічної і політичної ситуації в країні. Після повномасштабного вторгнення і впровадження воєнного стану державний борг почав зростати швидкими темпами. Збільшення розміру видатків оборонного бюджету, зростання витрат на соціальний захист і забезпечення населення, а також на відновлення зруйнованих об'єктів промислової, критичної інфраструктури при суттєвому зменшенні доходів державного бюджету призвели до появи критичного розміру дефіциту бюджету. Так, за підсумками 2022 р. розмір дефіциту державного бюджету України у відсотках до валового внутрішнього продукту (ВВП) становив 17,62 % і в порівнянні з довоєнним 2021 р., де його величина була 3,63 %, зріс майже у 5 разів. Наприкінці

2023 р. зазначений показник становив 20,29 % [1]. Відповідно до Закону України «Про державний бюджет України на 2024 р.» встановлено розмір дефіциту бюджету на рівні 20,6 % прогнозованого ВВП [2].

Погашення дефіциту державного бюджету здійснюється за рахунок внутрішніх і зовнішніх запозичень, що своєю чергою призводить до зростання розміру державного боргу. Це потребує розроблення дієвої фінансової політики держави й, особливо, взаємоузгодження стратегії і тактики реалізації її складових, а саме бюджетної, податкової, боргової та інвестиційної політик. Важливу роль при цьому відіграє правильний вибір фінансових інструментів управління державним боргом, які повинні відповідати сучасним умовам та враховувати спектр ризиків і загроз фінансовій безпеці держави. Актуальність обраної теми дослідження пояснюється необхідністю обґрунтування фінансових інструментів управління державним боргом в умовах війни й повоєнному відновленні економіки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та напрями оптимізації управління державним боргом стали предметом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних учених.

На думку авторів роботи [3], управління державним боргом є однією зі складових фінансової політики держави, спрямованої на врегулювання ефективності боргової політики. На основі проведення структурного аналізу обсягів державного боргу в роботі зроблено висновок про відсутність системного підходу до формування та управління державним боргом та неефективну політику державних запозичень.

І. О. Лютий та С. І. Зикова [4] зазначають, що головним завданням уряду України є забезпечення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним боргом, пошук нових боргових інструментів, за допомогою яких планується фінансування дефіциту державного бюджету та спрощення доступу інвесторів до користування ними. При цьому автори наголошують на необхідності розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів.

Перманентне зростання державного боргу, на думку авторів роботи [5], потребує розроблення виваженої боргової політики. Досліджуючи діяльність внутрішніх і зовнішніх інвесторів, якими виступають фізичні і юридичні особи, в роботі зроблено висновок про необхідність активізації їхньої діяльності на ринку державних запозичень. Зазначено, що саме іноземні запозичення дають змогу збільшити валютні резерви держави, забезпечити стабільність національної валюти та є джерелом надходження ресурсів для відновлення і економічного розвитку національної економіки.

А. Мунько [6] пропонує заходи з удосконалення управління бюджетом та борговим капіталом, одним серед яких є оптимізація механізмів використання інструментів ОВДП, зокрема, військових облігацій і спрямування залучених від їх випуску коштів в інвестування інноваційних проєктів.

К. Ф. Скарлат [7] проводить дослідження причин виникнення європейської кризи суверенного боргу і наголошує, що ефективно управління державним боргом неможливе без ефективної та функціональної податкової системи, надаючи наукове обґрунтування співвідношення між ними.

П. Міштал [8] вказує на те, що портфель державного боргу є найбільшим фінансовим портфелем, який при відсутності раціонального управління державним боргом може призвести до бюджетних ризиків та ознак погіршення фінансової стабільності в країні. Зменшення ризиків можливе шляхом створення надійних структур і механізмів управління державним боргом.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У вищенаведених наукових працях автори вказують на проблеми управління державним боргом та напрями їх вирішення, зазначаючи на необхідність розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів, розроблення заходів, спрямованих на зменшення боргових ризиків, удосконалення системи оподаткування для збільшення дохідної частини бюджету і спрямування цих коштів на погашення державного боргу.

Однак, питання дослідження сучасних фінансових інструментів управління державним боргом розкритті не повною мірою і потребують подальших розробок у цьому напрямку, особливо в умовах впровадження воєнного стану.

Мета статті полягає в дослідженні традиційних та інноваційних фінансових інструментів управління державним боргом для підтримки економіки України в умовах воєнного стану та в період повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Бюджетним кодексом України гранична сума державного боргу не повинна перевищувати 60 % від ВВП [9]. За даними Міністерства фінансів України у 2022 р. цей показник становив 78,4 % від ВВП, у 2023 р. збільшився до 84,4 % ВВП. Загальновідомо, що сукупний державний борг складається з державного боргу й гарантованого державою боргу. Питома вага останнього в структурі загального боргу у 2023 р. становила 6 % і в порівнянні з відповідним показником 2022 р. зменшилась на 2,2 % [9].

Оскільки метою статті є дослідження фінансових інструментів управління державним боргом, то зупинимось на дослідженні саме обсягів і структури безпосередньо боргу держави. Основні показники державного боргу України наведені в табл. 1.

Як видно з даних, наведених у табл. 1, у структурі державного боргу переважає зовнішній борг, тобто заборгованість перед урядами та центральними банками інших країн, міжнародними фінансовими організаціями та інститутами, а також нерезидентами (юридичними і фізичними особами), які вклали кошти в купівлю облігацій зовнішньої державної позики, розміщених на міжнародних ринках державних цінних паперів.

Таблиця 1

Аналіз обсягів і структури державного боргу України

Показники	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Державний борг, млн грн	1761369,1	2259231,8	2362492,9	3715120,8	5188068,9
Зовнішній державний борг, млн грн	931874,0	1258521,9	1299934,1	2325430,5	3600371,3
Внутрішній державний борг, млн грн.	829495,1	1000709,9	1062558,7	1389690,3	1587697,6
Частка державного боргу в структурі сукупного боргу, % у тому числі	88,1	88,5	88,4	91,2	94,0
зовнішній борг, %	46,6	49,3	48,7	57,1	65,2
внутрішній борг, %	41,5	39,2%	39,8	34,1	28,8

Джерело: складено авторами на основі [1].

У структурі зовнішнього державного боргу у 2023 р. 40,8 % приходилось на позики, одержані по лінії міжнародних фінансових організацій. З них 22,6 % займали позики Європейського Союзу, 8,98 % кредити Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) і на третьому місці зі значенням 6,88 % були кредити, отримані від Міжнародного валютного фонду (МВФ). Від інших держав Україна отримала позики, частка яких становила 4,76 %, з яких 2,53 % займала кредитна допомога Канади. Питома вага позик, отриманих від іноземних комерційних банків, становила 1,08 % [1].

Як зазначається в Програмі управління державним боргом на 2024 рік [10], держава планує залучити на внутрішньому ринку кошти у сумі 525,9 млрд грн, що становить 24,0 % від загальної суми запозичень, на зовнішньому ринку 1668,1 млрд грн, або 76,0 % загальної суми. Також передбачено боргові джерела фінансування державного бюджету за типом боргового зобов'язання, серед яких 77 % займають довгострокові запозичення, середньострокові 13,6 % і короткострокові 9,0 %.

У розрізі кредиторів очікується залучити боргові джерела фінансування від ЄС – 30 %, МВФ і Світового банку по 10 %, Канади – 3 %, інших кредиторів – 23 %, а також завдяки випуску облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) – 24 % [10].

В умовах інфляційних коливань, девальвації національної валюти подальше зростання зовнішнього державного боргу може призвести до зростання ризиків для фінансової безпеки держави, управління якими в умовах воєнного стану є обмеженими. У вищезазначеній Програмі на 2024 р. передбачено заходи для зменшення наступних ризиків [10]:

– рефінансування завдяки випуску середньо- і довгострокових ОВДП паралельно з обмеженням випуску короткострокових облігацій;

– відсоткового ризику – в умовах зниження облікової ставки НБУ та рівня інфляції поступово будуть знижуватися відсоткові ставки по ОВДП;

– ризику ліквідності – завдяки перегляду й оптимізації графіка погашення державного боргу;

– валютного ризику – шляхом розвитку ринку внутрішніх державних запозичень і збільшення частки ОВДП у національній валюті, а також обмеження обсягів випуску зазначених облігацій в іноземній валюті.

Крім зазначених заходів, на нашу думку, зменшити боргові ризики держави можливо завдяки впровадженню дієвих фінансових інструментів управління державним боргом (рис. 1).

Рис. 1. Види фінансових інструментів управління державним боргом

Джерело: складено авторами на основі [11; 12; 13].

Вищезазначені інструменти тісно взаємопов'язані з методами управління державним боргом, а саме реструктуризацією, пролонгацією, конверсією, консолідацією, рефінансуванням, анулюванням, секютеризацією тощо [14]. При виборі застосування того чи іншого фінансового інструменту управління державним боргом необхідно враховувати їх вплив на зниження або підвищення кредитного рейтингу країни, можливості своєчасного погашення взятих боргових зобов'язань особливо в іноземній валюті, вплив державного боргу на економічний і соціальний розвиток, можливості використання пільгового довгострокового фінансування та залучення грантів.

Висновки та пропозиції. Проведений аналіз обсягу державного боргу України дав змогу виявити причини й фактори його зростання, а також ризики з ним пов'язані та заходи спрямовані на їх зменшення. Ризики пов'язані зі зростанням державного боргу безпосередньо впливають на імідж держави як позичальника, рівень довіри внутрішніх і зовнішніх інвесторів до державних цінних паперів, стан економічної і фінансової безпеки держави в цілому.

Зменшення боргових ризиків багато в чому залежить від обґрунтованого вибору фінансових інструментів управління державним боргом, які можна поділити на традиційні, спекулятивні та інноваційні. Активне використання інноваційних фінансових інструментів не дивлячись на їх економічну доцільність в умовах воєнного стану на жаль є обмеженим з причини відсутності відповідного законодавства з чітким регулюванням сфери й умов їх застосування. При цьому у випадку випуску репараційних облігацій необхідно узгоджувати відповідні рішення з урядами іноземних країн, зокрема ЄС на використання коштів від заморожених активів країни агресора на відновлення України. Виходячи з цього перспективним напрямом подальших досліджень з наведеної тематики стане розгляд нормативно-правового поля впровадження зазначених інноваційних фінансових інструментів управління державним боргом України.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mof.gov.ua/uk/>.
2. Про Державний бюджет на 2024 р. [Електронний ресурс] : Закон України від 09.11.2023 № 3460-ІХ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>.
3. Педченко Н. С. Фінансова політика залучення боргових зобов'язань держави / Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець, Л. А. Лугівська // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 4. – С. 137-148.
4. Лютий І. О. Державний борг України: динаміка та напрями управління [Електронний ресурс] / І. О. Лютий, С. І. Зикова // Бізнес Інформ. – 2019. – № 2. – С. 383-389. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_2_52.
5. Маргасова В. Суб'єкти інвестування на ринку державного боргу / В. Маргасова, М. Дубина, М. Забаштанський // Економіка та суспільство. – 2023. – № 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-51>.
6. Мунько А. Особливості управління державним боргом України до та після введення воєнного стану / А. Мунько // Науковий вісник: Державне управління. – 2023. – № 2(14). – С. 162–180. DOI: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-162-180](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-162-180).

7. Scarlat C.-F. The Tax System and Public Debt Management at European Level [Electronic resource] / C.-F. Scarlat // *Analele Universității Constantin Brâncuși Din Târgu Jiu : Seria Economie*. – 2022. – № 3. – Pp. 82–90. – Accessed mode: <https://doaj.org/article/85a3820509c44a46a2ec066b5aa04729>
8. Misztal P. Public Debt Management and The Country's Financial Stability / P. Misztal // *Studia Humana*. – 2021. – Vol. 10, no. 3. – Pp. 10-18. DOI <https://doi.org/10.2478/sh-2021-0014>.
9. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
10. Програма управління державним боргом на 2024 рік [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України 31.01.2024 року № 43. – Режим доступу: <http://surl.li/udcad>.
11. Лютий І. О. Сучасна парадигма фінансової політики держави та особливості її реалізації в умовах війни на території України / І. О. Лютий, Н.С. Медведкова // *Фінанси України*. – 2023. – № 6. – С. 61-74.
12. Лупенко А. Ю. Кредитно-дефолтні свопи у системі управління зовнішнім державним боргом / А. Ю. Лупенко // *Проблеми економіки*. – 2020. – №4. – С. 326–333. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-326-333>.
13. Парубець О. М. Механізм розвитку ринку зелених облігацій в Україні / О. М. Парубець, Д. О. Сугоняко // *Стратегічні засади розвитку національного господарства в умовах нестационарної економіки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука*. - Чернівці : ЧНТУ, 2019. - С. 123-131.
14. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2024-2026 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1117. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-2023-%D0%BF#Text>.

References

1. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. (n.d.). <https://www.mof.gov.ua/uk>.
2. Pro Derzhavnyi biudzhnet na 2024 r. [About the State Budget for 2024], Law of Ukraine № 3460-IX (November 9, 2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>.
3. Pedchenko, N.S., Strilets, V.Yu., Luhivska, L.A. (2016). Finansova polityka zalu-chennia borhovykh zoboviazan derzhavy [Financial policy of attracting state debt obligations]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic sciences*, (4), 137-148.
4. Liutyi, I.O., Zykova, S.I. (2019). Derzhavnyi borh Ukrainy: dynamika ta napriamy upravlinnia [State debt of Ukraine: dynamics and directions of management]. *Biznes Inform – Business Inform*, (2), 383-389. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_2_52.
5. Marhasova, V., Dubyna, M., Zabashtanskyi, M. (2023). Subiekty investuvannia na rynku derzhavnoho borhu [Investment Entities on the Government Debt Market]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 52. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-51>.
6. Munko, A. (2023). Osoblyvosti upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy do ta pislia vvedennia voiennoho stanu [Peculiarities of public debt management of Ukraine before and after the introduction of martial law]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia – Scientific Bulletin: State Administration*, 2(14), 162–180. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-162-180](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-162-180).
7. Scarlat C.-F. (2022). The Tax System and Public Debt Management at European Level. *Analele Universității Constantin Brâncuși Din Târgu Jiu: Seria Economie*, (3), 82–90. <https://doaj.org/article/85a3820509c44a46a2ec066b5aa04729>
8. Misztal, P. (2021). Public Debt Management and The Country's Financial Stability. *Studia Humana*, 10(3), 10-18. <https://doi.org/10.2478/sh-2021-0014>.
9. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 8 lypnia 2010 roku [Budget Code of Ukraine dated July 8, 2010] No. 2456-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

10. Prohrama upravlinnia derzhavnym borhom na 2024 rik [State debt management program for 2024], Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 43 (31.01.2024). <http://surl.li/udcad>.

11. Lyutyi, I.O., Miedviedkova, N.S. (2023). Suchasna paradyhma finansovoi polityky derzhavy ta osoblyvosti yii realizatsii v umovakh viiny na terytorii Ukrainy [The Modern Paradigm of the Financial Policy of the State and the Features of its Implementation Under the War on the Territory of Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (6), 61–74.

12. Lupenko, A.Yu. (2020). Kredytно-defoltni svopy u systemi upravlinnia zovnishnim derzhavnym borhom [Credit-default swaps in the external state debt management system]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, (4), 326–333. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-326-333>.

13. Parubets, O.M., Suhoniako, D.O. (2019). Mekhanizm rozvytku rynku zelenykh oblihotsii v Ukraini [Mechanism of development of the green bond market in Ukraine]. *Stratehichni zasady rozvytku natsionalnoho hospodarstva v umovakh nestatsionarnoi ekonomiky – Strategic principles of the development of the national economy in the conditions of a non-stationary economy* (pp. 123-131). ChNTU.

14. Pro zatverdzhennia Serednostrokovoi stratehii upravlinnia derzhavnym borhom na 2024-2026 roky [On the approval of the Medium-Term Strategy for State Debt Management for 2024-2026], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1117 (October 27, 2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-2023-%D0%BF#Text>.

Отримано 09.03.2024

UDC 336.27(477)

Mykhailo Bilyi

PhD in Economics, Associate Professor of Finance Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
-mail: mykhailo.bilyi@pnu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1847-0978>
SCOPUS: <http://surl.li/prgmfi>

Artem Pchela

Holder of the Third (PhD) Level of Higher Education
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: pchelaartem96@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1486-4904>

Sergei Vasylchenko

Holder of the Third (PhD) Level of Higher Education
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: serhiy0505@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9638-4484>

STUDY OF FINANCIAL INSTRUMENTS FOR THE MANAGEMENT OF THE PUBLIC DEBT OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article is devoted to the study of financial instruments of the public debt management in the context of martial law in Ukraine. In the article, theoretical approaches to the problems of the public debt management are studied, and it is established that modern financial instruments of the public debt management are not fully disclosed in scientific works and require further developments in this direction, especially in the context of the martial law introduction. The analysis of public debt for the period of 2019-2023 showed that the structure of this debt is dominated by external debt, i.e. debt to governments and central banks of other countries, international financial organizations and institutions, as

well as non-residents (legal entities and individuals) who invested in the purchase of external governmental bonds placed on the international securities markets. The growth of external debt in the context of inflationary fluctuations, devaluation of the national currency, and reduced export opportunities for business entities poses threats to financial security of the state. The systematization of financial instruments for the public debt management has been improved, which has allowed them to be divided into three types, namely traditional, speculative and innovative. More attention is paid to the possibilities of introducing such innovative financial instruments as reparations bonds, recovery bonds and debt swaps during the war the post-war economic recovery of Ukraine. In the case of issuing reparation bonds, it is necessary to coordinate relevant decisions with foreign governments, including the EU, on the use of funds from frozen assets of the aggressor country for the restoration of Ukraine. It is concluded that the active use of these financial instruments under martial law is limited and requires regulatory and legal support for their wide spread implementation.

Keywords: *financial instruments; State debt; budget deficit; risks; financial security; management; martial law.*

Fig.: 1. Table: 1. References: 14.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612 (зі змінами від 09.02.21 № 157), відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено в таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearchID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проєкт рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати двома мовами: українська, англійська.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до анотації та ключових слів**

Стаття повинна містити анотацію мовою статті (обсягом не менше 600 знаків), а також розширену анотацію англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовою, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами).

Ключових слів та словосполучень має бути не менше п'яти.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 14), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 14), вирівнювання по ширині, без абзацного відступу, одинарний інтервал. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.3. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;
- місце роботи автора (ів) – кегель 12;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 12.
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

Після відомостей про першого автора аналогічно подаються дані про співавторів.

4.4. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

4.5. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 600 знаків з пробілами**).

4.6. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 14), абзац 0,75 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 14, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio. За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 14, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

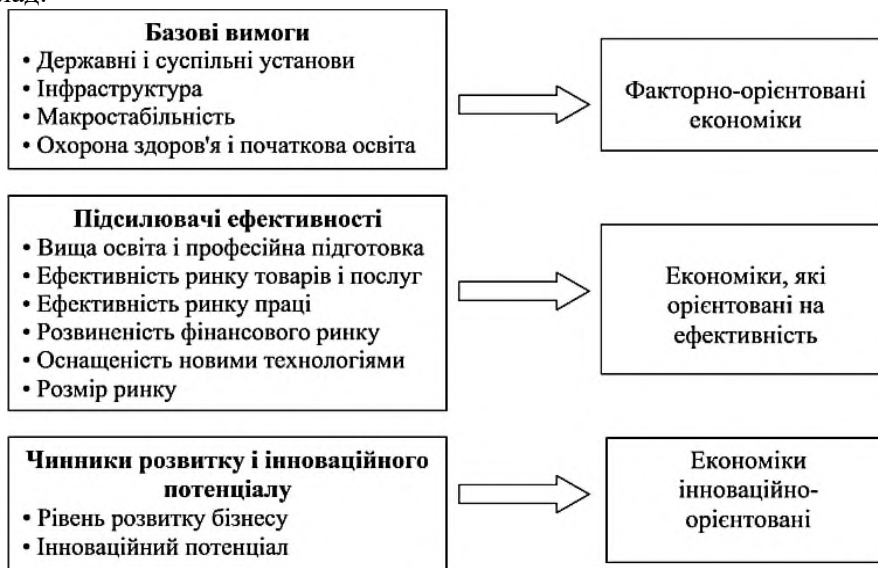

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 14) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 14, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи в послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше 7 джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Заборонено використовувати в наукових статтях посилання на джерела інформації, створені:

- на території рф;

- державною мовою рф.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися онлайн-конверторами:

- <http://ukrlit.org/transliteratsiia>;

- <https://www.grafiati.com/uk/transliteration> та ін.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

4.10. У кінці статті необхідно подати **англійською мовою** такі дані:

- **ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;

– місце роботи автора (ів) – кегель 12;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 12.

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

- **назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

- **анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 1800 знаків з пробілами**).

- **ключові слова** – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

5. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:
<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA728201720313271002201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович*.

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду
дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу
«Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому,
без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами
України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

УДК 332.12

JEL Classification: G00

Максим Дубинадоктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>**ResearcherID:** [F-3291-2014](https://orcid.org/F-3291-2014)**СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД
ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Не менше
600 знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. ...**Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...****Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!)****Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...****Виклад основного матеріалу. ...****Висновки і пропозиції. ...****Список використаних джерел**

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці / Ж. В. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – 2017. – № 3. – С. 39–45.
2. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2007. – 21 с.

5. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. 254 с.

7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навчальний посібник / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

9. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

References

1. Derii, Zh.V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (3), 39–45.

2. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.

4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].

5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861–IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

7. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V., & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.

9. Chuchka, I.M., & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), 92–98.

UDC 332.12

Maksym DubynaDoctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>**ResearcherID:** F-3291-2014**ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION
OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations, as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

Fig.: 2. **Table:** 1. **References:** 8.

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____ ».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г
*Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел*

**Приклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел з APA (7th ed.)**

Книга

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.

Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсар».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво.
(Оригінал опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано 1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова* (Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). Назва частини книги. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки). Видавництво.

Приклади оформлення

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правнича спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «*Міккі Маус*» чи «*Мікі Маус*»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемоу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелев, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних заasad адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіаперевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід біетанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація

Опублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначати назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»); для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення

Опублікована дисертація або дипломна робота

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω-гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначити скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Заїнчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

Стандарт

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту). Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, в бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальнопромислових і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-IX (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
 - загальну кількість сторінок;
 - місто видання;
 - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

**Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів
англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1(37)

Редактор

О. С. Смелова

Підписано до друку 01.03.2024. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 43,48.
Тираж 100 пр. Замовлення № 14/24.

Заснований у 2015 році.
Ідентифікатор медіа відповідно до Реєстру суб'єктів у сфері медіа
від 31.08.2023 р. № 782 R30-01212

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.